ГЛУЩЕНКО В.В.,

ГЛУЩЕНКО А.С.,

ГЛУЩЕНКО О.В.

Ф І Н А Н С И

у рисунках, схемах і таблицях.

Навчальний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів

«Магнолія 2006»

Львів - 2012

Гриф надано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України

(лист №1/11 – 11557 від 08.12.2011)

Р е ц е н з е н т и :

Іванов Ю.Б. *– доктор економічних наук, професор, заступник директора науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України*

Сало І.В. *– доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи Української академії банківської справи НБУ*

Соболєв В.М *- доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри статистик та аудиту ХНУ ім. В.Н. Каразіна*

Глущенко В.В., Глущенко А.С., Глущенко О.В.

Фінанси у рисунках, схемах і таблицях. Навч. посіб., «Магнолія 2006», 2012,- 341с.

ISBN «Магнолія 2006»

У навчальному посібнику у графічному виді викладені теоретичні основи функціонування фінансів відповідно до вимог освітньо - професійної програми підготовки бакалаврів галузі знань «Економіка і підприємництво». Розкрито історичні етапи становлення фінансів та фінансової науки, сутність фінансів як економічної категорії, та їх роль у процесі відтворення. Розглянуто особливості фінансової, бюджетної та податкової систем, а також роль фінансового механізму у реалізації фінансової політики. Велику увагу приділено висвітленню змісту та призначенню фінансів суб'єктів господарювання, домогосподарств, міжнародним фінансам, характеристиці фінансового і страхового ринків, механізму державного кредиту та соціальним позабюджетним фондам. Графічне викладення матеріалу допоможе студентам досконало вивчити курс «Фінанси» як базовий у підготовці фахівця зі спеціальності «Фінанси і кредит».

ISBN

© Глущенко В.В., Глущенко А.С., Глущенко О.В.,
© «Магнолія 2006», 2012

ЗМІСТ

ВСТУП……... 7

ТЕМА 1. Предмет фінансової науки і методи пізнання сутності фінансів……. 8
1.1. Предмет фінансової науки…… 9
1.2. Сутність фінансів…….. 15
1.3. Необхідність та характерні особливості фінансів……. 17
1.4. Функції фінансів…… 18
1.5. Фінансова система……. 19

ТЕМА 2. Генезис і еволюція фінансів…… 22
2.1. Виникнення терміну «фінанси» і його призначення……. 23
2.2. Історичний характер фінансів…….. 25

ТЕМА 3. Становлення та розвиток фінансової науки…….. 27
3.1. Історичні передумови виникнення фінансової науки…… 28
3.2. Сутність та структура фінансової науки……. 31
3.3. Зміст системи фінансових наукових знань та інструментів фінансової науки…….. 33
3.4. Розвиток фінансової науки у XV-XIX ст…… 38
3.5. Світова фінансова наука у XX ст..……... 39
3.6. Розвиток фінансової науки у сучасний період……... 43

ТЕМА 4. Фінансова політика і фінансове право……... 44
4.1. Фінансова політика, її сутність, види і значення……... 45
4.2. Фінансовий механізм та його роль у реалізації фінансової політики…… 47
4.3. Поняття та система фінансового права……... 55

ТЕМА 5. Податки. Податкова система……... 57
5.1. Сутність, необхідність та функції податків, їх класифікація… 58
5.2. Податкова політика і податкова система України……. 62
5.3. Організація податкової роботи та діяльність державної податкової служби……... 64

ТЕМА 6. Бюджет. Бюджетна система…… 74
6.1. Соціально-економічна сутність, необхідність та призначення бюджету…… 75
6.2. Бюджетна політика і бюджетний механізм……... 79
6.3. Бюджетний устрій та бюджетна система…… 83

6.4. Економічна сутність і склад доходів бюджету……... 86
6.5. Видатки бюджету, їх сутність, склад і класифікація……. 88
6.6. Бюджетні права та бюджетна ініціатива……. 91
6.7. Бюджетний процес…… 93

ТЕМА 7. Бюджетний дефіцит……. 96
7.1. Поняття стану бюджетного фонду та дефіциту бюджету……. 97
7.2. Соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту……. 102
7.3. Джерела фінансування дефіциту бюджету та їх класифікація. 105
7.4. Методи обмеження та шляхи скорочення дефіциту бюджету.. 109

ТЕМА 8. Державний кредит…… 114
8.1. Економічна природа та роль державного кредиту……. 115
8.2. Форми державного кредиту та класифікація державних позик…….. 118
8.3. Державний борг: сутність та наслідки…… 122
8.4. Управління державним боргом…… 127
ТЕМА 9. Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання…… 133
9.1. Основи теорії місцевих фінансів……. 134
9.2.Сутність, функції та принципи організацій місцевих фінансів. 136
9.3. Місцеві фінансові інститути та їх характеристика…… 137
9.4. Роль місцевих фінансів в економічній системі держави……... 140
9.5. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання……... 142

ТЕМА 10. Соціальні позабюджетні фонди…… 146
10.1. Необхідність, зміст і роль соціальних позабюджетних фондів…… 147
10.2. Становлення та розвиток соціальних позабюджетних фондів…… 150
10.3. Загальна характеристика соціальних позабюджетних фондів……... 151
10.4. Вітчизняна практика функціонування соціальних позабюджетних фондів…… 153

ТЕМА 11. Фінанси суб'єктів господарювання…….. 164
11.1. Поняття суб’єкта господарювання, ознаки його ідентифікації. Класифікація суб’єктів господарювання…….. 165
11.2. Основи організацій фінансів суб’єктів підприємництва (підприємств) реального сектору економіки……. 169
11.3. Основи організації фінансів суб’єктів підприємства – фінансових установ…….. 177
11.4. Фінанси організацій і установ, створених органами виконавчої влади…….. 188

11.5. Фінанси некомерційних організацій - об'єднань громадян… 192
11.6. Фінансова діяльність підприємців - фізичних осіб…….. 197

ТЕМА 12. Фінанси домогосподарств……. 198
12.1. Домогосподарство як інституційна економічна одиниця та суб'єкт фінансових відносин…….. 199
12.2. Теоретичні основи фінансів домогосподарства……... 203
12.3. Бюджет домогосподарства, його структура. Сукупні ресурси і сукупні витрати домогосподарства……... 208
12.4. Заощадження домогосподарств, їх класифікація, мотиви та чинники……. 211
12.5. Особисті фінанси, їх розвиток в умовах ринку…… 214

ТЕМА 13. Страхування та страховий ринок……. 218
13.1. Об'єктивна необхідність і сутність страхового захисту. Страхові фонди як джерело забезпечення страхового захисту……... 219
13.2. Економічна природа і сутність страхування…… 221
13.3. Функції і принципи страхування……... 224
13.4. Класифікація страхування…….. 227
13.5. Поняття страхового ринку, його структура…….. 228
13.6. Державне регулювання у сфері страхування…… 230

ТЕМА 14. Фінансовий ринок…….. 234
14.1. Фінансовий ринок у системі економічних відносин…… 235
14.2. Сегментація фінансового ринку…… 239
14.3. Характеристика інструментів фінансового ринку……... 240
14.4. Суб'єкти фінансового ринку…….. 241
14.5. Фінансові посередники: класифікація та функціональне призначення…….. 245

ТЕМА 15 Фінансовий менеджмент…… 248
15.1. Сутність фінансового менеджменту…….. 249
15.2. Фінансові рішення, їх розробка, прийняття та реалізація…... 251
15.3. Мета й основні завдання фінансового менеджменту…….. 252
15.4. Послідовність та етапи розроблення стратегії фінансового менеджменту…… 253
15.5. Принципи і функції фінансового менеджменту, їх характеристика……. 254
15.6. Механізм фінансового менеджменту, його сутність та складові……. 256

ТЕМА 16. Міжнародні фінанси…….. 257
16.1. Сутність та функціональне призначення міжнародних фінансів……. 258
16.2. Міжнародний ринковий механізм перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу……... 262
16.3. Міжнародний неринковий перерозподіл фінансових ресурсів……. 271

ТЕМА 17. Фінансова безпека держави…….. 276
17.1. Економічна безпека як багаторівнева система: поняття та базові елементи…… 277
17.2. Фінансова безпека: сутність і місце в системі економічної безпеки…….. 281
17.3. Механізм та система забезпечення фінансової безпеки…….. 283

ТЕМА 18. Фінанси країн з розвиненою ринковою економікою…….. 289
18.1. Еволюція та сучасні риси фінансових систем країни з розвиненою ринковою економікою……... 290
18.2. Фінансова система Сполучених Штатів Америки……... 292
18.3.Фінансова система Федеративної Республіки Німеччини…... 298
18.4. Фінансова система Великої Британії……. 302
18.5. Фінансова система Франції…… 306
18.6. Фінансова система Японії…….. 311
18.7. Загальна характеристика фінансів Скандинавських країн….. 316

ТЕМА 19. Фінанси Європейського Союзу…… 322
19.1. Етапи економічної інтеграції в Європі. Фінансова політика у контексті поглиблення європейської інтеграції……. 323
19.2. Валютно-фінансова конвергенція та особливості організації фінансів Європейського Союзу…….. 325
19.3. Бюджет Європейського Союзу. Бюджетна стратегія і бюджетний процес……... 326
19.4. Гармонізація та уніфікація податкової політики в межах Європейського Союзу…….. 329
19.5. Валютна інтеграція. Спільна валютна політика та запровадження євро……. 333
19.6. Основні інституції ЄС та їх роль у формуванні єдиної фінансової політики……. 336

ЛІТЕРАТУРА……... 340

ВСТУП

Дисципліна «Фінанси» є визначальною для підготовки бакалаврів за напрямом «Економіка і підприємництво». Вона відноситься до блоку нормативних дисциплін і включає широкий перелік тем (19) теоретичної та практичної спрямованості. Як базова і профілююча, ця дисципліна розрахована на 10 навчальних кредитів, тобто на 360 годин навчального часу. Зрозуміло, що для вивчення цієї дисципліни студентам необхідно опанувати значний обсяг навчального матеріалу, до якого відносяться також законодавчі та нормативні акти, що регламентують фінансову систему України. Графічний метод подання інформації у вигляді таблиць, рисунків та схем істотно спрощує засвоєння студентами значного обсягу навчальної інформації, бо включає ще додаткове наочне сприйняття матеріалу, яке значно посилює осмислення матеріалу, що подається лектором. Ця книга є першим навчальним виданням в Україні з дисципліни «Фінанси» і поряд з посібником Іванова Ю.Б. «Система оподаткування в схемах і таблицях», продовжує ряд вкрай необхідних навчальних матеріалів.

Навчальний посібник підготовлений на базі підручника «Фінанси», за редакцією професорів С.І.Юрія і В.М. Федосова, виданого у 2008 році. Він повністю відповідає вимогам державного стандарту освіти і містить структурно-логічний комплекс для вивчення всіх тем нормативної дисципліни «Фінанси» з циклу професійно-орієнтованих дисциплін за спеціальністю «Фінанси і кредит», а також «Фінанси» і «Банківська справа».

Для студентів вищих навчальних закладів, викладачів, фінансових консультантів та практиків-фінансистів, усіх, чия діяльність пов'язана з фінансами.

ТЕМА 1
Предмет фінансової науки і методи пізнання сутності фінансів

«Фінанси – це, звичайно, ще не все; однак все інше без фінансів – ніщо…»
(напис на вході в Міністерство фінансів однієї з країн Західної Європи)

1.1. Предмет фінансової науки.
1.2. Сутність фінансів.
1.3. Необхідність та характерні особливості фінансів.
1.4. Функції фінансів.
1.5. Фінансова система.

1.1. Предмет фінансової науки

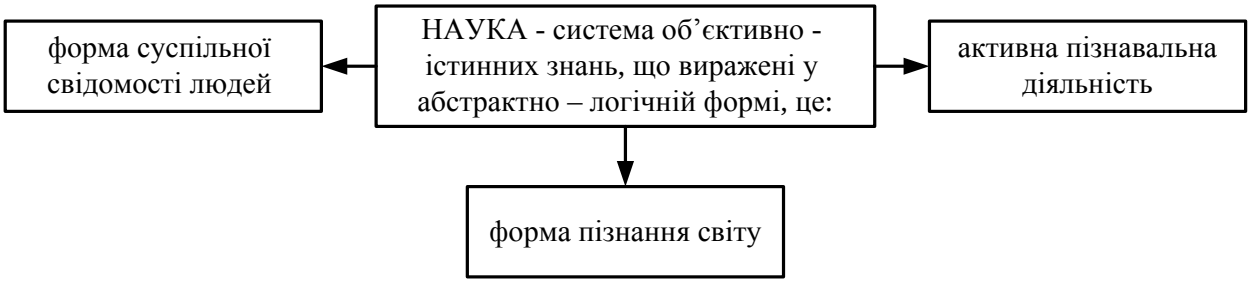

<u>Предмет науки</u> *– явища і процеси, на які націлене наукове пізнання*

Рівні розумової діяльності людини:

I. *<u>«Об'єктивний розум»</u>* - свідомість (збирає інформацію про об'єктивний світ за допомогою 5-ти органів чуття) – це **порогове** сприйняття;

II. *<u>«Суб'єктивний розум»</u>* - підсвідомість – (розумові процеси, що проявляються у мріях, снах, повчаннях, натхненнях) - це **підпорогове** сприйняття;

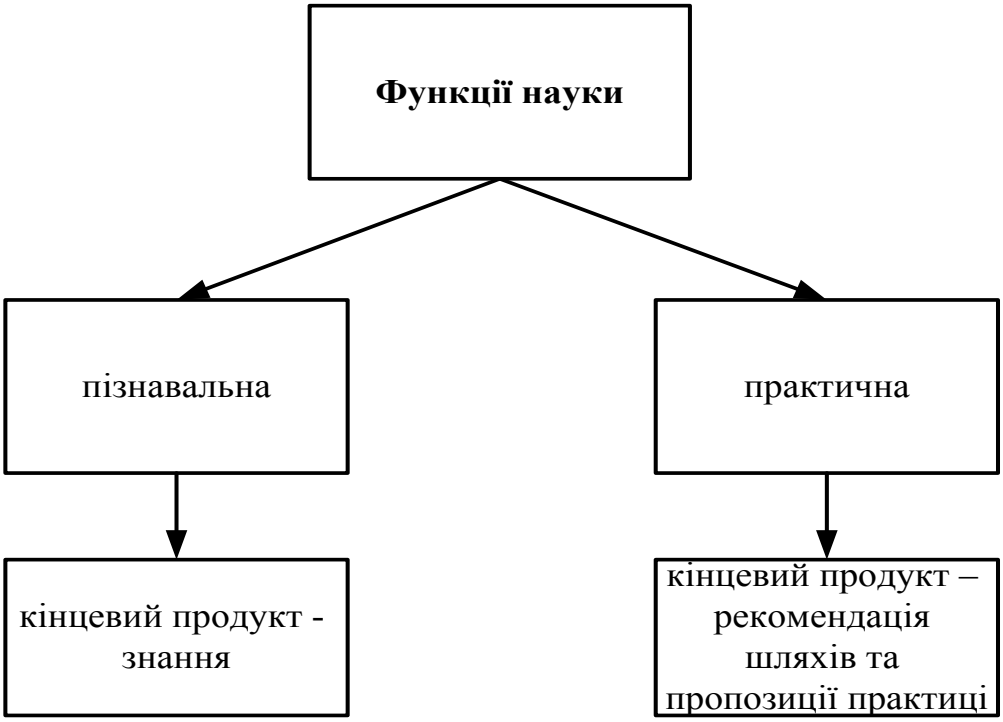

Рис.1.1. Наука як форма пізнання світу та її функції.

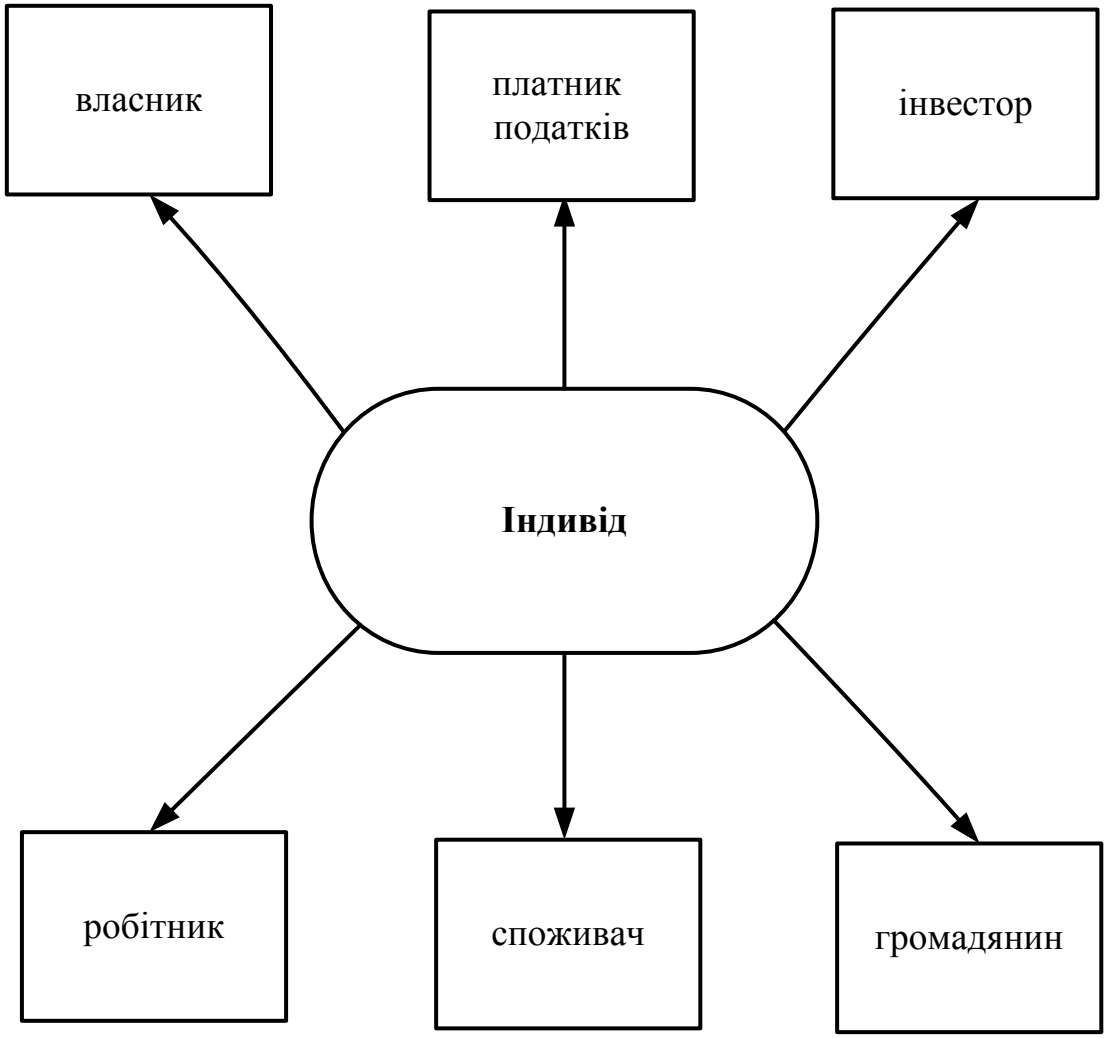

Рис.1.2. Фінансова поведінка індивіда.

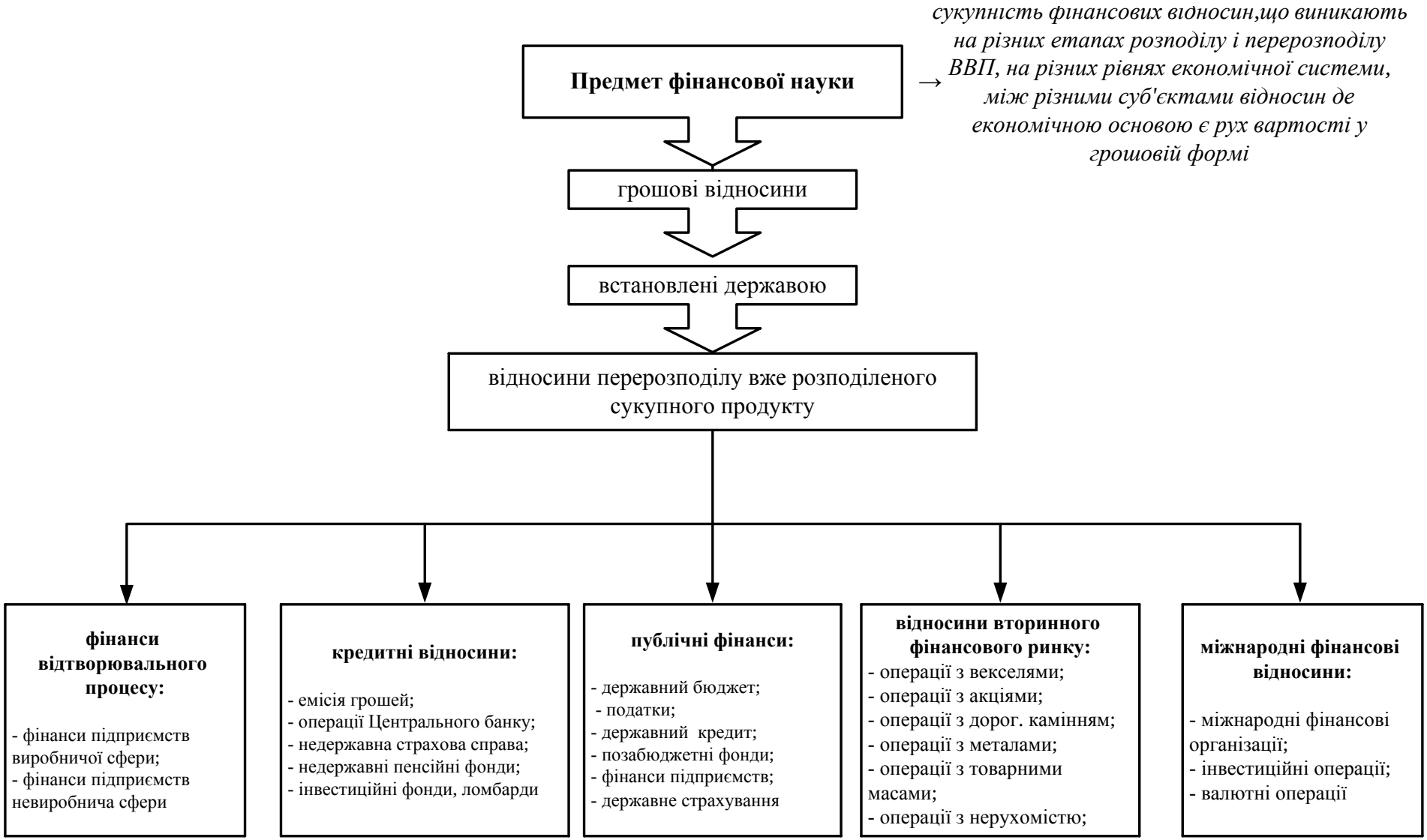

Рис.1.3. Предмет фінансової науки.

МЕТОД – ***спосіб, прийом, інструмент пізнання предмету науки***

багатомірність *предмету* фінансової науки

багатомірність *методу* пізнання предмету

метод фінансової науки характеризується:

- історичним та логічним аналізом;

- абстрактним та конкретним аналізом.

Способи втілення методу:

- аналіз і синтез;

- індукція і дедукція;

- нормативний і позитивний.

Інструменти

- кількісний аналіз;

- статистичний вимір.

Рис.1.4. Методи фінансової науки.

Рис.1.5. Історичне та логічне пізнання фінансових явищ.

Рис.1.6. Сходження від абстрактного до конкретного в пізнанні фінансових явищ.

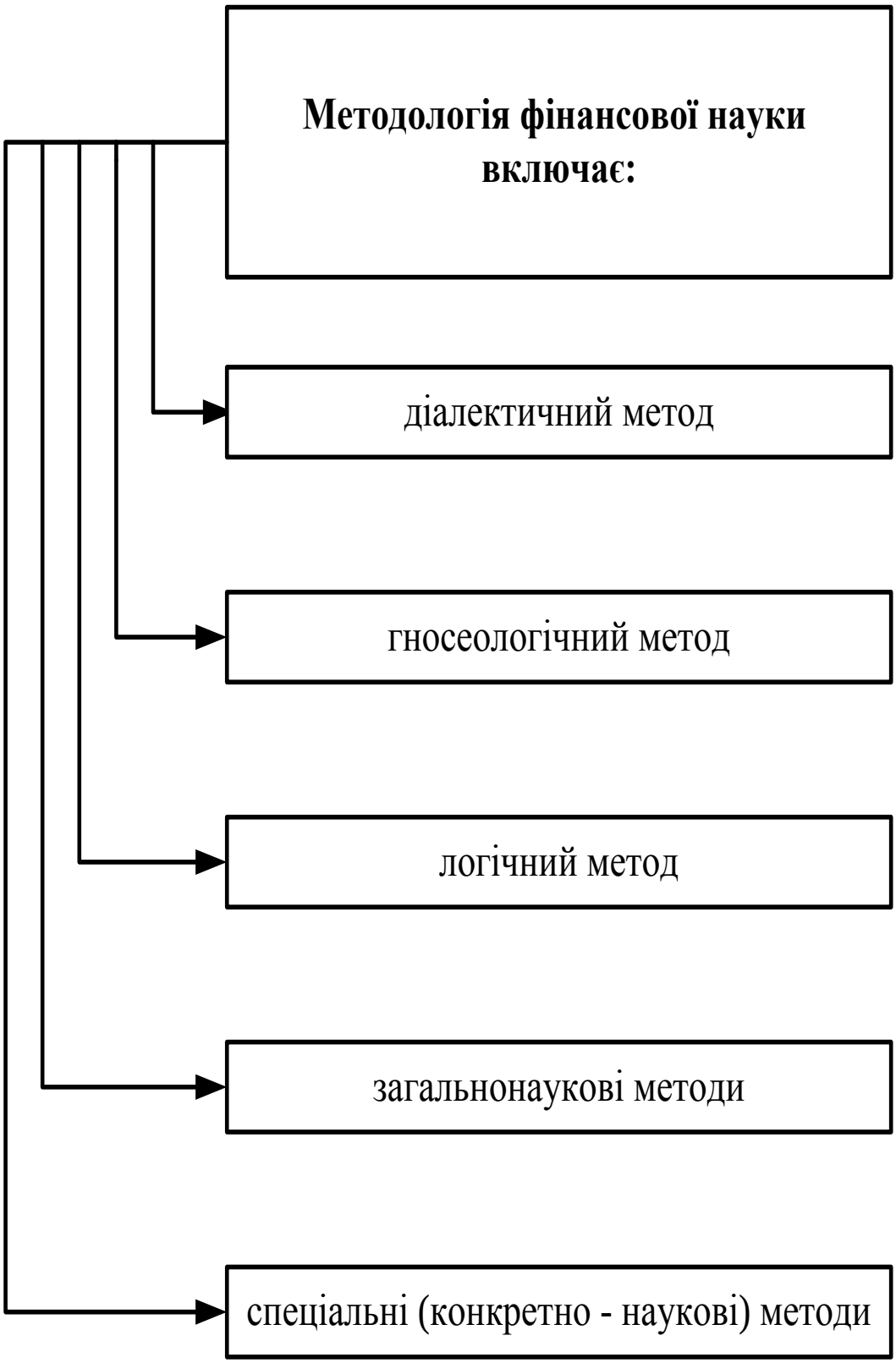

Рис.1.7. Методологія фінансової науки.

1.2. Сутність фінансів

<u>Фінанси</u> *– економічна категорія, яка відображає створення і використання грошових фондів у процесі розподілу і перерозподілу суспільного продукту*

Характеристика:

1) категорія об’єктивна;
2) категорія історична;
3) матеріальний зміст категорії – грошові фонди;
4) продукт розвитку держави

Ознаки фондів грошових коштів:

- наявність їх у суб’єктів розподілу, які діють в умовах суспільної власності (формування фондів для індивідуального споживання неможливе);
- законодавче та нормативно-правове забезпечення формування і використання грошових фондів;
- односторонній рух коштів в процесі формування і використання фондів (без еквіваленту);
- цільовий характер коштів грошового фонду;
- динамічність фонду (кошти фондів не нагромаджуються, а використовуються по мірі надходження);
- мобільність (кошти витрачаються на найнеобхідніше);
- можливість мобілізації і використання одних і тих же коштів фондом декілька разів у процесі кругообігу цих коштів.

Рис.1.8. Фінанси як економічна категорія.

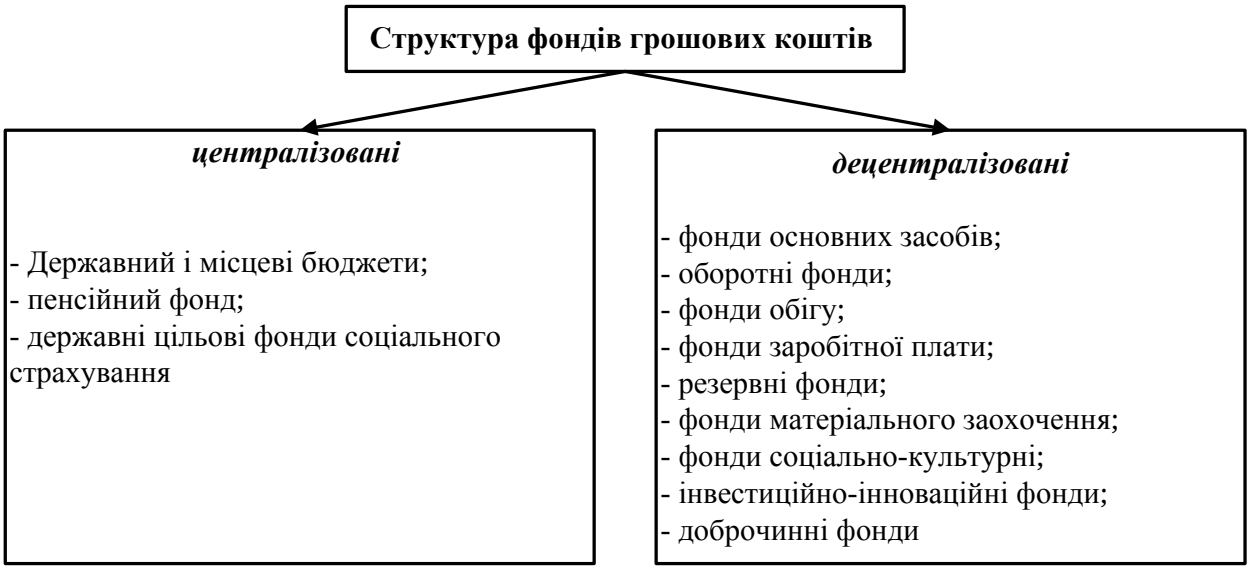

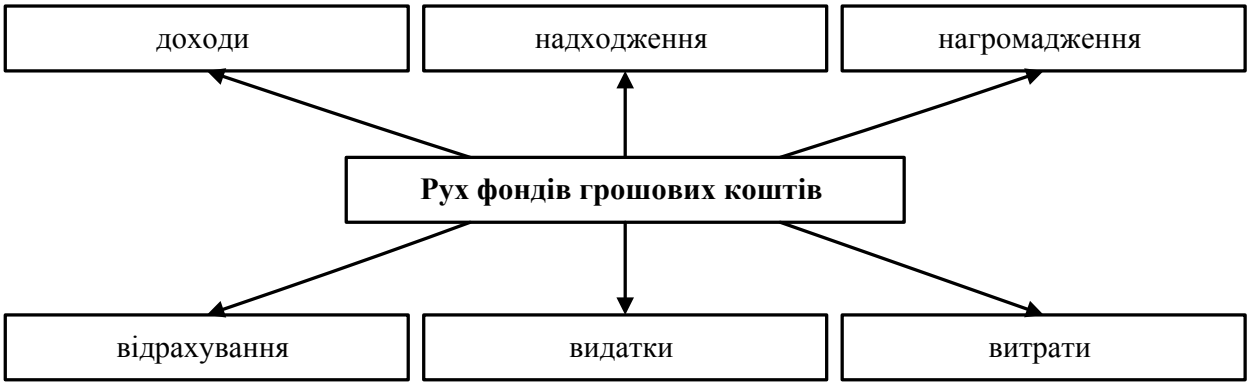

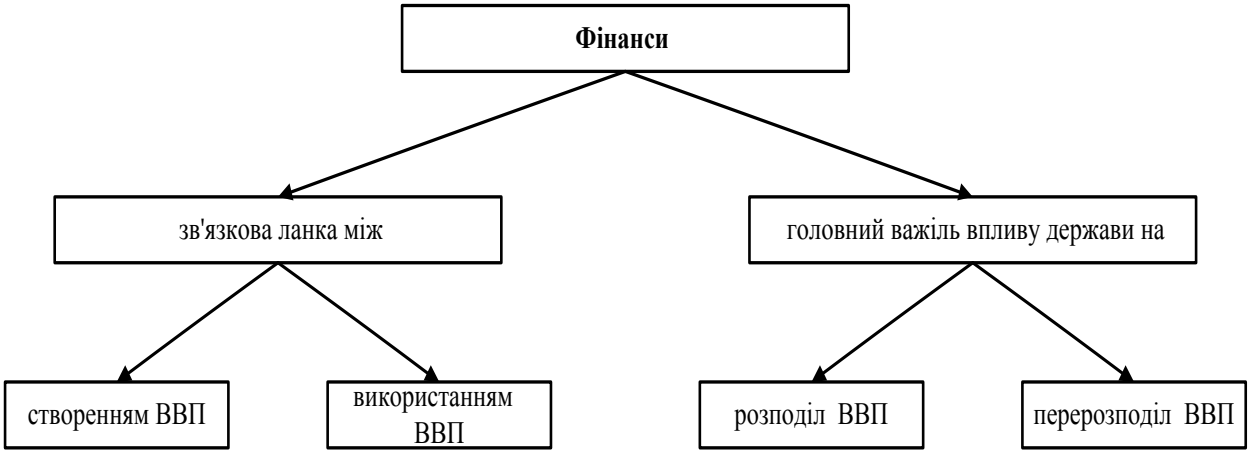

Рис.1.9. Фонди грошових коштів та їх рух.

1.3. Необхідність та характерні особливості фінансів

Необхідність:

1) наявність товарного виробництва і розвиток товарно-грошових відносин;

2) виникнення і функціонування держави;

3) дія об’єктивних економічних законів розвитку суспільства.

Рис.1.10. Необхідність фінансів.

Особливості:

- фінанси – грошова категорія (рух грошей – обов’язкова умова виникнення фінансів);
- фінанси – розподільна категорія (виокремлює з ВВП витрати, фонд оплати праці, амортизацію; через податки і збори - частину доходу суб’єктів господарювання);
- фінанси – ресурсоутворююча категорія (фонди фінансових ресурсів створюються на підприємствах)

Рис.1.11. Особливості фінансів.

1.4. Функції фінансів

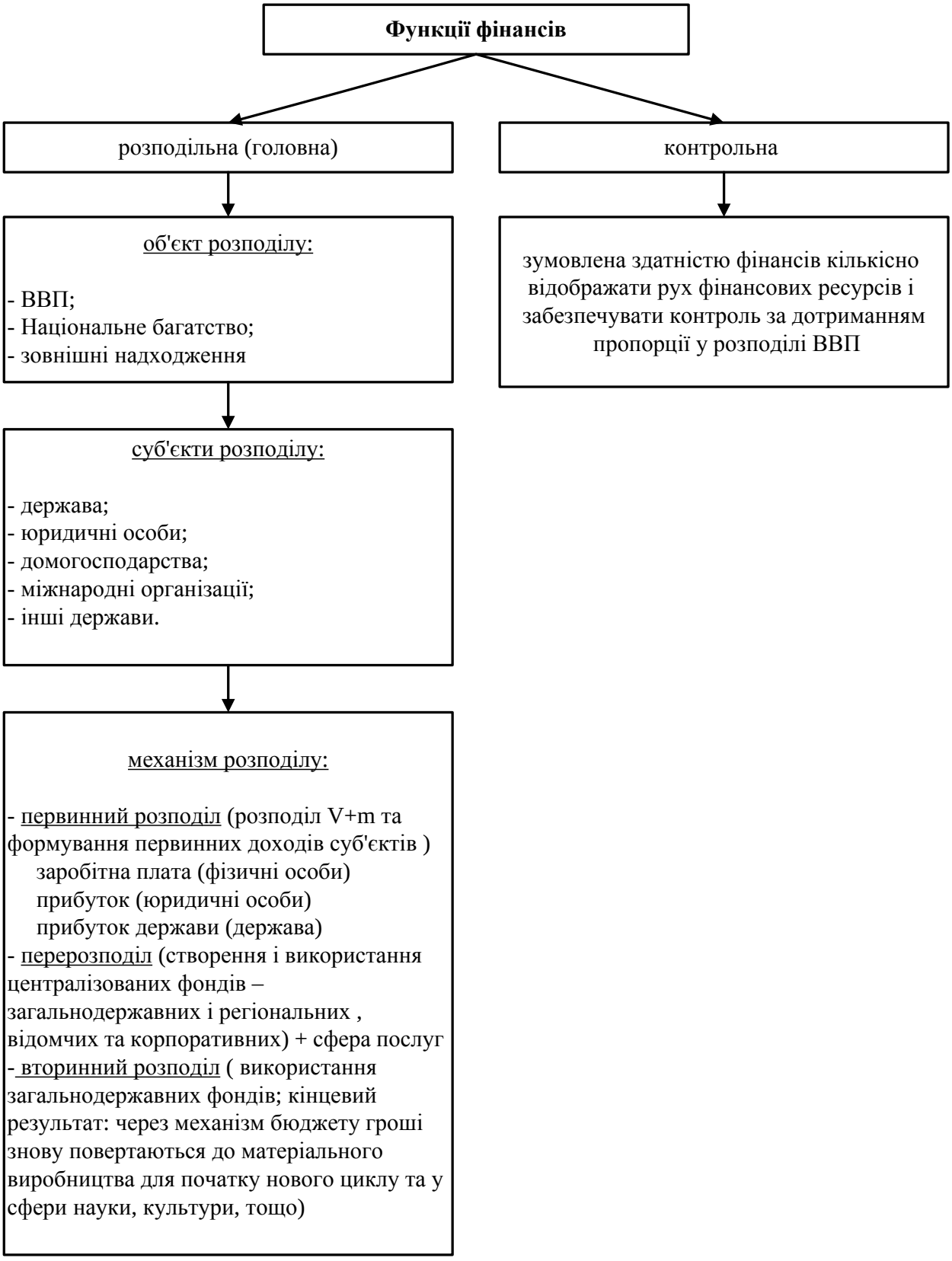

Рис.1.12. Функції фінансів.

1.5. Фінансова система

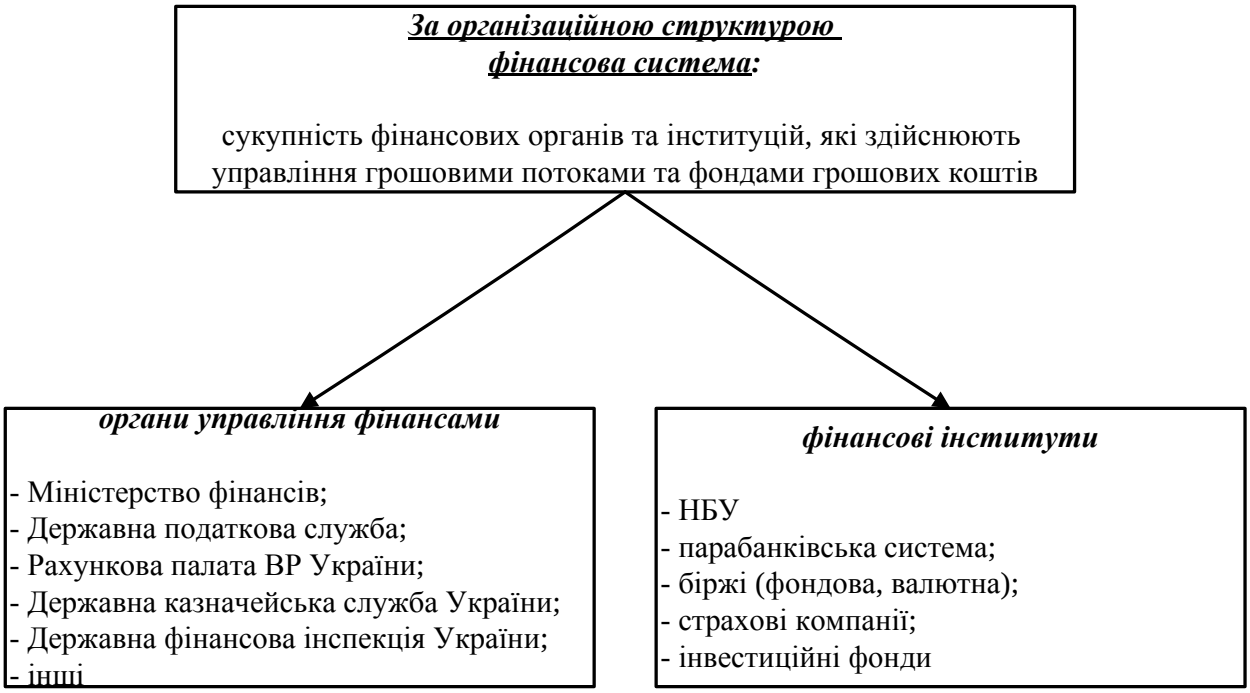

Рис.1.13. Організаційна структура фінансової системи України.

Рис.1.14. Структура фінансової системи відповідно до форм власності.

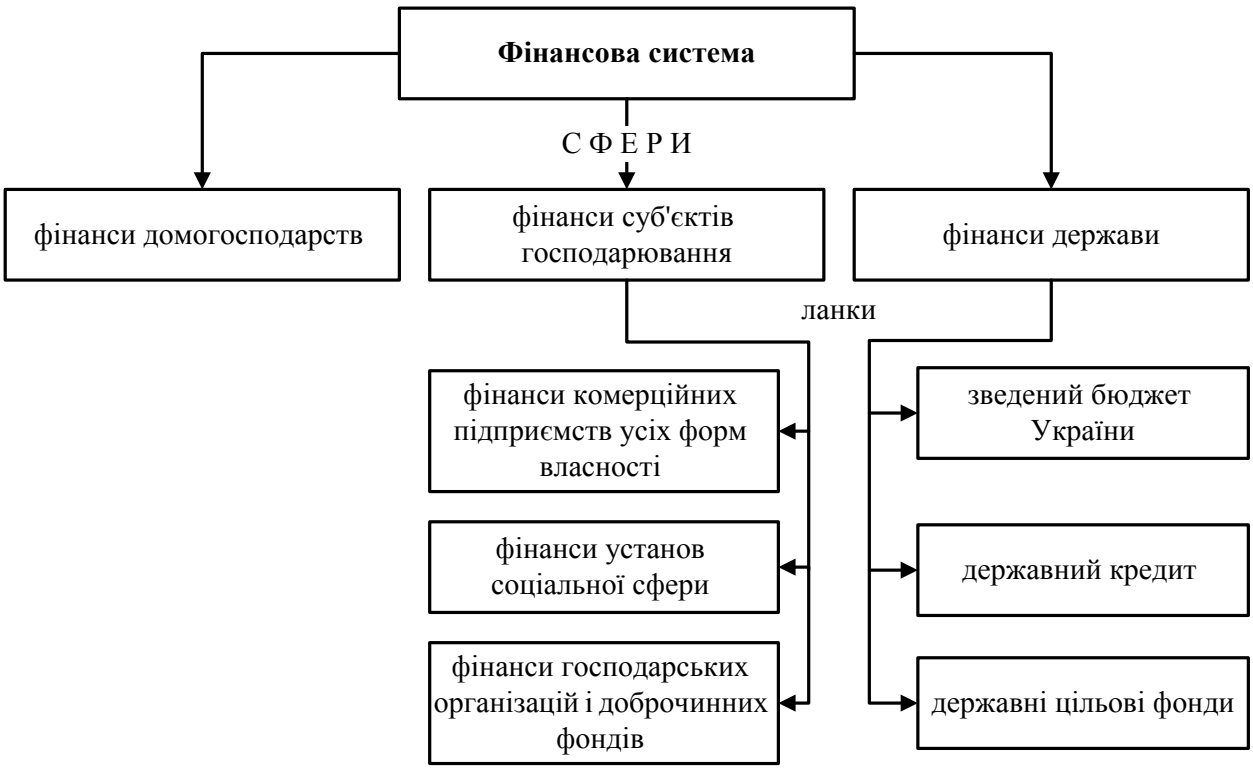

Рис.1.15. Структура фінансової системи відповідно до суб’єктів фінансових відносин.

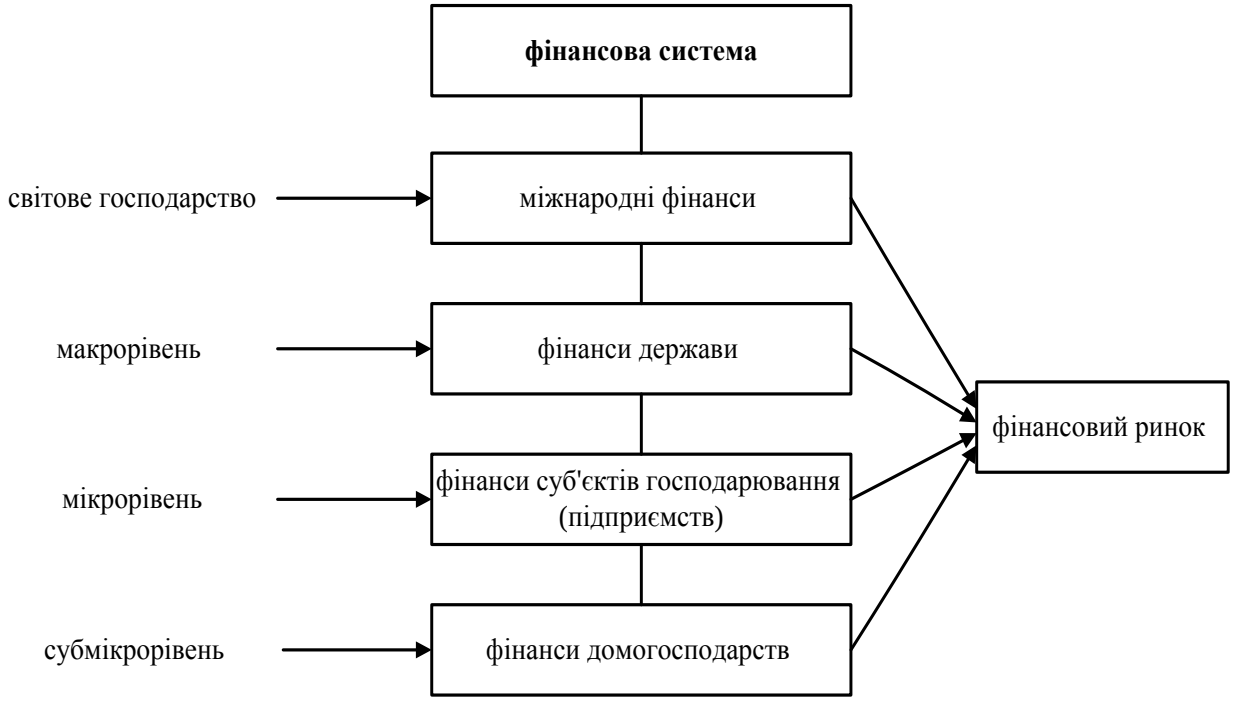

Рис.1.16. Структура фінансової системи за рівнями економічної системи.

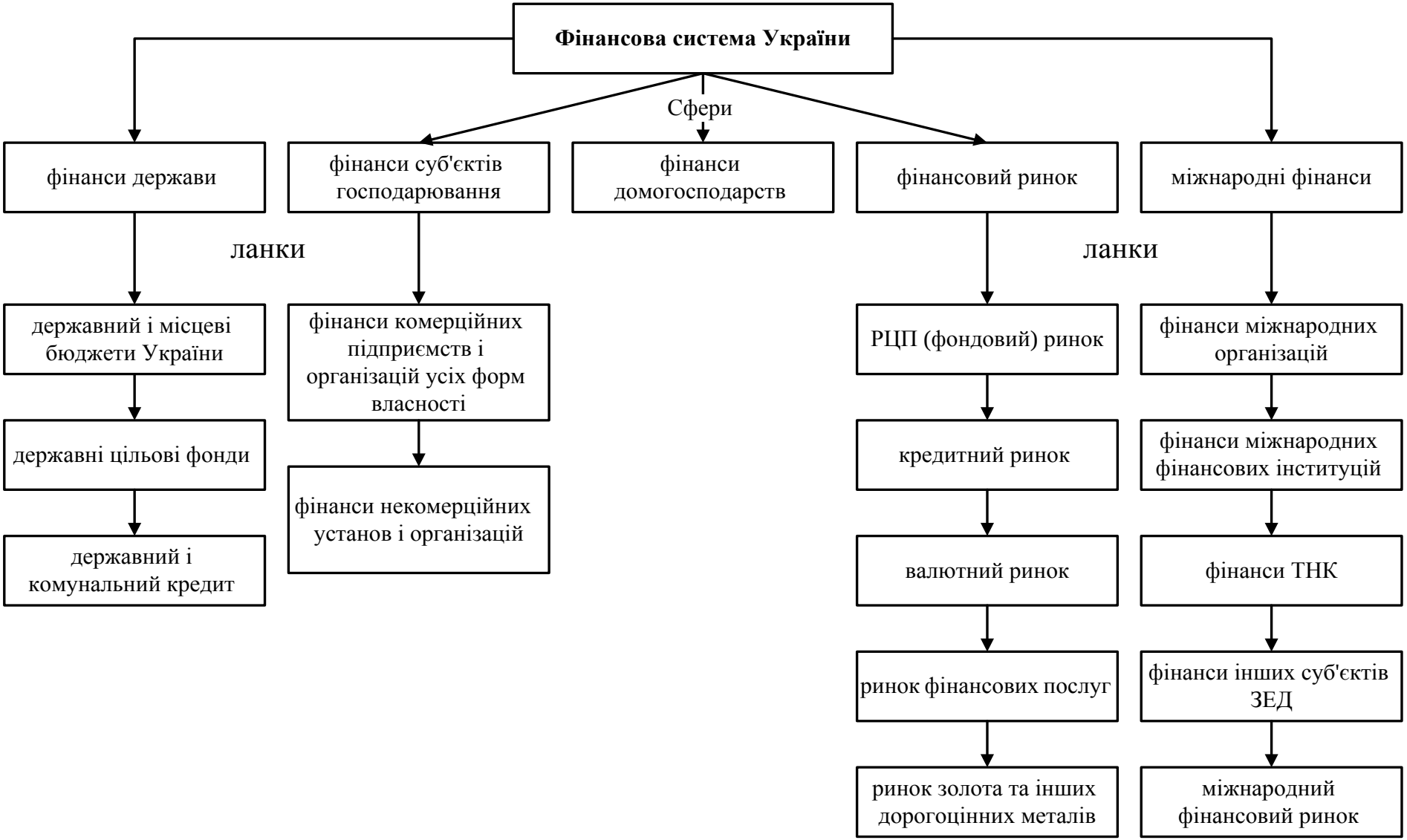

Рис.1.17. Структура фінансової системи України.

ТЕМА 2
Генезис і еволюція фінансів

2.1. Виникнення терміну «фінанси» і його призначення.

2.2. Історичний характер фінансів.

2.1 Виникнення терміну «фінанси» і його призначення

Термін «фінанси» виник у ХІІІ ст. в торгових містах *Італії.*

Походить від середньовікового латинського «Financia», що означало «платіж» (як обов'язкова сплата грошей). У той час це - передача частини доходу громадянина в розпорядження монарха, короля, імператора, іншого правителя для його утримання і інших витрат державного характеру.

(Таке значення терміну зберігалося до початку XVIII ст., де під «фінансами» розуміли державне публічне господарство, або господарство будь-якого державного утворення нижнього рівня, таких як: земство, міська община, тощо)

В *Німеччині* слово «фінанси» набуло *негативного* значення (здирництво, хабарництво, обман, хитрість і ін.)

Вперше у нинішньому розумінні термін «фінанси» почав застосовуватися у *Франції у* XVIII ст., де під ним розуміли сукупність коштів, необхідних для задоволення потреб держави і різних суспільних груп.

Ц Е О З Н А Ч А Л О , Щ О :

- грошові ресурси короля, імператора відділяються від ресурсів, необхідних для задоволення суспільних потреб;
- виникають «публічні фінанси», тобто державні утворення, союзи різного характеру, а самі фінанси стають формами і методами добування засобів для цих союзів згідно з їх функціями;
- фінанси набувають значення «державного господарства», перетворюються у вагомий чинник політичного і економічного життя в країні;
- згодом фінанси розгалужуються, охоплюючи нові сфери їх функціонування (фінансові ринки, державний кредит, спеціалізовані кредитно-фінансові інститути та інші посередники);
- все це поступово приводить до нової якісної зміни: від спрощеного розуміння фінансів як «державного господарства» до фінансів як «галузі знань».

Кроки розвитку терміну «фінанси»:

ЖАН БОДЕН - французький вчений у 1577 році вперше ввів у науковий обіг ***термін «фінанси».*** У праці «Шість книг про республіку» він розглядав фінанси як сукупність ресурсів, необхідних для задоволення потреб держави.

У XVI —XVII ст. відбулося відокремлення державної казни від казни сімей монархів, внаслідок чого виникли такі поняття як ***«державні фінанси», «державний бюджет», «державний кредит».***

У XVIII ст. з розвитком державного господарства та демократичних засад з'явилось фінансове право. У 1784 році міністр фінансів Франції ЖАК НЕККЕР подав королю ***звіт про фінансовий стан нації***. Таким чином вперше було оприлюднено офіційний документ, що містив дані за декілька років про доходи і видатки Франції. Саме цей період характеризується ***виділенням фінансової науки як самостійної галузі наукових знань***

У РОСІЇ бюджетні розписи почав складати власноручно ***цар Петро I.*** Перший же бюджет був прийнятий ***у 1803 році*** в умовах нестабільності стану державних фінансів.

В УКРАЇНІ Державний бюджет регулюється ***Бюджетним Кодексом***, прийнятим ***у 2001 і у 2010 роках***

2.2 Історичний характер фінансів

Сутність фінансів як об'єктивної економічної категорії незмінна, однак форми їх використання постійно змінюються і удосконалюються з розвитком товарно-грошових відносин і посиленням ролі держави.

Т А К:

- зародкові форми фінансів виникли у період розпаду первісного ладу у вигляді натуральних податків, зборів, повинностей на користь князя, імператора, короля;
- з часом податки почали сплачуватися у грошовому виразі, виступати найпростішою первинною формою фінансових відносин між громадами і владою у процесі створення централізованого фонду грошових коштів;
- з розвитком держави сформувалися державні доходи і державні видатки, які склали більш загальну фінансову категорію - «державний бюджет» і доповнилися категоріями «позабюджетні фонди», «державний кредит»;
- розвиток суспільного відтворення призвів до таких категорій, як «фінанси підприємств», «фінанси організацій», «фінанси установ»;
- виникнення фінансових ринків сприяло формуванню міжнародних фінансів, перерозподілу фінансових ресурсів між країнами.

Історичний характер фінансів виявляється не тільки у створенні нових форм фінансових відносин із розвитком суспільства, а й в еволюції кожної з форм,

з о к р е м а :

- ✓ в еволюції податків;
- ✓ в еволюції бюджету;
- ✓ в становленні державного кредиту та ін.

(Вони будуть розкриватися поступово при викладенні відповідних тем курсу «Фінанси»)

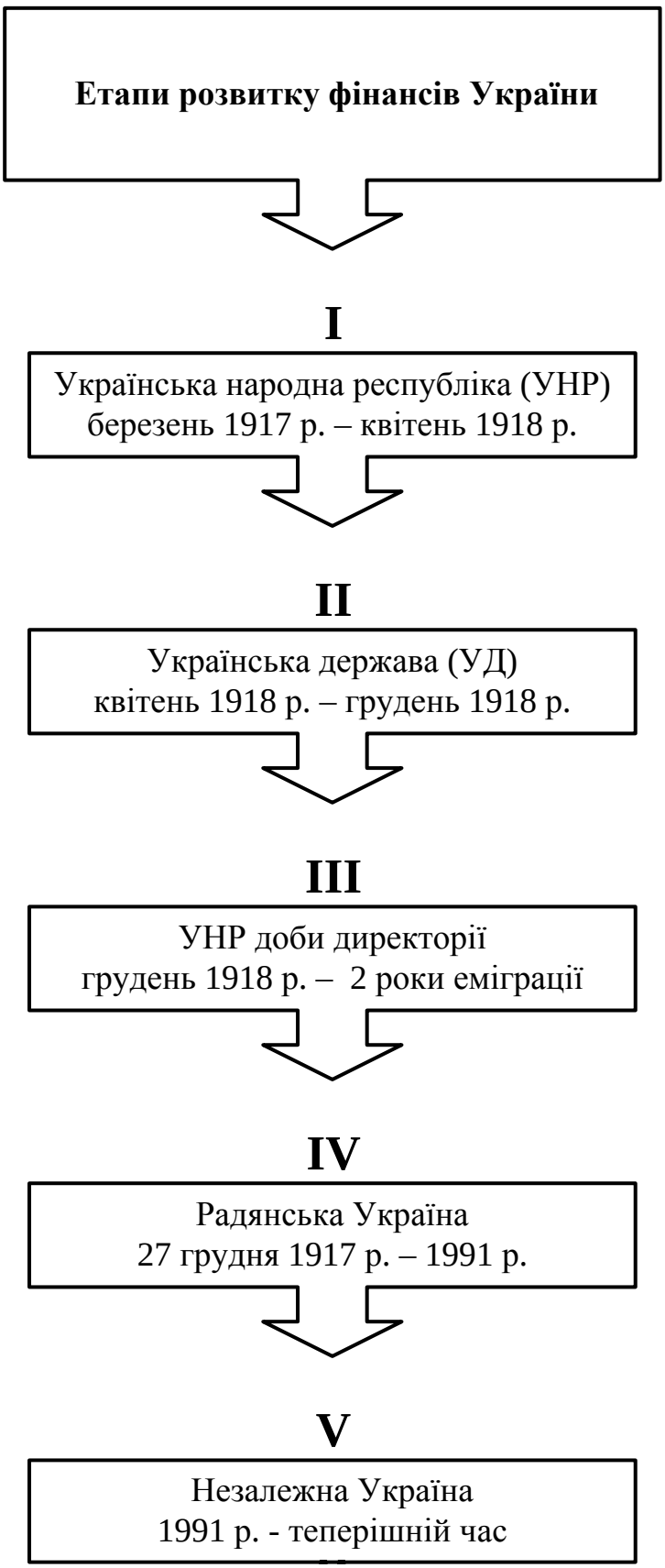

Рис.2.2. Історичний характер розвитку фінансів України.

ТЕМА 3
Становлення та розвиток фінансової науки

3.1. Історичні передумови виникнення фінансової науки.

3.2. Сутність та структура фінансової науки.

3.3. Зміст системи фінансових наукових знань та інструментів фінансової науки.

3.4. Розвиток фінансової науки у XV-XIX ст.

3.5. Світова фінансова наука у XX ст.

3.6. Розвиток фінансової науки у сучасний період.

3.1. Історичні передумови виникнення фінансової науки

<u>Фінансова наука</u> – *система знань про фінансові явища і процеси з виявленими достовірними передумовами виникнення, механізмами та принципами функціонування, доказовими обґрунтованими положеннями та висновками про їх вплив на людину, господарство, суспільство, цивілізацію, оцінкою здобутків, вигод, втрат.*

Рис.3.1. Фінансова наука у широкому та вузькому розумінні терміну.

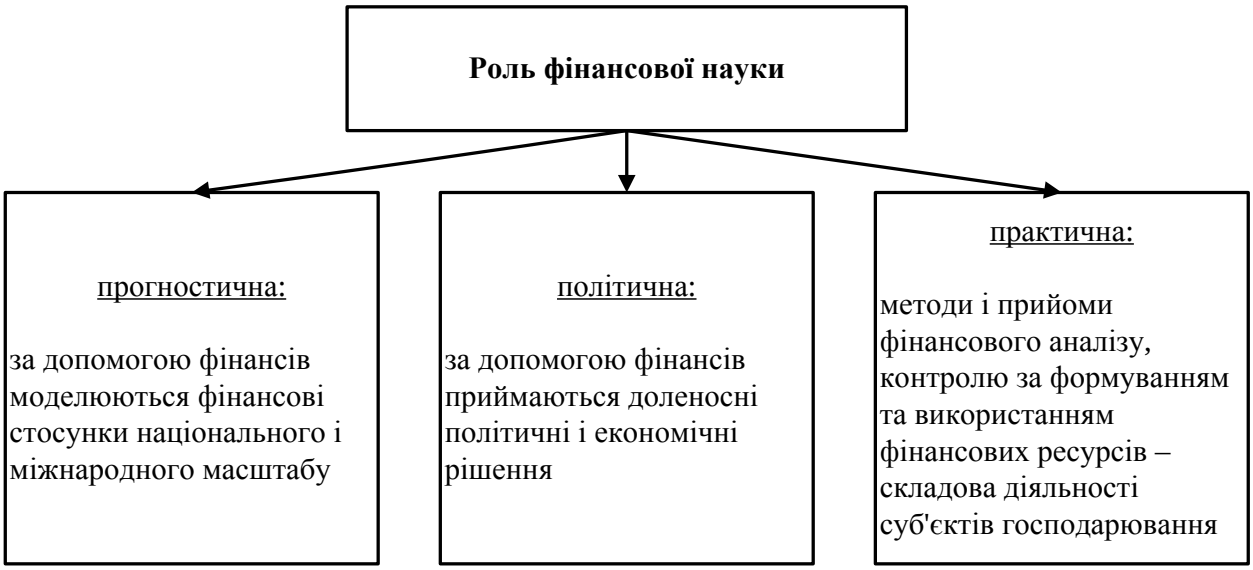

Рис.3.2. Роль фінансової науки у суспільстві.

Рис.3.3 Етапи розвитку фінансової науки.

Рис.3.4. Передумови виникнення фінансової науки.

3.2. Сутність та структура фінансової науки

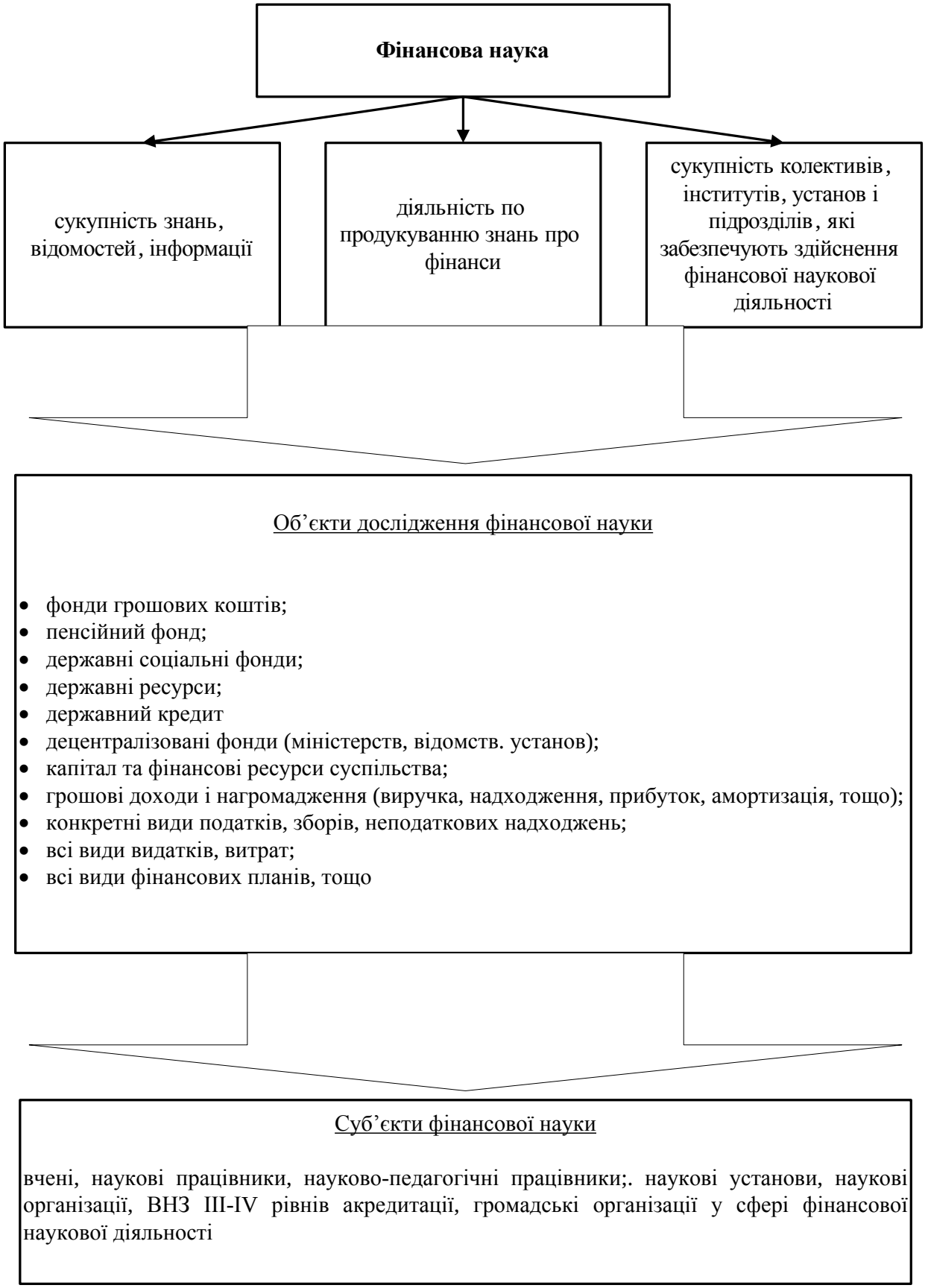

Рис.3.5. Сутність та структура фінансової науки.

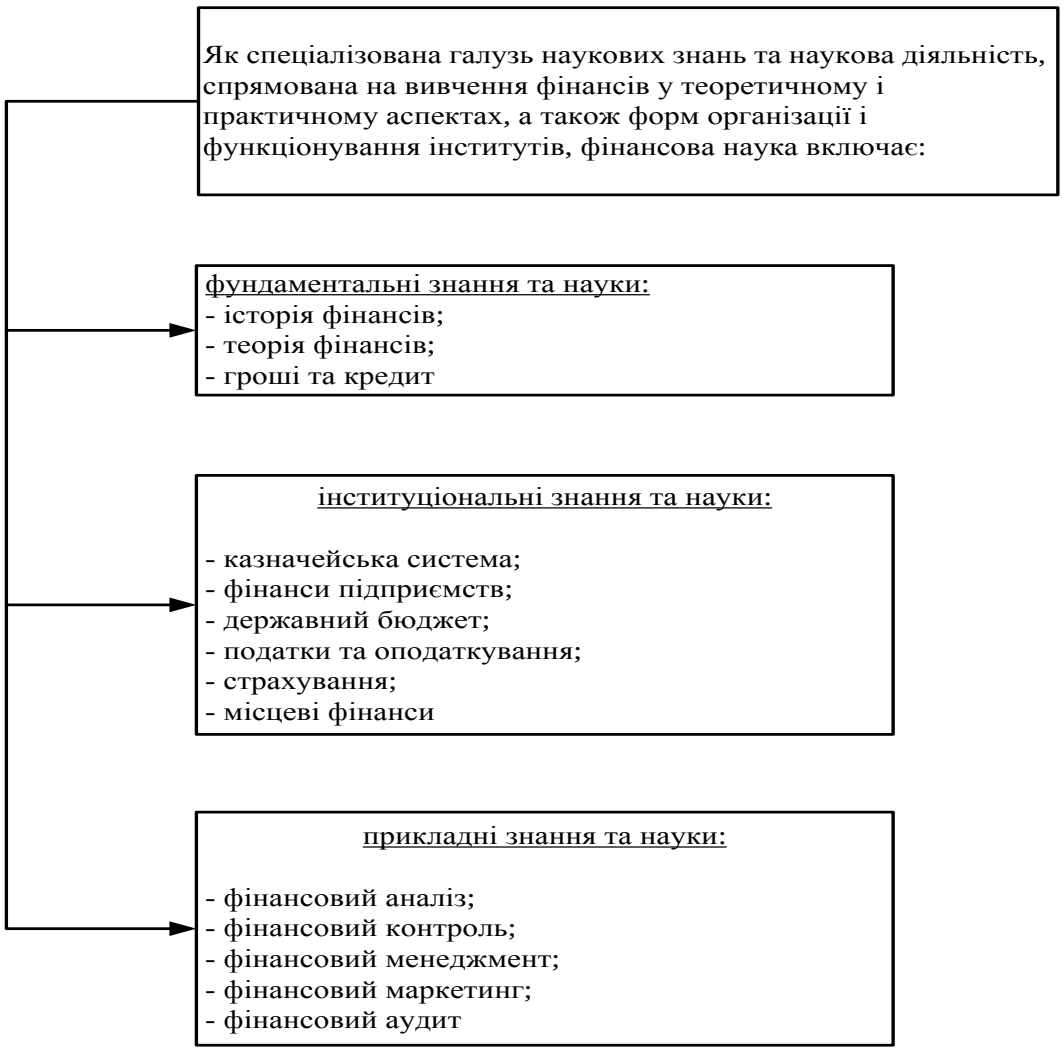

Рис.3.6. Структура фінансової науки

Рис.3.7. Функції фінансової науки

3.3. Зміст системи фінансових наукових знань та інструментів фінансової науки

Фінансова теорія – *об'єднаний єдиною внутрішньою пізнавальною логікою, взаємопов'язаний у його частинах , закінчений на певний момент комплекс пояснень фактів і осмислень фінансової діяльності (сукупність узагальнених положень, що утворюють фінансову науку);*

фінансова наука – *впорядкований процес одержання знань, їхньої організації та систематизації у світлі певної парадигми (сума знань про фінансові явища і закономірності їх функціонування);*

фінансова думка – *інтелектуальний процес пізнання фінансових явищ від гіпотези до достовірного знання. Відображає сукупність наукових тем, проблем, істин;*

фінансова доктрина – *систематизоване вчення про фінанси, сукупність принципів та поглядів, що втілює певні теорії;*

фінансова концепція – *певний спосіб розуміння, тлумачення інтерпретації фінансових положень, ідей, явищ, процесів, сукупність ідей, головний погляд на системне висвітлення сукупності ідей*

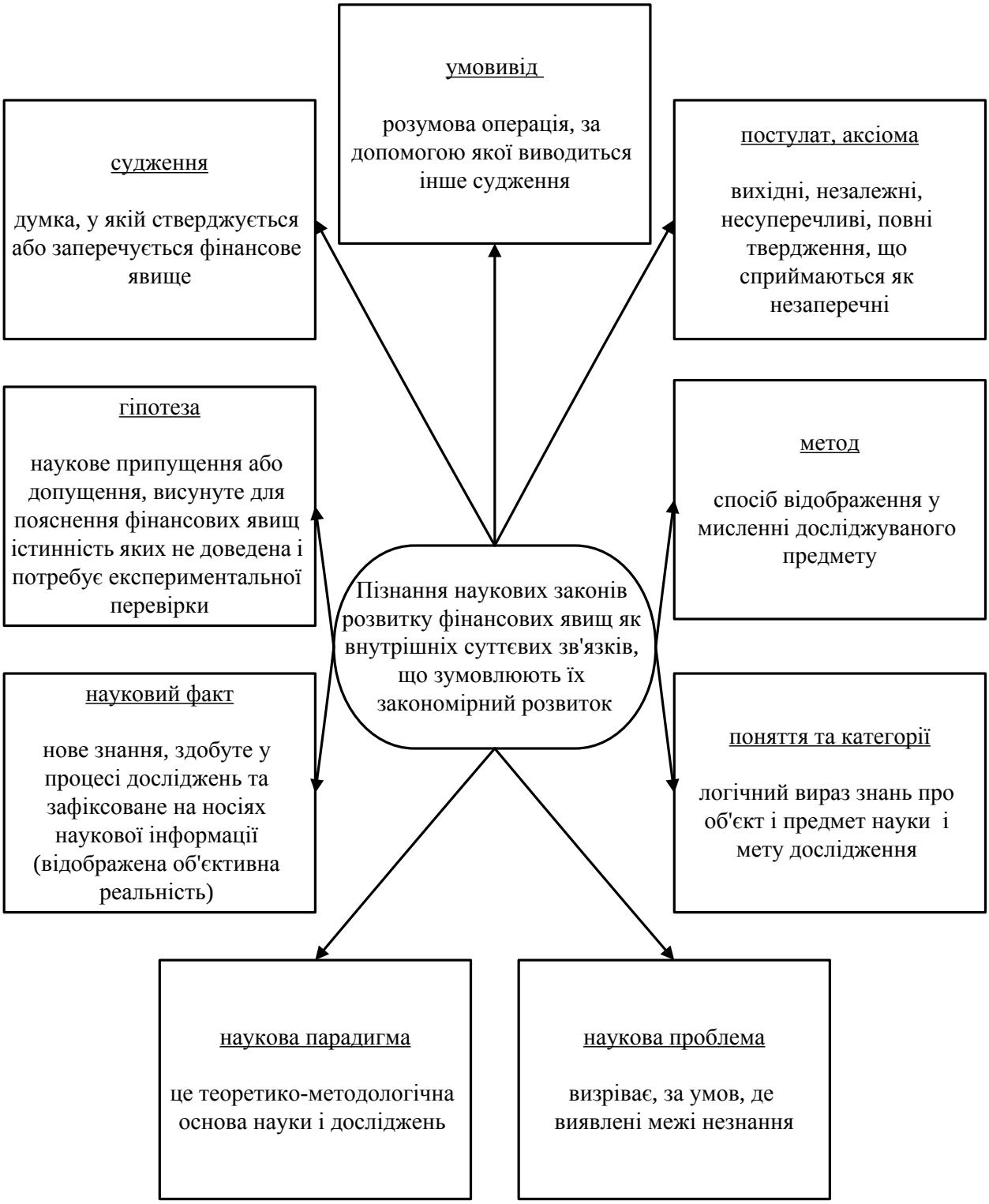

Рис.3.8. Пізнання наукових законів розвитку фінансових явищ.

У сфері знання не можна міркувати, не вживаючи категорії!

Рис.3.9. Фінансова теорія і методологія.

Три сфери проявів буття і три розділи його категоріальних визначень:

I сфера буття (буття та якість): *в неї входять категорії: буття і дещо; кількість і якість; перехід з однієї категорії до іншої; діє закон переходу кількісних змін;*

II сфера сутності (буття як відношення) *входять категорії: сутність та явище; необхідність та випадковість; можливість і дійсність; форма та зміст; причина та наслідки; діє закон єдності і боротьби протилежностей;*

III сфера поняття (буття як поняття) *входять категорії: одиничного, особливого, всезагального; діє закон заперечення заперечення.*

Діалектичний метод характеризується:

- орієнтацією дослідження на пізнавальні завдання та можливості;
- можливістю використовувати діалектичну логіку (або її частини);
- виконання упорядкування, систематизації здобутих знань.

Принципи загальнонаукової методології

- історичний;
- порівняльний;
- логічний;
- герменевтичний;
- термінологічний;
- системний;
- синергетичний;
- діяльнісний;
- інформаційний;
- поведінковий (біхевіористський);
- гуманістичний

- культурологічний;
- аксіологічний (ціннісний);
- пізнавальний (когнітивний);
- кібернетичний;
- інституціональний;
- структурний;
- функціональний;
- комплексний;
- системно-функціональний;
- функціонально-структурний

Рис.3.10. Принципи загальнонаукової методології

Загальні методи фінансового дослідження:

- метод емпіричного дослідження (самоспостереження, порівняння, вимірювання, експеримент, опис, екстра оцінка);
- методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівні (абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, узагальнення, моделювання, аналогія, ін.);
- методи, що використовуються на теоретичному рівні (сходження від К→А і від А→К; ідеалізація, формалізація, аксіоматика та ін.).

Спеціальні методи дослідження:

- теоретико-спеціальний;
- економіко-математичний;
- статистичний;
- спеціальні методи інших наук.

Рис.3.11. Загальнонаукові та спеціальні методи фінансового дослідження

3.4. Розвиток фінансової науки у XV-XIX ст.

- До XVст. фінансової науки як окремої не існувало;

Окремі аспекти її розглядали філософи (Аристотель, Платон, Ксенофонт, Цицерон);

- практичні питання вирішувала державна еліта;

- у XIXст. виникли великі монархії (армії, владні структури, як наслідок зростають потреби у коштах; це зумовило пошук нових джерел доходів);

- 1577р. Жан Боден публікує "Фінансові нерви держави" (це був початок публічної фінансової науки);

- Дж. Баторо, Н. Макіфиуллі, Ф. Петрарка (Італія) опублікували праці практичного спрямування, які мали велике значення;

- XVII ст. праці Т. Гоббса, Дж. Локка, Т. Мена з оподаткування;

- В. Петті: "Трактат про податки і збори" (перший професійний економіст);

- XVII – XVIII: Л. фон Секендорф, Ф. Юсті (1746 "Система фінансового господарства"), І. Зонненфельд – "Управління фінансами", Ж. Неккер - "Про стан фінансів нації " (камералісти);

- Велика французька революція (Ш. Монтеск'є, Ж. Руссо, Д. Дідро, Д.Кант,) – питання державотворення, економіки, фінансів;

- У цей же час: Ф. Кене, А. Тюрго, Ш. Мірабо (ідеї справедливого оподаткування, джерела доходів);

- А. Сміт, Д. Рікардо: принципи оподаткування, фінанси – необхідна матеріальна база, аналіз витрат: загальнодержавних, місцевих;

- друга половина XIX ст.: радикальні перетворення; монархії перетворювались у демократичні органи влади; в економіці радикальні зміни; почало розвиватись фінансове право ;

- центри фінансової науки сформувались у європейських університетах (кафедри почали підготовку фінансових кадрів)

К. Рау "Основні начала фінансової науки" (перший підручник з фінансів);
С. Сісмонді, Е. Сакс, Ф. Нітті, Е. Салігман - видатні фінансисти;

- Росія: термін "Фінанси" з'явився наприкінці XVIII ст. (запозичений з Франції, до цього "казна"). Вчені-фінансисти: І. Посошков, О. Радищев, М. Тургенєв, І. Горлов, Д. Толстой, М. Орлов, Н. Мордвінов, І. Янжул, Л. Хомський, М. Капустін
І. Озеров :"Основні фінансові науки", І.Франко "Сила податкова Галичини"
М.Туган-Барановский.

Рис.3.12. Розвиток фінансової науки у XV – XIX ст.

3.5. Світова фінансова наука у XX ст.

До XX ст. – *сформувались наукові школи; розроблені теоретичні положення фінансової науки; сформовано пізнавально-наукові підходи.*

позитивістська школа, описувала явища, що відбулись: «що є» імперативна теорія, (представники Й.Шумпетер, Ф.Хайєк, М.Фрідмен)

“що повинно бути” – (нормативісти)А.Вангер, Н.Кальдор, Р.Ноузік, Б.Баррі, Дж.Графф, Е.Мішону

“держава добробуту” – В. Парето:

Л.Ерхард: “ фінанси – першочергова дисципліна і значення державних фінансів підвищується.” У ФРН втілилась у наступні принципи:

соціального ринкового господарства

- значні масштаби перерозподілу ВВП через бюджетну систему (до 50% ВВП);

- велике значення зовнішньої торгівлі (20-25% від ВВП);

- соціальний захист видаткової частини бюджетів: фінансування інвестицій у людський капітал (освіта, охорона здоров'я), соціальні компенсації з безробіття та низьких доходів;

- формування бюджетних доходів переважно за рахунок прибуткового оподаткування фізичних осіб;

- бюджетне субсидіювання окремих галузей промисловості та сільського господарства

Рис.3.13. Світова фінансова наука у XX столітті

Нормативна теорія суспільного вибору

представники:

В. Парето, Л. Роббінс, А. Бергсон, Н. Калдор, А. Лярнер, А. Пігу, П. Самуельсон, Дж. Граффа

В.Парето: класична рівновага “Покращення добробуту одних людей не може йти за рахунок інших”

(The Pareto-optimum)

В.Парето – родоначальник “Нової теорії добробуту”

Напрямки розвитку фінансової науки у XX ст.

класичний напрям включав такі наукові школи:

- камералісти;
- меркантилісти;
- фізіократи;
- марксисти;
- китайські соціалісти;
- австрійська (Е.Сакс та ін.)№
- історична (А.Венгер та ін.)

неокласичний напрям:

- Л. Вальрас, Ф. Візер, І. Джевонс, А. Маршал, К. Менгер, В. Парето, П. Самуельсон, М. Фрідмен;
- фінансова думка країн Східної Європи і СНД (включаючи українську фінансову думку);
- кейнсіанство і його епігони;
- сучасна думка Заходу (А. Пігу, Дж. Бюкенен, Р.Масгрейв та ін.);
- італійська школа (Е. Бароне, М. Пантеліоні та ін.);
- шведська школа (К. Віксель, Е. Ліндаль, Г. Мюрдаль)

Рис.3.14. Розвиток фінансової науки у XX ст.

Найпоширеніші школи державних фінансів у XX ст.

- соціально-етична теорія оподаткування, закон підвищення державних видатків "закон А.Вагнера" (Німеччина);

- концепція розподілу державних доходів і видатків з позиції суб'єктивістської теорії вартості (М.Пантелеоні - Італія);

- теорія фінансової системи, як продукту історичних умов, інтерпритації податків як продукту конституційного суспільства (Л.Штейн - Німечина);

- теорія ціноутворення суспільних благ з позиції маржиналізму (У.Мадзола - Італія);

- теорія справедливого оподаткування як складова теорії економіки добробуту і політичного процесу (К.Віксель - Швеція);

- теорія державних фінансів як механізму установлення рівноваги між приватними і суспільними благами через політичний процес (Д.Монтемартіні - Італія);

- теорія суспільних потреб з позицій суб'єктивної вигоди (Е.Бароне - Італія);

- соціологічна інтерпретація державних фінансів з точки зору фіскальної експлуатації (Р.Гольштейн - Австрія);

- теорія максимізації вигоди через баланс індивідуальних практичних корисностей приватних і суспільних потреб (Ф.Візер – Австрія);

- теорія державних фінансів в інтерпритації соціальної солідарності (Г.Рігель);

- теорія оподаткування з позиції суб'єктивної вартості (Б.Сакс - Австрія);

- теорія практичної корисності для обґрунтування параметрів держбюджету, та розроблення теорії фіскального обліку (Е.Ліндаль - Швеція);

- ітерпритація податків як страхової премії та форми колективного заощадження (П.Леруа-Бальє - Франція);

- "чиста" формалізована теорія оподаткування на основі маржиналізму (Е.Еджворт - Англія);

- теорія прогресивного оподаткування з позиції граничної корисності доходу (А.Кохен-Стюард - Голандія);

Адміністративно-командний період розвитку фінансової науки в СРСР:

- А.Буковецький: "Вступ до фінансової науки" (1929р.) – кращий підручник;

- дослідження змісту, доходів, витрат бюджету, держкредиту, бюджету, фінконтролю, фінуправління, місцевих фінансів;
- репресії на фінансистів: Юхновський, Вознесенський (дехто виїхав за кордон)
- "критика буржуазних фінансових теорій"!
– 1965 р. А. Александров: "Фінанси соціалізму": наголосив, що всі питання фінансів розглянуті у творах Маркса, Енгельса, Леніна, а також у матеріалах КПРС – тому вважав, що досліджувати нема чого, так як "фінанси" – це суспільна, несамостійна наука – частина політичної економії соціалізму.

Рис.3.15. Наукові школи державних фінансів у XX ст.

Г. Точильников, В. Дьяченко, Е. Вознесенський, А. Бірман, Б. Болдирєв, П. Жовтяк, Е. Брегель,М. Азарх, Д. Аллахвердян, А. Зверєв, І. Злобін, Є. Ровінський, С. Сітарян

↓

Розглядали фінанси з партійних позицій; дискусії велись лише по функціям фінансів,

проте до сфери фінансової науки були включені:

- фінанси підприємств;
- кредит;
- страхування;
- резервні фонди;
- фінансовий контроль

Основні елементи фінансової науки з'явилися напередодні розпаду СРСР, що мало позитивний вплив на фінансові наукові дослідження

Рис.3.16. Школи державних фінансів СРСР у XX ст.

3.6. Розвиток фінансової науки у сучасний період

Основні теоретичні напрями

- теорія суспільного **добробуту** (зміни у фінансах не повинні погіршити умови інших – по В.Парето);
- теорія суспільного **вибору** (в умовах демократичного середовища – Д. Бьюкенен);
- теорія **фіскального обліку** “податки-блага” (К.Віксель, Е.Ліндаль, Д.Бьюкенен);

Сучасна парадигма західної фінансової науки (ознаки):

- методологічний індивідуалізм, що аналізує фінансові явища через призму поглядів, поведінки, інтересів індивіда;
- державні фінанси – грошова субстанція, двоєдина у своїй суті щодо інших грошових форм (і схожа і відмінна);
- відмова від уявлення про фіскальну експлуатацію народних мас державою,

визначення суперечливості і багатоваріантності наукового пізнання фінансової дійсності.

Сучасна фінансова наука в Україні:

- розвивається без ідеологічного тиску;
- стає важливим інструментом впливу на економіку;
- містить плюралізм поглядів, прагматизм досліджень;
- розкриває морально-етичні аспекти науки.

Рис.3.16. Сучасна фінансова наука

ТЕМА 4
Фінансова політика і фінансове право

4.1. Фінансова політика, її сутність, види і значення.

4.2. Фінансовий механізм та його роль у реалізації фінансової політики.

4.3. Поняття та система фінансового права.

4.1. Фінансова політика, її сутність, види і значення

Фінансова політика - *сукупність цілей та завдань, цілеспрямована діяльність держави та інших суб'єктів господарювання у сфері формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для реалізації поставлених цілей та завдань.*

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА

рівні економічної системи	види фінансової політики
макрорівень	державна
мікрорівень	підприємств, установ, організацій, фінансових інститутів
метарівень	міжнародних організацій, фінансових інститутів

Рис.4.1. Фінансова стратегія та фінансова тактика

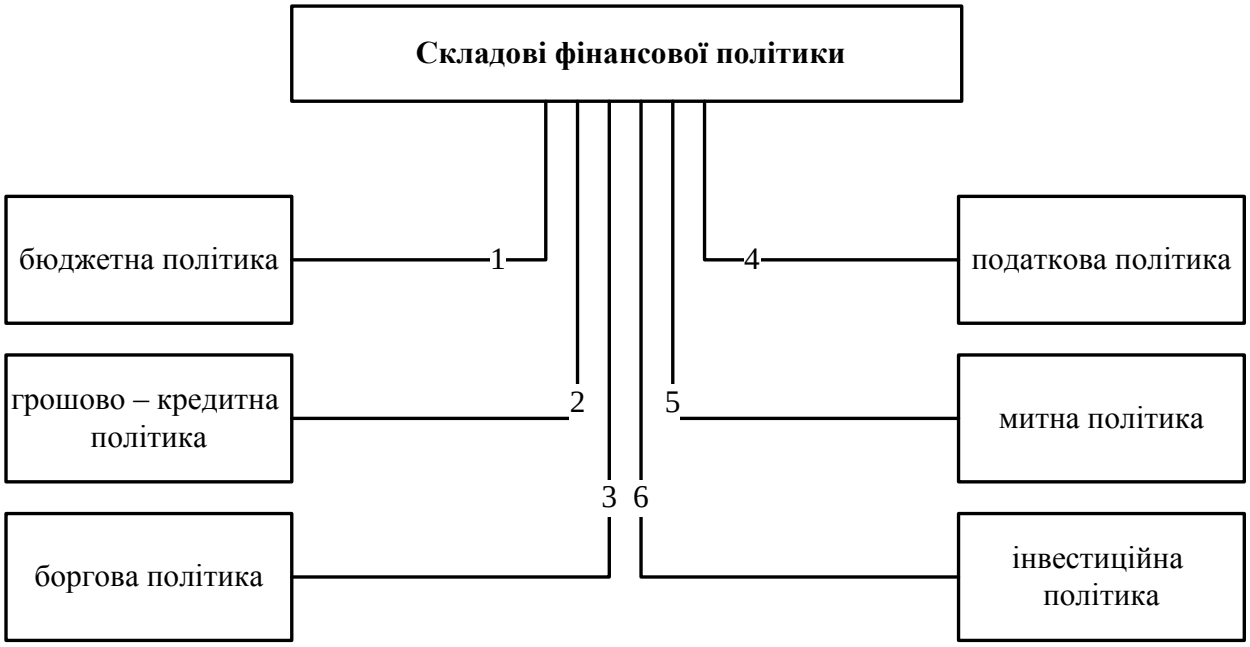

Напрямки фінансової політики

- у сфері фінансового ринку;
- у галузі страхування;
- у соціальній сфері;
- суб'єктів господарювання;
- формування капіталу;
- кредитна політика;
- емісійна політика;
- дивідендна політика;
- інвестиційна політика;
- управління активами;
- у сфері управління ризиками;
- фінансова політика домогосподарств;
- у сфері міжнародних фінансів

Рис.4.2. Складові та напрямки фінансової політики держави

4.2. Фінансовий механізм та його роль у реалізації фінансової політики

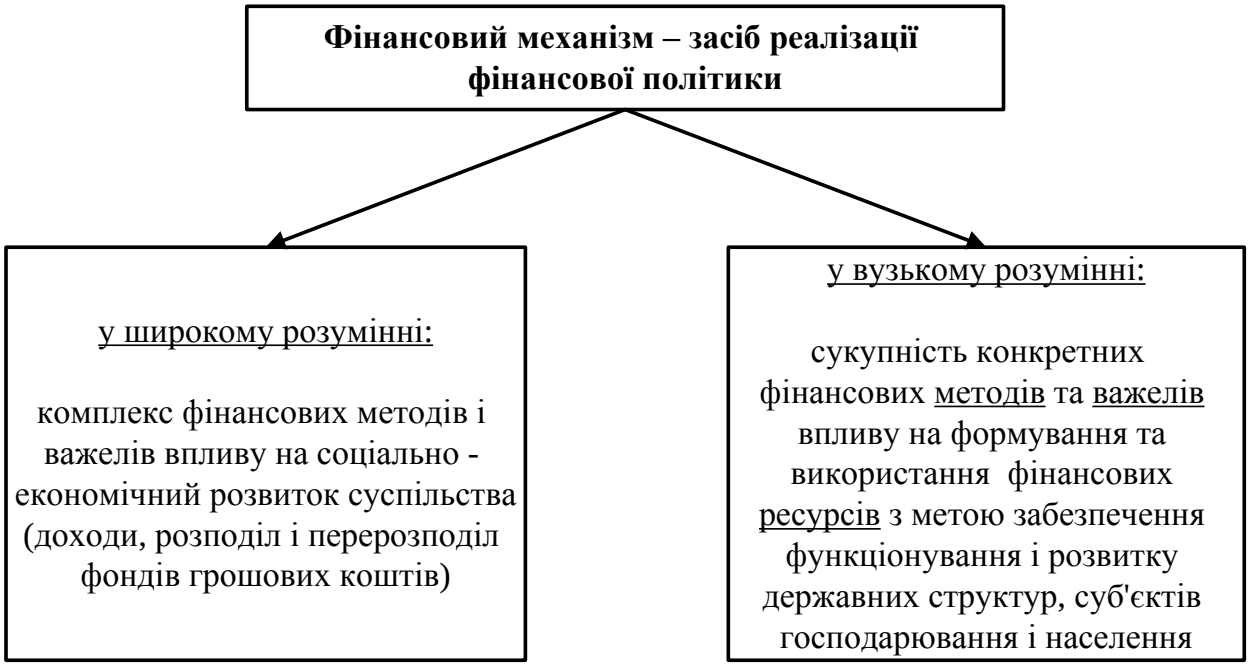

Рис.4.3. Фінансовий механізм та його складові

Рис.4.4. Фінансове планування

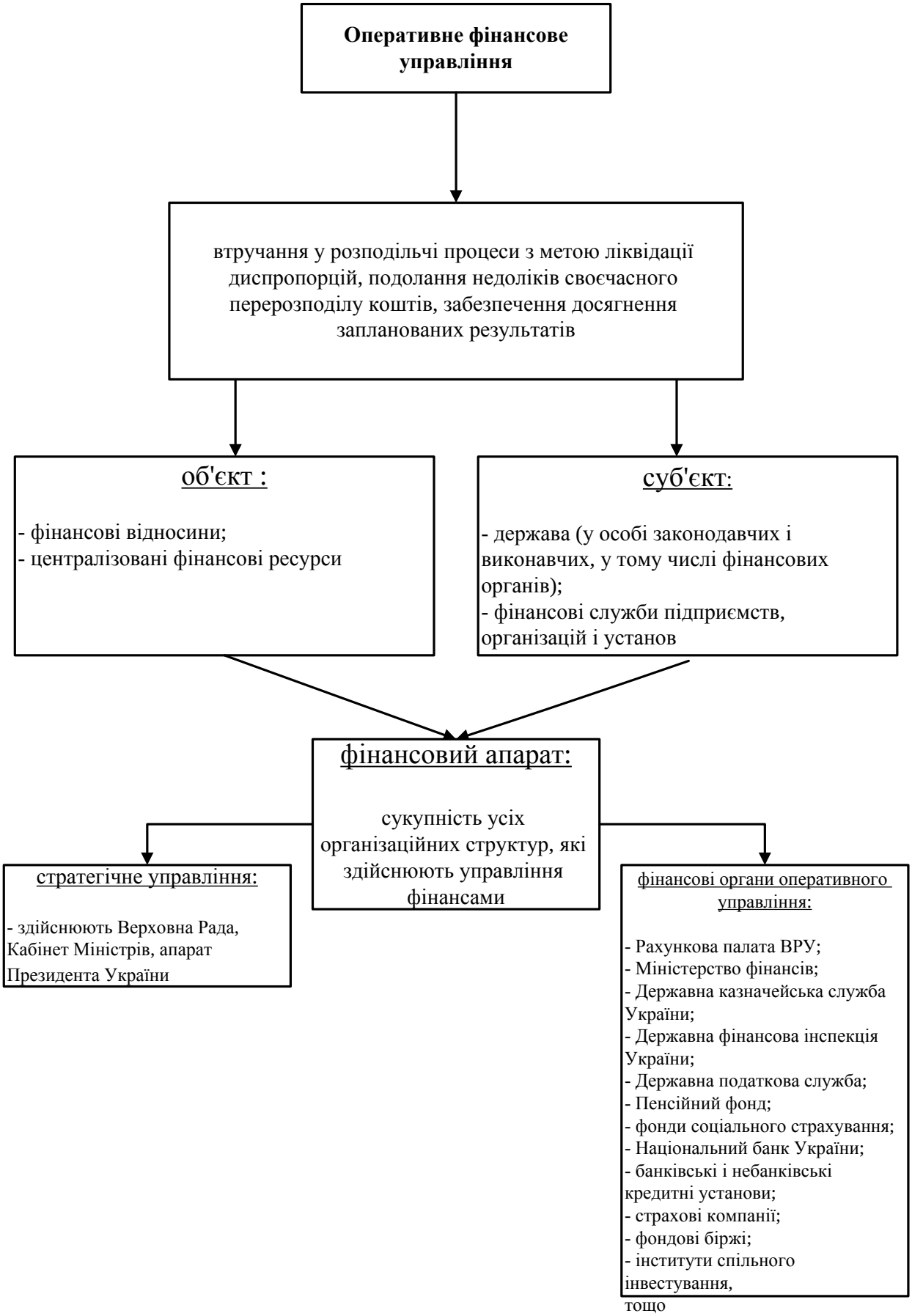

Рис.4.5. Оперативне та стратегічне фінансове управління.

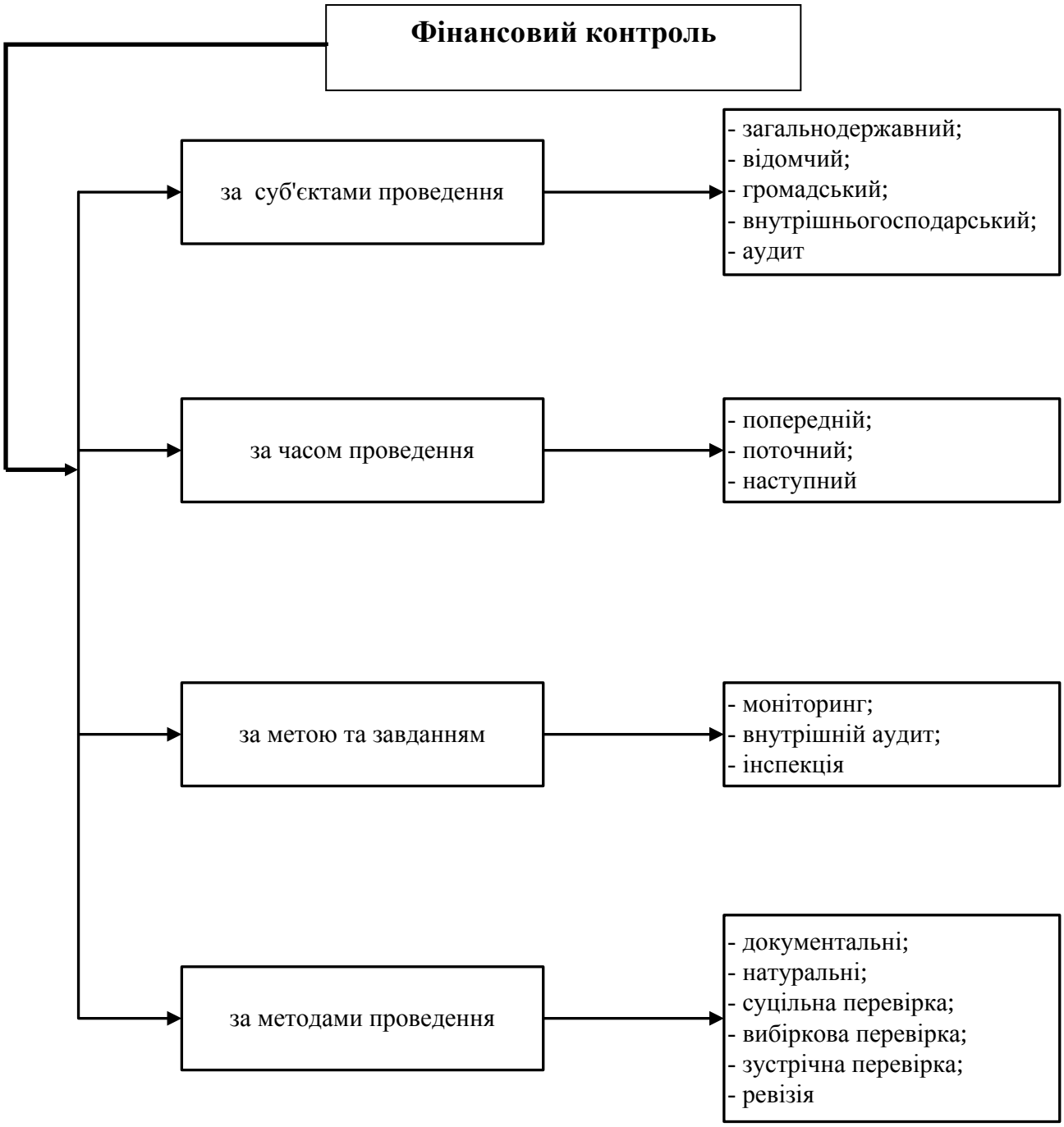

Рис.4.6. Класифікація фінансового контролю

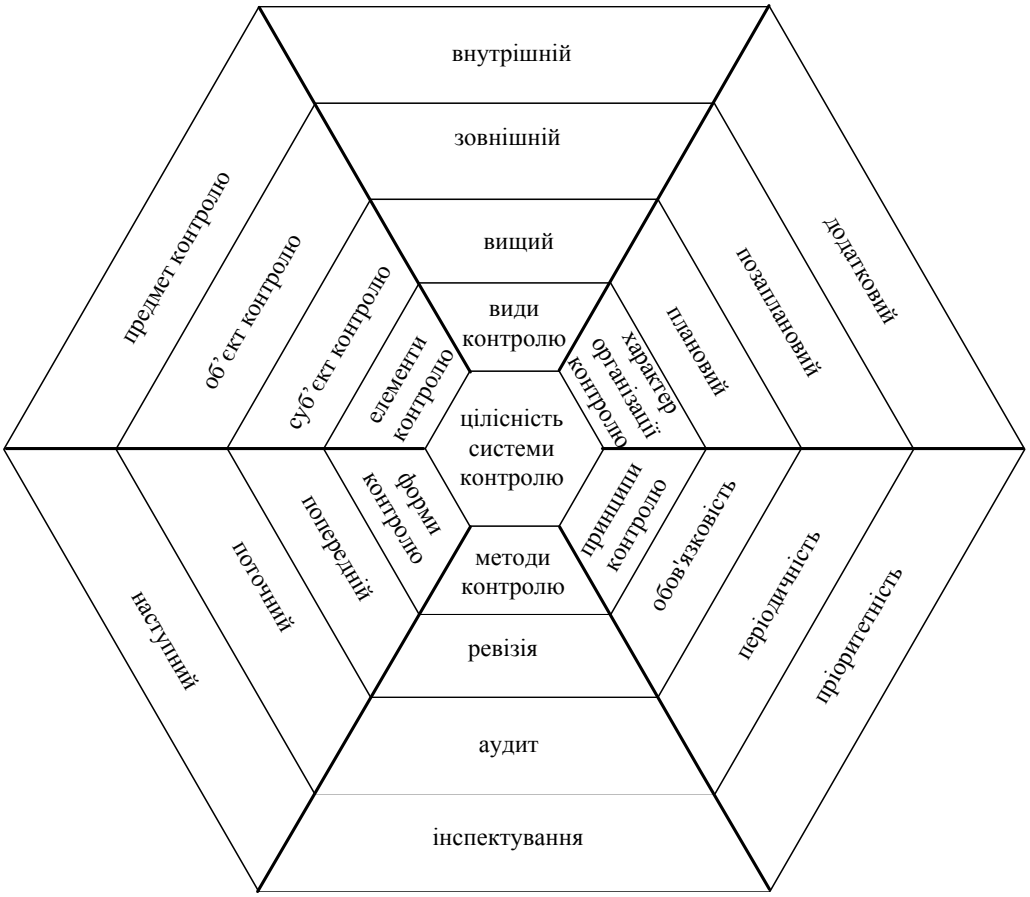

Рис.4.7Сукупність складових елементів державного фінансового контролю*.

Способи контролю	Загальнонаукові способи	аналіз; синтез; індукція; дедукція; аналогія; моделювання; абстрагування; конкретизація; системний аналіз; функціонально-вартісний аналіз
	Специфічні способи	комплексний; тематичний; суцільний; вибірковий
Прийоми контролю	Документальний контроль	Фактичний контроль
Інструментарій контролю	візування; оцінювання; фінансове розслідування; перевірка документів за формальними ознаками; перевірка документів за змістом; арифметична перевірка документів; нормативна перевірка документів; зустрічна перевірка документів; техніко-економічний розрахунок; економічна оцінка господарських операцій; отримання письмових пояснень і довідок	інвентаризація коштів, сировини, матеріалів тощо; обстеження території, виробничих і службових приміщень; контрольні обміри виконаних робіт; хронометраж робочого часу; лабораторні аналізи якості сировини, матеріалів і готової продукції; контрольний запуск сировини і матеріалів у виробництво

Рис.4.8. Механізм державного фінансового контролю*

* Розроблено Хмельковим А.В.

Рис.4.9. Фінансове забезпечення та його складові елементи

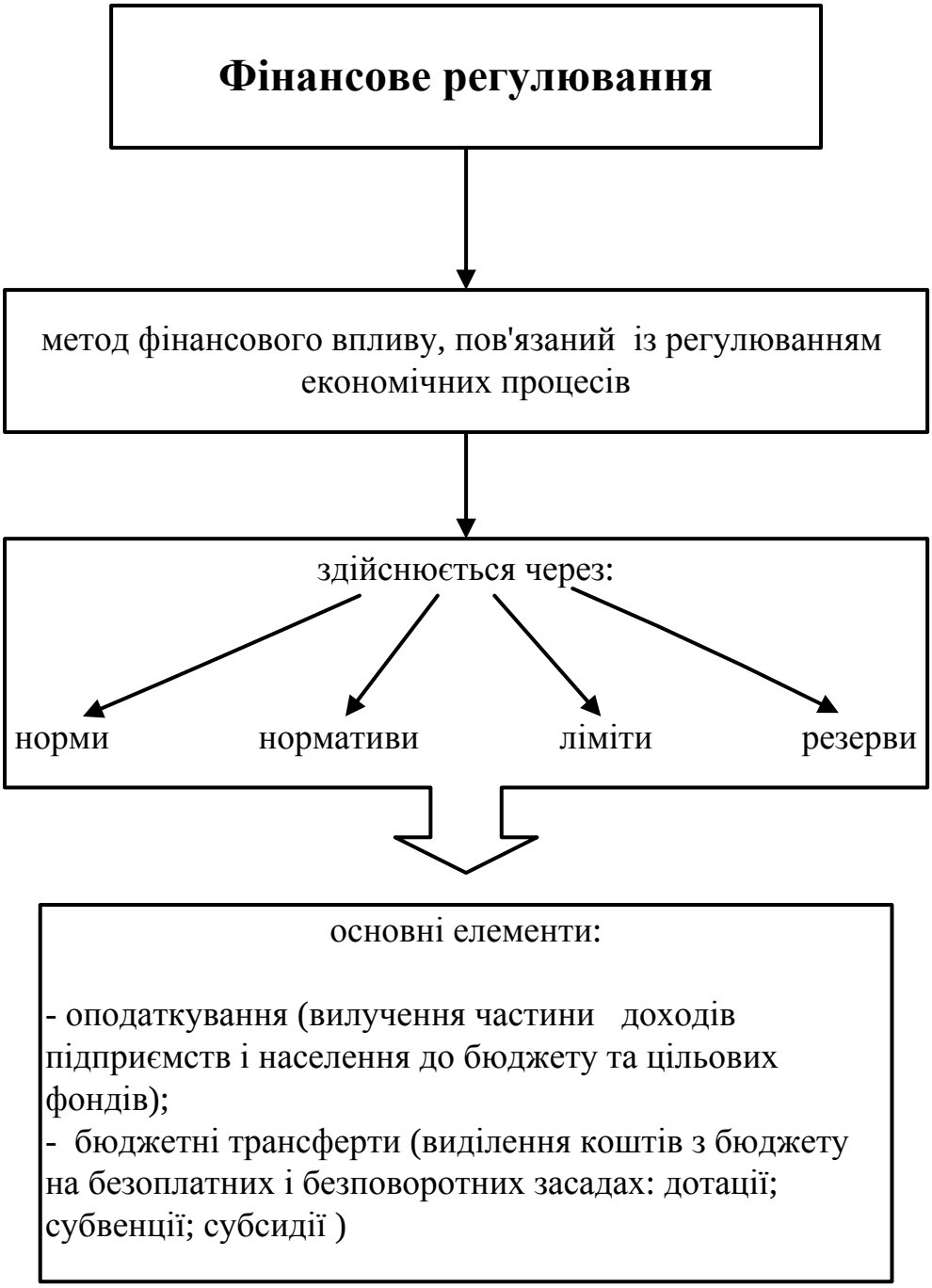

Рис.4.10. Фінансове регулювання

Рис.4.11. Склад фінансових стимулів

4.3. Поняття та система фінансового права

Фінансове право

самостійна галузь публічного права, яка містить сукупність юридичних норм, що виникають у відносинах при створенні, розподілі і використанні фондів грошових коштів держави та органів місцевого самоврядування, необхідних для реалізації їхніх завдань та функцій

О Х О П Л Ю Є:

- формування та функціонування бюджетної та грошово-кредитної системи;

- складання, розгляд та затвердження бюджетів;

- розподіл доходів і видатків між ланками бюджетної системи;

- збирання податків та обов'язкових платежів з населення а також підприємств різних форм власності;

- державне фінансування та кредитування;

- державне обов'язкове майнове та особисте страхування;

- державні позики та ощадна справа

М Е Т А :

регулюються права і обов'язки державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, громадян

Рис.4.12. Сутність та мета фінансового права.

Рис.4.13. Правове регулювання фінансової сфери

ТЕМА 5
Податки. Податкова система

5.1. Сутність, необхідність та функції податків, їх класифікація.

5.2. Податкова політика і податкова система України.

5.3. Організація податкової роботи та діяльність державної податкової служби.

5.1. Сутність, необхідність та функції податків, їх класифікація

Форми оподаткування

- жертвоприношення (не було основане на добровільних началах; неписаний закон)

- домени (державне майно: спочатку власність монарха, потім держави; приватно – правове , потім публічно - правове)

- регалії (доходні прерогативи казни: монетна регалія, судова регалія, митна регалія, безхазяйна регалія)

перехідний етап податків

- „ світська десятина ” (утримувалась на користь великих князів)

- церковна десятина (утримувалась на користь церкки)

Київська Русь:

- данина: прямий податок „ полюдна, ” „ повозна ” (встановив князь Олег);
- віра (плата за вбивство);
- міра (плата за зґвалтування і вимір товарів);
- продаж (плата за інші злочини);
- оброк (плата казенних селян за користування землею):
- гільдійська подать (купці сплачували відсотковий збір);
- земський (міські збори);
- акцизи (непрямий податок на: тютюн,цукор, газ, сіль, сірники, дріжджі);
- винна монополія

Рис.5.1. Історичний розвиток форм оподаткування

Податок як вихідна фінансова категорія

Кожна наука починає дослідження з найбільш простих і загальних явищ, і згодом переходить від простого до складного. У зв'язку з тим, що оподаткування являє собою найбільш просте, масове, загальновідоме явище у фінансовому господарстві, аналіз податків слугує вихідним пунктом дослідження самого господарства:

↓

1) податок передує іншим фінансовим категоріям (бюджет, страхування, грошові фонди та інше)

↓

2) податок логічно (тобто в ході наукового пошуку оподаткування) і історично передує іншим категоріям

↓

3) податок неможливо розкласти на інші складові не виходячи за рамки фінансової науки

Рис 5.2. Податок як вихідна фінансова категорія

Різниця між податками та іншими обов'язковими платежами

№ п/п	податки	платежі (збори)
1	безповоротність (можуть бути повернуті тільки при переплаті)	можуть повертатися
2	односторонність встановлення	можуть бути не односторонніми
3	сплачуються лише до бюджету	можуть сплачуватись у централізовані або децентралізовані фонди
4	не мають цільового призначення	можуть мати цільове призначення
5	є атрибутом держави і базуються на актах вищої юридичної сили	можуть базуватися і на підзаконних актах

Рис 5.3. Різниця між податками та іншими обов'язковими платежами

Податки – *обов'язкові платежі, які законодавчо встановлюються державою, сплачуються юридичними та фізичними особами в процесі розподілу та перерозподілу частини вартості ВВП й акумулюються в централізованих грошових фондах для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.*

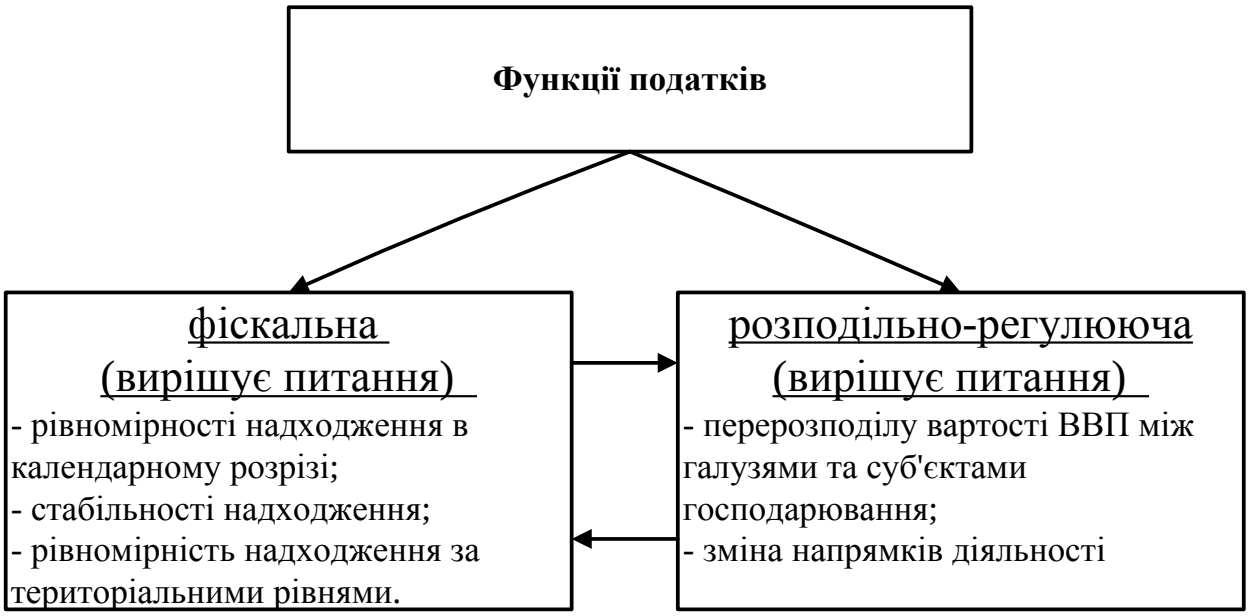

Рис 5.4. Функції податків

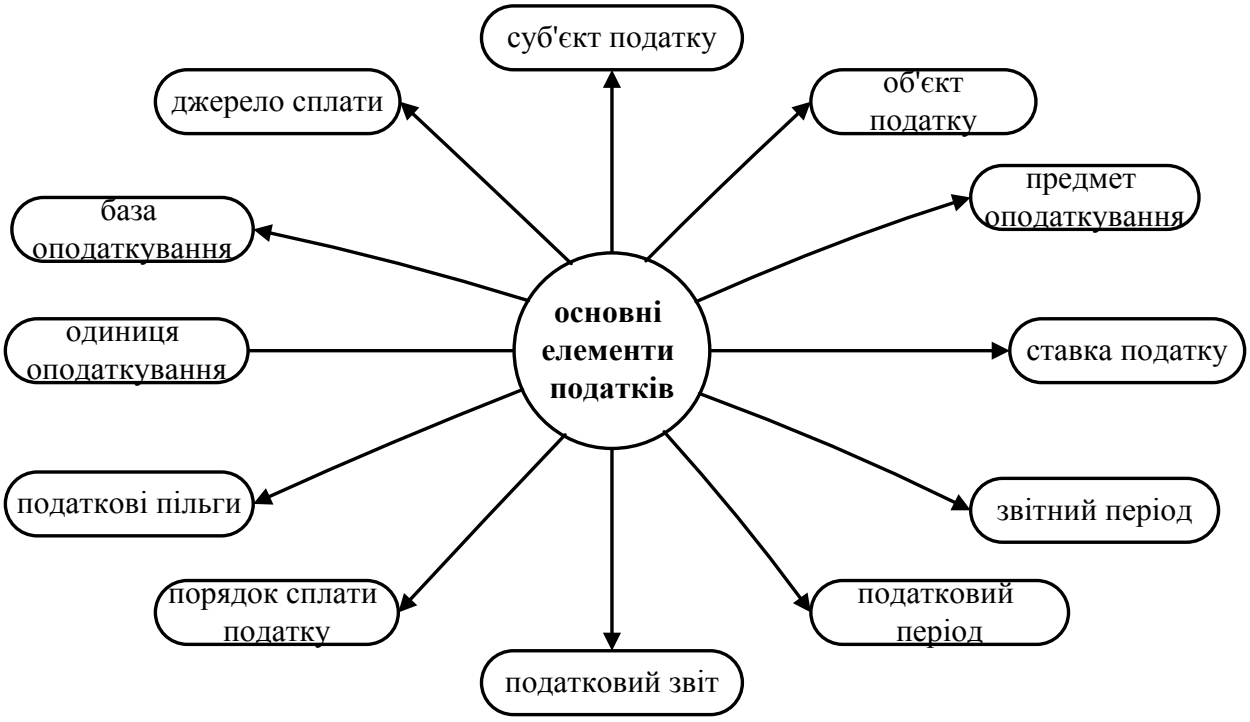

Рис 5.5. Основні елементи податків

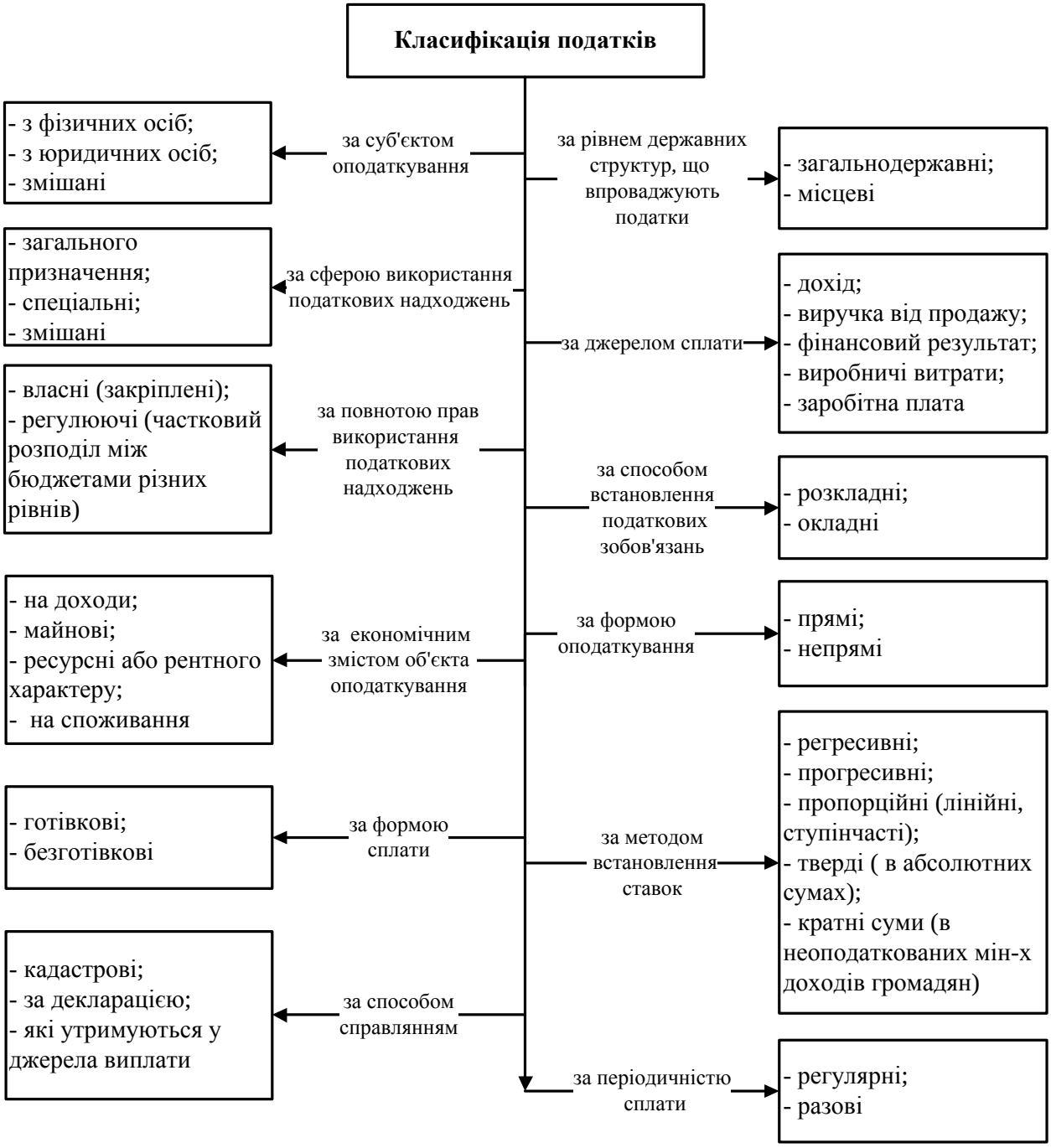

Рис 5.6. Класифікація податків

5.2. Податкова політика і податкова система України

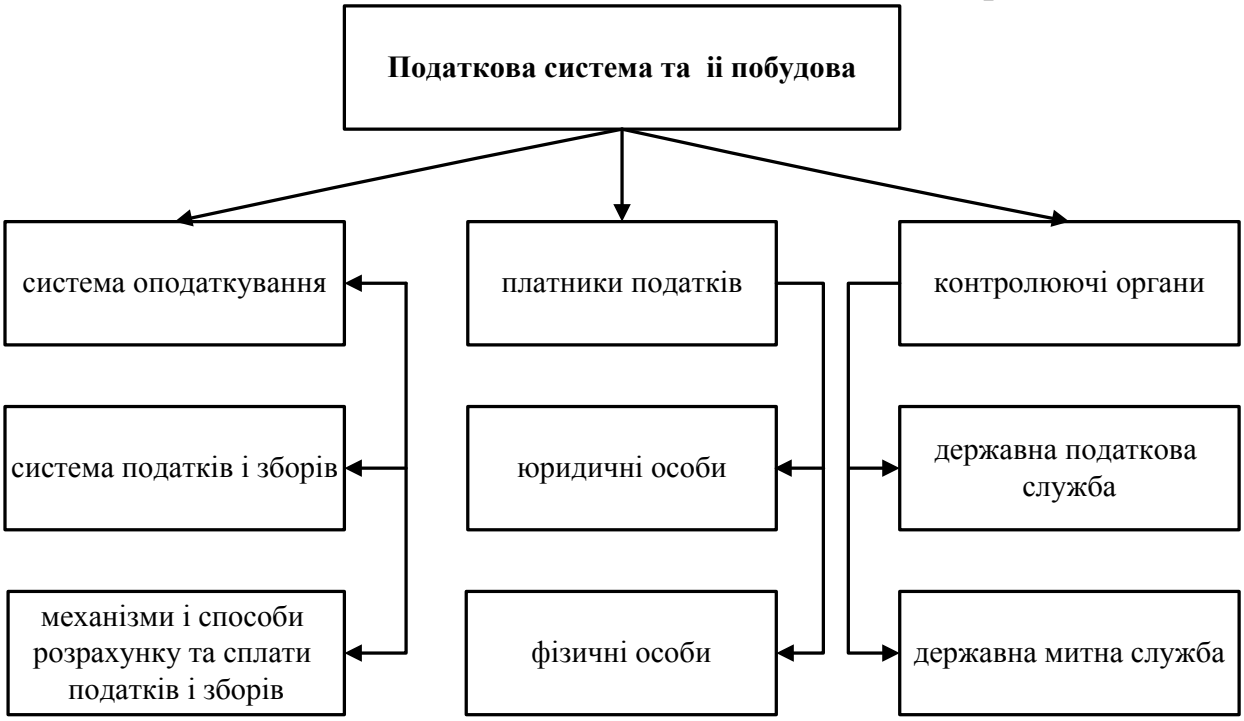

Світові принципи побудови податкової системи

- вигода та адміністративна зручність;
- платоспроможність;
- визначальна база

(принципи оподаткування, розроблені ще А. Смітом)

Податкове законодавство України ґрунтується на таких принципах

1) загальність оподаткування;
2) рівність платників податків перед законом;
3) невідворотність відповідальності при порушенні податкового законодавства;
4) презумпція правомірності рішень платника податку;
5) фіскальна достатність;
6) соціальна справедливість
7) економічність оподаткування;
8) нейтральність оподаткування;
9) стабільність оподаткування;
10) рівномірність та зручність сплати;
11)єдиний підхід

Рис.5.7. Податкова система та принципи її побудови.

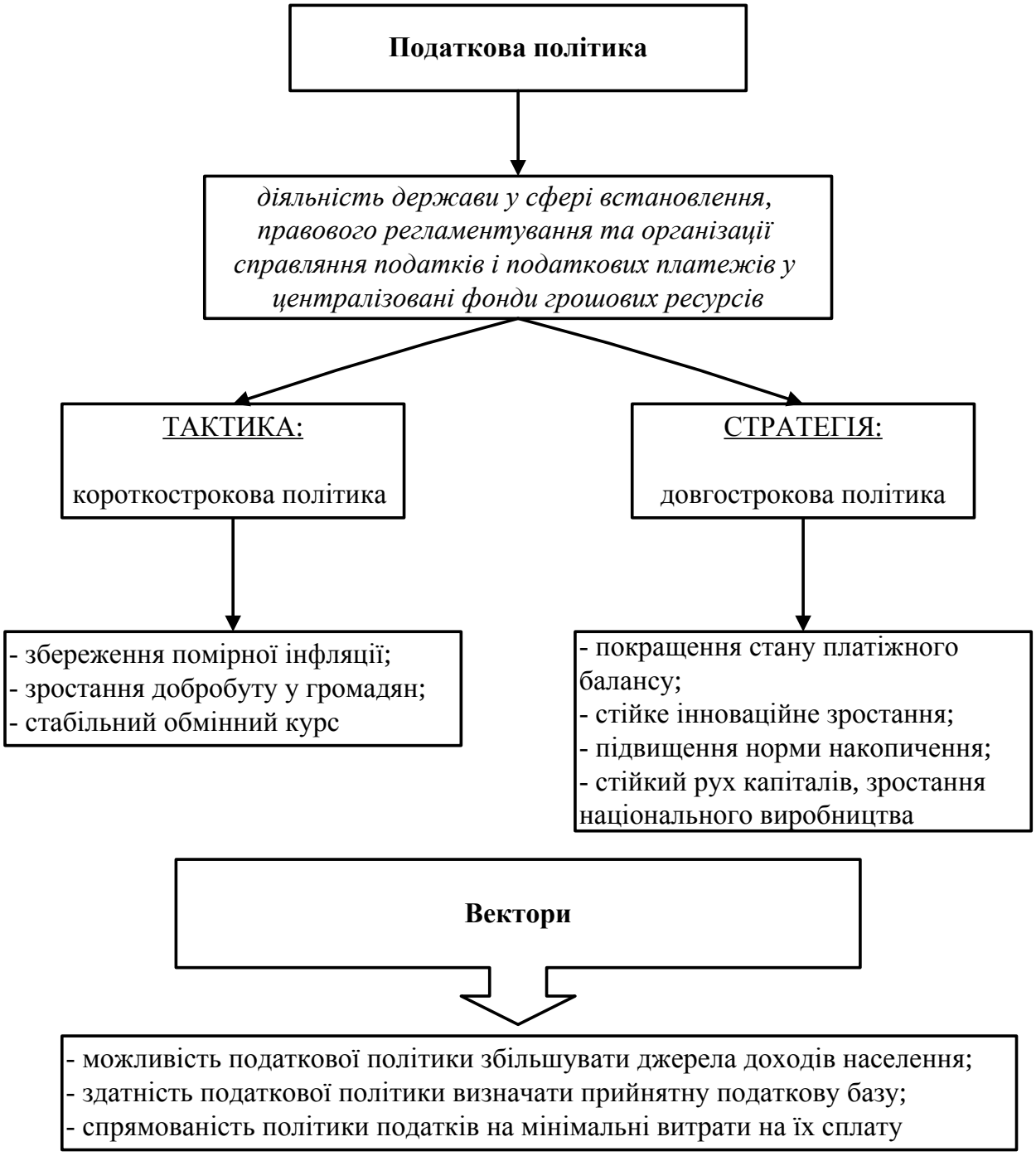

Рис.5.8. Податкова політика в Україні

5.3. Організація податкової роботи та діяльність державної податкової служби

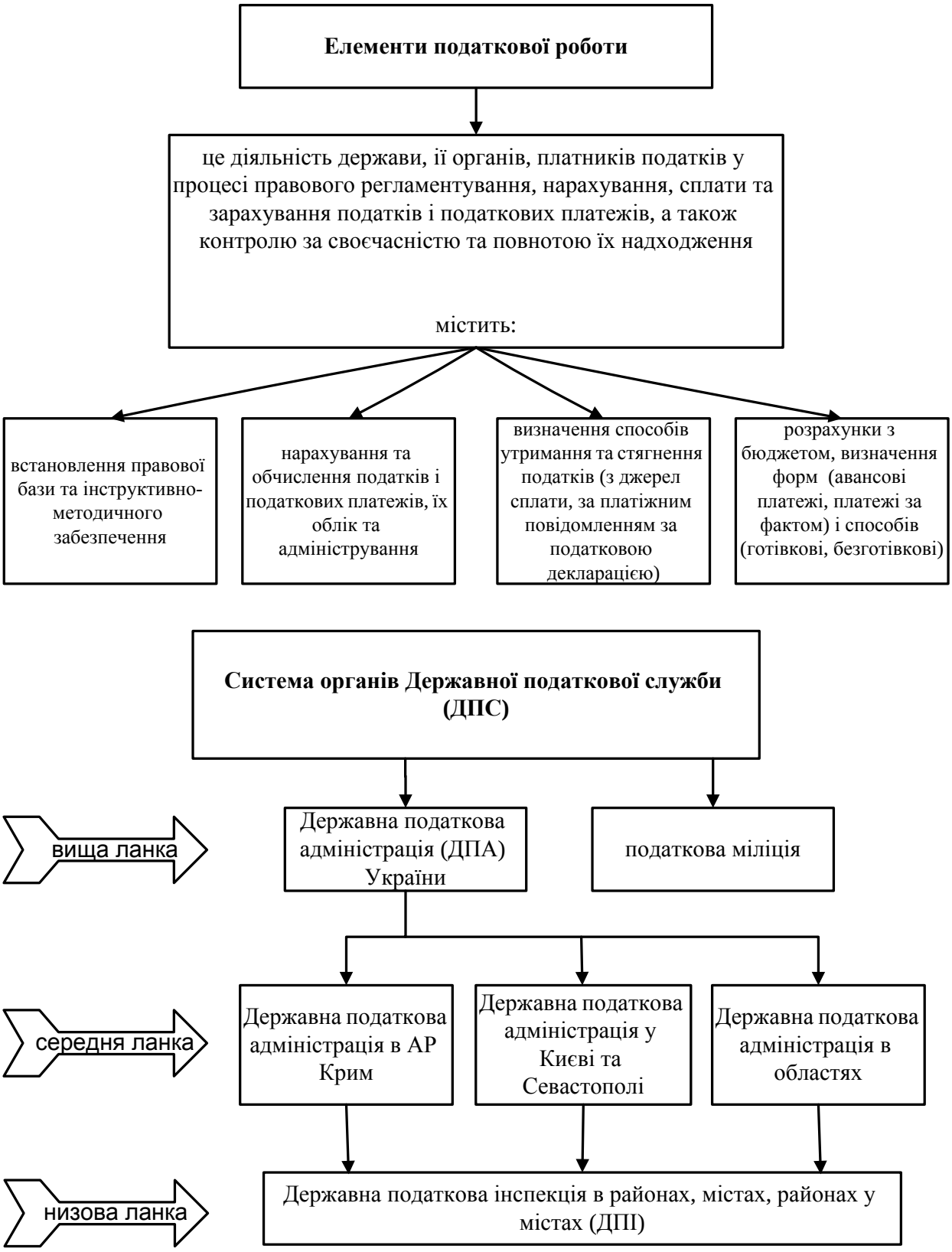

Рис.5.9. Діяльність ДПА та система органів ДПС в Україні.

Ст.9 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. №2755-УІ

Рис.5.10. Загальнодержавні податки та збори вУкраїні.

Таблиця 5.1.

Характеристика загальнодержавних податків в Україні

№ з/п	назва податку	платники	об'єкт оподаткування	ставка
1	2	3	4	5
1	податок на прибуток підприємств	з числа резидентів: суб'єкти господарювання – юридичні особи, які проводять господарську діяльність як на території України, так і за її межами; з числа нерезидентів - юридичні особи, що створені у будь-якій організаційно - правовій формі, та отримують доходи з джерелом походження з України за винятком установ та організацій, що мають дипломатичні привілеї або імунітет згідно з міжнародними договорами України	прибуток із джерелом походження з України та її межами, який визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суму інших витрат звітного періоду, визначених згідно зі статтями 138-143 Податкового кодексу, з урахуванням правил, встановлених статтею 152 цього Кодексу.	Основна ставка податку становить 16%; за ставкою «0» відсотків прибутку від страхової діяльності юридичних осіб у випадках, встановлених п.166.2 ст.156 цього Кодексу; за ставками «0», «4», «6», «12», «15» і «20» % доходів нерезидентів та прирівняних до них осіб із джерелом їх походження з України у випадках, встановлених ст.160 цього Кодексу.
2	податок на доходи фізичних осіб	фізична особа - резидент, яка отримує доходи як із джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи; фізична особа - нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні; податковий агент	загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід; доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання); іноземні доходи-доходи(прибуток). отримані з джерел за межами України. Для нерезидента: загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела їх походження в Україні; доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання)	167.1-167.4: Ставка податку становить 15% - базова; 17% при десятикратному перевищенні розміру мінімальної заробітної плати; 5% від бази оподаткування на доходи: від процентів на банківський вклад, дисконтний дохід, дохід за іпотечними цінними паперами, дохід за сертифікатами фонду операцій з нерухомістю, дивідендний дохід. 30% - за доходи, нараховані за виграш, (приз) від азартних ігор; 10% бази – шахтарям та іншим робітникам, які йдуть за списком №1 – (підземні роботи)

продовження таблиці 5.1.

№ з/п	назва збору	платники	об’єкт оподаткування	ставка
1	2	3	4	5
3	податок на додану вартість	особа, що веде господарську діяльність і реєструється як платник добровільно; особа, яка підлягає реєстрації як платник; особа, що ввозить товари на митну територію України; особа, що веде облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без утворення юридичної особи; особа - управитель майна; особа, що проводить операції з постачання конфіскату, знахідок, скарбів і т.і; особа, що уповноважена вносити податок з об'єктів оподаткування.	операції платників податку з: постачання товарів на митній території Україні; постачання послуг на митній території України; ввезення товарів (супутніх послуг) в режимі імпорту або реімпорту; вивезення товарів (супутніх послуг) у режимі експорту або реекспорту; постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів усіма видами транспорту; оподаткуванням ПДВ до експорту прирівнюється постачання товарів (послуг),які перебувають у вільному обігу на території України, до митного режиму магазину безмитної торгівлі, митного складу, або спеціальної митної зони; оподаткуванням ПДВ до імпорту прирівнюється постачання товарів (послуг) з-під митного режиму магазину безмитної торгівлі, митного складу, або спеціальної митної зони.	а) 17%; (ст.193) б) 0 % (ст. 195)

продовження таблиці 5.1.

№ з/п	назва податку	платники	об’єкт оподаткування	ставка
1	2	3	4	5
4	акцизний податок до підакцизних товарів належать: спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво; тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну; нафтопродукти, скраплений газ; автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли	особа, яка виробляє підакцизні товари на митній території України; особа - суб'єкт господарювання, яка ввозить підакцизні товари на митну територію України; фізична особа - резидент або нерезидент, яка ввозить підакцизні товари; особа, яка реалізує конфісковані підакцизні товари, або безхазяйні товари; особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари, що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування; особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів; особа, на яку покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів; замовники виробництва підакцизних товарів сплачують податок виробнику.	операції з реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції); операції з реалізації підакцизних товарів з метою власного споживання та переробки; ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України; операції з реалізації конфіскованих, безхазяйних підакцизних товарів; операції реалізації або передачі у володіння, користування чи розпорядження підакцизних товарів, що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування.	ставок три види: -адвалорні (у відсотках) -специфічні -адвалорні + специфічні. Напрклад: пиво із солоду (грн.за 1 літр) - 0,74; вина виноградні натуральні (грн. за 1 л) - 0,01; вина кріплені - 2,14; сигарети з фільтром (грн. за 1000 шт.) - 96, 21 + 20%; транспортні засоби - 0,6 євро за 1 куб. см. об'єму циліндрів двигуна

продовження таблиці 5.1.

№ з/п	назва податку	платники	об’єкт оподаткування	ставка
1	2	3	4	5
5	екологічний податок	платниками податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не проводять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони здійснюються: -викиди забруднюючих речовин у повітря; -скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти; -розміщення відходів у спеціально відведених місцях; -утворення радіоактивних відходів; -тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками	обсяги та види забруднюючих речовин, які викидають в атмосферне повітря, скидаються у водні об'єкти, розміщуються у спеціально відведених місцях; обсяги та види палива, реалізованого податковими агентами; обсяги та види радіоактивних відходів; обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій)	Ставки податку залежать від викидів в атмосферне повітря та скидів у воду забруднюючих речовин. Ставки диференціюються в залежності від: - класу небезпечності (I- IV); - рівнів впливу речовин на довкілля (від 0,0001 – до більше 10); - гранично – допустимої концентрації (млгр./літр; від 0,001 до понад 10); - від місця (зони) розміщення відходів у природному середовищі (до 3км. k=3; більше 3 км. k=1); - за утворення і зберігання радіоактивних відходів. Напрклад: -азоту оксид: 1221 грн/т: бенз(о)пірен: 1554343грн/т; свинець та його сполуки: 51757 грн/т; бензин неетилований - 68 грн/т; дизельне пальне - 68 грн/т

закінчення таблиці 5.1.

№ з/п	назва податку	платники	об’єкт оподаткування	ставка
1	2	3	4	5
6	фіксований сільськогосподарський податок	сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка виробництва за попередній податковий звіт дорівнює або перевищує 75%; селекційні центри; при злитті, приєднанні, перетворенні господарського суб'єкта платниками податку стають всі його члени; новоутворений суб'єкт також стає платником, коли частка товаровиробництва дорівнює або перевищує 75%.	об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ, і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому у користування, у тому числі на умовах оренди	ставка з гектара залежить від категорії (типу) земель, їх розташування, і розраховується у %% до бази оподаткування: - для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, а також для закритого грунта- 0,15; - для багаторічних насаджень - 0,09; - для земель водного фонду - 0,45; - для виробників, що спеціалізуються на виробництві (вирощуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому грунті -1,0

Таблиця 5.2.

Характеристика місцевих податків в Україні

№ з/п	назва податку	платники	об’єкт оподаткування	ставка
1	2	3	4	5
1	податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової нерухомості	об'єкт житлової нерухомості	встановлюються сільською, селищною або міською радою в таких розмірах за 1 кв. метр житлової площі: для квартир площею менше 240 кв.м. та будинків площею менше 500 кв.м. - 1% розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного року; 2,7% якщо житлова площа перевищує вищеприведені показники.
2	єдиний податок	(див. наступну сторінку)		

Місцеві збори в Україні

№ з/п	назва збору	стаття податкового кодексу України
1	збір за місця паркування транспортних засобів	ст. 266
2	збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності	ст. 267
3	туристичний збір	ст. 268

20 жовтня 2011 р. Верховна Рада доповнила розділ XIV ПК України недостаючи розділом 1, який буде регулювати порядок застосування *спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, або єдиного податку* і внесла зміни в інші розділи ПК України

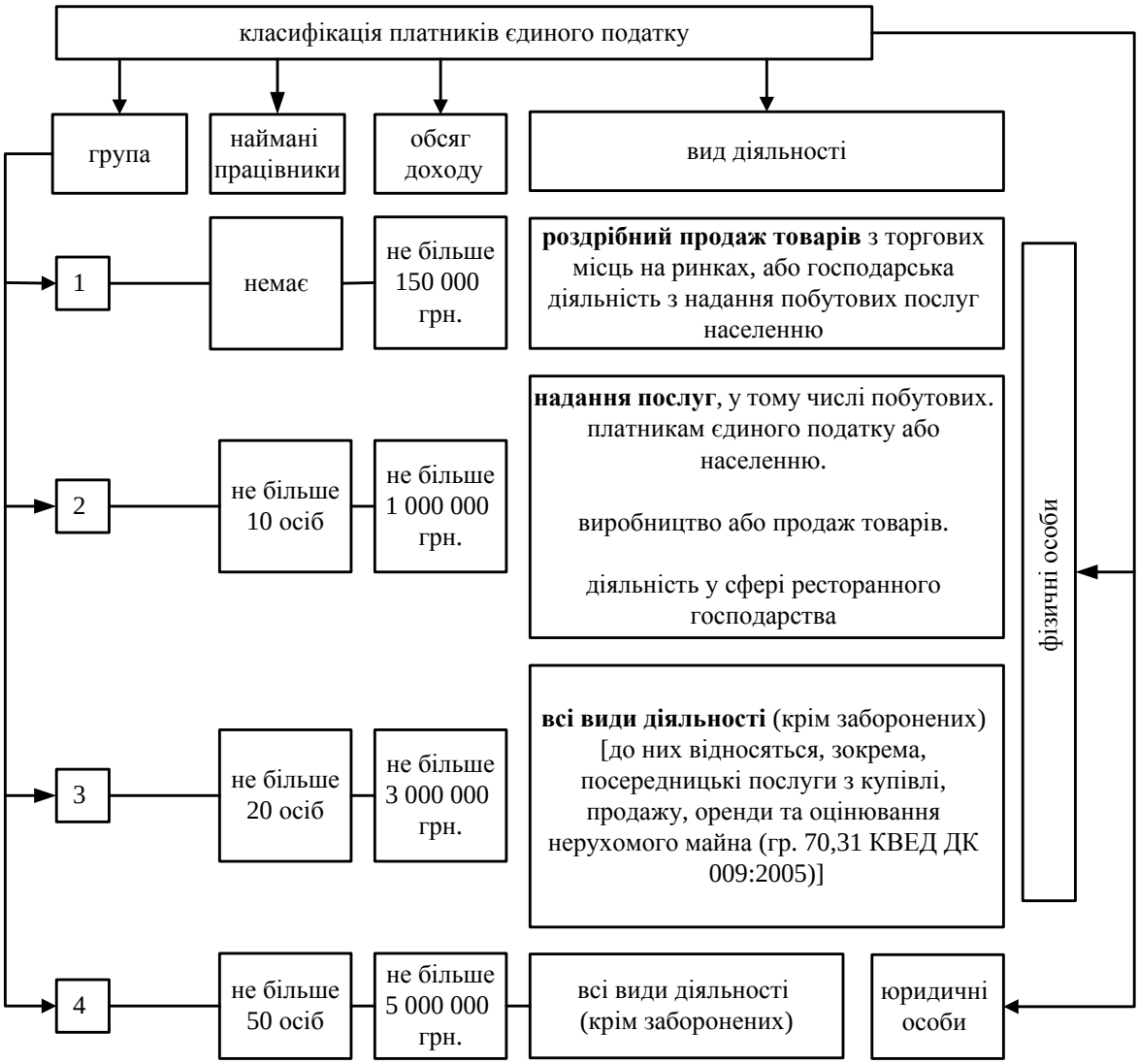

Рис.5.11. Єдиний податок. Спрощена система оподаткування.

Як визначити дохід «СПРОЩЕНЦЯ»:

1) для фізичної особи – підприємця доходом платника є дохід, отриманий протягом звітного періоду в грошовій формі (готівкою або безготівковий); матеріальній або нематеріальній формах, визначених п. 202.3 ст.292 р.1. гл. XIV ПК України.

2) для юридичної особи – любий дохід, що включає дохід представництв, філій, відділень такої юридичної особи, отриманий протягом звітного періоду.

При продажу основних коштів юридичним особам - платниками єдиного податку є дохід, який визначається як різниця між сумою коштів, отриманої від продажу таких основних засобів, та їх залишковою балансовою вартістю, що склалася на день продажу.

Законодавче й інформаційне забезпечення оподаткування

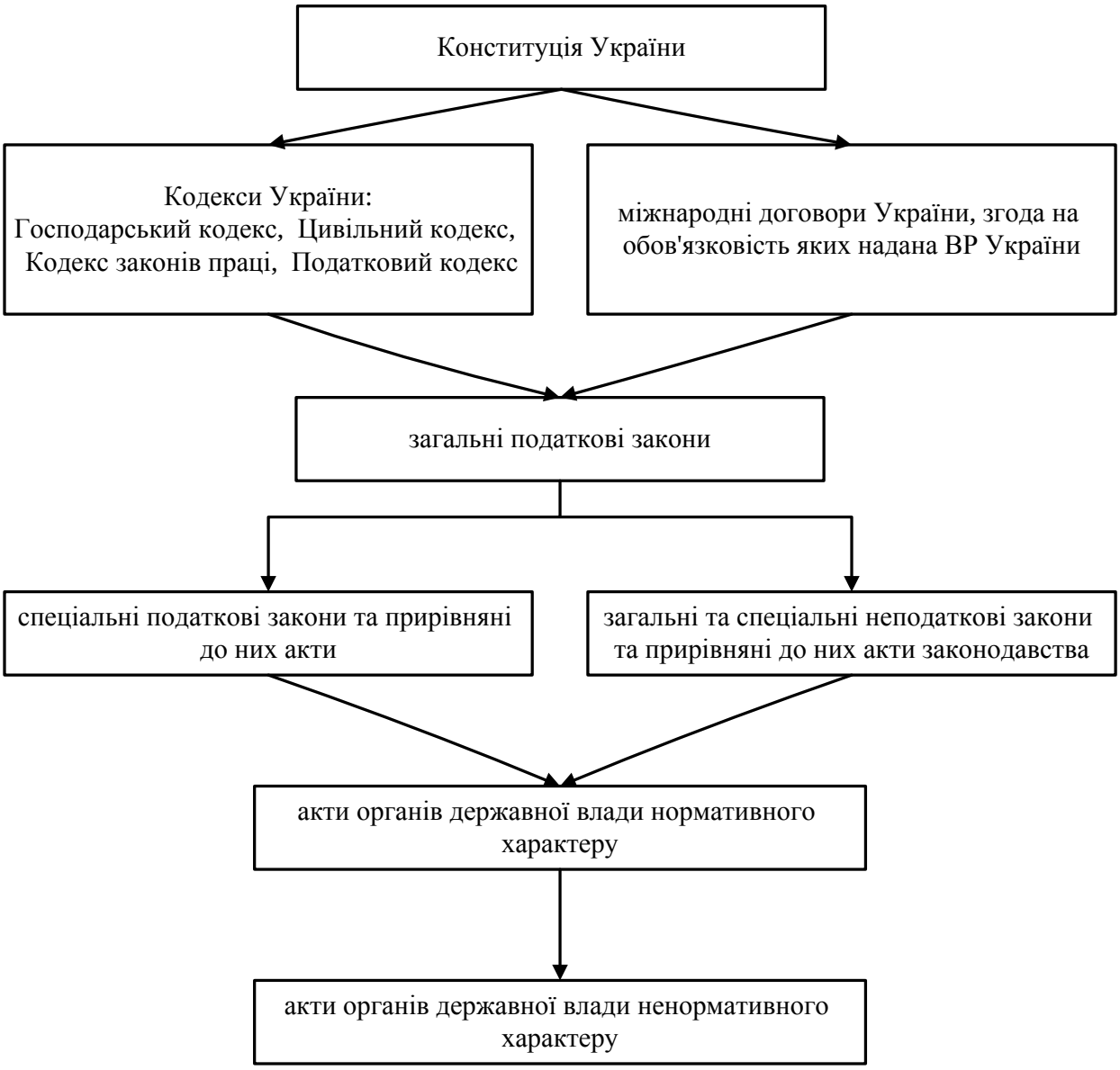

Рис.5.12. Законодавче та інформаційне забезпечення оподаткування

ТЕМА 6
Бюджет. Бюджетна система

6.1. Соціально-економічна сутність, необхідність та призначення бюджету.

6.2. Бюджетна політика і бюджетний механізм.

6.3. Бюджетний устрій та бюджетна система.

6.4. Економічна сутність і склад доходів бюджету.

6.5. Видатки бюджету, їх сутність, склад і класифікація.

6.6. Бюджетні права та бюджетна ініціатива.

6.7. Бюджетний процес.

6.1. Соціально-економічна сутність, необхідність та призначення бюджету

Рис. 6.1. Сутність бюджету

<u>Бюджет держави</u> - *як об'єктивна економічна категорія – сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і перерозподілом ВВП і національного багатства, з метою формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.*

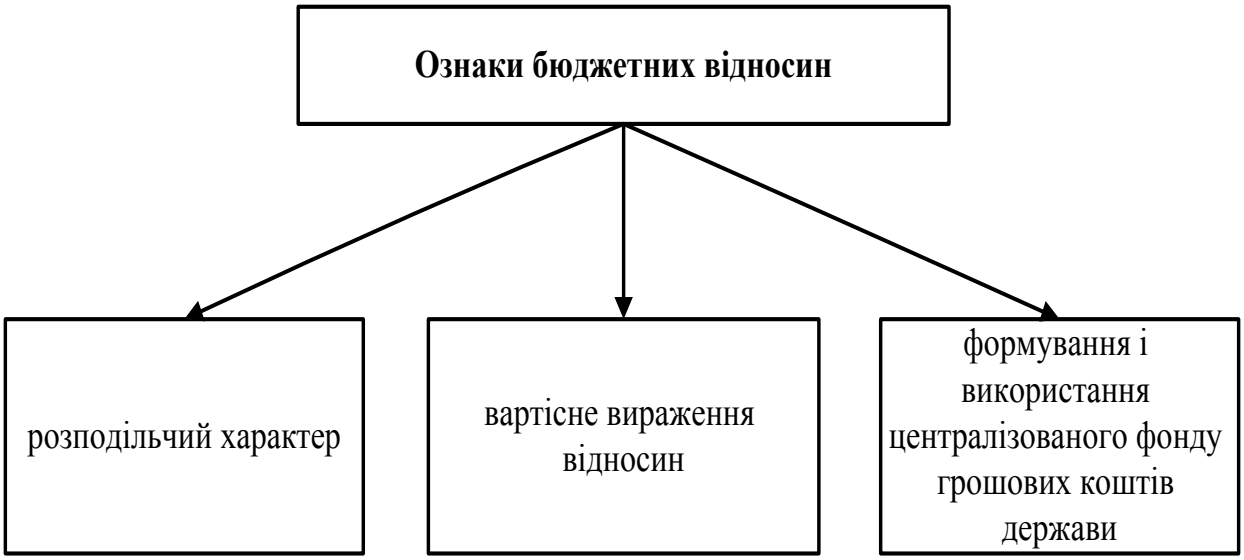

Рис. 6.2. Ознаки бюджетних відносин

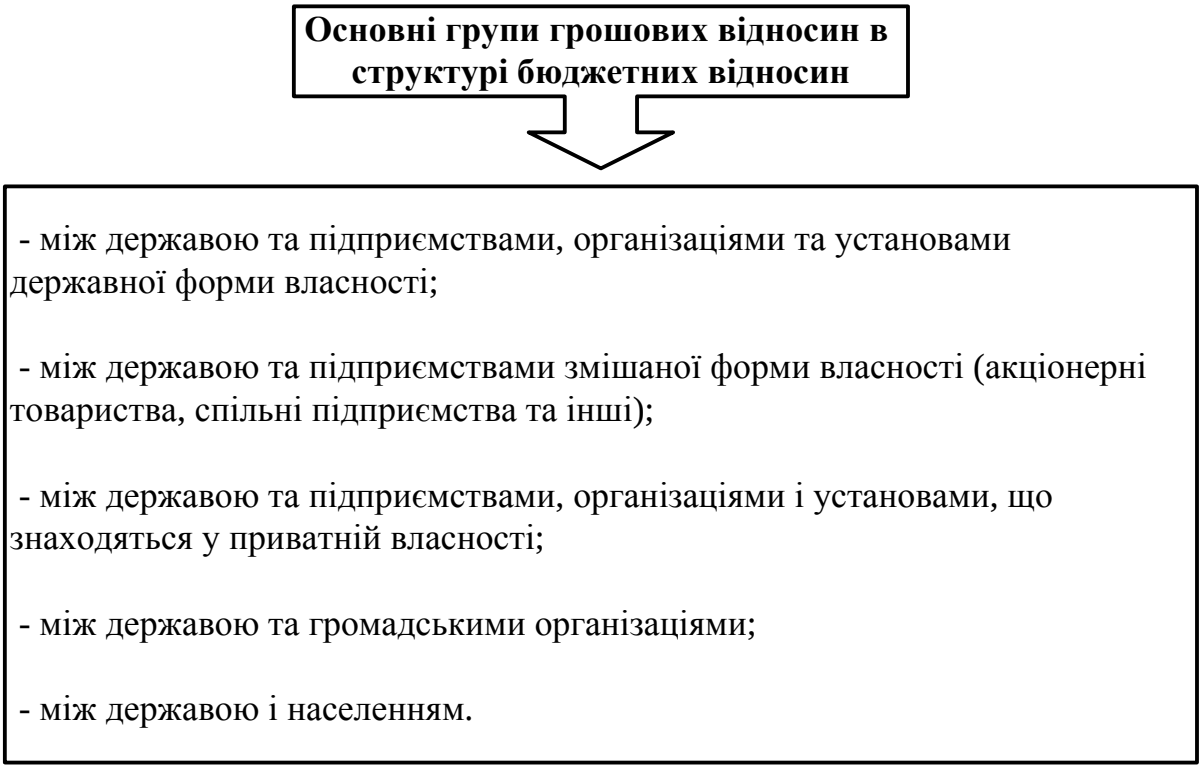

Рис. 6.3. Структура бюджетних відносин

1	ІСТОРИЧНІСТЬ	Бюджет як категорія сформувався історично, має свої специфічні риси зародження у різних країнах, які виявляються і в сучасних умовах
2	ПЛАНОВІСТЬ	Основою функціонування бюджету є його плановий характер
3	ЮРИДИЧНИЙ ХАРАКТЕР	Бюджет має силу нормативного акту
4	ТЕРМІН ДІЇ	Бюджет складається і функціонує на протязі встановленого терміну

Рис. 6.4. Ознаки бюджету

1	Бюджет є особливою економічною формою перерозподільних відносин, пов’язаних з вилученням в розпорядження держави частини ВВП і її використанням для задоволення потреб всього суспільства і окремих його державно-територіальних формувань
2	За допомогою бюджету здійснюється перерозподіл ВВП між галузями народного господарства, територіями країни, сферами суспільної діяльності
3	Пропорції бюджетного перерозподілу вартості визначаються потребами розширеного відтворення у цілому і завданнями, що стоять перед суспільством на кожному історичному етапі його розвитку
4	Галузь бюджетного розподілу займає центральне місце у складі державних фінансів, що обумовлене головною роллю бюджету в порівнянні з іншими їх ланками

Рис.6.5. Особливості бюджету

Бюджетні відносини включають такі види розподілу та перерозподілу

- між окремими суб'єктами господарювання (через податки, бюджетне кредитування);

- внутрішньогалузеві;

- міжгалузеві;

- між виробничою сферою та сферою послуг;

- між окремими ланками бюджетної системи;

- між окремими категоріями населення;

- між Україною та іншими державами;

- між Україною та міждержавними фінансовими об'єднаннями.

Рис.6.6. Види бюджетного перерозподілу

Рис.6.7. Функції бюджету

6.2. Бюджетна політика і бюджетний механізм.

Основні умови формування бюджетної політики:

- врахування вимог об'єктивних економічних законів розвитку суспільства;

- вивчення і врахування попереднього досвіду господарського, фінансового і бюджетного розвитку;

- вивчення і врахування досвіду інших країн;

- врахування конкретного етапу розвитку суспільства, особливостей внутрішньої та міжнародної обстановки;

- дотримання комплексного підходу до розроблення і реалізації заходів бюджетної політики, політики у галузі фінансів, ціноутворення, кредиту, заробітної плати тощо.

Рис.6.7. Умови формування бюджетної політики

Основні завдання бюджетної політики

- розроблення науково-обгрунтованої концепції розвитку бюджету як важливого інструменту регулювання соціально-економічних процесів;
- визначення основних напрямів мобілізації і використання бюджетних ресурсів на перспективу і поточний період;
- здійснення практичних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей.

Рис.6.8. Завдання бюджетної політики

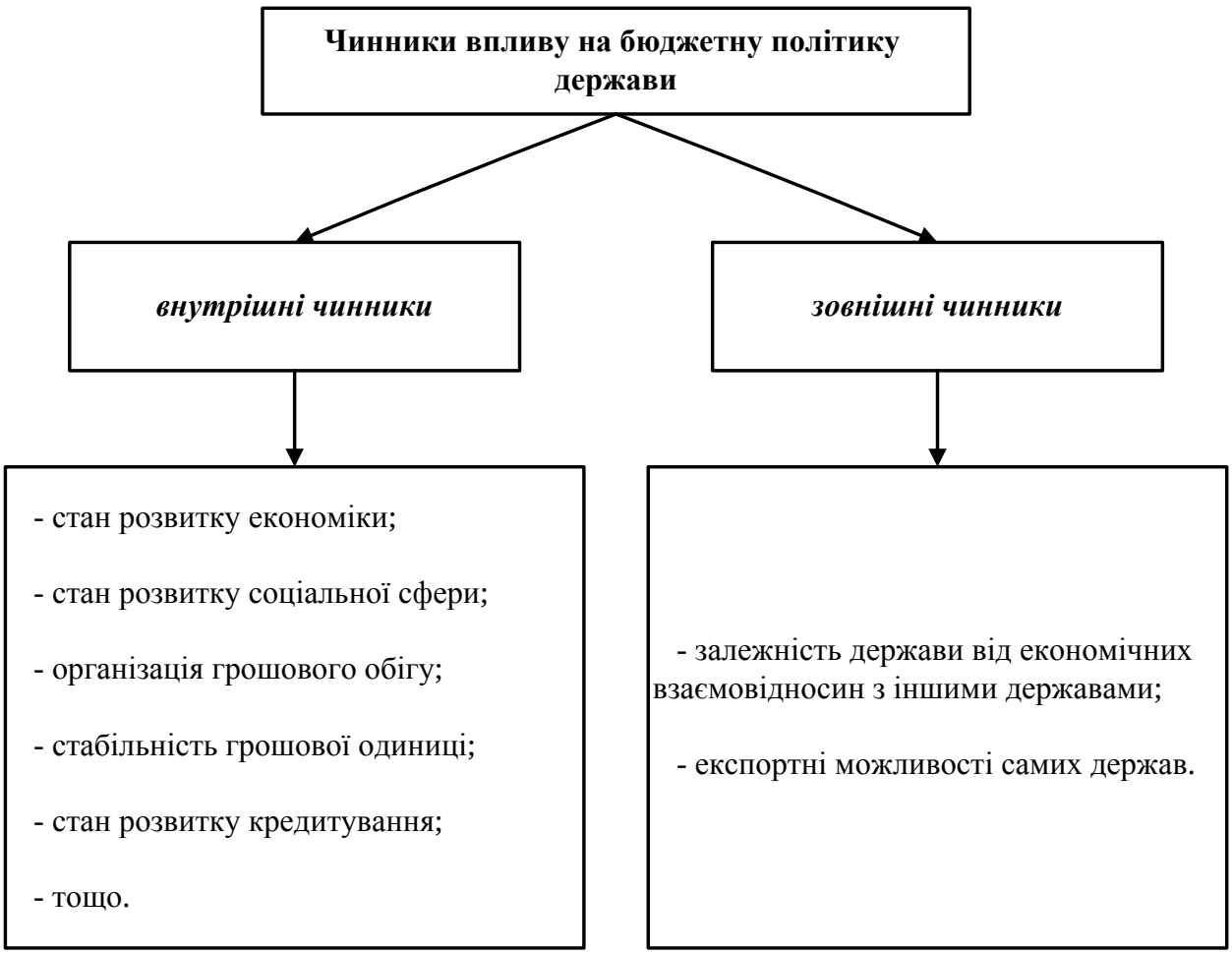

Рис.6.9. Чинники впливу на бюджетну політику

<u>Бюджетна політика держави</u> - *діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики для досягнення, а також застосування цих засобів.*

Рис.6.10. Структура бюджетної політики

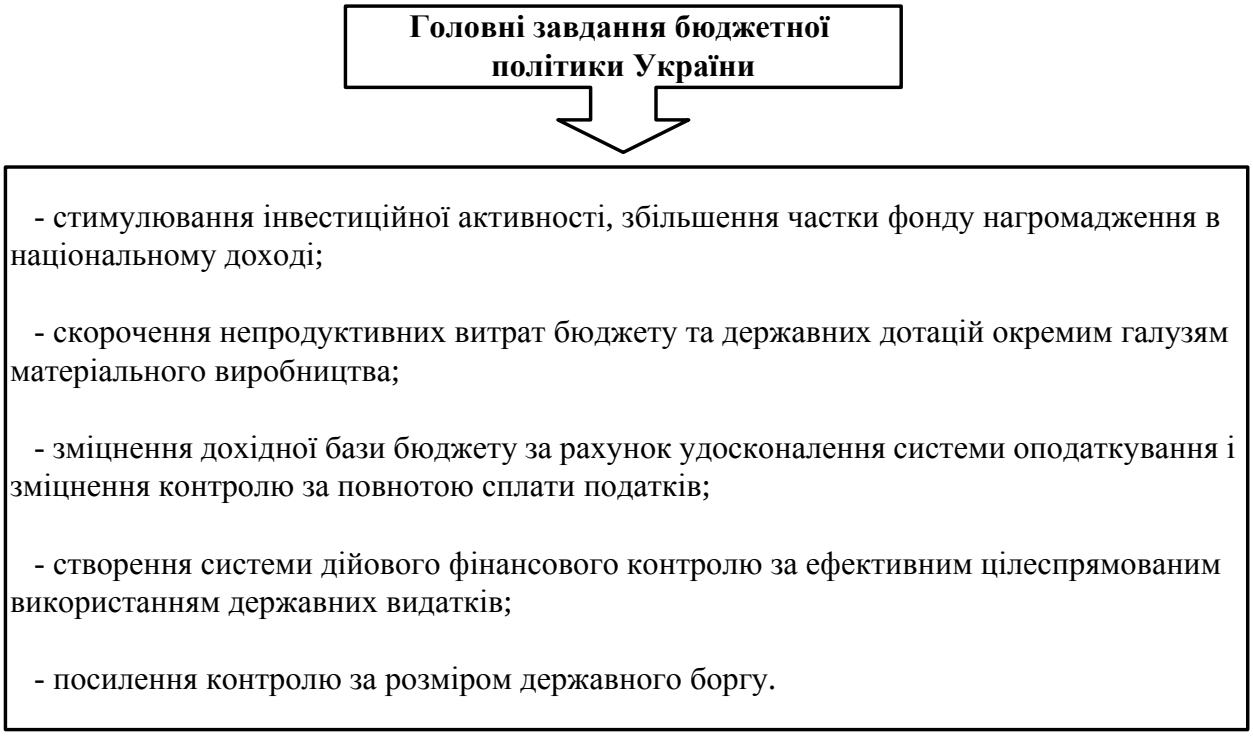

Рис.6.11. Завдання бюджетної політики України в умовах поглиблення ринкових реформ

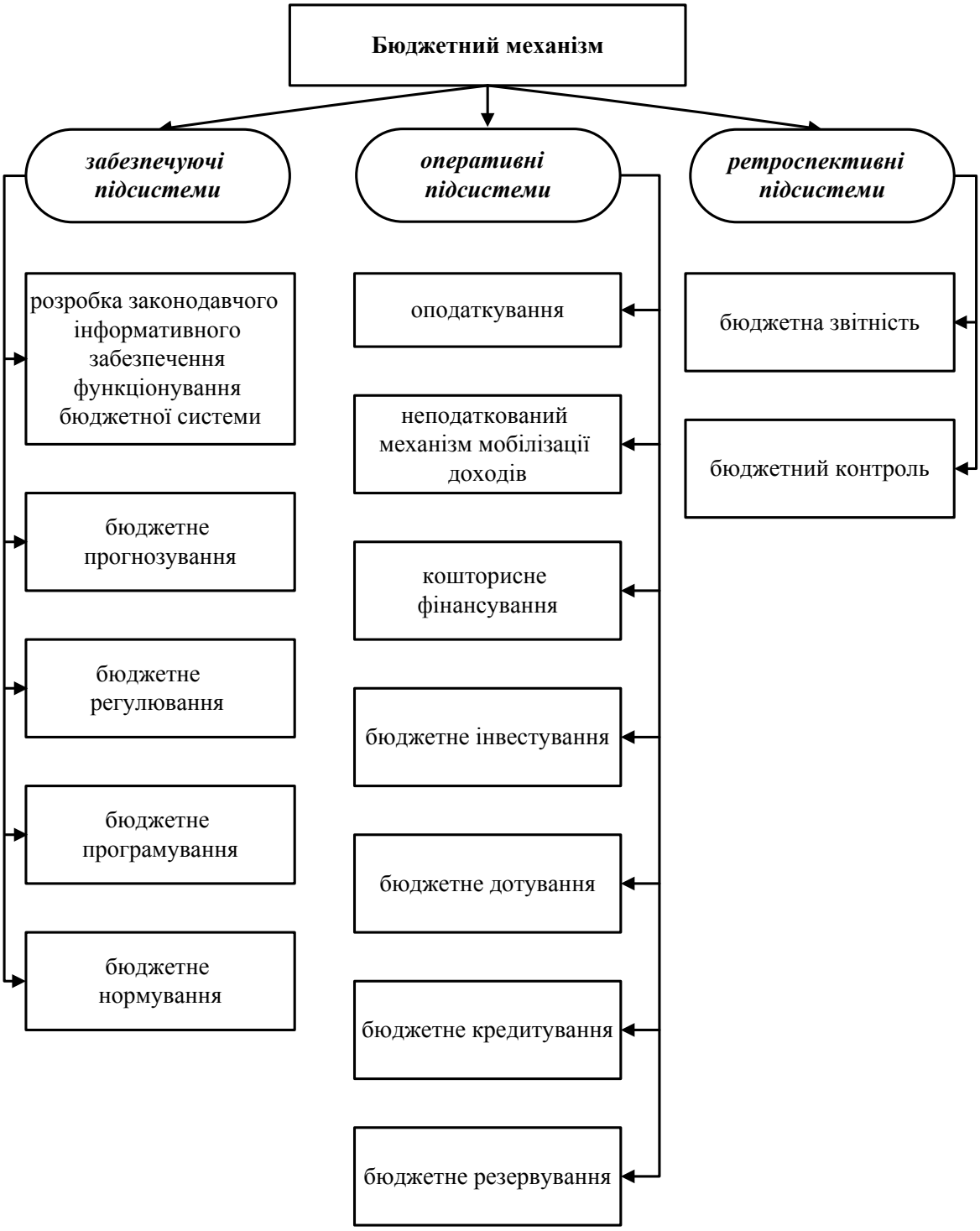

Рис. 6.12. Підсистеми бюджетного механізму

6.3 Бюджетний устрій та бюджетна система

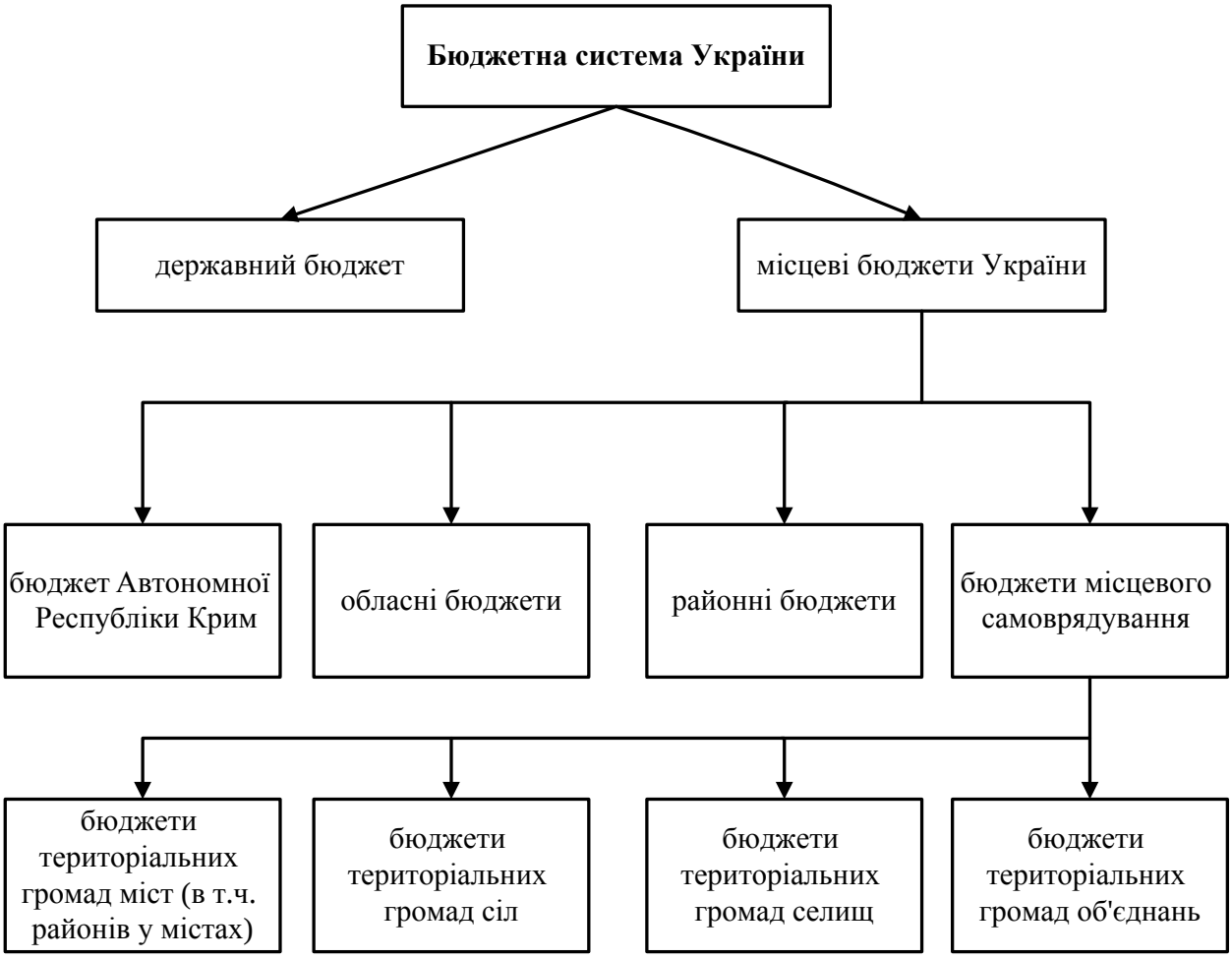

Рис. 6.13. Склад бюджетної системи України

Сукупність всіх бюджетів, які входять до складу бюджетної системи України, є <u>зведеним бюджетом України</u>. Зведений бюджет використовується для реалізацій задач державного регулювання економічного і соціального розвитку України

Рис. 6.14. Принципи бюджетної системи

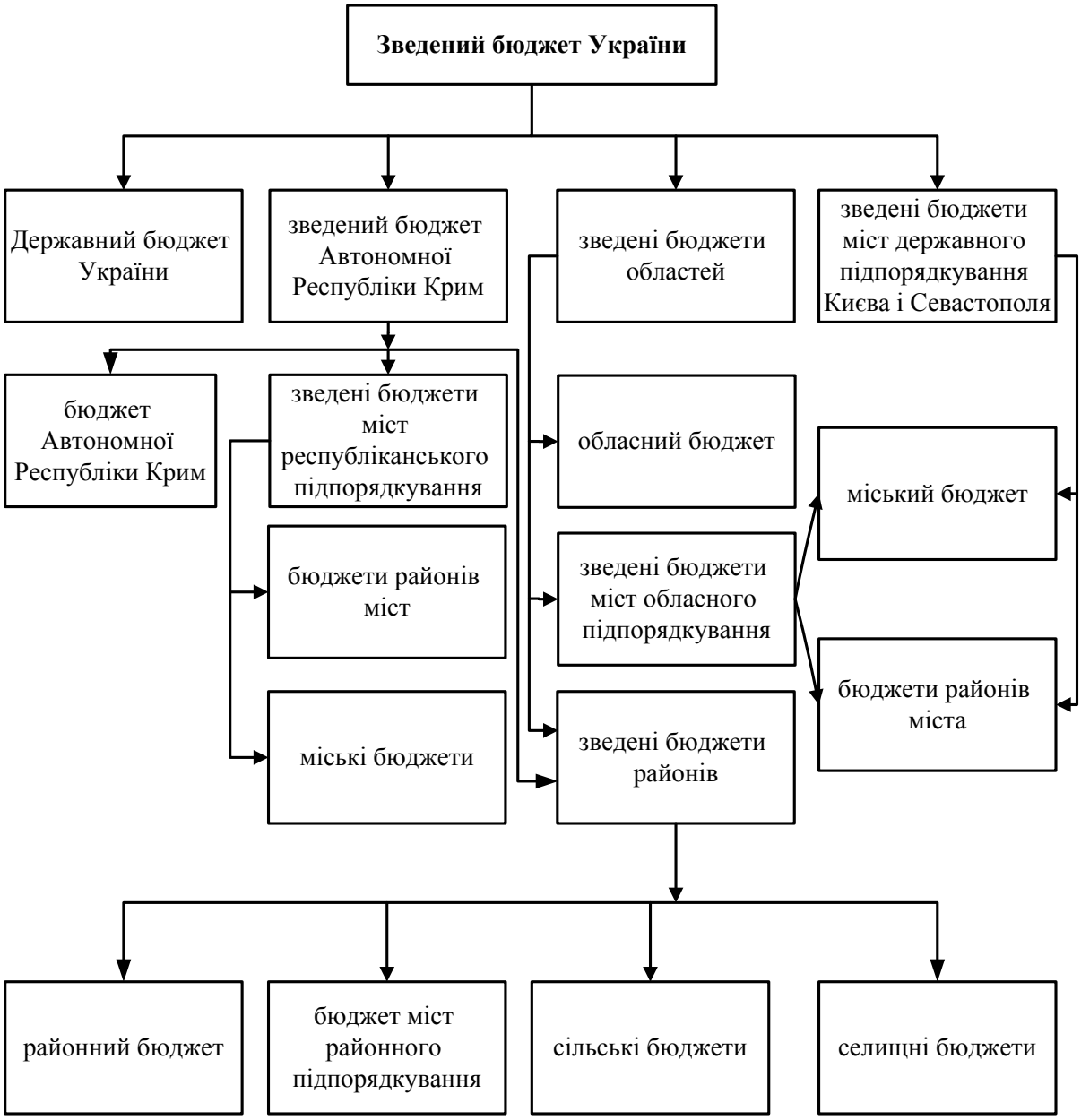

Рис.6.15. Склад ланок бюджетної системи України та їх взаємозв’язок

6.4. Економічна сутність і склад доходів бюджету

Таблиця 6.1

Методи формування доходів бюджету

№ з/п	Метод	Вид доходів	Джерело
1	Продуктивна діяльність: підприємницька; державні послуги	Частина прибутку державних підприємств; компенсаційні доходи	ВВП ВВП
2	Від майна і майнових прав	Постійні (від здавання в оренду майна і корпоративних прав держави); разові (від реалізації майна)	ВВП Національне багатство
3	Від державних угідь	Платежі за ресурси; концесії	Національне багатство
4	Податковий	Податки	ВВП, зовнішні
5	Позичковий	Внутрішні позики; зовнішні позики	ВВП, зовнішні
6	Емісійний	Емісійний дохід	-

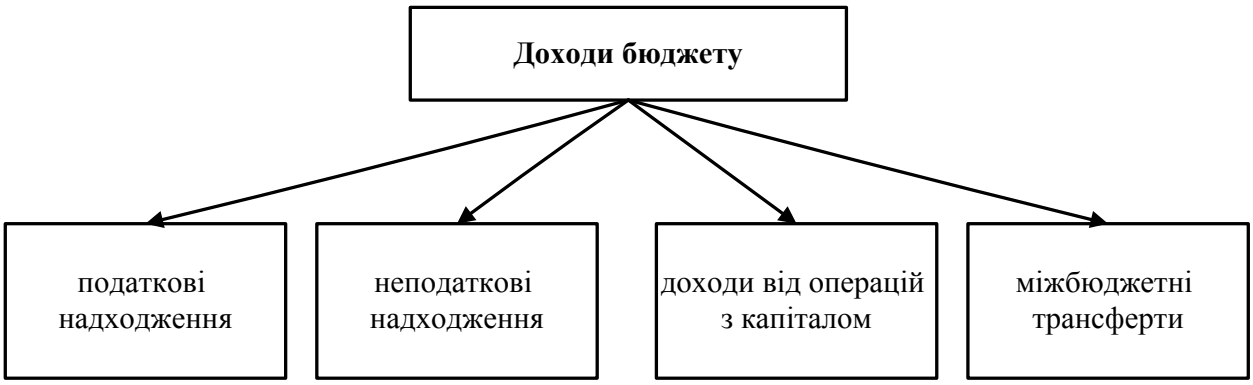

Рис.6.16. Класифікація доходів бюджету

за відношенням до бюджетної системи	доходи, які зараховуються до державного бюджету; доходи, які зараховуються до місцевих бюджетів; змішані доходи, одна частина яких надходить у державний бюджет, а інша - у місцеві бюджети
за групами і видами	податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; міжбюджетні трансферти;
за призначенням територіального формування джерел	власні доходи; закріплені доходи бюджетів; регулюючі доходи бюджетів;
за відношенням до джерел сплати	доходи, джерелом яких є ціна товарів (робіт, послуг); доходи, джерелом яких є прибуток чи дохід; доходи, джерелом яких є собівартість продукції;
за методами стягнення	прямі податки ; непрямі податки;
залежно від методів акумулювання грошових ресурсів	від продуктивної діяльності; від майна, майнових прав і державних угідь; податковий; позичковий; емісійний
за відношенням до суб'єкта оподаткування	податки, які сплачують юридичні особи; податки, які сплачують фізичні особи
за змістом	доходи загального фонду бюджету; доходи спеціального фонду бюджету;
за значенням	державні; місцеві;
за періодичністю зарахування	систематичні; разові;
за повнотою зарахування до бюджету	доходи, які зараховуються повністю; доходи, які зараховуються частково.

Рис. 6.17.Класифікаційне групування доходів бюджету

6.5. Видатки бюджету, їх сутність, склад і класифікація

Рис. 6.18. Взаємозв’язок видатків бюджетів з витратами розпорядників бюджетних коштів

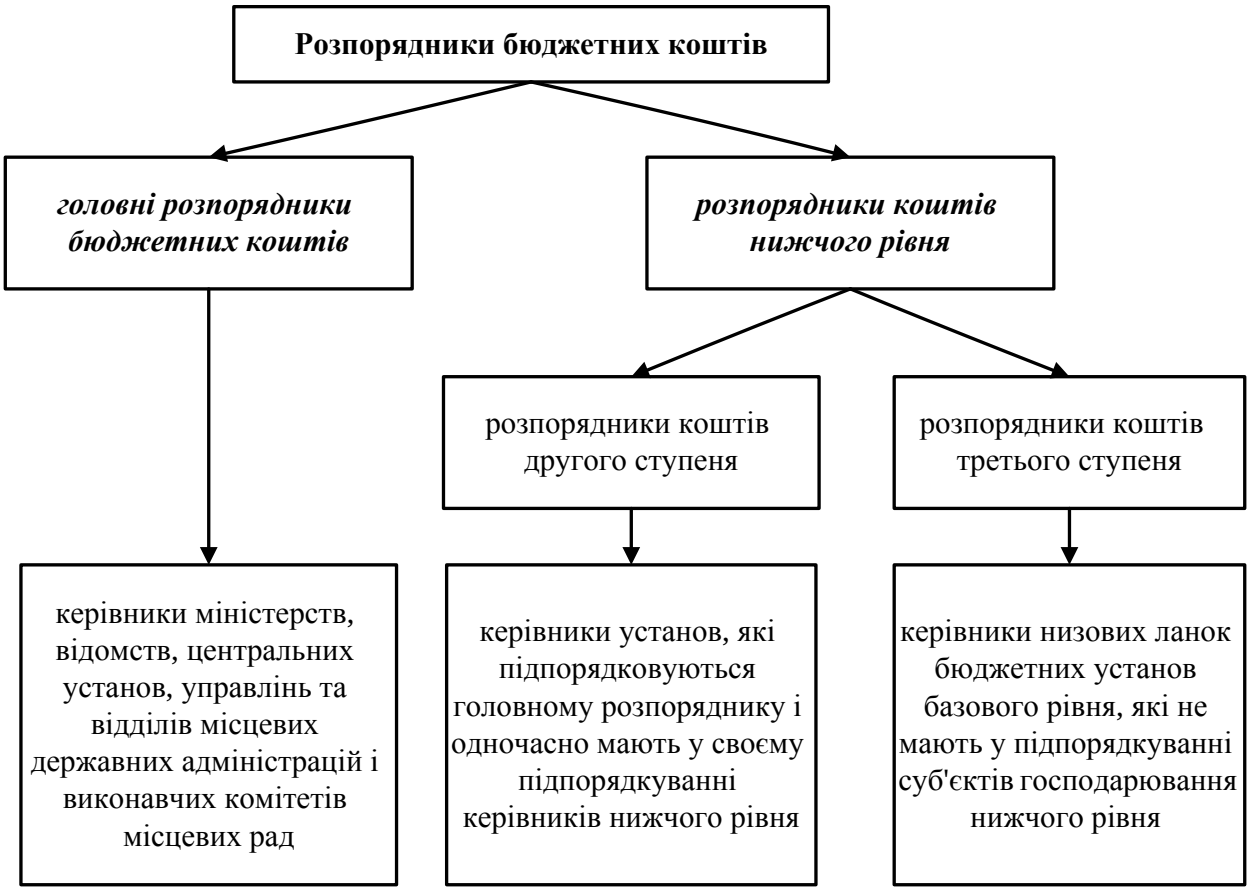

Рис. 6.19. Склад розпорядників бюджетних коштів

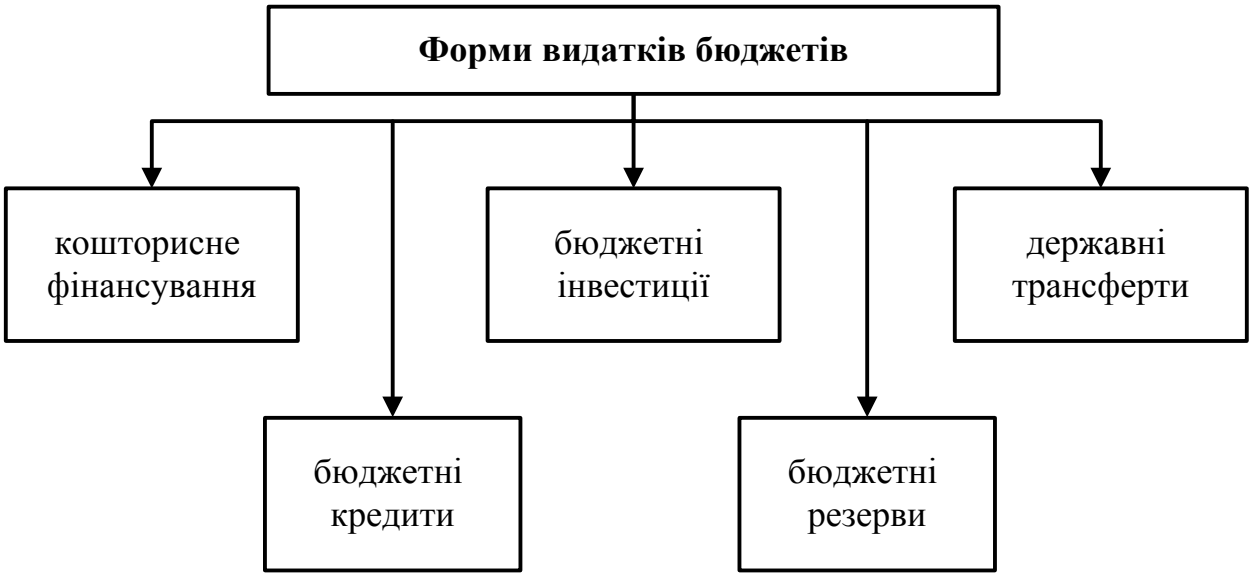

Рис.6.20. Матеріальні форми видатків бюджетів

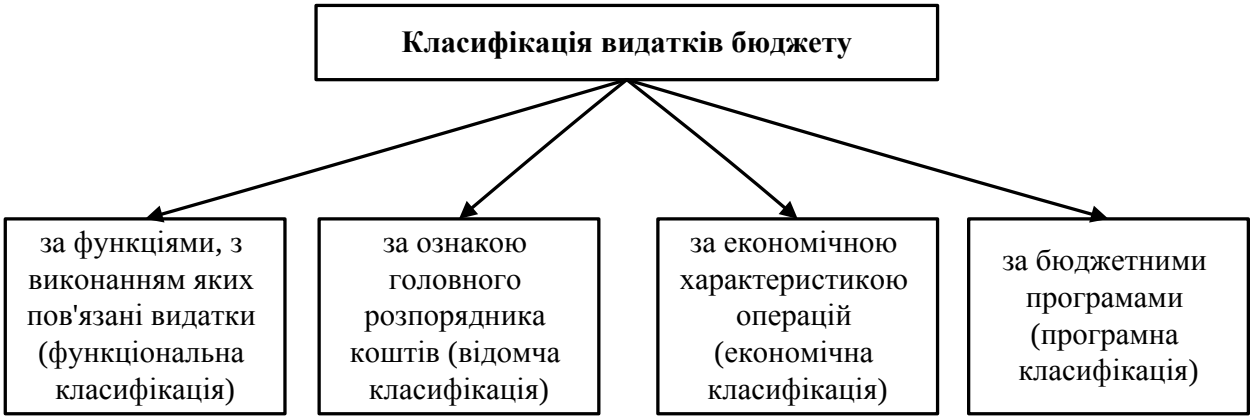

Рис.6.21. Класифікація видатків бюджету

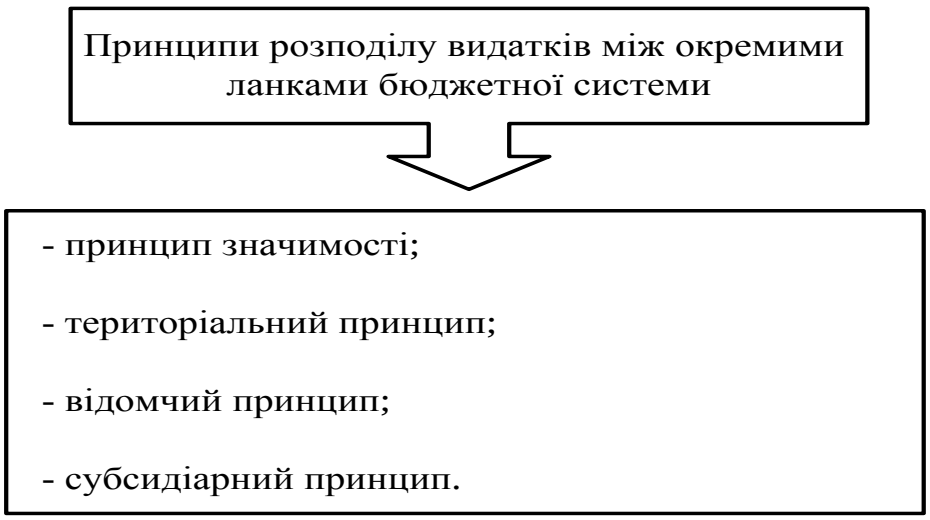

Рис. 6.22. Принципи розподілу видатків

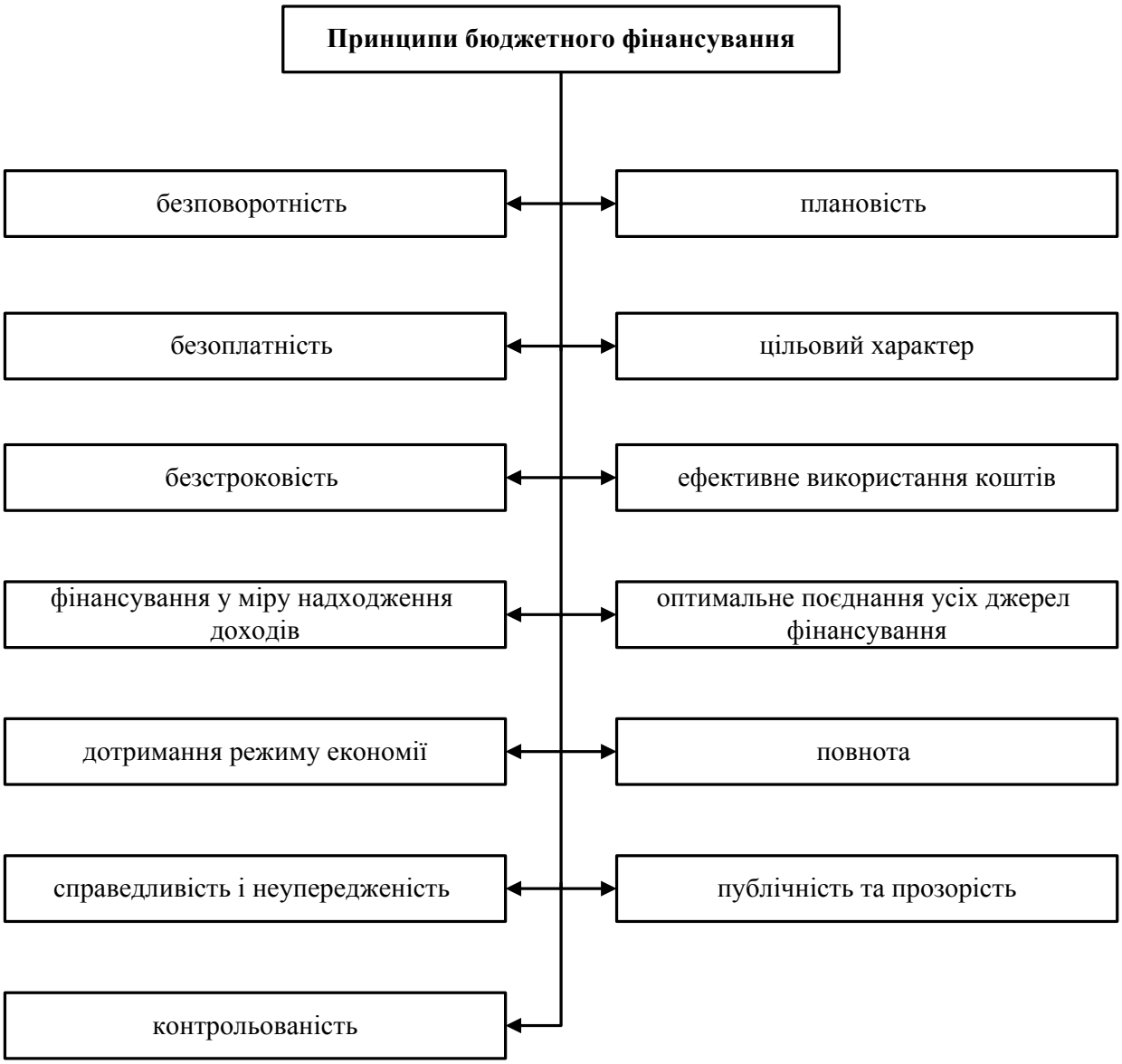

Рис 6.23. Принципи бюджетного фінансування

6.6 Бюджетні права та бюджетна ініціатива

Бюджетно-правовий статус органів влади

- право на власний бюджет;

- право на отримання бюджетних доходів і включення їх до складу певного бюджету;

- право на використання бюджетних коштів на потреби держави, місцевих органів влади за призначенням;

- право розподілу бюджетних доходів між бюджетами певної території;

- право утворення і використання в межах бюджету цільових або резервних фондів.

Рис.6.24. Бюджетно-правовий статус державних і місцевих органів влади

Бюджетні права – *сукупність юридичних норм, які визначають бюджетний устрій країни, права органів державної влади, державного управління і місцевого самоврядування у процесі складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів, а також складання і затвердження звітів про виконання бюджетів.*

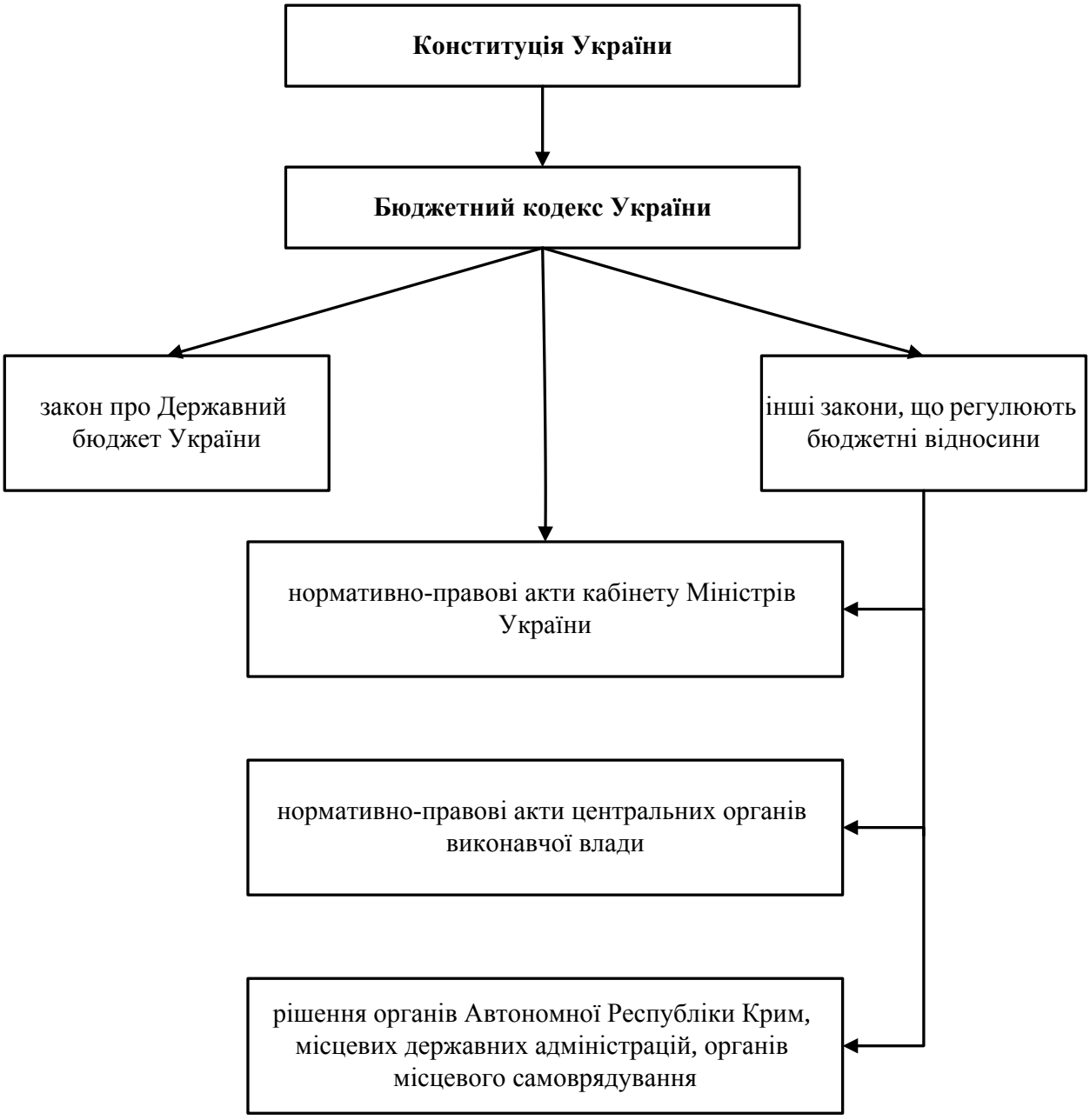

Рис.6.25. Склад бюджетного законодавства України

6.7. Бюджетний процес

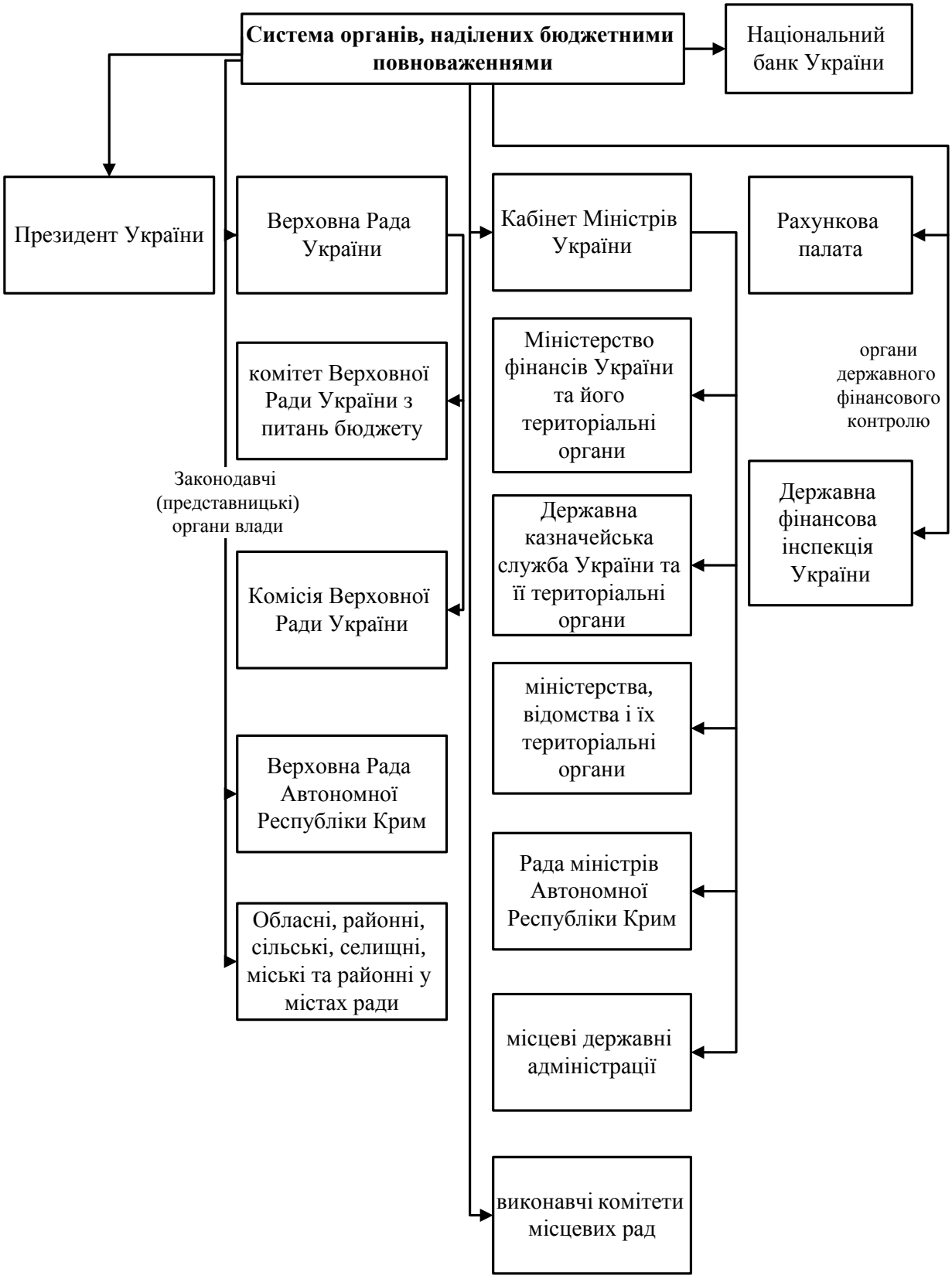

Рис.6.26. Основні учасники бюджетного процесу

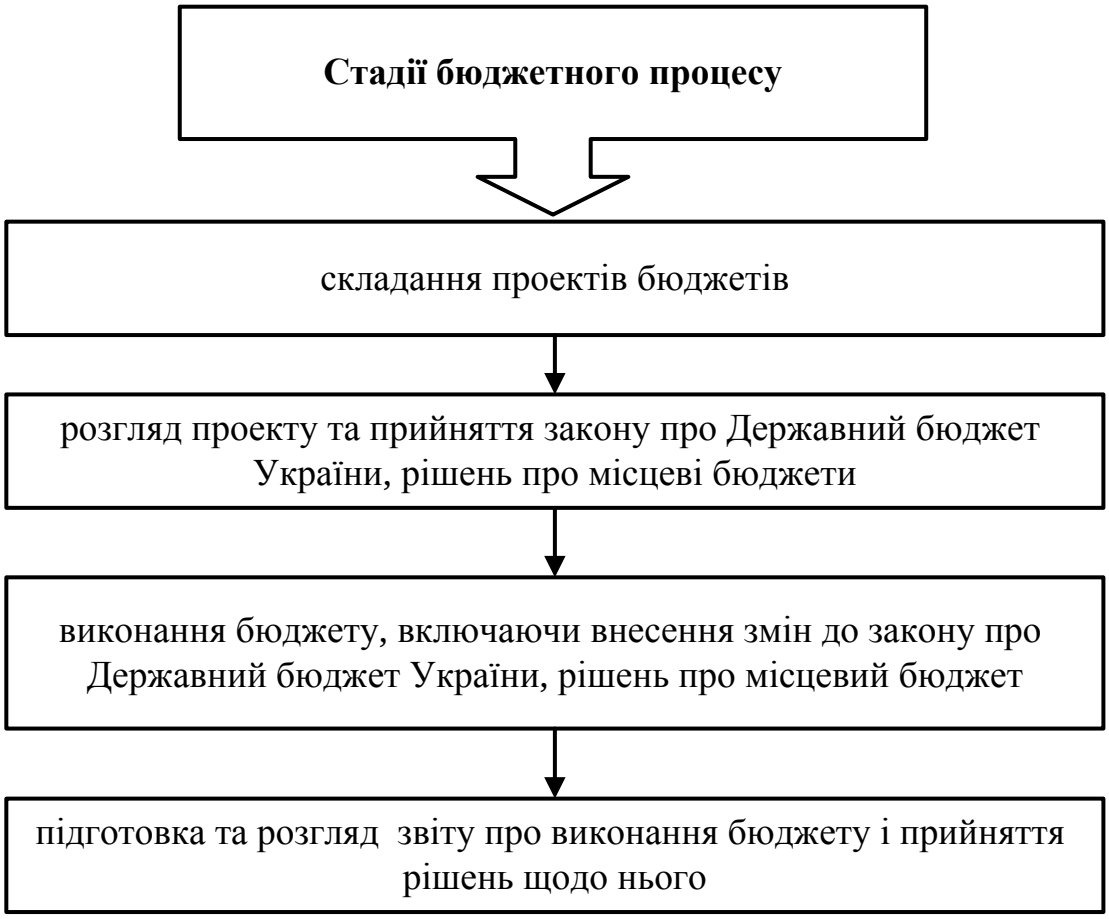

Рис.6.27. Стадії бюджетного процесу

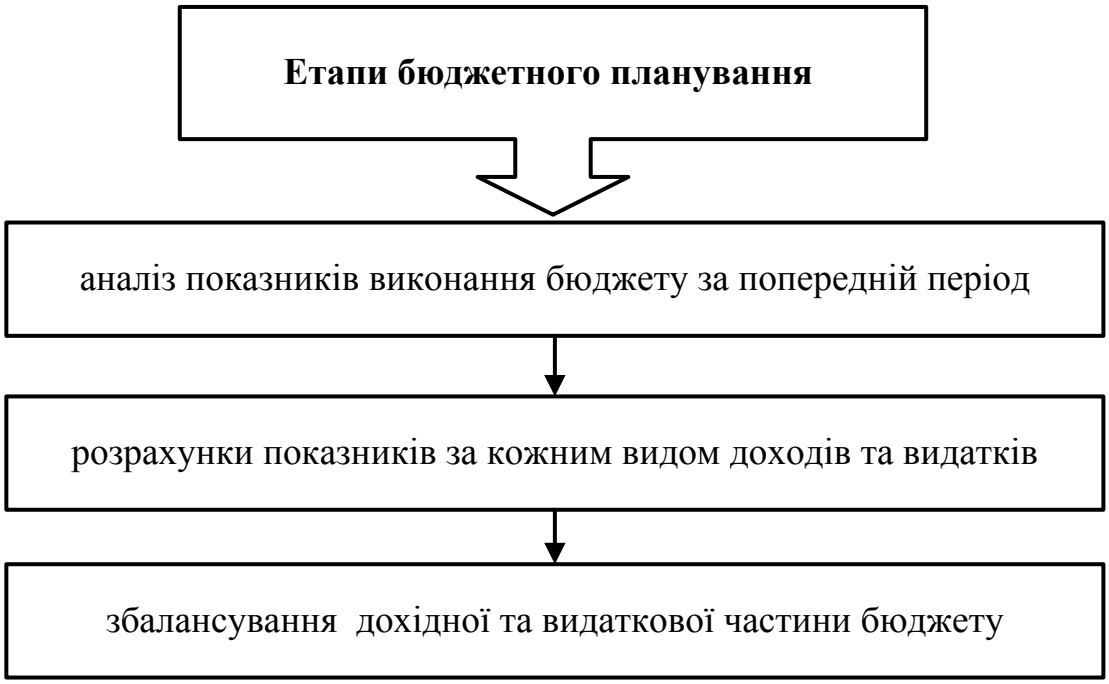

Рис. 6.28. Основні етапи бюджетного планування

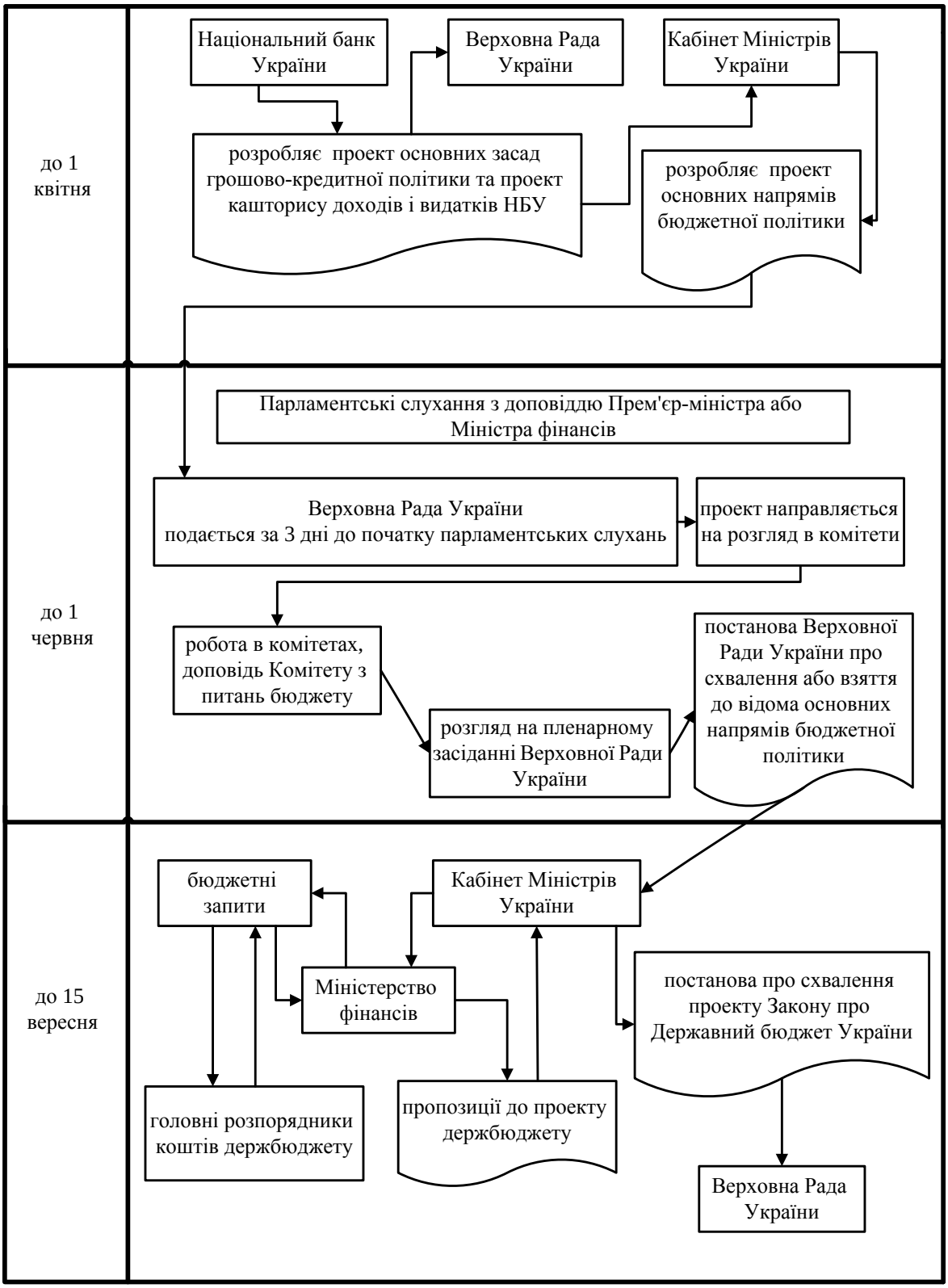

Рис. 6.29. Схема складання проекту закону про Державний бюджет України

ТЕМА 7
Бюджетний дефіцит

7.1. Поняття стану бюджетного фонду та дефіциту бюджету.

7.2. Соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту.

7.3. Джерела фінансування дефіциту бюджету та їх класифікація.

7.4. Методи обмеження та шляхи скорочення дефіциту бюджету.

7.1. Поняття стану бюджетного фонду та дефіциту бюджету

Рис.7.1. Показники стану бюджету та напрямки його збалансування

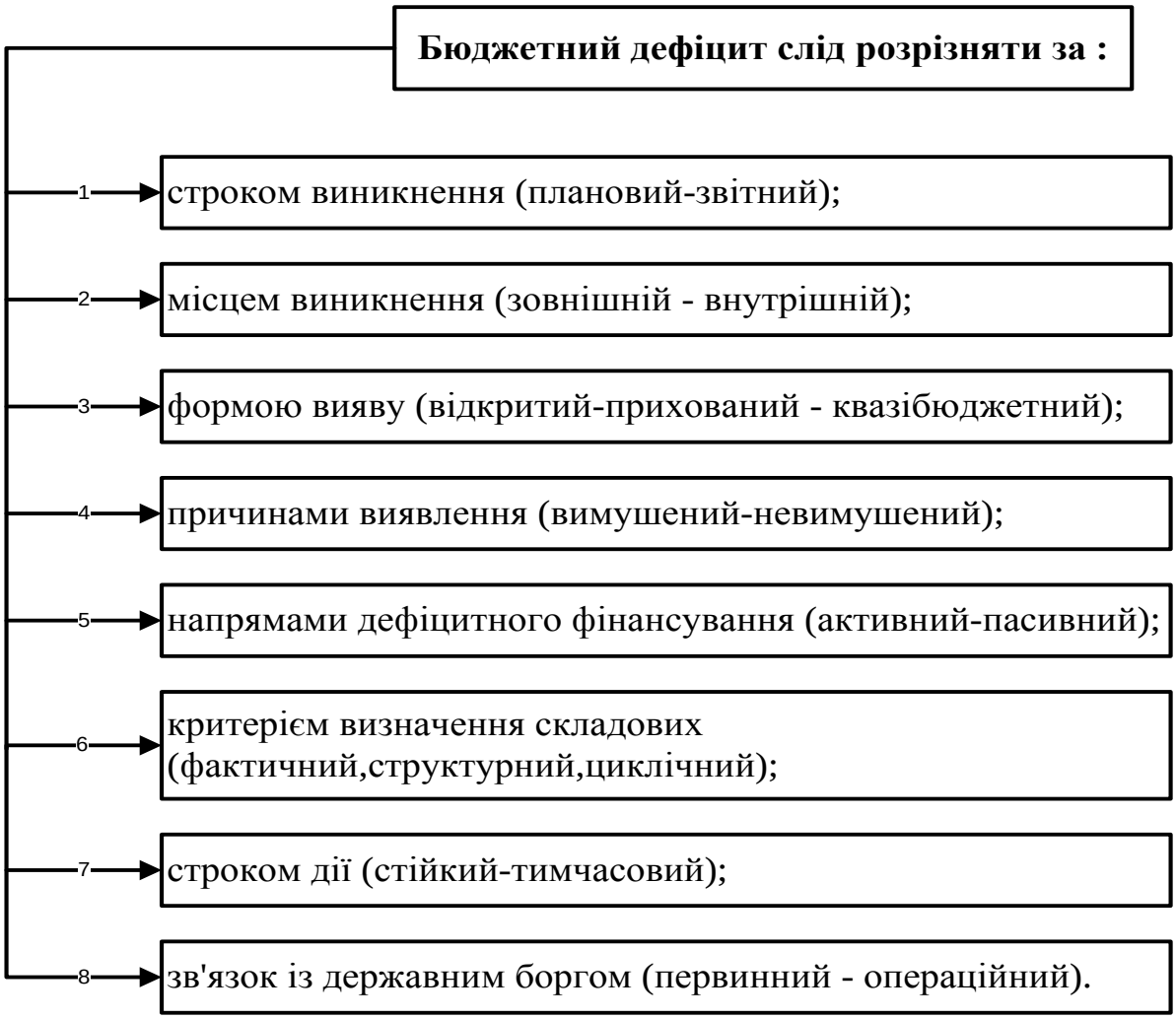

Рис.7.2. Класифікація бюджетного дефіциту

Рис.7.3. Інструменти впливу на структурний дефіцит бюджету

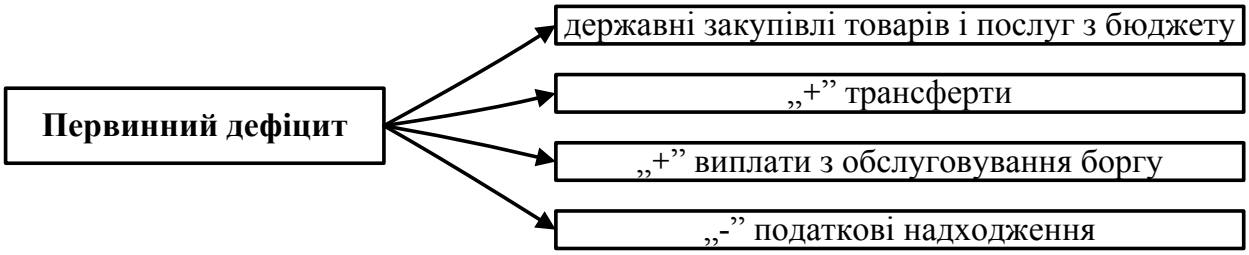

Випуск урядом державних цінних паперів для фінансування первинного бюджетного дефіциту веде до того що зростає основна сума державного боргу і R(%) по його обслуговуванню.

$\sum$% за державний борг = державний бог $*$% ставка грошей, взятих у борг.

Якщо приріст % ставки > приросту ВВП, то це веде до того, що увесь приріст ВВП буде спрямований на виплату % з обслуговування державного боргу.

Рис.7.4. Причини виникнення бюджетного дефіциту

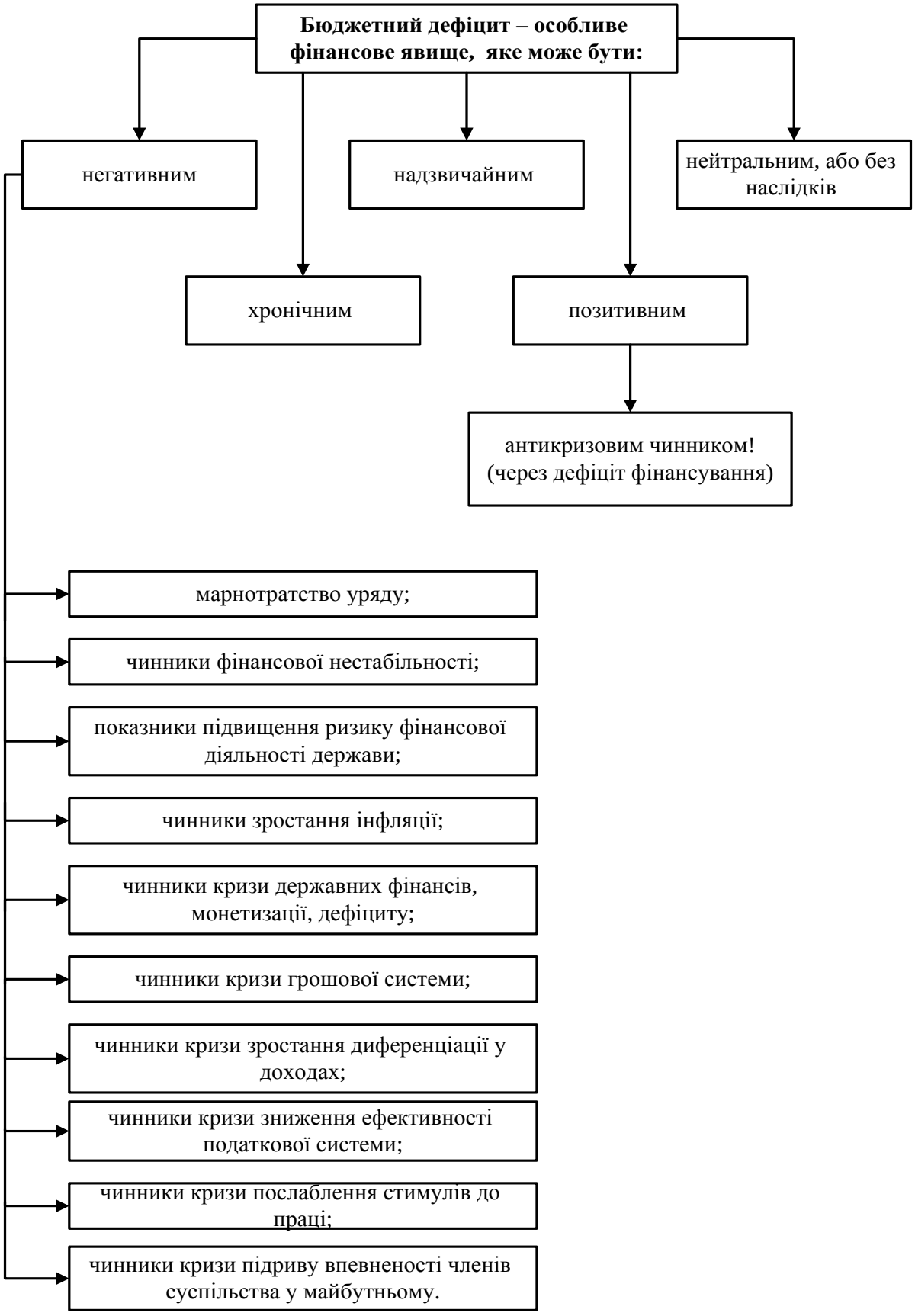

Рис.7.5. Бюджетний дефіцит як особливе фінансове явище

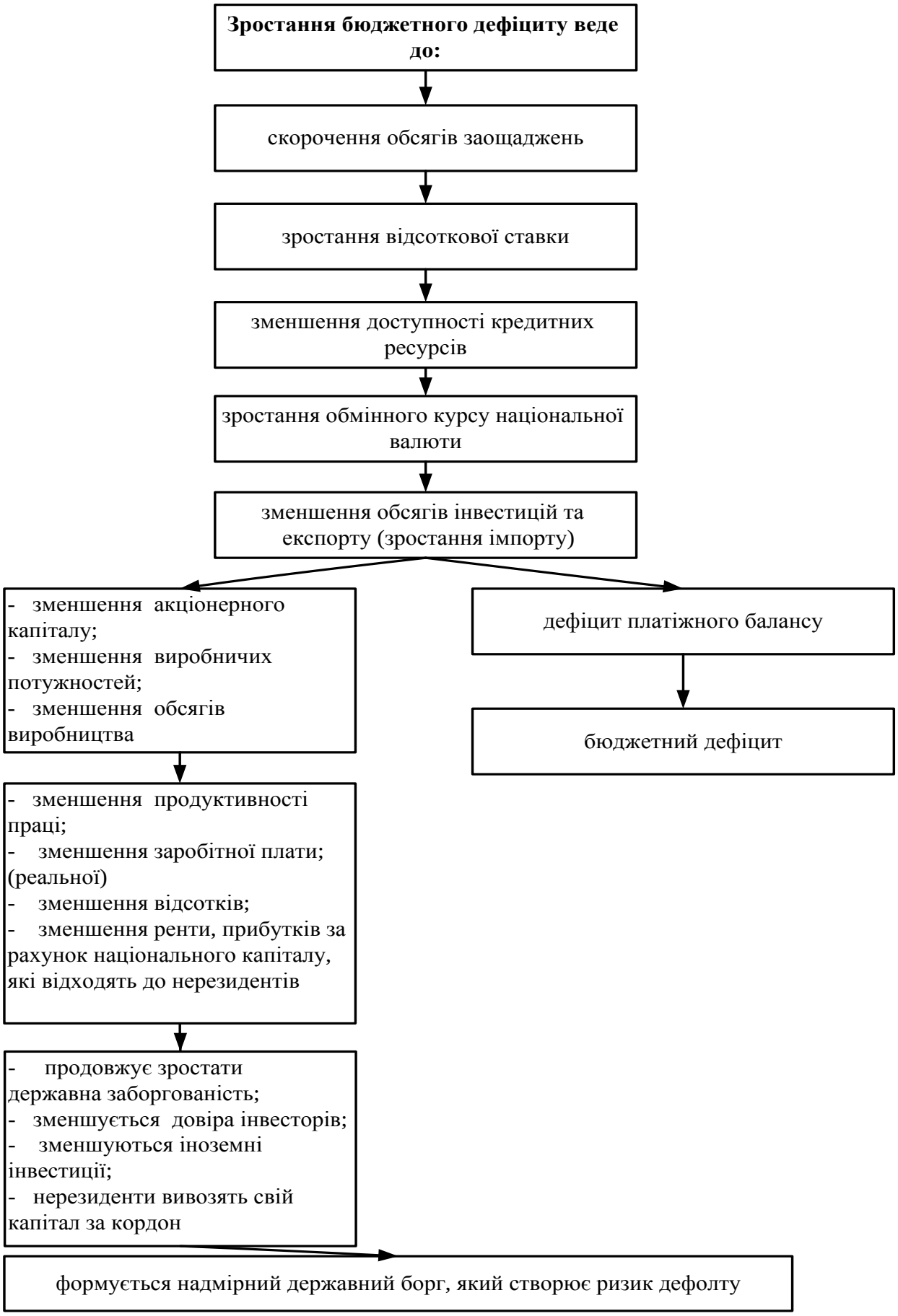

Рис.7.6. Наслідкова діалектика бюджетного дефіциту

7.2. Соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту

<u>Дефолт</u> - *невиконання або відмова суб'єкта від відповідальності за грошові обов'язки.*

<u>Державний дефолт</u> – *визнання держави неспроможною сплатити свої борги; державне банкрутство.*

Наслідки:

- падіння вартості цінних паперів;
- зростання відсоткових ставок;
- зниження обсягів виробництва;
- зниження рівня заробітної плати;
- скорочення інвестицій;
- зниження обмінного курсу (попит на національну валюту зменшується);
- інфляційні процеси;
- фінансова криза;
- масові банкрутства у реальному і фінансовому секторі

Рис.7.7. Соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту

Таблиця 7.1.

Дефіцит Державного бюджету України у 1996-2010 рр.

рік	дефіцит (+)	профіцит (-)
	млн. грн.	у % до ВВП
1996	3976	1,9
1997	6303	6,7
1998	2114	2,1
1999	1965	1,5
2000	- 697	- 0,4
2001	681	0,3
2002	- 1119	- 0,5
2003	1043	0,4
2004	9141	2,6
2005	9203	2,2
2006	3777	0,7
2007	9843	1,37
2008	12502	1,32
2009	35517	3,89
2010	64260	5,87

ПОСЛЕДСТВИЯ ДЕФИЦИТА:

I етап 1992-1999рр. (скорочення дефіциту)	1	- зменшення обсягів ВВП - погіршення фінансового становища суб'єктів господарювання (крім комерційних банків); - обвальна інфляція, підвищення цін; - тотальне зубожіння населення, зменшення заощаджень - величезний ріст державного боргу і витрат на його обслуговування; - створення фінансових пірамід; - облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) зменшили валютні резерви; - високі відсотки запозичень Національного банку України (вони перевищували валютні резерви); - лібералізація зовнішньо - економічної діяльності спричинила вивезення $ 40 млрд. за кордон і $ 5 млрд. щорічно; - витрати від непродуманих пільг (у 1999 р. приблизно 20 млрд. грн.); - неефективне управління бюджетними коштами; - орієнтація комерційних банків на самозабезпечення і відчуження від потреб національного товаровиробника; - доларизація економіки (знецінила національну валюту у 3р.)
II етап 2000-2002р.р	2	- профіцит бюджету, що позитивно відобразилося на усіх показниках соціально-економічного розвитку
III етап 2003-2004р.р	3	- проголошення політики пріоритетного соціального розвитку, реалізація соціальних програм, внаслідок чого виникла тенденція до зростання обсягів дефіциту бюджету та його частки у ВВП з 0,4 до 2,6 %
IV етап 2005-2006р.р	4	- обсяги та частка бюджетного дефіциту у ВВП скоротились і відчувались позитивні зрушення

Рис.7.8. Дефіцитне фінансування бюджету України по етапам розвитку

Висновок: *дефіцитне фінансування може бути вигідним і виправданим за умов, коли темпи приросту ВВП будуть випереджувати приріст обсягів бюджетів, їх дефіцитів і видатків на обслуговування державного боргу*

7.3. Джерела фінансування дефіциту бюджету та їх класифікація

Фінансування бюджету - *надходження та витрати у зв'язку зі зміною обсягу боргу, а також залишку готівкових коштів за бюджетом, які використовуються для покриття різниці між доходами і видатками бюджету*

Фінансування бюджету передбачає:

- проведення певних фінансових операцій;
- пошук джерела фінансування дефіциту (ресурси);
- визначення типу фінансової політики

мета фінансування бюджету:

1) покрити бюджетний дефіцит;
2) подолати тимчасові труднощі (ліквідність)

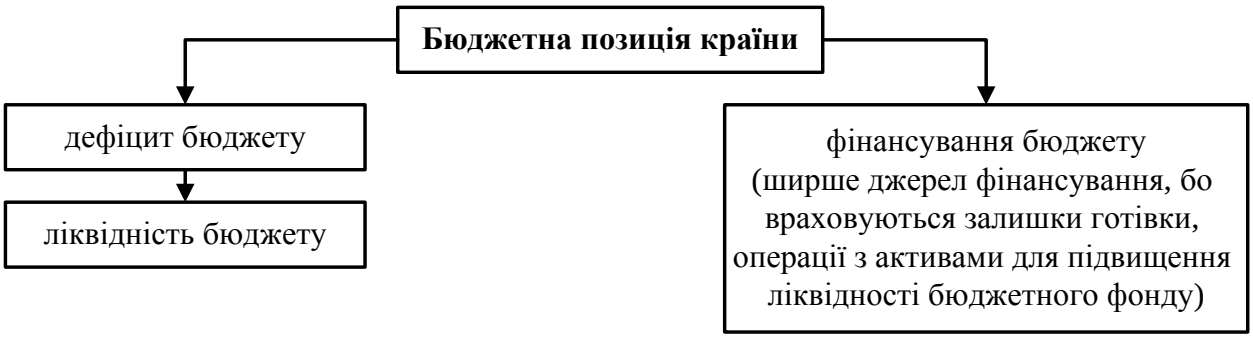

Рис.7.9. Бюджетна позиція країни

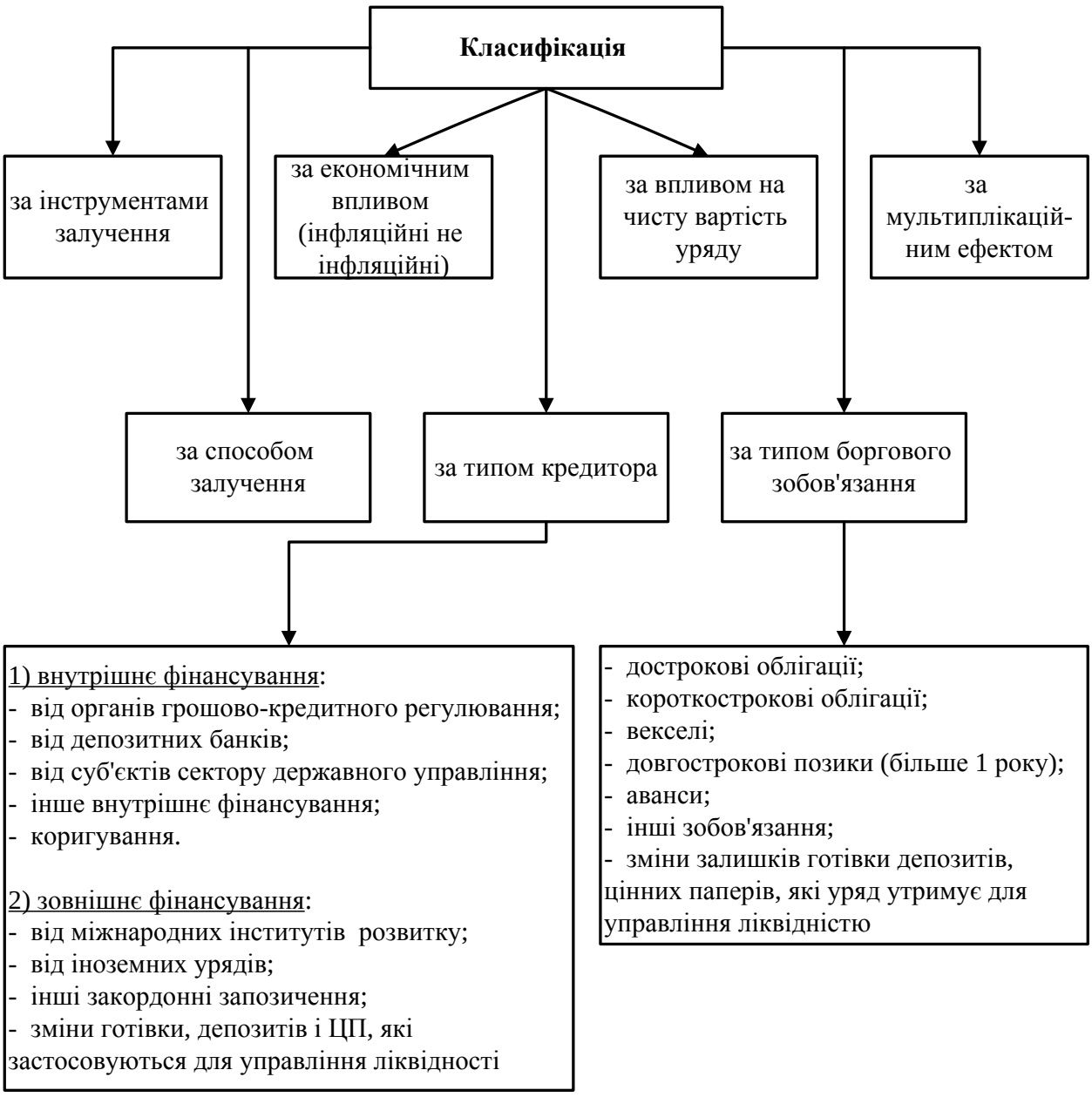

Рис.7.10. Класифікація джерел фінансування бюджетного дефіциту

Рис.7.11. Призначення фінансування бюджету

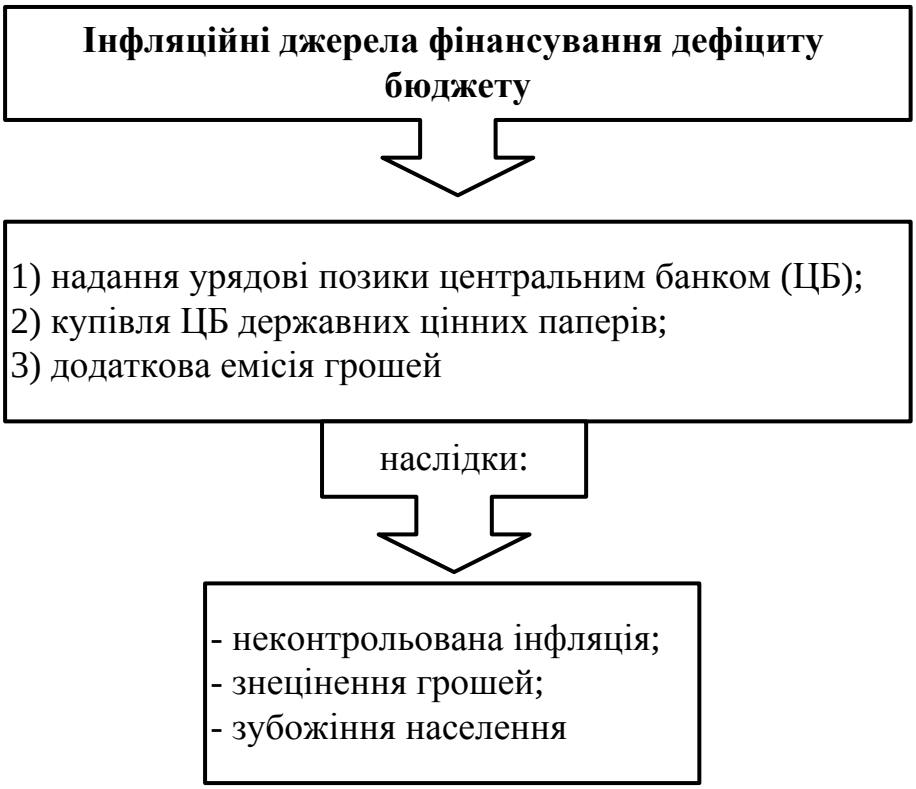

Рис.7.12. Інфляційне фінансування дефіциту бюджету

Варіанти фінансування бюджетного дефіциту

1 → **продаж державних активів**

- рідкісне явище (для перехідних економік);

- обмежене явище;

- разове явище;

2 → **державні запозичення**

- найпоширеніше явище;
- не має інфляційного характеру;

зовнішні запозичення:

- безповоротність субсидій з-за кордону;
- безвідсоткові позики;
- пільгові позики (з низьким % та тривалим строком погашення);

найменш інфляційне фінансування!

внутрішні запозичення:

антиінфляційні;
(альтернатива монетизації? Ні! Віддаляє, але не ліквідує!)
- скупка ЦБ облігацій:
-зростає інфляційний тиск;
- зростає податковий тягар;
- зростають видатки на обслуговування боргу (а це збільшує бюджетний дефіцит і державну заборгованість);
- витісняється частина приватних інвестицій;

+

- розширюють фінансові можливості держави;
- вилучають зайві кошти з обігу

3 → **монетизація бюджетного дефіциту**

вимушений метод застосовується при:
- великому зовнішньому боргу;
- неможливості залучення зовнішніх позик;
- вичерпанні внутрішніх джерел;
- вичерпанні валютних резервів центрального банку;

шляхи:
1)емісія грошей
(незабезпечених грошей);
2) розширення сфери кредитування ЦБ уряду для підтримки державних підприємств;
3)відстрочка платежів уряду за його боргами;
4) створення резервів КБ
сеньйораж – дохід від друкування грошей, що виникає при перевищенні
ΔM над
Δ реального ВВП;

наслідки:
1) зростання цін;
2) інфляційний податок
ІП=Т*(М/Р) ;Т-річний темп інфляції;
- домашні господарства сплачують автоматично;
- інші платники свідомо затримують плату (ефект Олівера - Танзі);
- населення прагне позбутися заощаджень.

Розбалансованість бюджету веде до нагромадження платежів!

Рис.7.13. Альтернативне фінансування бюджетного дефіциту

7.4. Методи обмеження та шляхи скорочення дефіциту бюджету

Методи боротьби з хронічним дефіцитом бюджету, „ фіскальні правила ”

I група

правила збалансованого бюджету:

- збалансованість поточних доходів і видатків („ золоте правило ”) – Германія, Японія, США(місцеві бюджети);
- циклічна бюджетна заборгованість – Нідерланди, Швейцарія;
- встановлення граничних розмірів частки бюджетного дефіциту – країни Євросоюзу

II група

правила запозичень:

- заборона внутрішніх державних запозичень – у країнах з нерозвинутими фінансовими ринками - Індонезія;
- заборона державних запозичень у ЦБ – країни ЄС, США, Японія, Канада, Аргентина, Угорщина;
- обмеження запозичень у ЦБ у % до минулорічних доходів по відношенню до видатків уряду – Бразилія, Єгипет, Марокко

III група

боргові та резервні правила:

1) встановлення лімітів акумуляції валового/чистого боргу у % до ВВП – країни ЄС:
- маастрихтські критерії (державний борг складає 60% ВВП, не більше; бюджетний дефіцит складає 3% ВВП, не більше);
- фінансові санкції за порушення;
- моніторинг з боку Єврокомісії;
- процедуру надмірного дефіциту (по результатам можуть бути фінансові санкції);

2) формування спеціальних резервних фондів, коли треба підтримувати соціальні виплати на фоні зменшення доходів

Рис.7.14. Методи обмеження та скорочення бюджетного дефіциту.

Рис.7.15. Обмеження дефіциту бюджету в Україні

<u>У подоланні бюджетного дефіциту Україна не відповідає вимогам ЄС:</u>

- відсутня система попереджень урядом про введення жорстких бюджетних обмежень;
- відсутні контрольні санкції за недотримання бюджетних вимог

<u>Шляхи удосконалення методів скорочення бюджетного дефіциту:</u>

I. <u>Привести вітчизняне законодавство у відповідність до загальноєвропейських вимог і стандартів, маючи на увазі подолання хаотичності, нецілеспрямованості та безсистемності правил боротьби з бюджетним дефіцитом;</u>

II. <u>Розробити оптимальну модель фіскального правила, яка має відповідати наступним критеріям;</u>

III. Щорічно проводити <u>комплекс тактичних заходів по скороченню і збалансуванню бюджетного дефіциту (</u>див. рис.7.17.);

IV. <u>Застосовувати механізм секвестрування видатків бюджету</u> (див. рис.7.18.)

Рис.7.16. Удосконалення механізму скорочення бюджетного дефіциту в Україні

Тактичні заходи:

1) удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу на всіх стадіях;

2) пошук шляхів збільшення доходів бюджету;

3) щорічне уточнення бюджетних нормативів та норм видатків;

4) використання прогресивних технологій бюджетного планування;

5) удосконалення планування і розвиток системи платних послуг у соціально-культурний сфері;

6) обґрунтування річних бюджетних програм та своєчасне внесення коректив;

7) удосконалення трансфертної політики;

8) складання щорічних бюджетів на багатоваріантній основі для оптимізації доходів і видатків;

9) відмова від концепції пріоритету бюджетних видатків і дефіцитного фінансування;

10) розвиток РЦП (державних), що сприятиме фінансуванню видатків без збільшення грошові маси;

11) оптимальне збалансування поточного бюджету в процесі бюджетного розпису;

12) відмова від адмінтиску на платників податків у процесі виконання бюджету;

13) скорочення податкових пільг, особливо малоефективних;

14) попередження про податковий борг; протидія відмиванню «брудних» грошей;

15) підтримка РКЦПФР щодо детінізації економіки;

16) удосконалення податкового контролю;

17) запровадження жорсткого режиму економії бюджетних коштів;

18) скорочення витрат на управління;

19) ліквідація необґрунтованих економічних і соціальних пільг;

20) посилення відповідальності керівників усіх ланок управління за пільгове використання бюджетних коштів.

Рис.7.17. Тактичні заходи скорочення і збалансування дефіциту бюджету

<u>Секвестрування видатків бюджету</u> - пропорційне зниження бюджетних видатків за всіма статтями бюджету (крім захищених) протягом часу, який залишився до закінчення поточного року

Для запобігання секвестрування видатків бюджету необхідно:

1) проводити політику підвищення ефективності виробництва (що сприяє зростанню обсягів фінансових ресурсів);

2) сприяти зміцненню ринкових відносин (скорочується сфера державної економіки);

3) проведення адміністративно-територіальної реформи (розширення прав регіонів і територіальних громад веде до зростання місцевих бюджетів);

4) удосконалення податкової системи (гарантування надходження коштів);

5) оптимізація реструктуризації видатків бюджетів (структурна перебудова економіки повинна її забезпечити);

6) удосконалення міжбюджетних відносин і їх регулювання (для вирівнювання розвитку регіонів повинна бути стабільна, прозора основа);

7) механізм управління бюджетним дефіцитом і державним боргом повинний бути антиінфляційним, відкритим, зрозумілим;

8) необхідно удосконалити бюджетний процес на кожній його стадії, він повинен відповідати бюджетний доктрині;

9)необхідно розробити спеціальну програму подолання бюджетного дефіциту, яка має бути узгодженою з державною стратегією розвитку

Рис.7.18. Секвестрування видатків бюджету та шляхи щодо його запобігання

ТЕМА 8
Державний кредит

8.1. Економічна природа та роль державного кредиту.

8.2. Форми державного кредиту та класифікація державних позик.

8.3. Державний борг: сутність та наслідки.

8.4. Управління державним боргом.

8.1.Економічна природа та роль державного кредиту

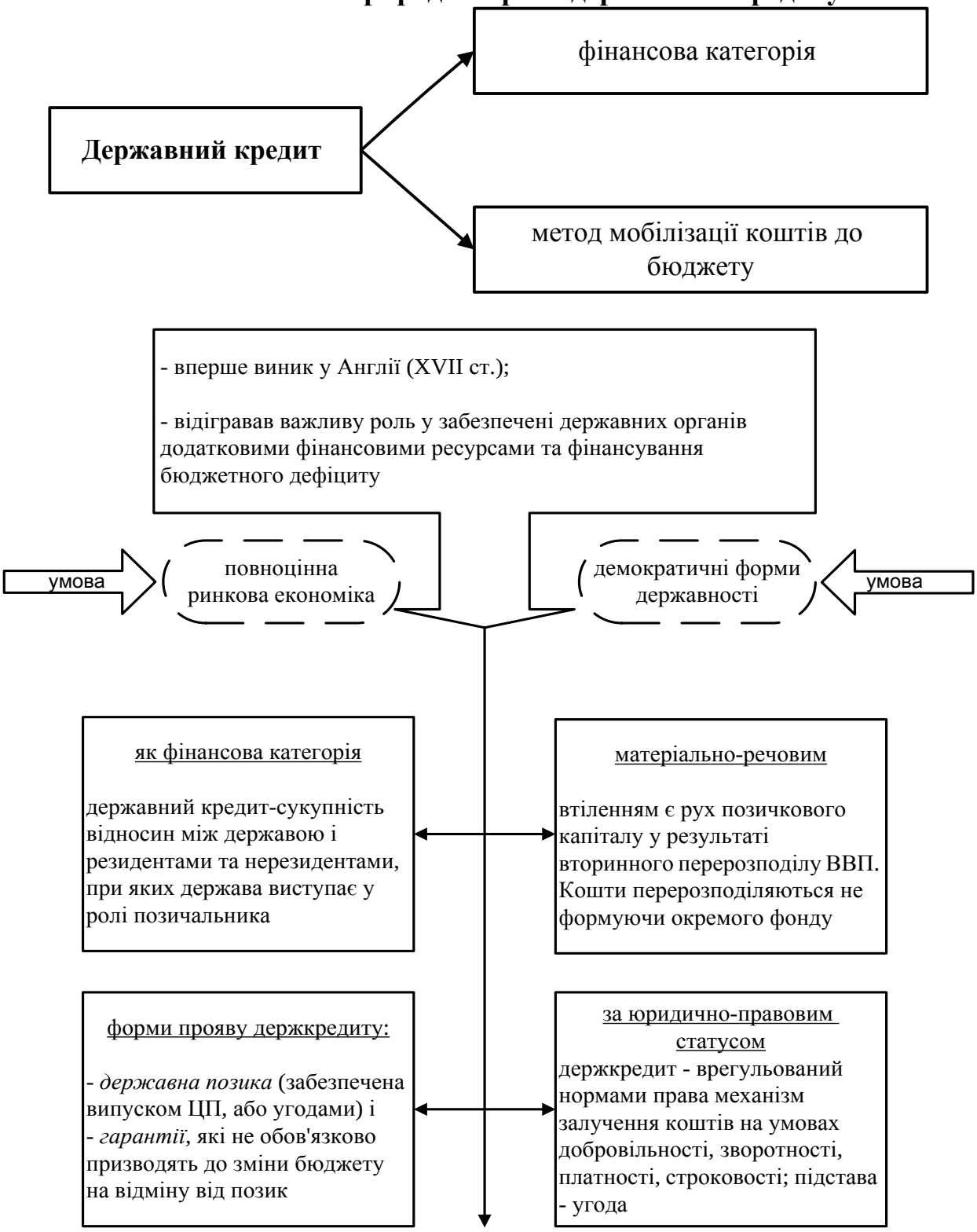

Причини виникнення:

- бюджетний дефіцит;
- неекономічне використання коштів;
- нераціональне використання коштів;
- додаткові видатки, що виходять за межі оподаткування.

Рис.8.1. Державний кредит: сутність та причини виникнення

Держкредит – категорія, що поєднує особливості двох видів грошових відносин – фінансів і кредиту

„ … вся наука фінансів полягає у тому, щоб обидва інструменти-податки і позики - урівноважити так, щоб податки не перешкоджали позикам, а позики полегшували податки ”

М.Ф. Орлов, суспільний діяч, декабрист, вчений, 1832

Рух грошових потоків в умовах податкових відносин

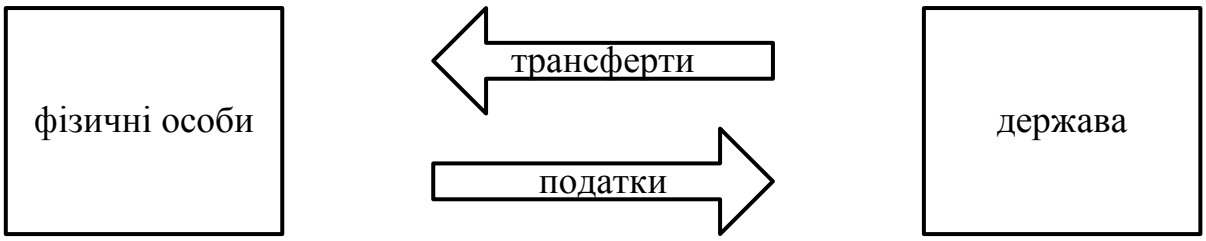

Рух грошових потоків в умовах державного кредиту

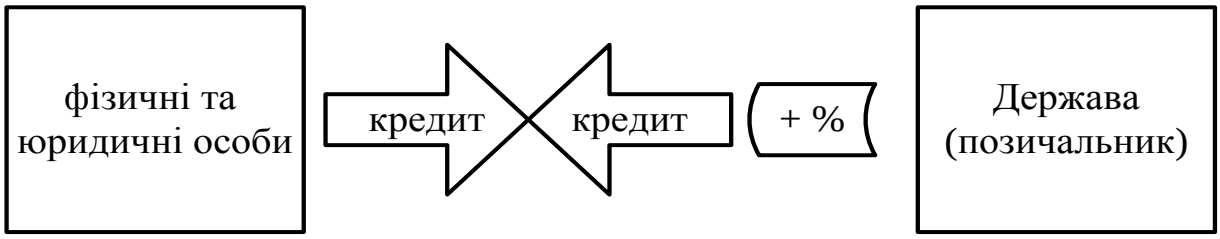

1) податкові відносини: односторонній, безеквівалентний рух вартості (імперативні відносини), а кредит має добровільний, довірчий характер;
2) податки-примус, обов’язковий платіж у встановлений термін, а держкредит здійснюється, коли інші джерела мобілізації вичерпані;
3) податки-основне підґрунтя мобілізації фінансових ресурсів, а держкредит-додаткова мобілізація

Рис.8.2. Державний кредит і рух грошових потоків

Рис.8.3. Різниця між державним кредитом і банківським кредитом

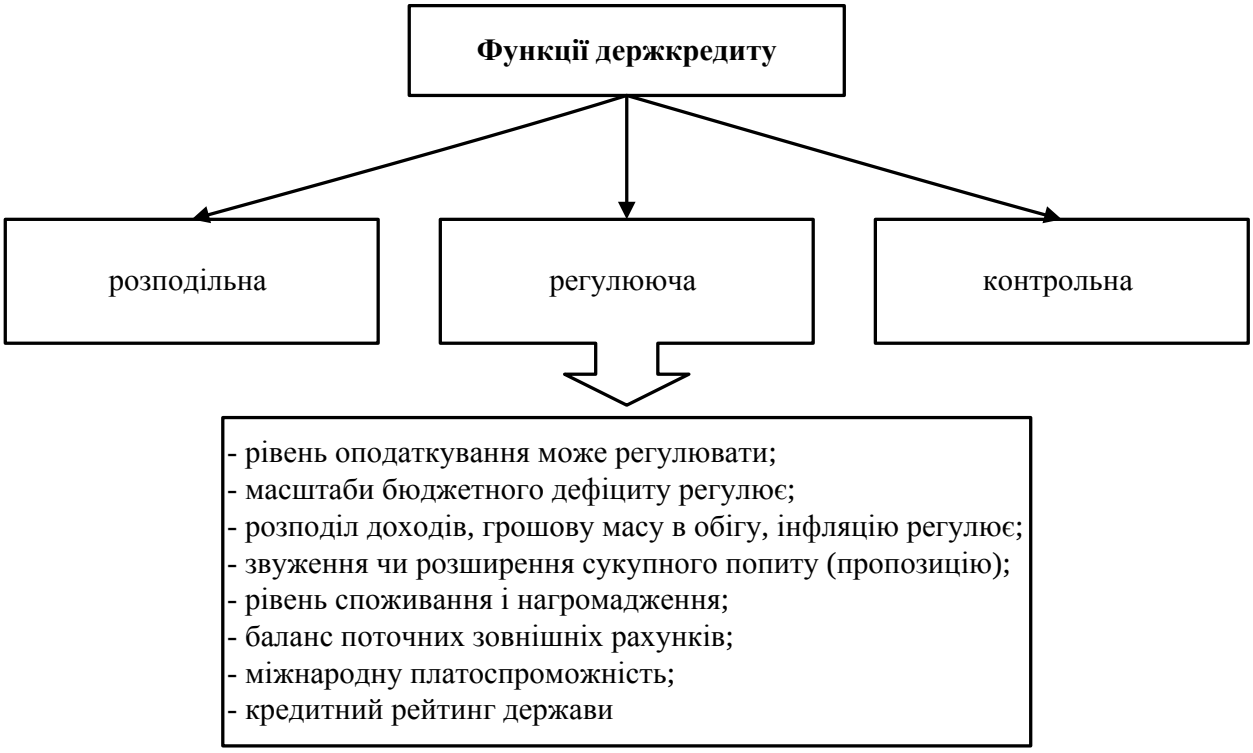

Рис.8.4. Функції державного кредиту

8.2. Форми державного кредиту та класифікація державних позик

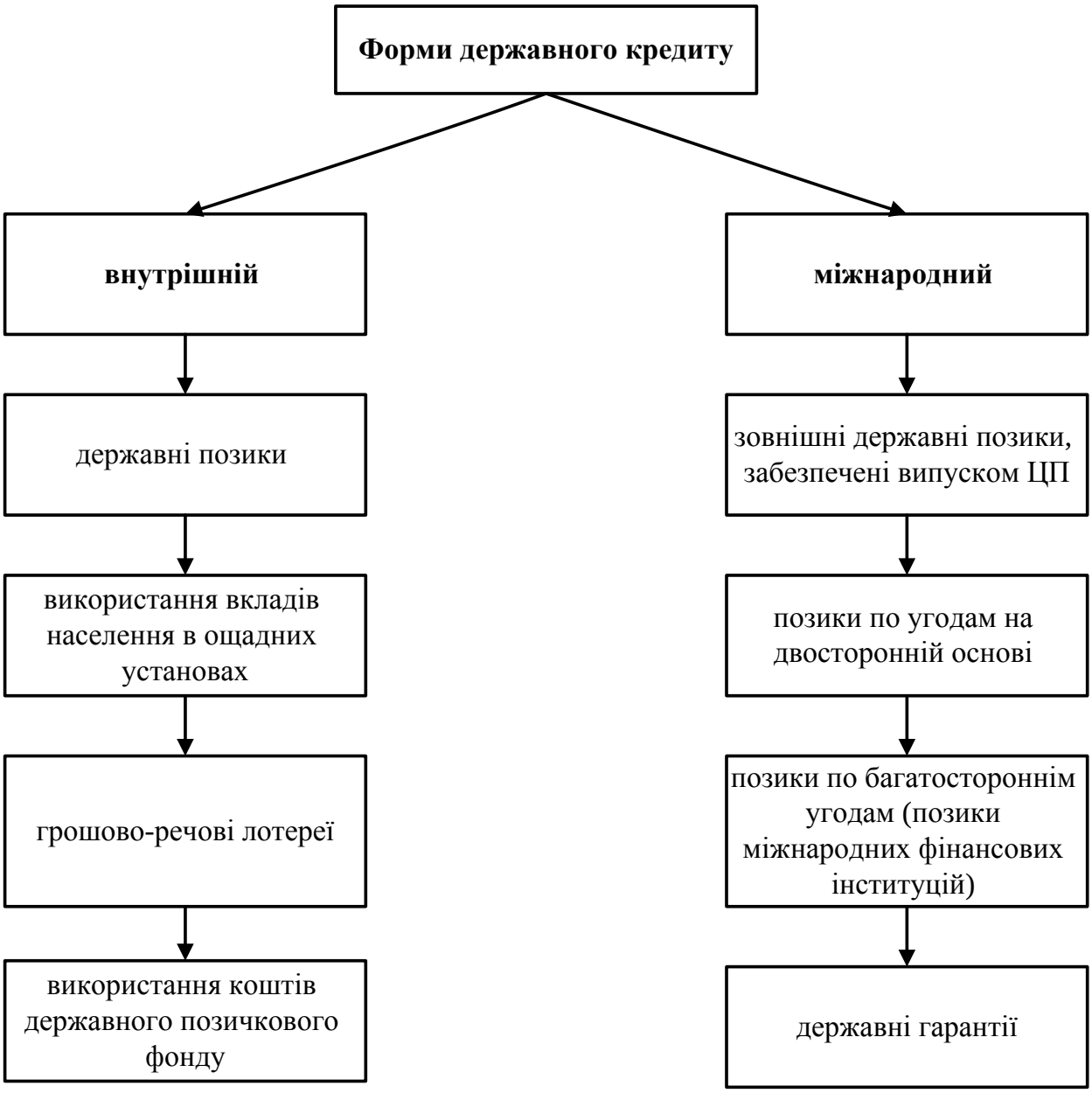

Рис.8.5. Форми державного кредиту

Державна позика – основна форма державного кредиту

Таблиця 8.1.

Класифікація видів державних позик

Ознака класифікації	***Вид позики***
за правом оформлення	- безоблігаційні (на підставі угод); - забезпечені випуском ЦП
за місцем розміщення	- внутрішні; - зовнішні
залежно від статусу позичальника (емітента)	- державні ; - місцеві
від термінів погашення	- короткострокові (менше 1 року); - середньострокові (від 1 до 5 років); - довгострокові (більш 5 років)
за видами доходності	- відсоткові позики; - безвідсоткові (дисконтні); - виграшні
за характером обігу ЦП	- ринкові; - неринкові
за формою випуску	- готівкові; - безготівкові
за способом погашення	- ординарні; - серійні; - з достроковим погашенням
за видами забезпечення	- заставні; - беззаставні

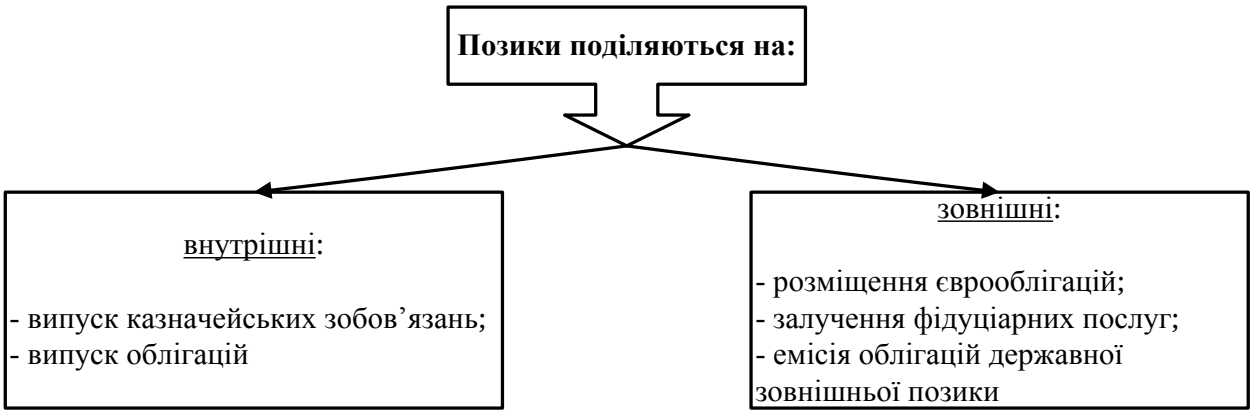

Рис.8.6. Класифікація видів державних позик

Облігації і казначейські зобов’язання

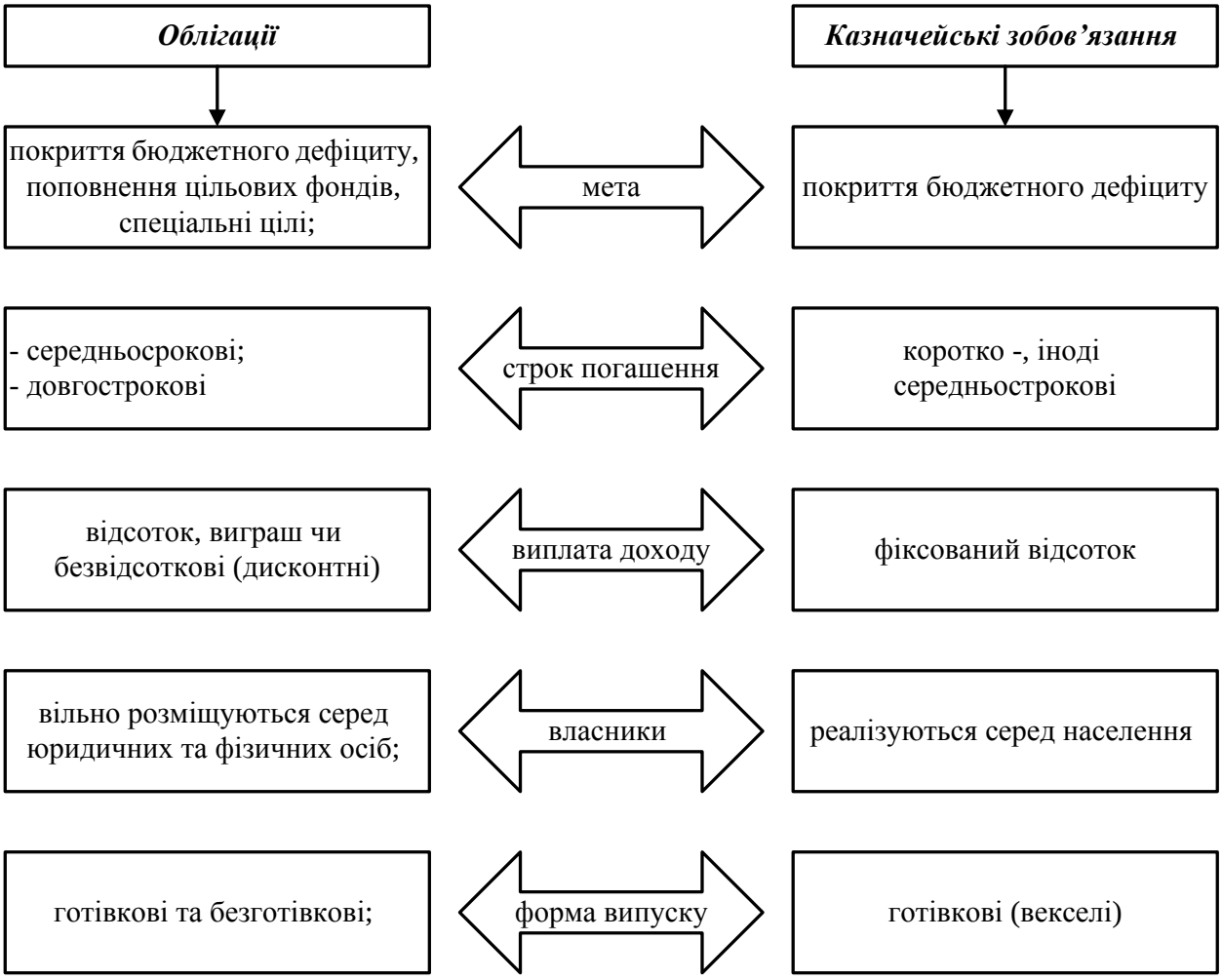

Рис.8.7. Ознаки облігацій і казначейських зобов’язань

<u>Єврооблігації</u> – *цінні папери, боргові зобов'язання, які випускає позичальник з метою отримання довгострокових позик на євроринку.*

<u>Єврооблігації відрізняються від звичайних облігацій тим, що</u>:

- розміщуються одночасно на ринках кількох країн;
- валюта для кредитора і боржника є іноземною (крім банків США);
- розміщуються синдикатом (банки кількох країн), які є гарантом.

<u>Фідуціарні позики</u> – *позики, що випускаються одними суб'єктами (переважно іноземними комерційними банками), а відповідальність за них несе інший суб'єкт (Україна в особі Мінфіну).*

Наприклад:

- першу таку позику - $450 млн. Україна залучила 11.08.1997р. на підставі рішення Президента України (на 12 місяців; розміщення через банк-фідуціарій «Bankers Trust Luxembourg S.A.» та японську компанію «Nomura International»; під 12% річних; за мінусом комісійних відсотків Україна отримала $397 млн.); гроші пішли на фінансування поточних витрат Держбюджету України на 1997 р.;

- перша емісія єврооблігацій відбулась 25.02.1998р., коли була підписана угода з ліп-менеджерами: Merrill Lynch, і Commerzbank; облігації номіновані у DM на суму 750 млн.; строк погашення через 3 роки. Ставка доходності – 16,2%; плюс комісійна винагорода – 1,75%.

8.3. Державний борг: сутність та наслідки

Державний борг

виникає:

- у результаті запозичень у грошовій формі випуску боргових зобов’язань;
- прийняття боргів інших економічних суб'єктів;
- безготівкового випуску боргових зобов’язань

є:

сумою усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави перед внутрішніми і зовнішніми кредиторами, а також відсотків за ними

Державний борг (dept) $\neq$ заборгованості (indeptedness) $=$ Δ чистої заборгованості за минулі роки + початковий стан заборгованості

Форми державного боргу

первинний

(основний борг, без % по ньому і непогашений борг)

- внутрішній;
- зовнішній

дискусійні питання

в іноземній валюті

поточний

(сума, що повинна сплачуватися у поточному році +%)

- резидентність кредитора (джерело запозичення);
- валюта позики;
- місце запозичення;
- поєднання кількох ознак

капітальний

(загальна сума боргу і відсотків, що мають бути сплачені за позиками)

Зовнішній борг – це борг, що знаходиться у власності резидентів, іноземних кредиторів чи держав. Часто різниця між зовнішнім і внутрішнім боргом базується на валюті, в якій борг виражений

прямий (внутрішній і зовнішній)

державний гарантований

Україна: борг класифікується за типом кредитора та за типом боргового зобов'язання (Бюджетний кодекс)

Рис.8.8. Сутність та наслідки державного боргу

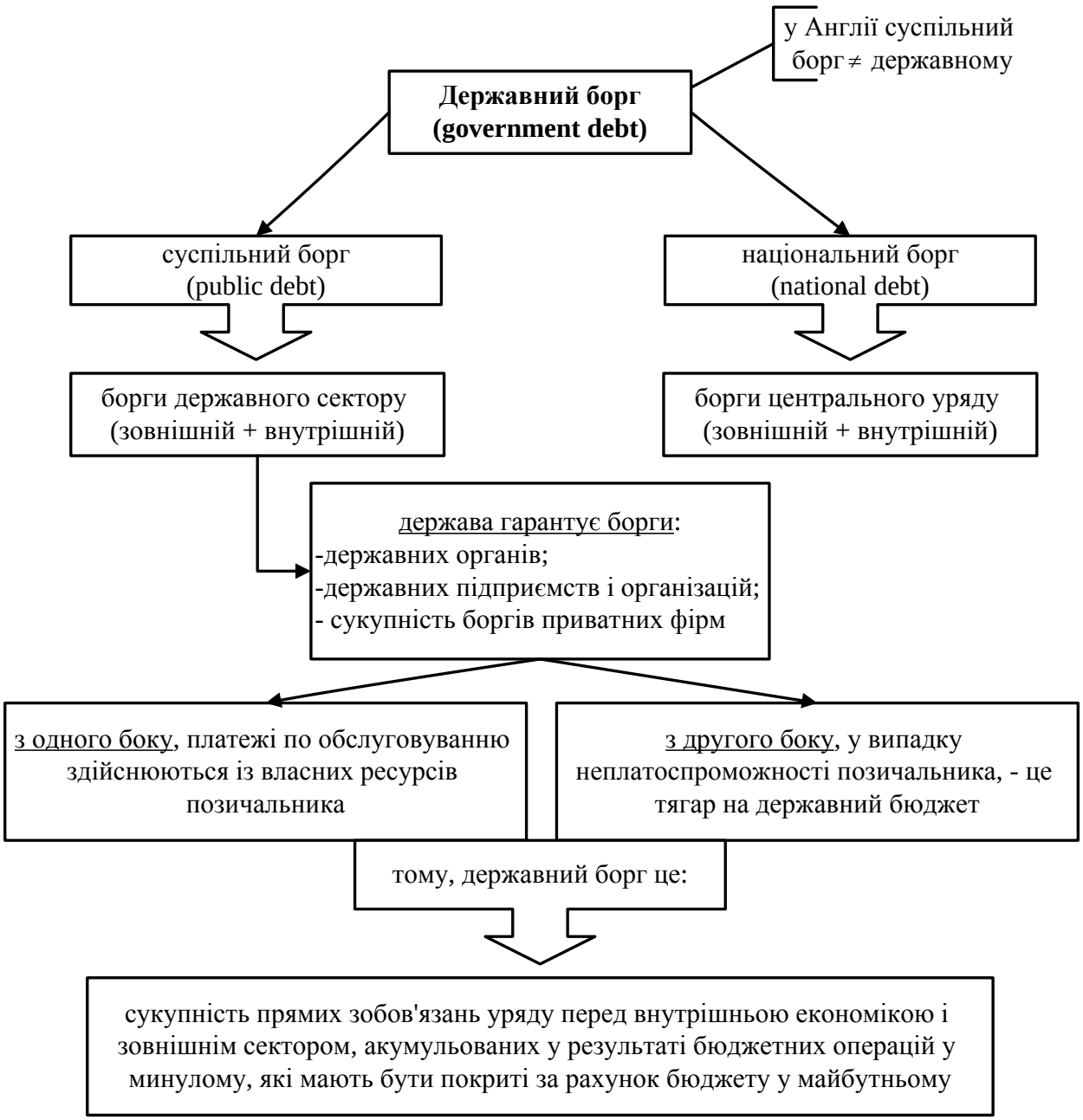

$\sum$

- у державний борг треба включити лише борг, що визначається урядом і до нього належить;

- гарантований урядом борг не є боргом уряду (це борг, нагромаджений урядом, витрати і доходи якого відображаються у держбюджеті, тобто, це борг по спеціальним гарантіям держави)

Рис.8.9 Тип державного боргу

Оцінка державного боргу:

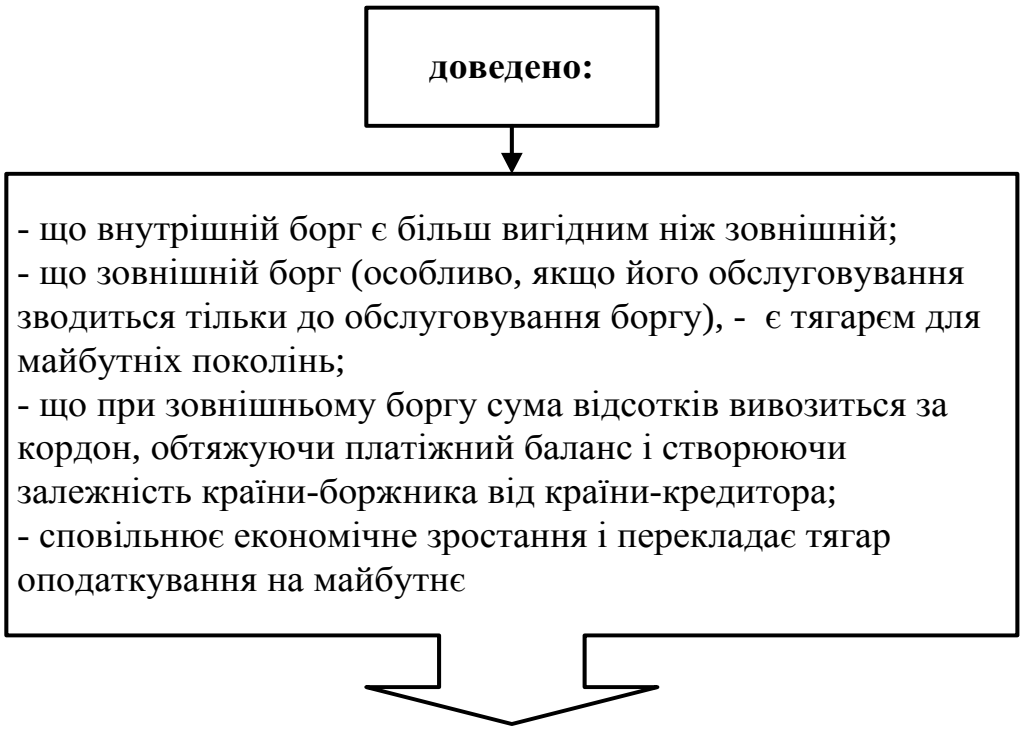

$\sum$ ***наявність боргу не дає чіткої оцінки економічного стану держави та її фінансової політики, у т.ч. боргової.***

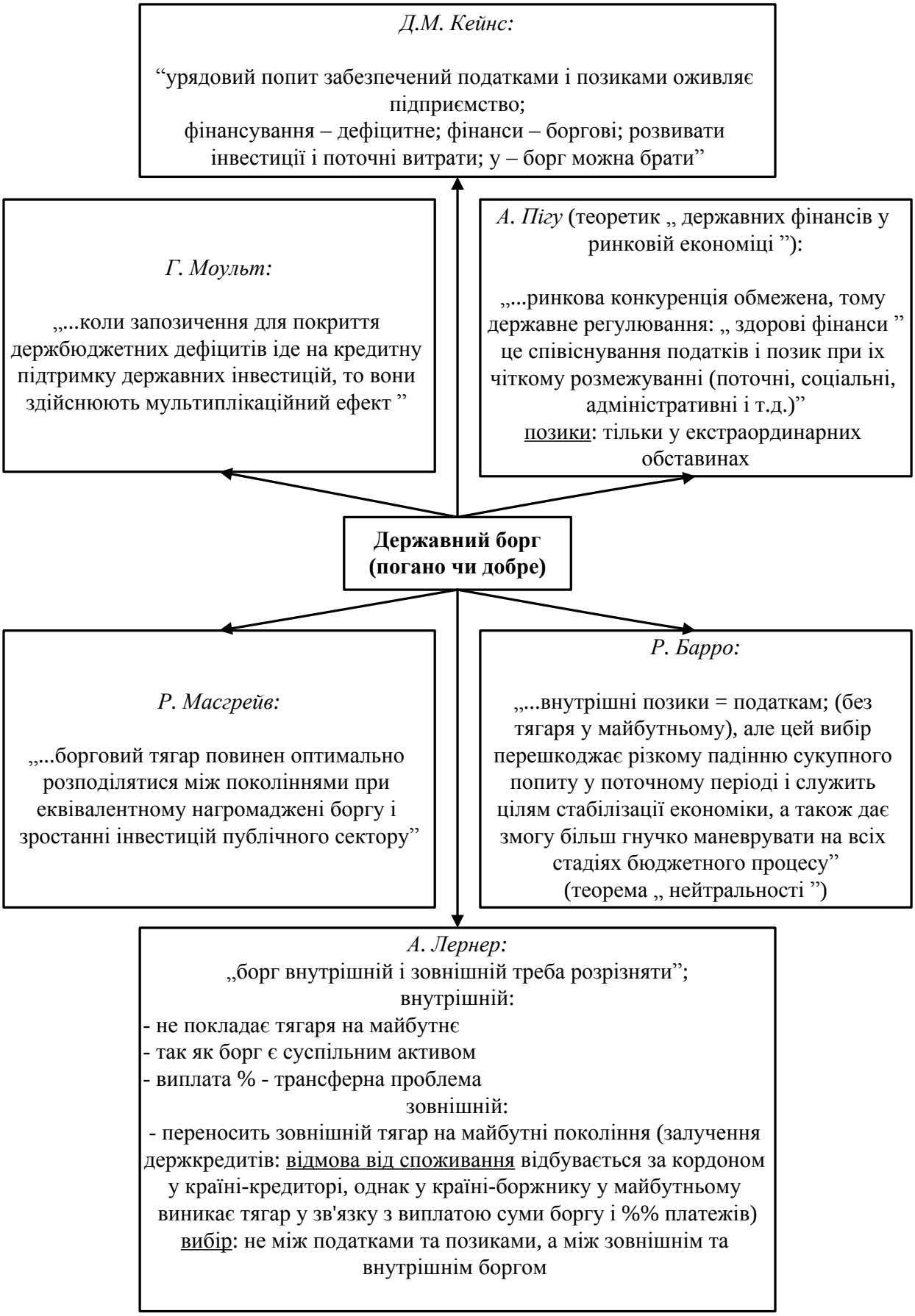

Схема 8.1. Як оцінити державний борг: думки фінансистів

Закінчення схеми 8.1.

М.М.Алексеенко о «заемных финансах»:

«Во-первых, преимущество долгового финансирования государственных расходов над налогами и эмиссией состоит в добровольном характере кредитных соглашений, вопреки обязательности налогов и эмиссионным тяжестям (напомним, что добровольность - именно признак свободы, присущий рыночному отношению); во-вторых, государственная задолженность, взятая в процессе, имеет по сути бессрочный характер, который радикально отличает госкредит от других форм кредита и кардинально расширяет финансовые возможности правительства; в-третьих, кредиторы государства при условии массовости создают социальную базу общественной стабильности и надежную политическую опору государственности; в-четвертых, непроизводительное расходование заимствований, или «уничтожение капиталов» может быть приемлемым для государств с излишком капиталов, но недопустимо для стран с их дефицитом; в-пятых, кредит, особенно межгосударственный, находится на линии столкновения международной природы финансовых рынков с интересами национального государства ...Более глубокий анализ показывает, что в принципах наложения еще не вся суть дела...»*

*Алексеенко М.М. Государственный кредит. Очерк нарастания государственного долга в Англии и Франции. Харьков. 1872, с.59

8.4. Управління державним боргом

Рис.8.10. Управління державним боргом

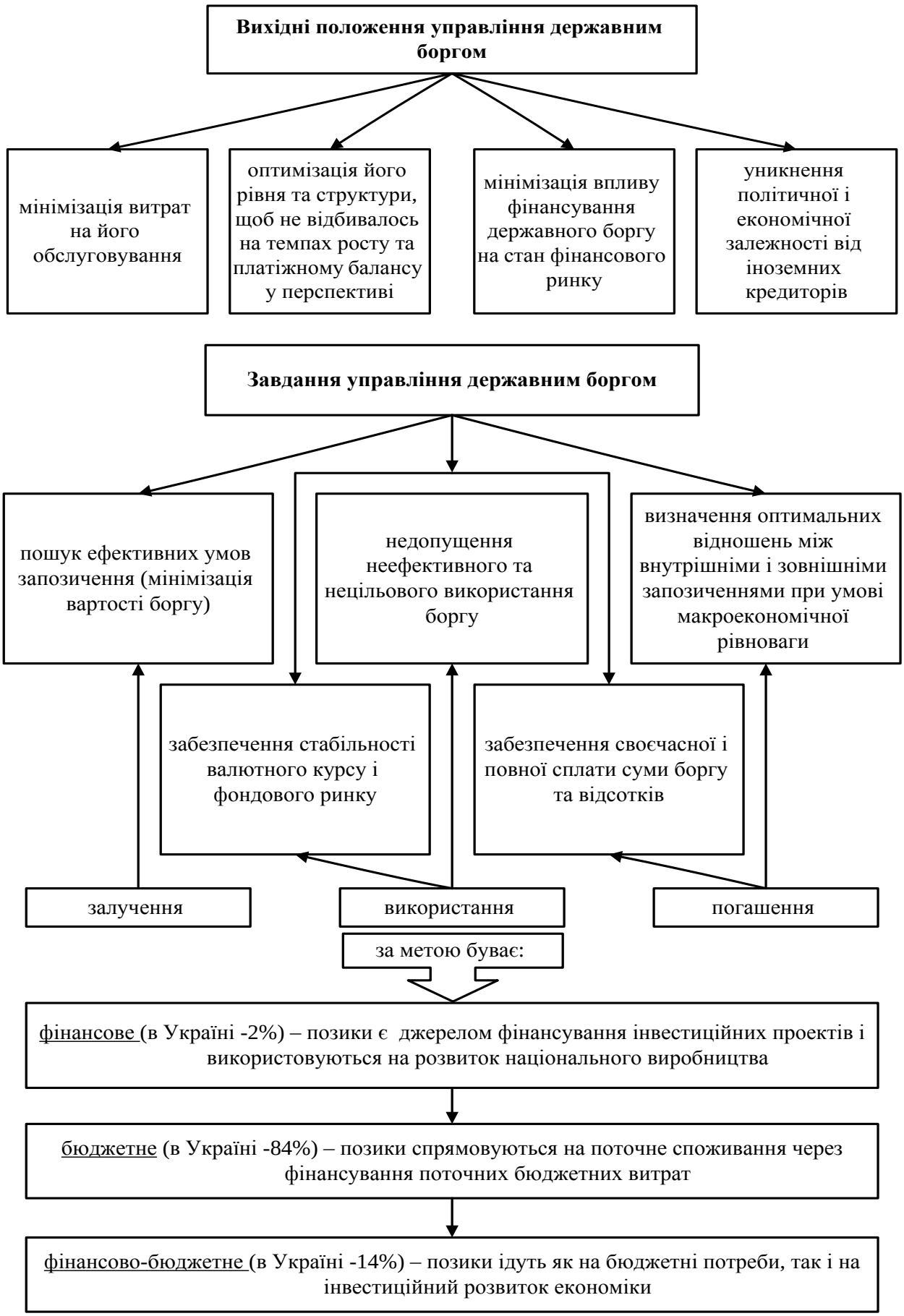

Рис.8.11. Продовження рис. 8.10

Рис. 8.12. Принципи управління державним боргом

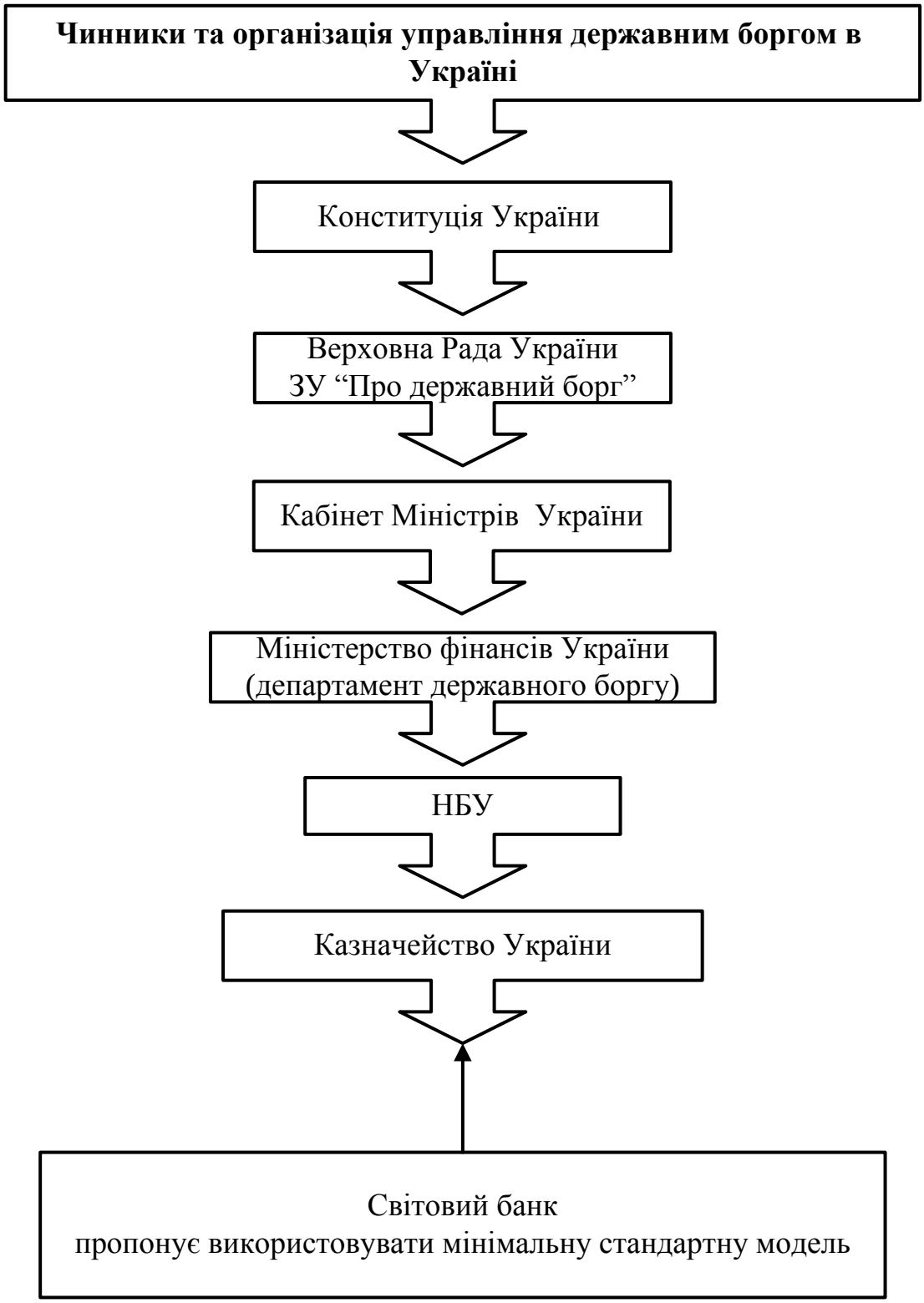

Рис.8.13. Організація управління державним боргом в Україні

Таблиця 8.2.

Мінімальна стандартна модель Світового банку для оцінки боргової безпеки держави

Назва	Формула, %	Економічний зміст
Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг	EDT/XGS	Демонструє відносну довгострокову спроможність держави акумулювати валютні надходження без додаткового пресингу на сальдо платіжного балансу
Відношення валового зовнішнього боргу до ВВП	EDT/GNP	Показує загальний рівень боргової складової економіки
Відношення загальних платежів щодо обслуговування боргу до експорту товарів і послуг	TDS/XGS	Коефіцієнт обслуговування боргу, що показує, яка частина валютних надходжень спрямовується у сферу погашення боргу
Відношення відсоткових платежів до ВВП	INT/GNP	Визначає можливість обслуговування зовнішнього боргу
Відношення відсоткових платежів до експорту товарів і послуг	INT/XGS	Визначає частину валютних надходжень, які використовуються на обслуговування боргу
Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу	RES/EDT	Показує, чи може країна використовувати свої резерви (і яку їх частину) для погашення зовнішнього боргу
Відношення міжнародних резервів до імпорту товарів	RES/MGS	Відображає запас фінансової міцності держави
Відношення короткострокового боргу до валового зовнішнього боргу	Short-term/ EDT	Показує, яку частку становить короткостроковий борг у загальній сумі зовнішнього боргу
Відношення боргу міжнародним організаціям до валового зовнішнього боргу	Multilateral/ EDT	Відображає частку заборгованості міжнародним фінансовим організаціям у загальній сумі зовнішнього боргу або свого роду залежність держави від фінансування цими організаціями

Критичний борг = 50% від ВНП

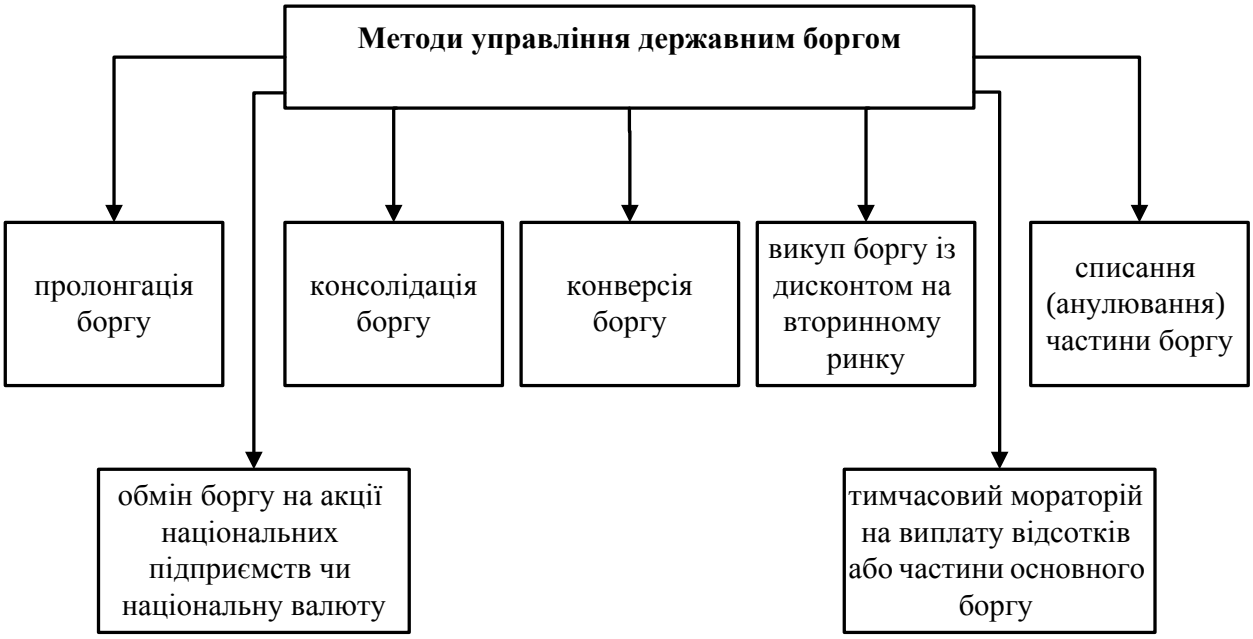

Рис. 8.14. Методи управління державним боргом

ТЕМА 9
Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання

9.1. Основи теорії місцевих фінансів.

9.2. Сутність, функції та принципи організацій місцевих фінансів.

9.3. Місцеві фінансові інститути та їх характеристика.

9.4. Роль місцевих фінансів в економічній системі держави.

9.5. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання.

9.1. Основи теорії місцевих фінансів

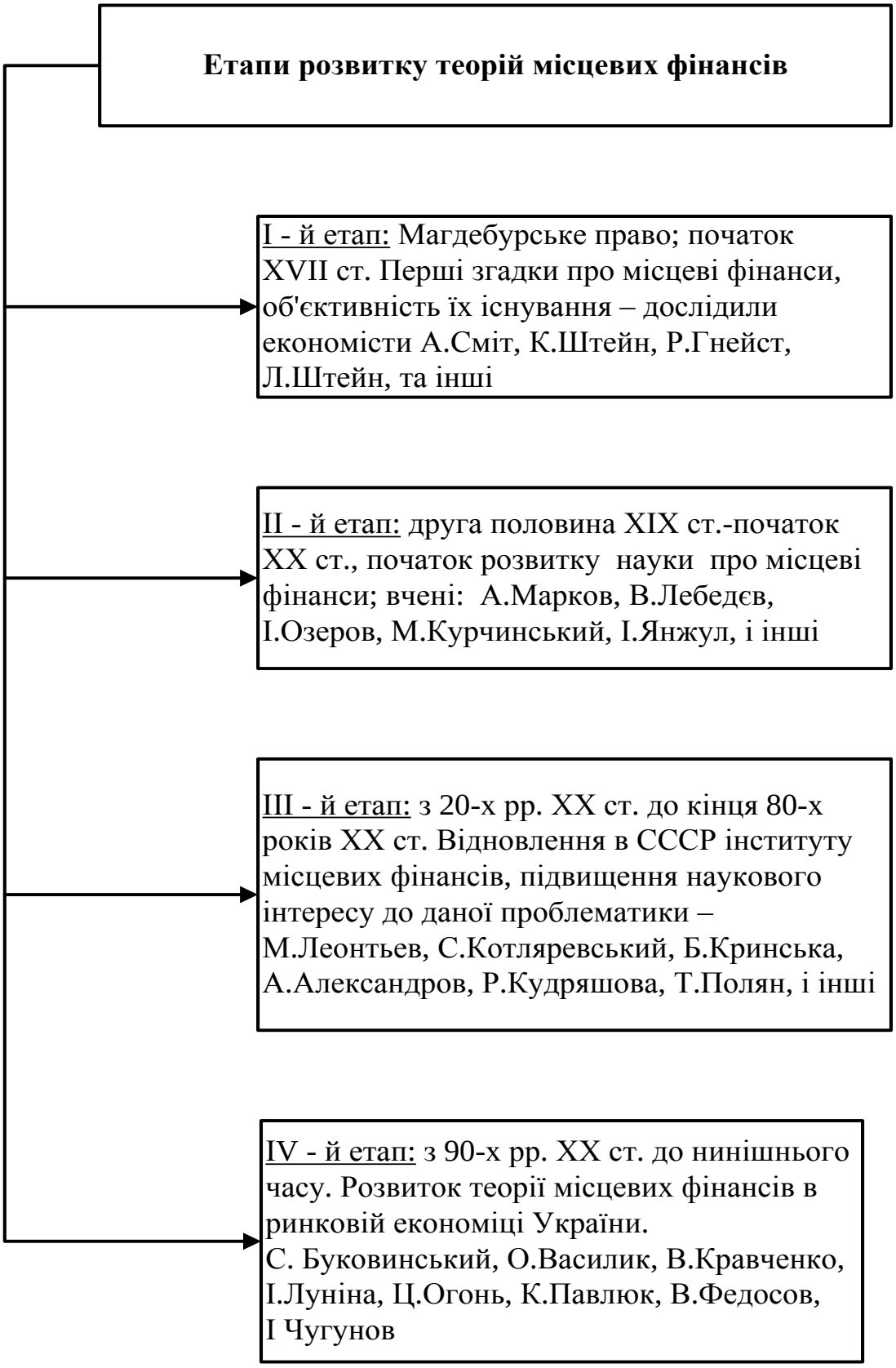

Рис.9.1. Основні етапи розвитку науки про місцеві фінанси

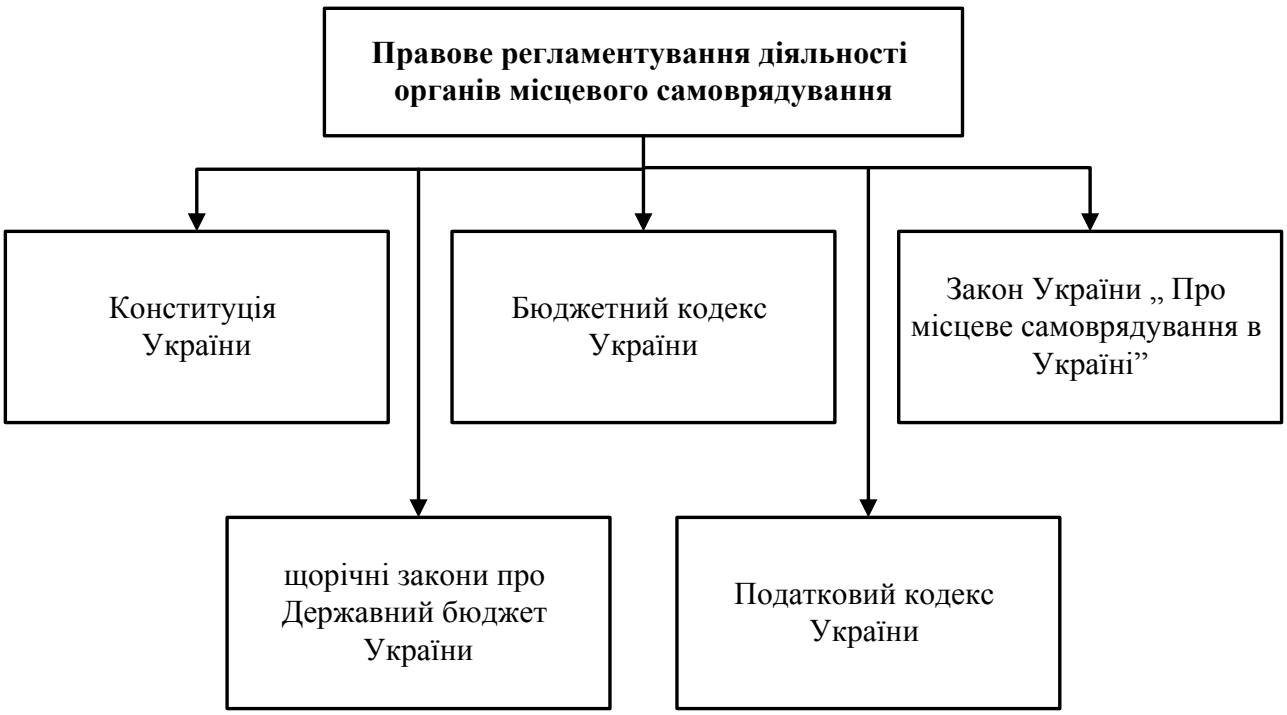

Рис. 9.2. Законодавчі документи, що регламентують діяльність у сфері місцевих фінансів

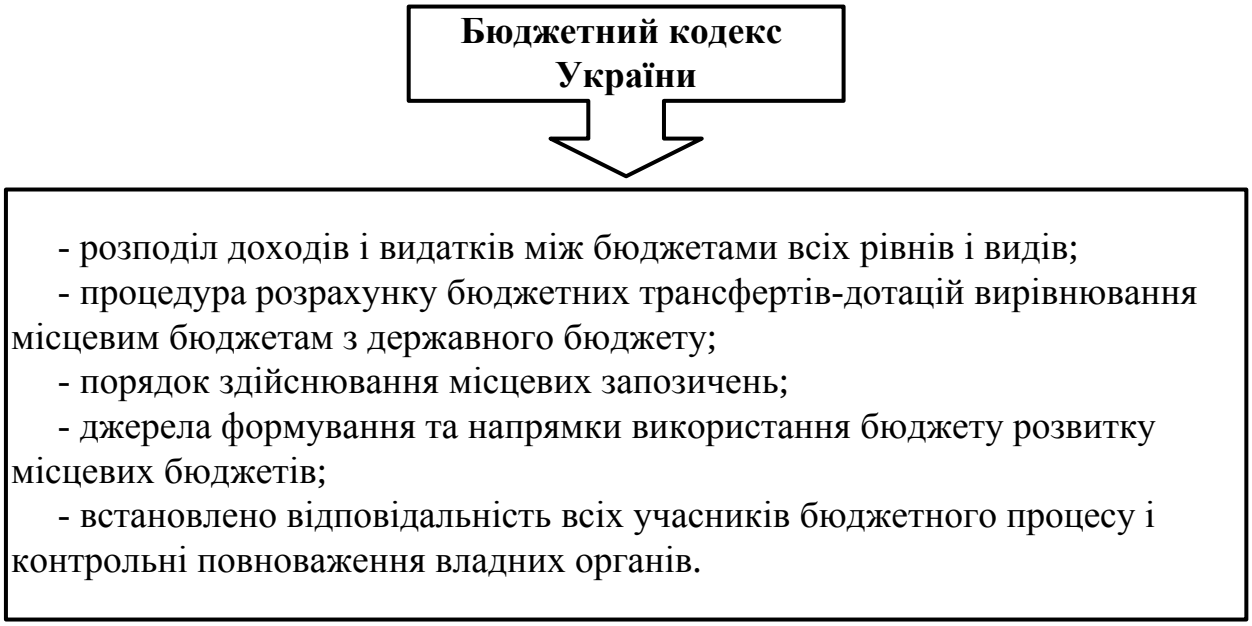

Рис.9.3. Місцеві фінанси в Бюджетному кодексі України

9.2.Сутність, функції та принципи організації місцевих фінансів

<u>Місцеві фінанси</u> *як економічна категорія – система економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів, необхідних органам місцевого самоврядування для виконання покладених на них завдань.*

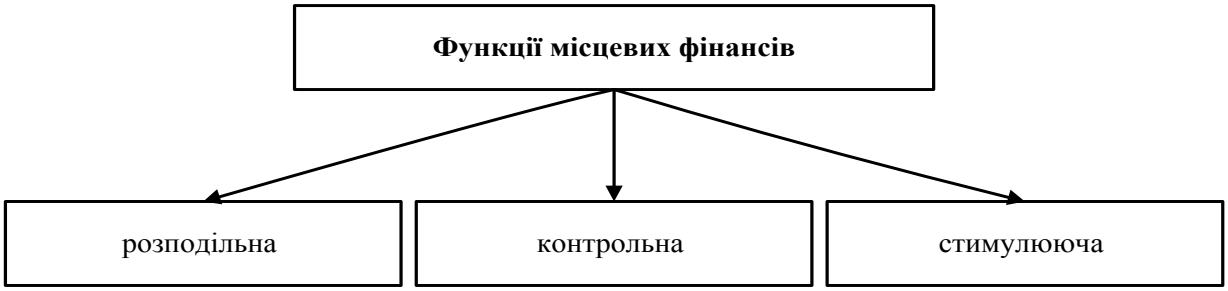

Рис.9.4. Функції місцевих фінансів

Рис.9.5. Головні принципи організації місцевих фінансів

9.3. Місцеві фінансові інститути та їх характеристика

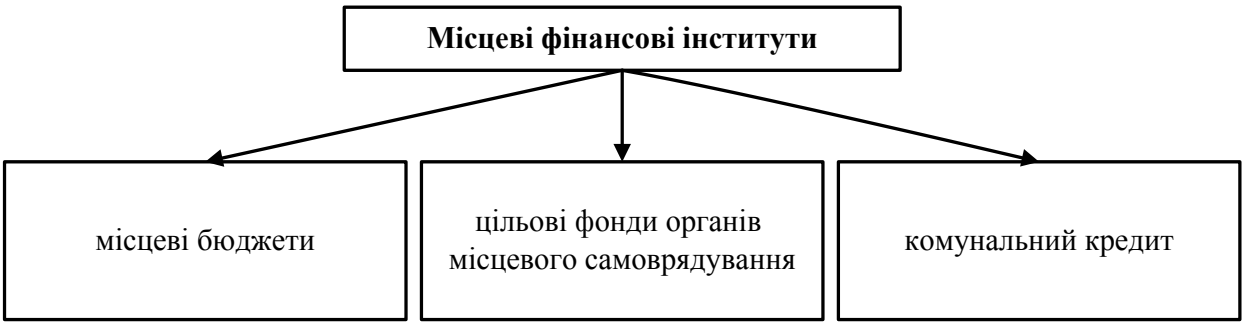

Рис.9.6.Склад місцевих фінансових інститутів

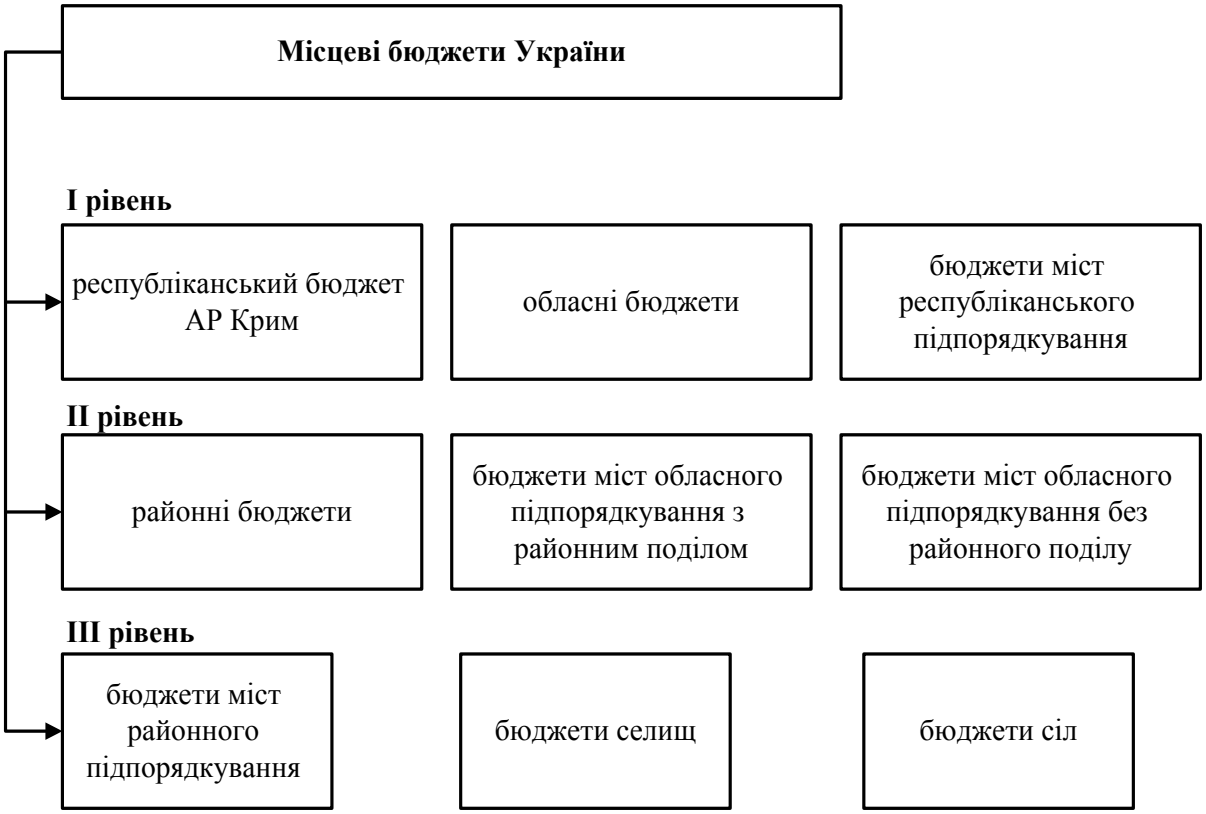

Рис.9.7. Склад місцевих бюджетів

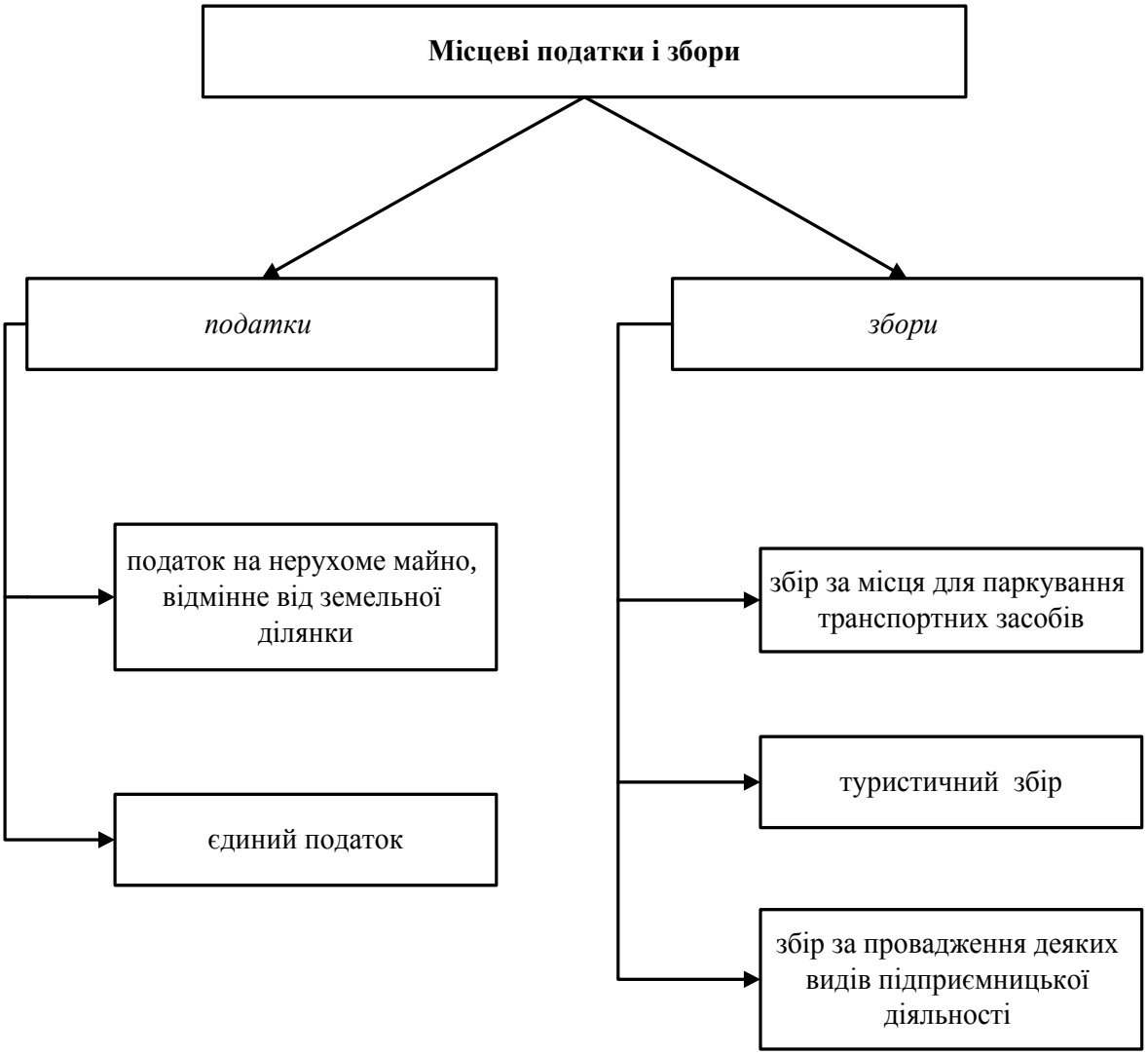

Рис. 9.8. Склад місцевих податків і зборів в Україні

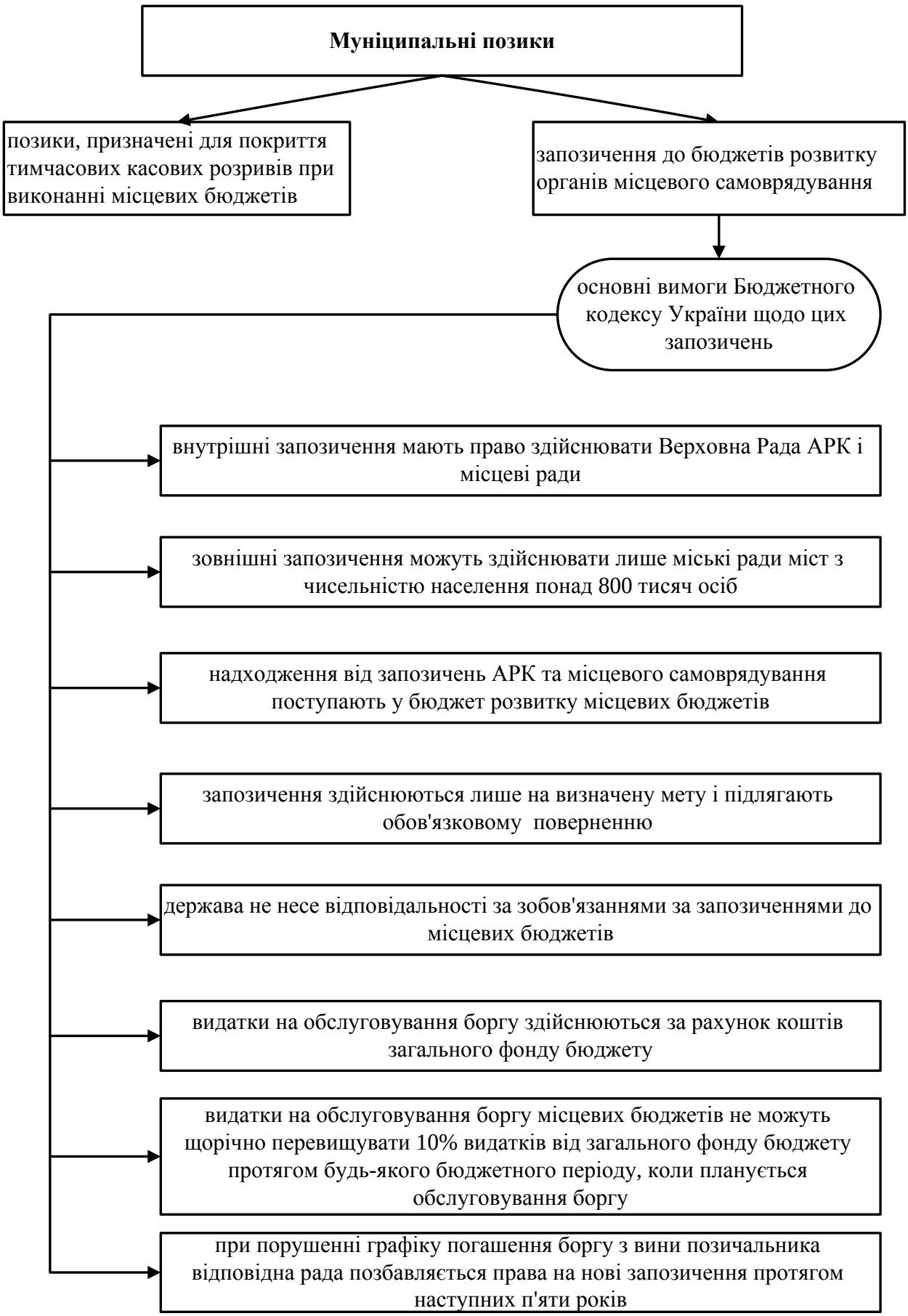

Рис.9.9. Склад муніципальних позик і вимоги до них

9.4. Роль місцевих фінансів в економічній системі держави

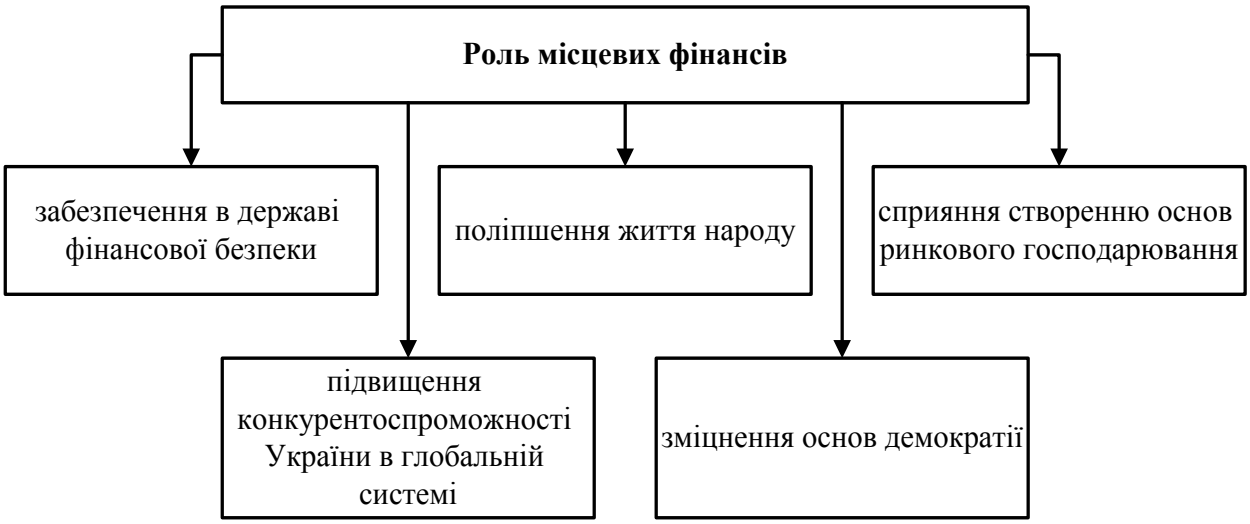

Рис. 9.10. Роль місцевих фінансів в економічній системі держави

Рис.9.11. Основні індикатори фінансової безпеки держави

Рис. 9.12. Основні цілі сучасних змін у сфері місцевих фінансів

9.5. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання

Принципи фіскального (бюджетного) федералізму

- співвідношення платників податків із користувачами суспільних благ, що фінансуються за рахунок цих податків;

- централізований перерозподіл: функції з перерозподілу покладаються на центральний уряд, який повинен мати для цього необхідні важелі;

- фінансове вирівнювання, здійснюється центральним урядом за наявності відмінностей у фінансовому забезпечені окремих адміністративних одиниць;

- постачання бажаних суспільних благ може стимулюватись центральним урядом шляхом надання цільових трансфертів

Рис. 9.13. Принципи фіскального федералізму

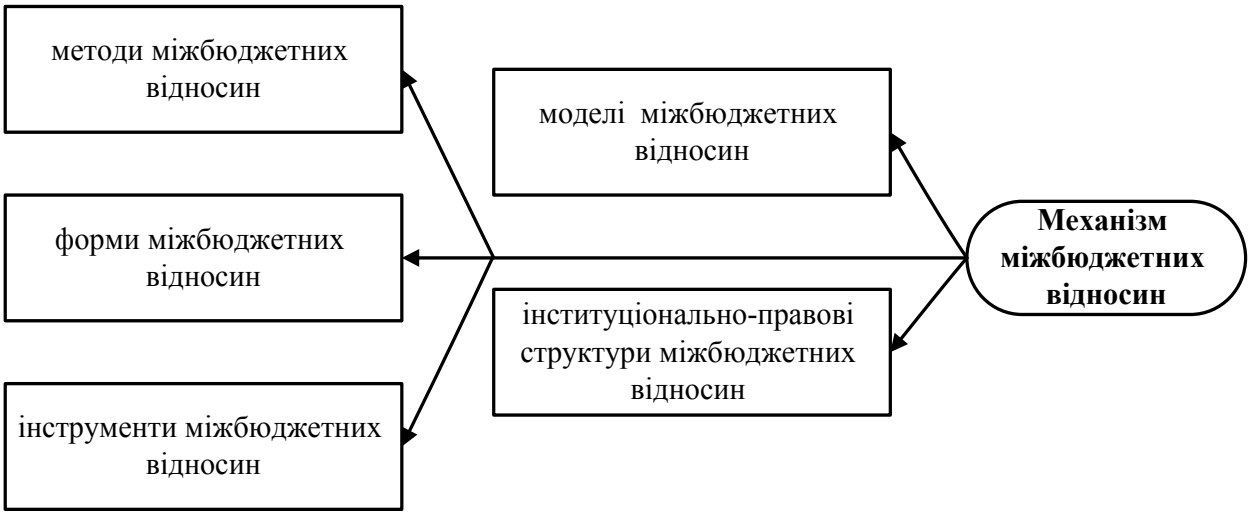

Рис. 9.14. Структурні елементи механізму міжбюджетних відносин

Рис.9.15. Основні принципи міжбюджетних відносин

Децентралізована модель міжбюджетних відносин

- децентралізоване прийняття рішень зменшує перевантаження центру, поліпшує і прискорює прийняття урядових рішень;

- місцеві органи влади здатні ефективніше розв'язувати проблеми територіального рівня, оскільки вони ближче до місць їх виникнення;

- розширення бюджетних прав місцевих громад;

- відпрацьовані рішення безпосередньо враховують найважливіші політичні пріоритети суспільного виробу;

- життєвість новостворених інститутів та служб, підвищення імовірності їх підтримки та розвитку на місцях за сприятливих умов;

- впорядкування розмежування дохідних джерел шляхом запровадження бюджетних угод.

Рис. 9.16. Позитивні риси децентралізованої моделі міжбюджетних відносин

Фінансове вирівнювання - *приведення витрат бюджетів (за економічною і функціональною класифікацією) у відповідність до гарантованого державою мінімального рівня соціальних послуг на одного мешканця, ліквідація значних диспропорцій у здійсненні бюджетних видатків у розрізі окремих територій.*

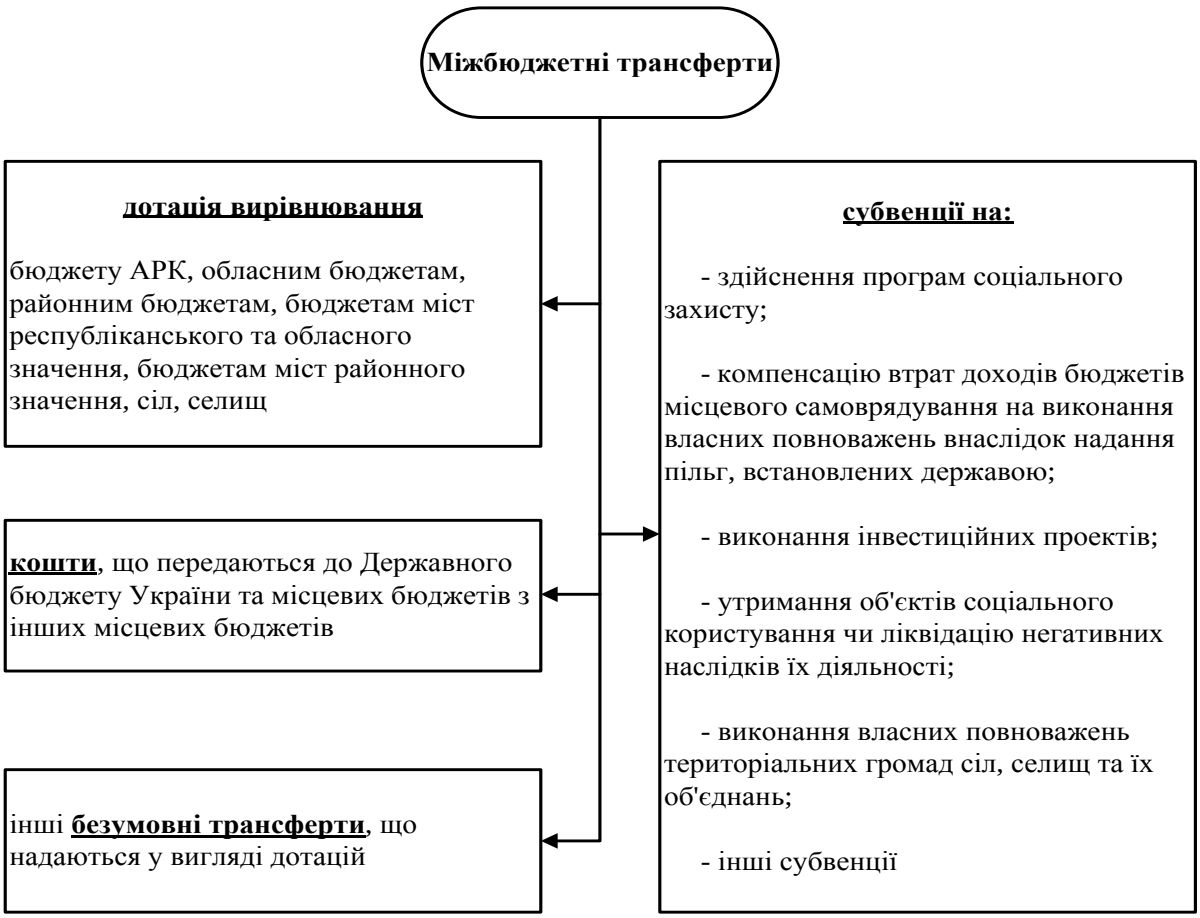

Рис. 9.17. Види міжбюджетних трансфертів

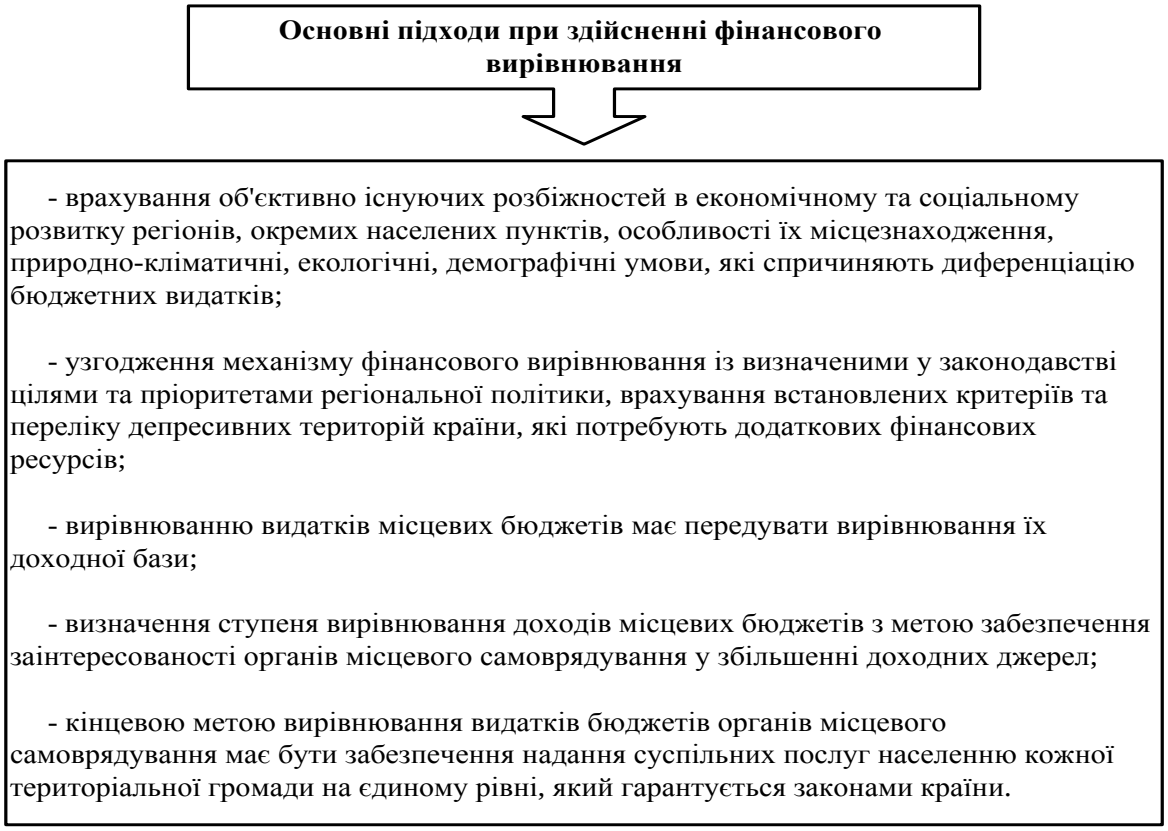

Рис. 9.18. Основні підходи до фінансового вирівнювання

ТЕМА 10
Соціальні позабюджетні фонди

10.1. Необхідність, зміст і роль соціальних позабюджетних фондів.

10.2. Становлення та розвиток соціальних позабюджетних фондів.

10.3. Загальна характеристика соціальних позабюджетних фондів.

10.4. Вітчизняна практика функціонування соціальних позабюджетних фондів.

10.1. Необхідність, зміст і роль соціальних позабюджетних фондів

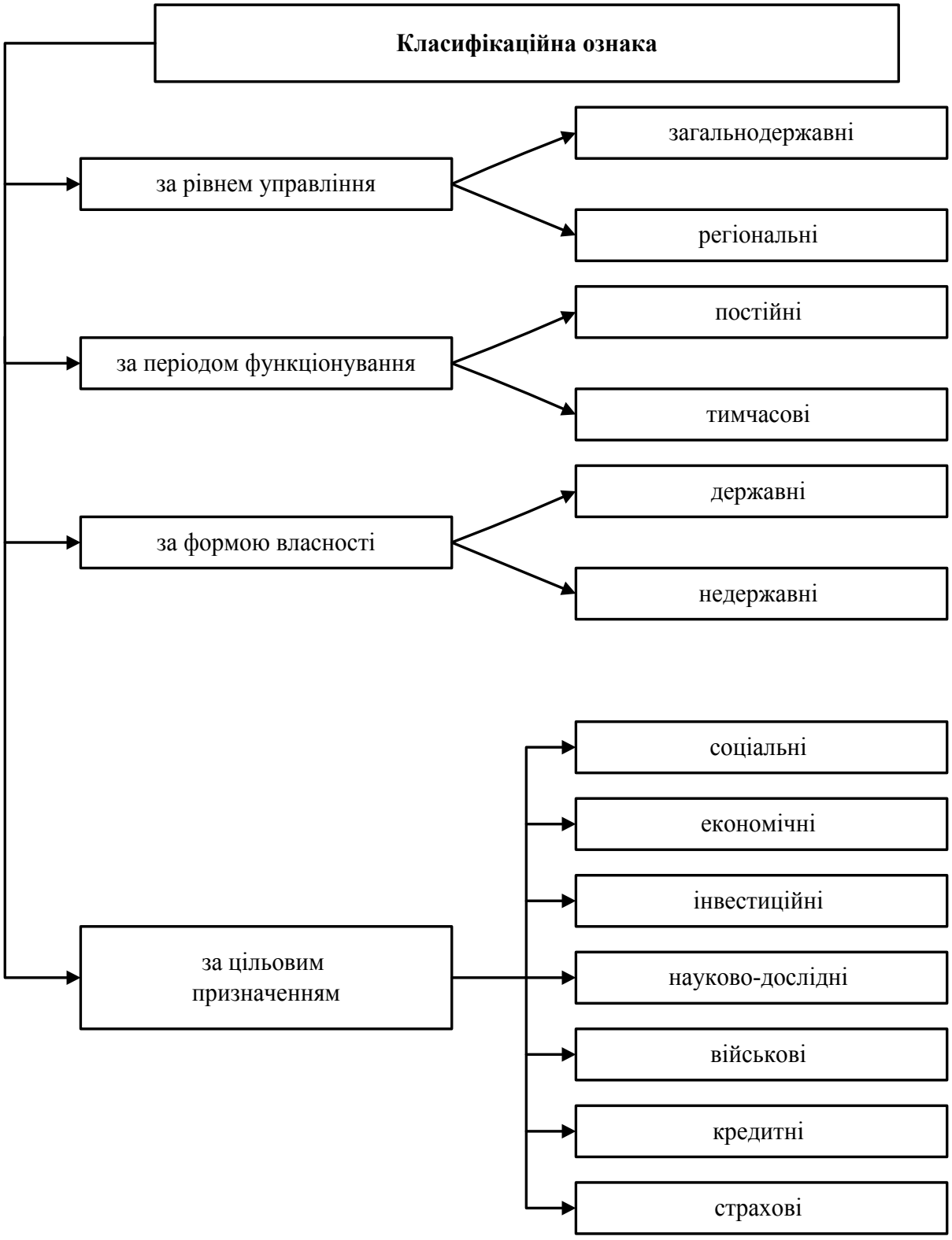

Рис. 10.1. Класифікація позабюджетних фондів

Рис. 10.2. Головні ознаки соціальних позабюджетних фондів

Роль соціальних позабюджетних фондів:

- вони є важливою формою перерозподілу ВВП;

- формуючи позабюджетні фонди, держава використовує додаткові до бюджетних канали грошових коштів у формі обов'язкових внесків для своєї соціальної політики, закріплюючи за страховими внесками конкретні соціальні виплати і послуги;

- вони функціонують на страхових засадах, що передбачає солідарний перерозподіл коштів між учасниками;

- вони є інструментом соціального захисту населення;

- вони є інструментом державного впливу на ринку праці при вирішенні демографічних проблем, організації охорони праці на підприємствах

Рис. 10.3. Роль соціальних позабюджетних фондів

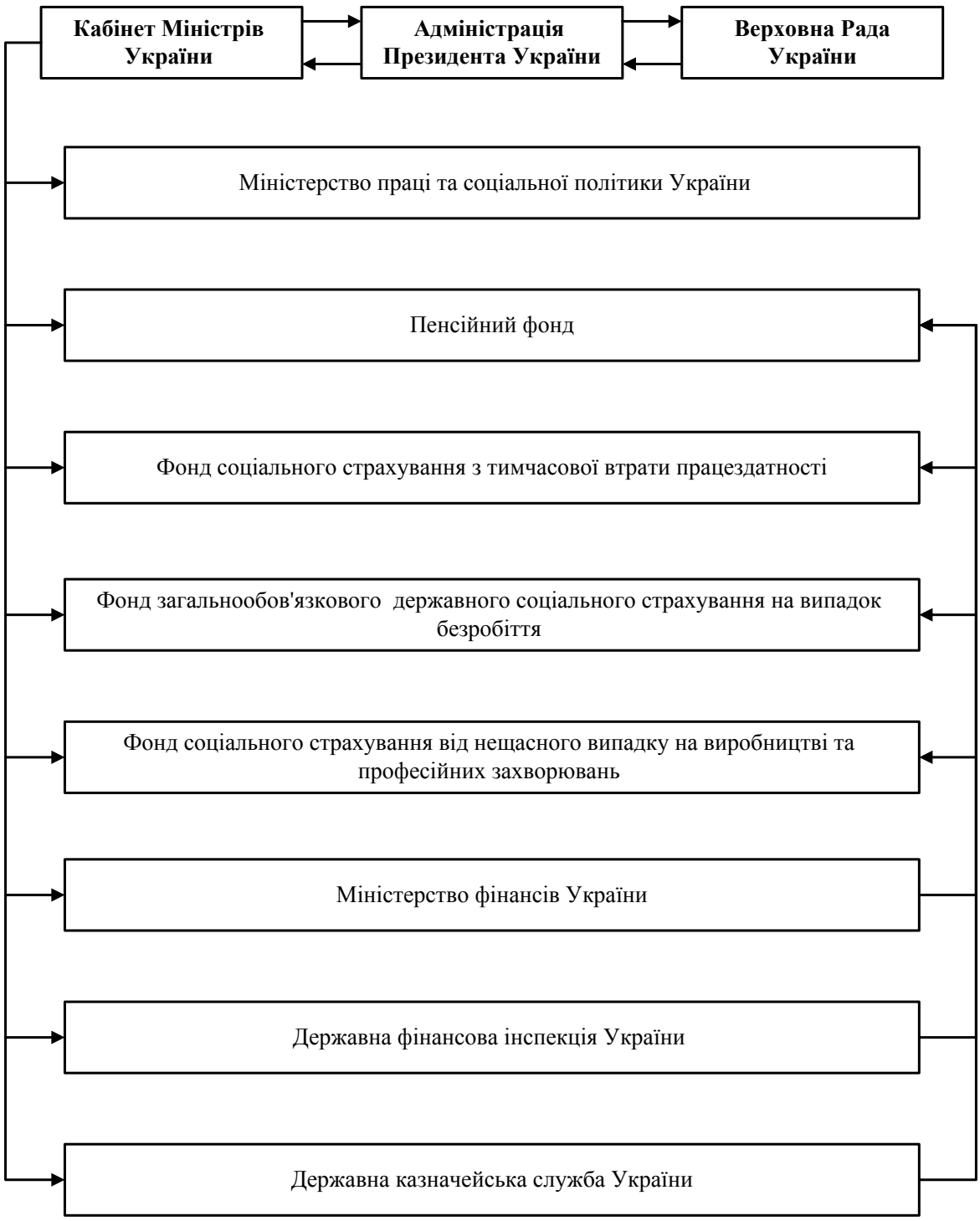

Рис. 10.3. Суб`єкти управління коштами соціальних позабюджетних фондів

10.2 Становлення та розвиток соціальних позабюджетних фондів

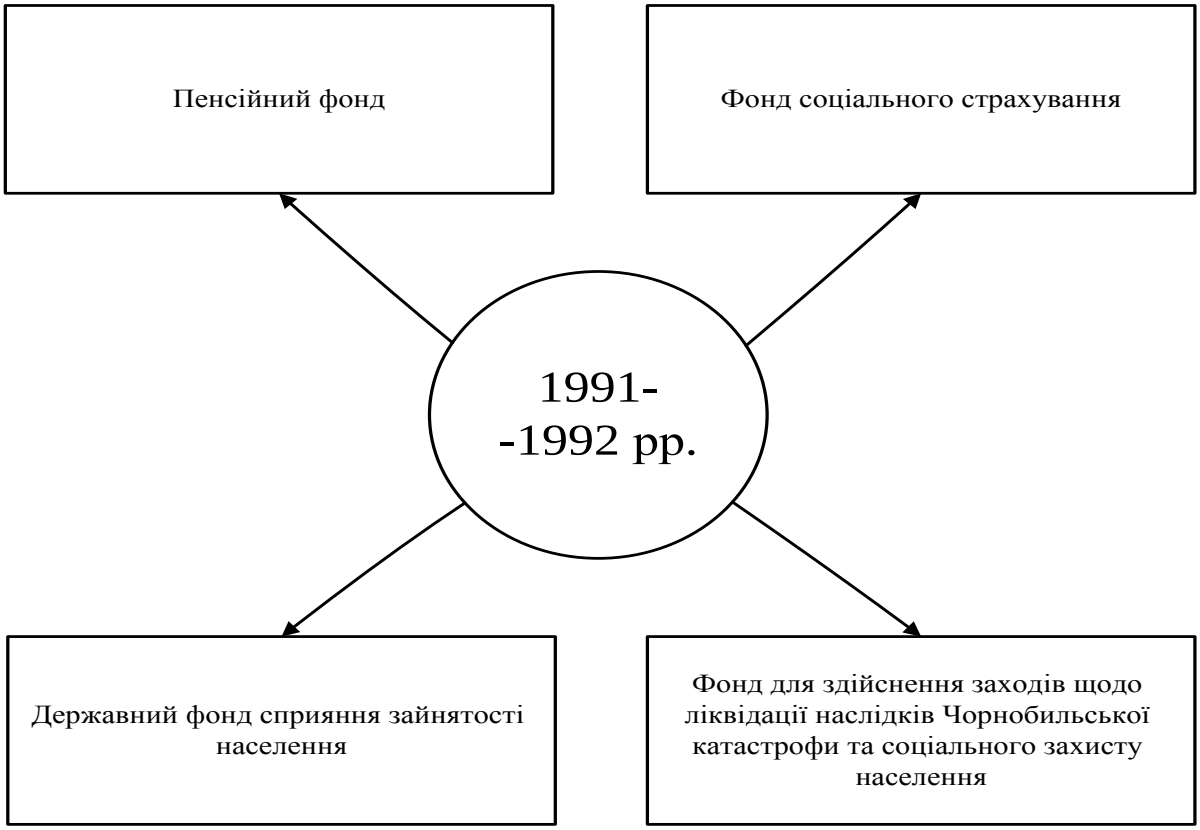

Рис. 10.5. Формування соціальних фондів в Україні

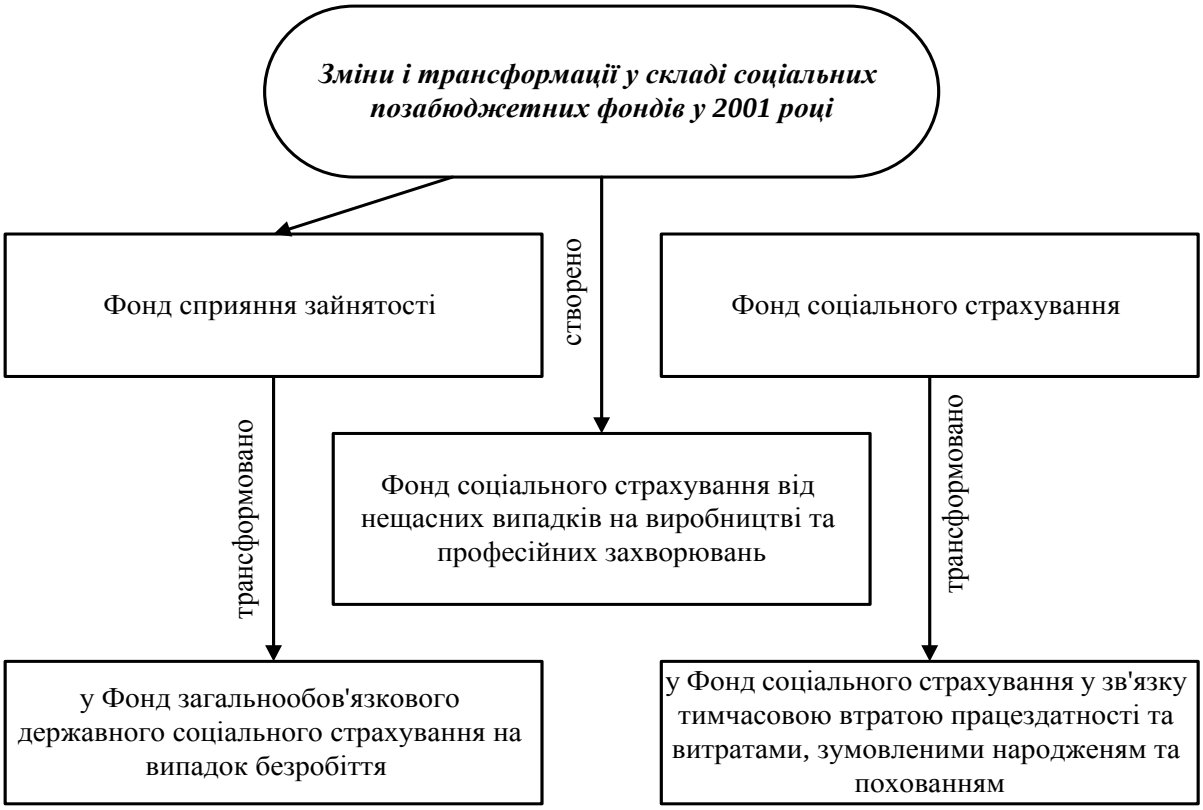

Рис. 10.6. Зміни у складі соціальних фондів в Україні у 2001 р.

10.3. Загальна характеристика соціальних позабюджетних фондів

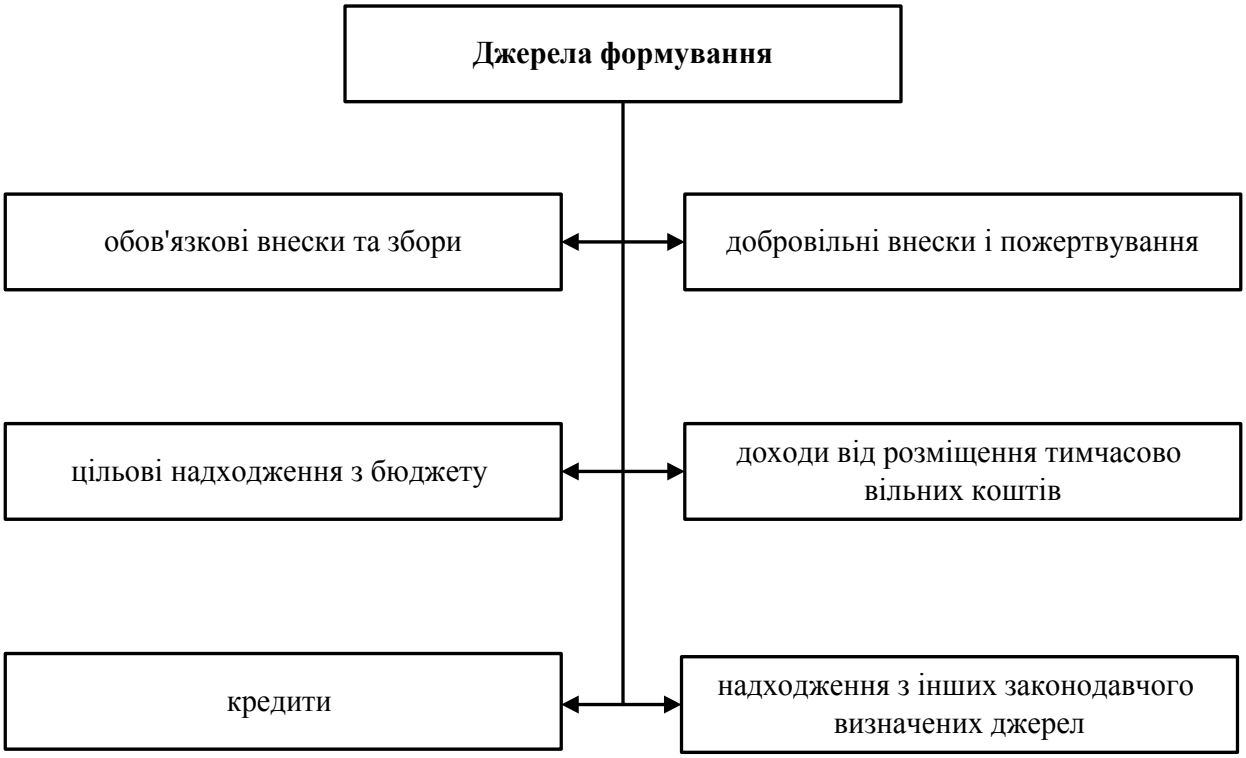

Рис. 10.7. Джерела формування доходів позабюджетних фондів

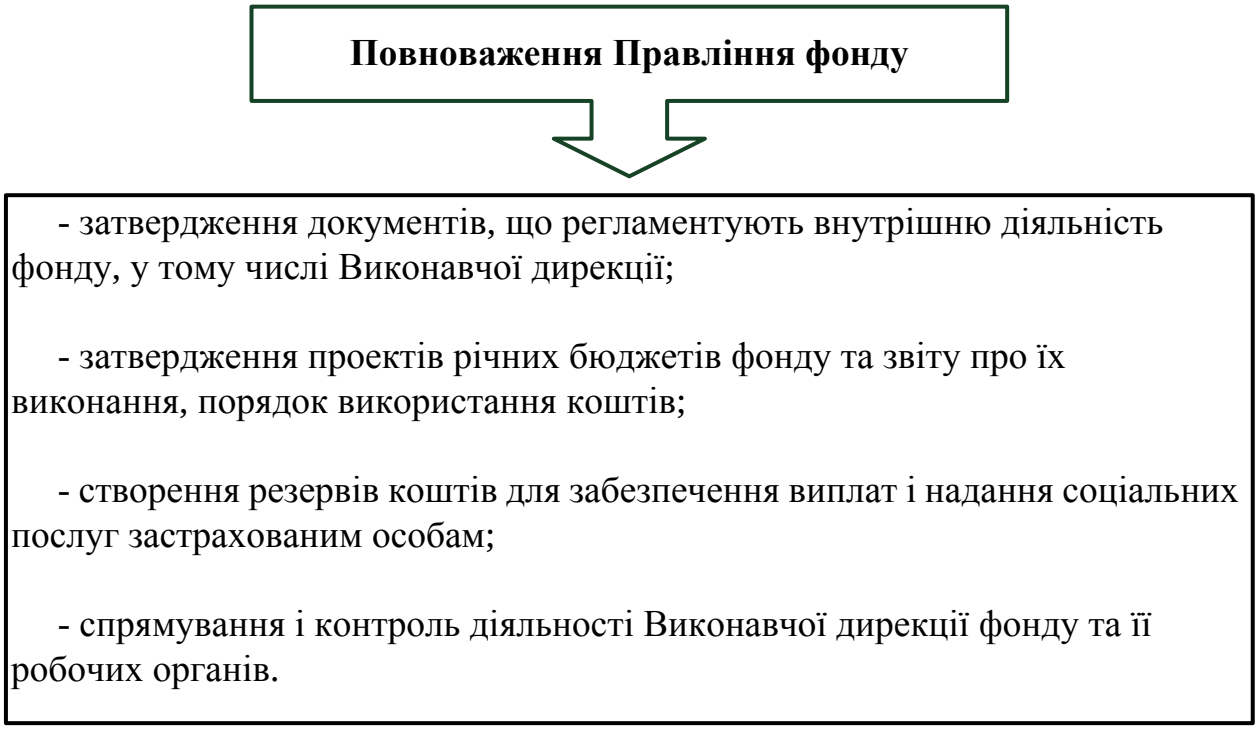

Рис. 10.8. Повноваження Правлінь соціальних позабюджетних фондів

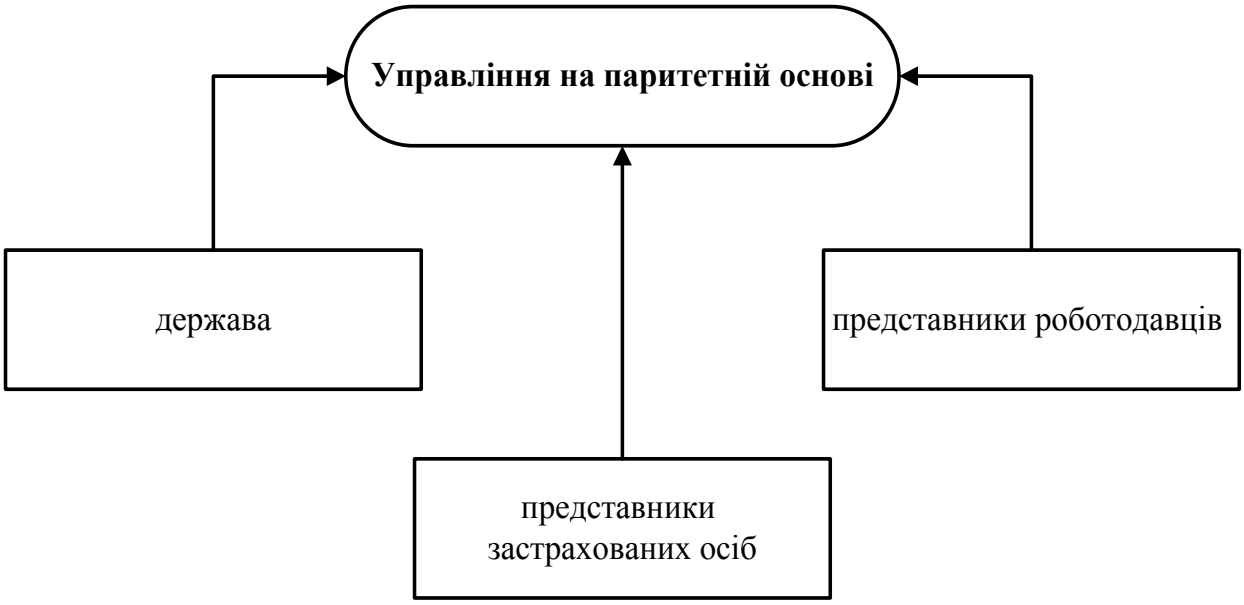

Рис. 10.9. Управління соціальними позабюджетними фондами

Рис. 10.10. Повноваження Виконавчої дирекції соціальних позабюджетних фондів

10.4. Вітчизняна практика функціонування соціальних позабюджетних фондів

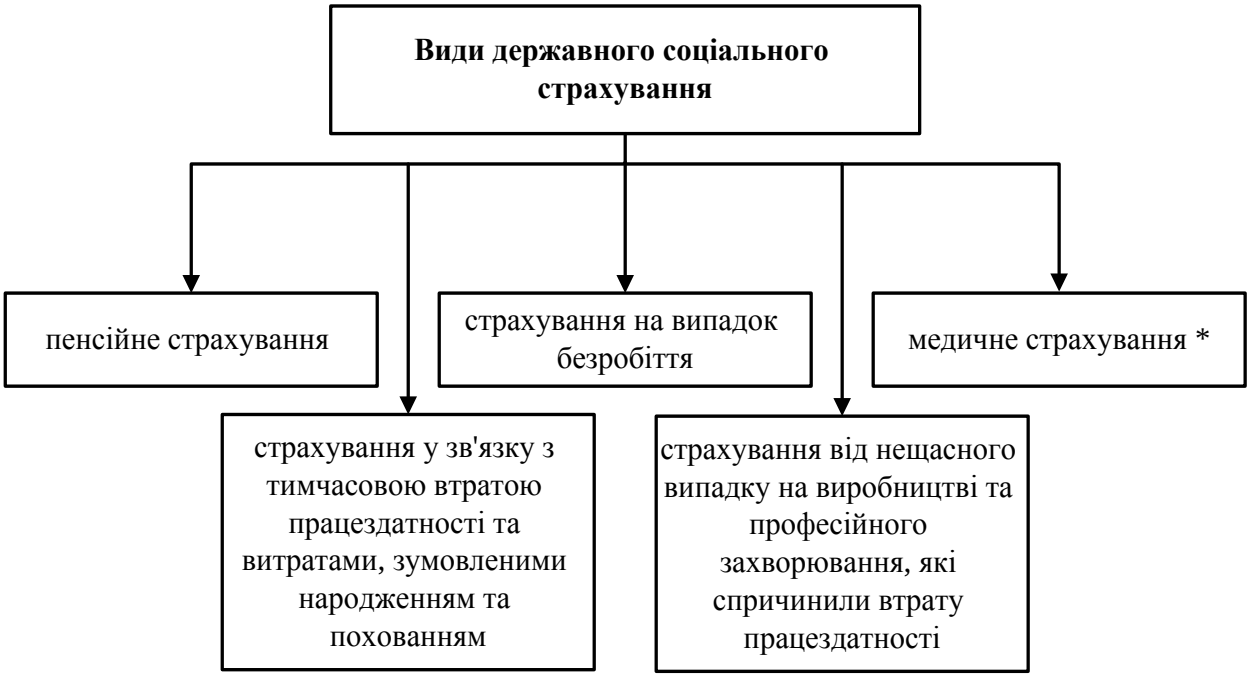

Рис. 10.11. Види загальнообов’язкового державного соціального страхування, визначені законодавством України
(* - ще не запроваджене в Україні)

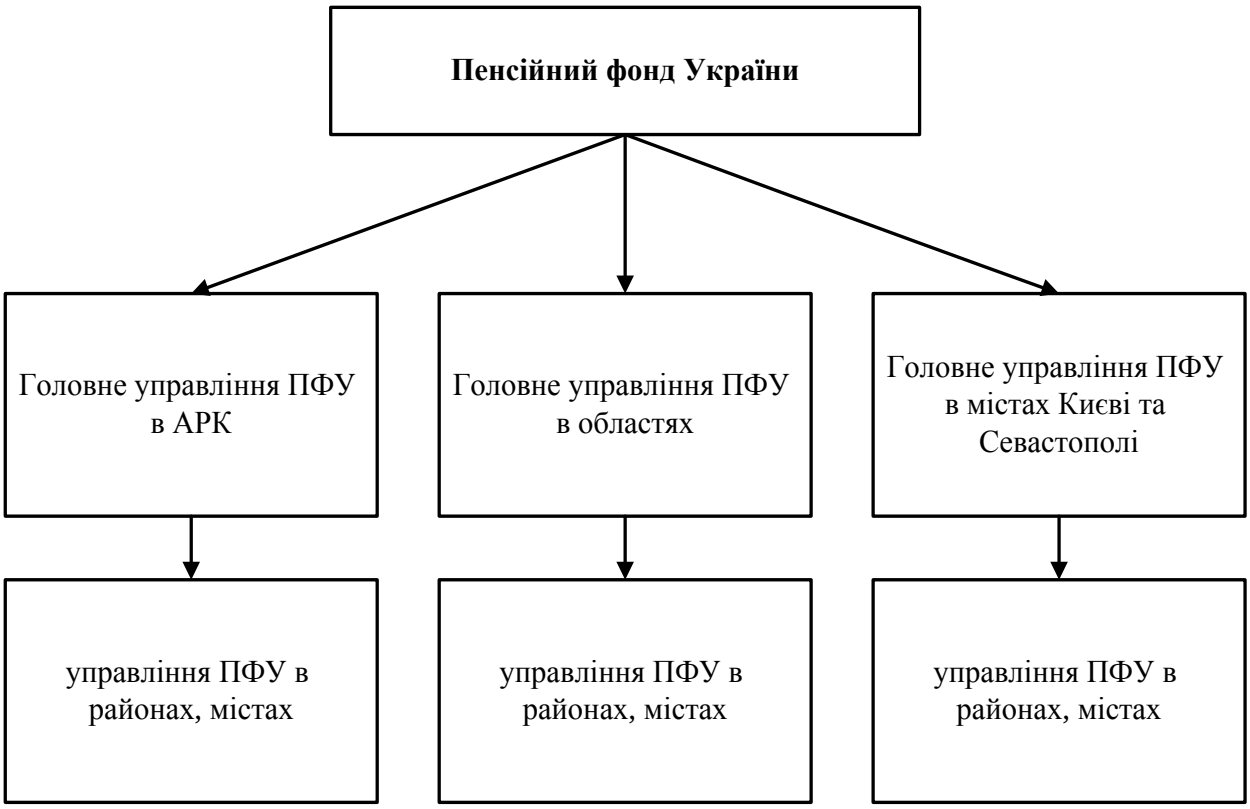

Рис. 10.12. Система органів Пенсійного фонду України

Рис 10.13. Управління Пенсійним фондом України

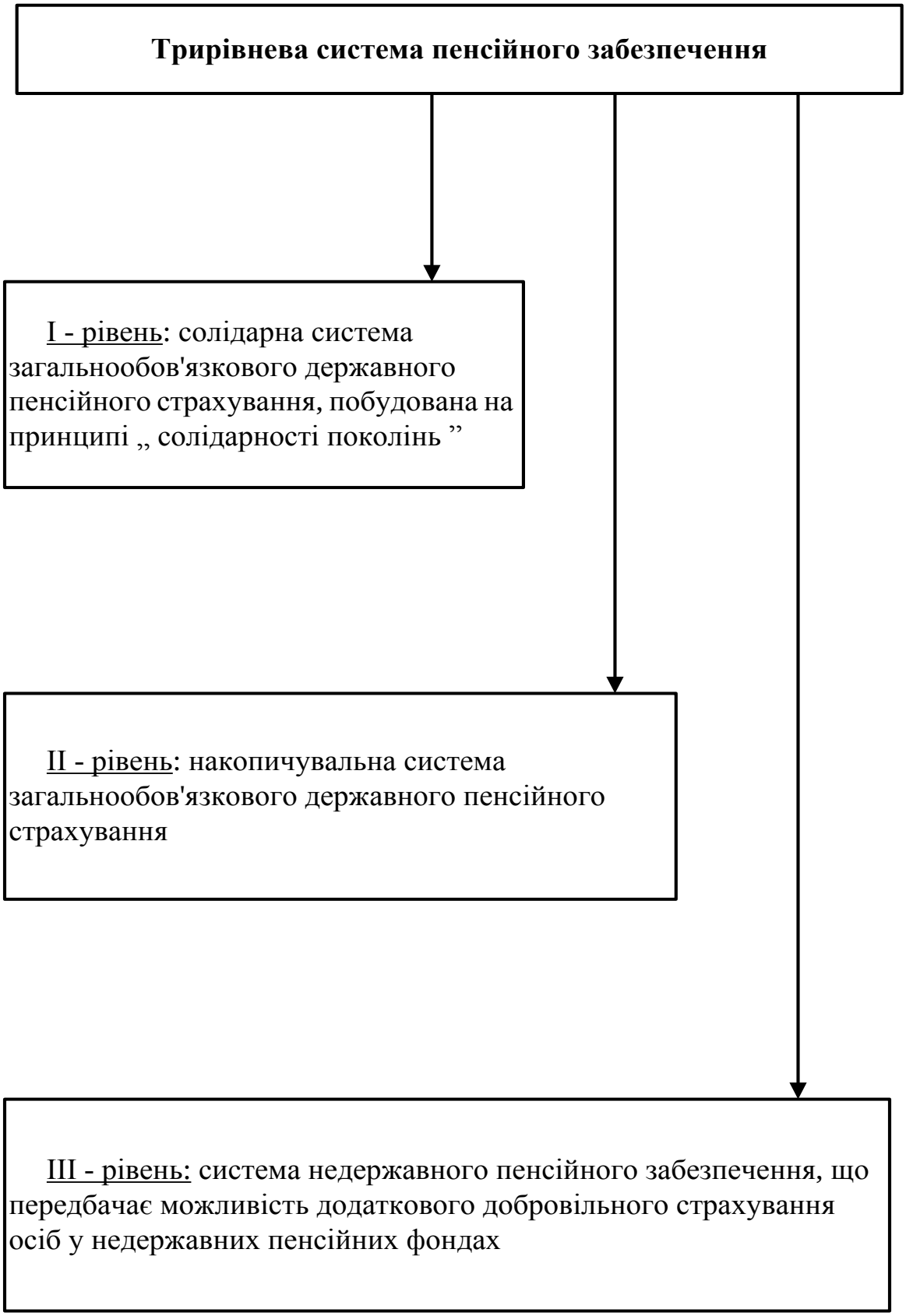

Рис. 10.14. Структура системи пенсійного забезпечення в Україні

Рис.10.15. Джерела формування доходів Пенсійного фонду

Рис 10.16. Основні напрямки використання коштів Пенсійного фонду

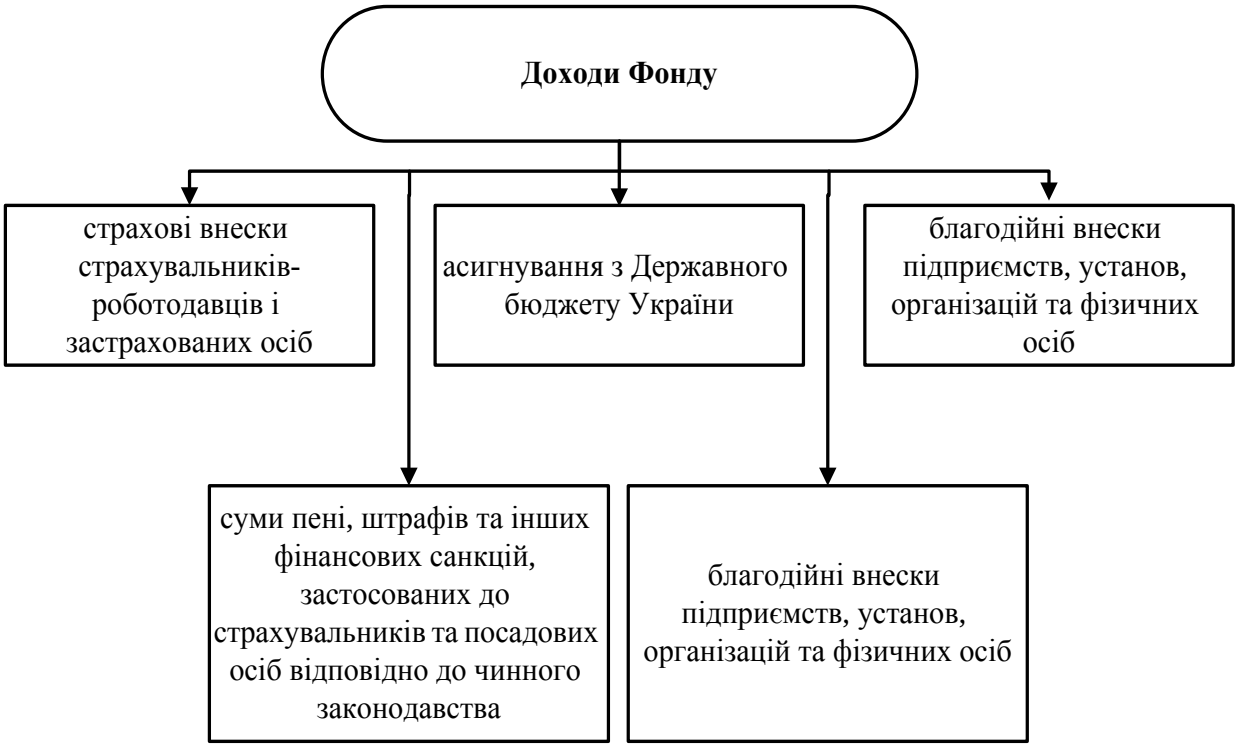

Рис.10.17. Основні джерела формування доходів бюджету Фонду соціального страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності

Таблиця 10.1

Залежність розміру допомоги у зв’язку з тимчасовою непрацездатністю від страхового стажу

№ п/п	Страховий стаж	Розмір допомоги
1	до 5 років	- 60% середньої заробітної плати, (доходу) застрахованої особи;
2	від 5 до 8 років	- 80% середньої заробітної плати, (доходу) застрахованої особи;
3	понад 8 років	-100% середньої заробітної плати, (доходу) застрахованої особи

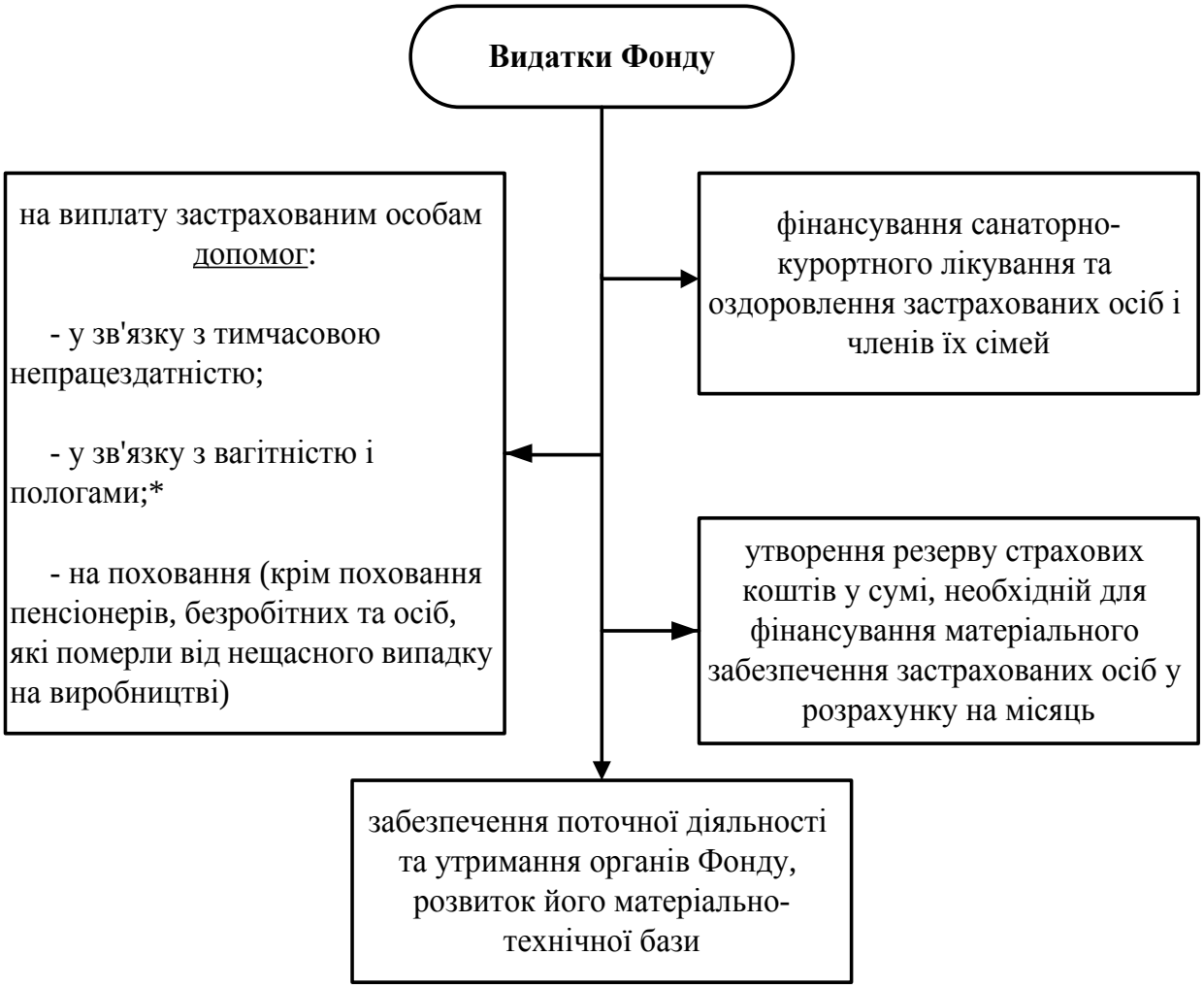

*- З 2007р. допомога при народжені дитини та допомога у зв’язку з доглядом за дитиною до досягнення нею трирічного віку виплачується як незастрахованим, так і застрахованим особам за рахунок бюджетних коштів.

Рис.10.18. Основні видатки Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності

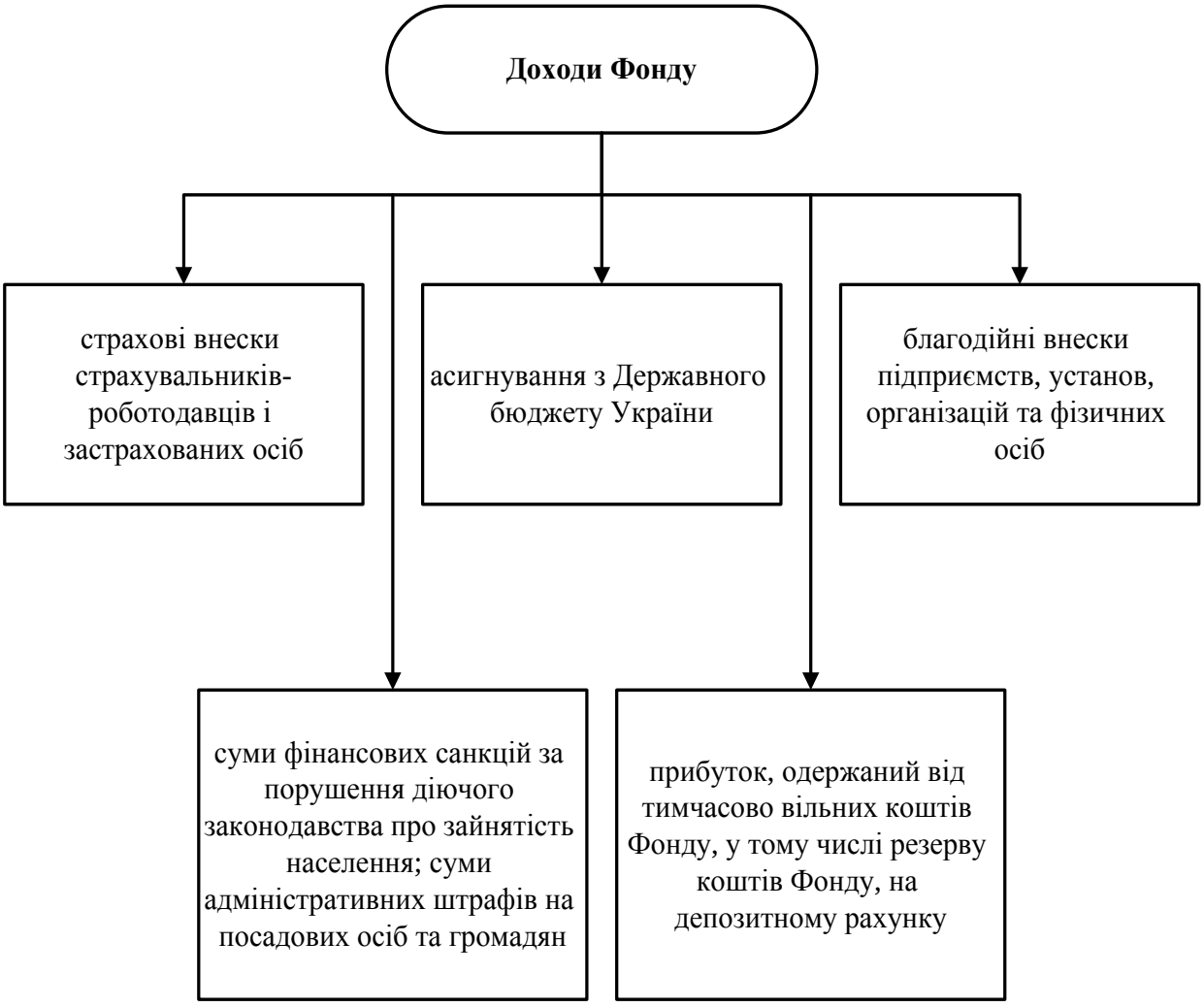

Рис.10.19. Джерела формування доходів бюджету Фонду соціального страхування на випадок безробіття

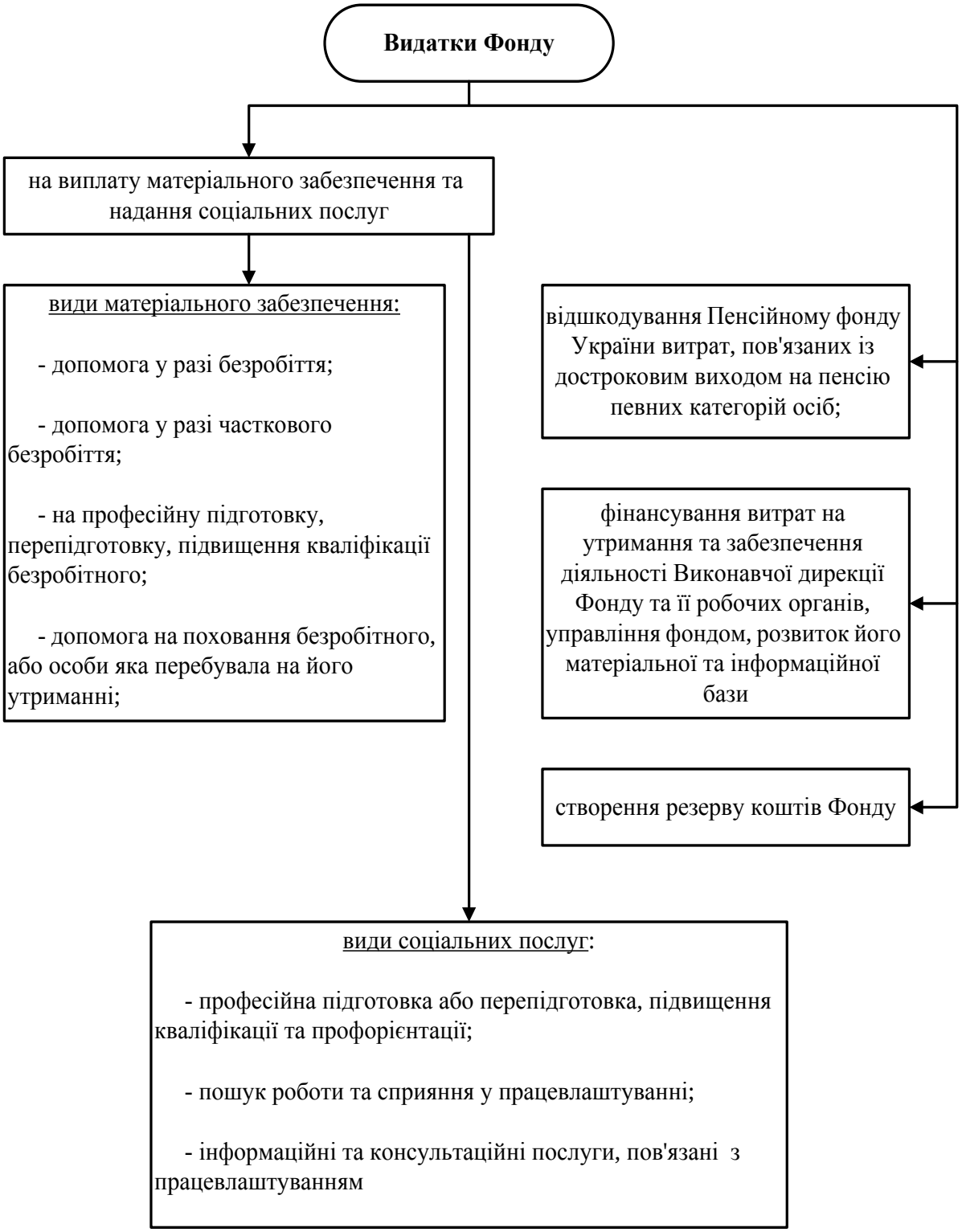

Рис.10.20. Видатки фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

Рис.10.21. Джерела формування доходів бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві

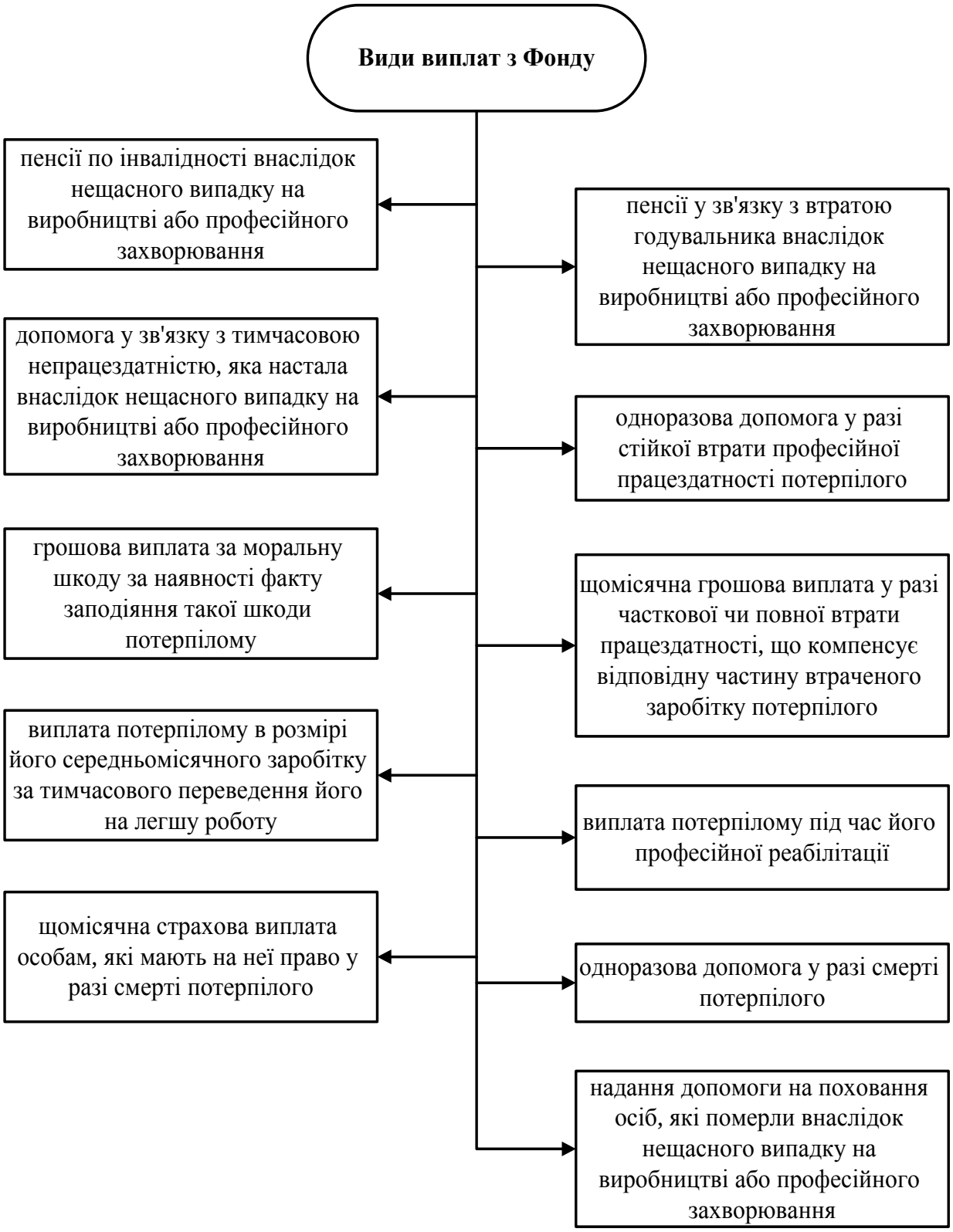

Рис. 10.22. Видатки Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань

ТЕМА 11
Фінанси суб'єктів господарювання

11.1. Поняття суб’єкта господарювання, ознаки його ідентифікації. Класифікація суб’єктів господарювання.

11.2. Основи організацій фінансів суб’єктів підприємництва (підприємств) реального сектору економіки.

11.3. Основи організації фінансів суб’єктів підприємства – фінансових установ.

11.4. Фінанси організацій і установ, створених органами виконавчої влади.

11.5. Фінанси некомерційних організацій - об’єднань громадян.

11.6. Фінансова діяльність підприємців - фізичних осіб.

11.1. Поняття суб’єкта господарювання, ознаки його ідентифікації. Класифікація суб’єктів господарювання

Сектори економіки

1) державні й недержавні корпорації (суб'єкти господарювання сфери суспільного виробництва: державні, приватні, колективні, орендні, спільні підприємства, акціонерні товариства, кооперативи, асоціації, консорціуми, корпорації, концерни тощо);

2) фінансові корпорації, що займаються фінансово-посередницькою діяльністю, забезпечують рух грошової маси, формують кредитні та фінансові ресурси: кредитні установи, інвестиційні фонди, страхові організації, недержавні пенсійні фонди та інші;

3) загальне державне управління, до якого належать органи управління центрального та місцевого рівнів та некомерційні організації, що утримуються за рахунок бюджету: лікарні, загальноосвітні школи, ВУЗи, ПТУ, театри, музеї, бібліотеки та інші;

4) некомерційні організації: творчі спілки, громадські організації, політичні партії та інші;

5) домашні господарства, які об'єднують фізичних осіб як споживачів, а в деяких випадках суб'єктів некорпоративної виробничої діяльності, котрі отримують доходи з метою поліпшення свого матеріального становища

Рис. 11.1. Сектори економіки економічної системи як сукупність господарських (інституційних) одиниць

Рис.11.2. Види юридичних осіб

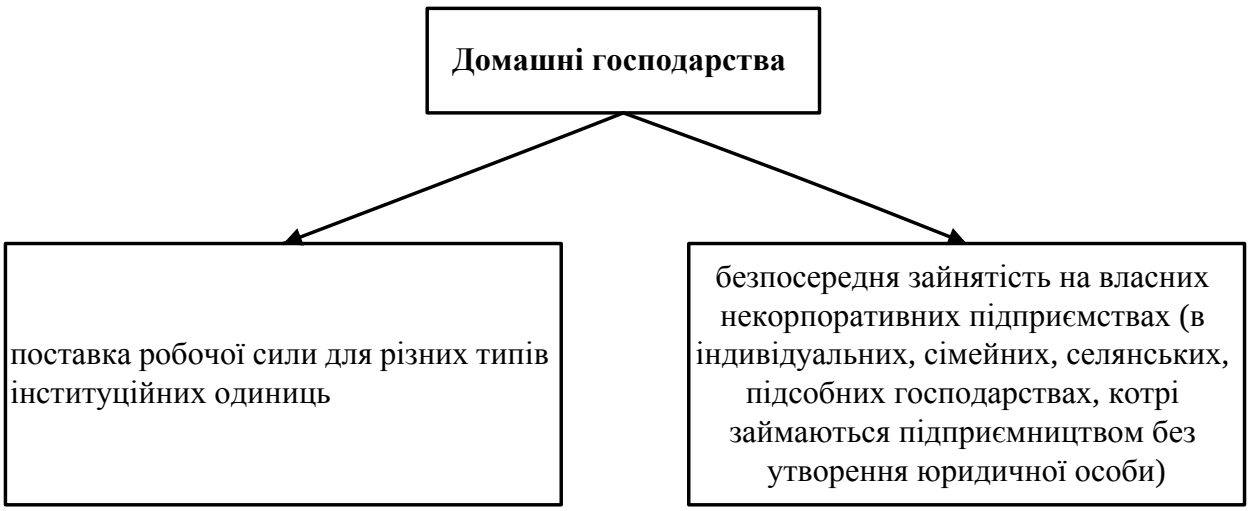

Рис. 11.3. Форми виробничої діяльності домашніх господарств

Суб’єкти господарювання – *організована форма продуктивної діяльності окремих громадян, підприємств, організацій та державних інституцій, які відповідають вимогам економічної системи.*

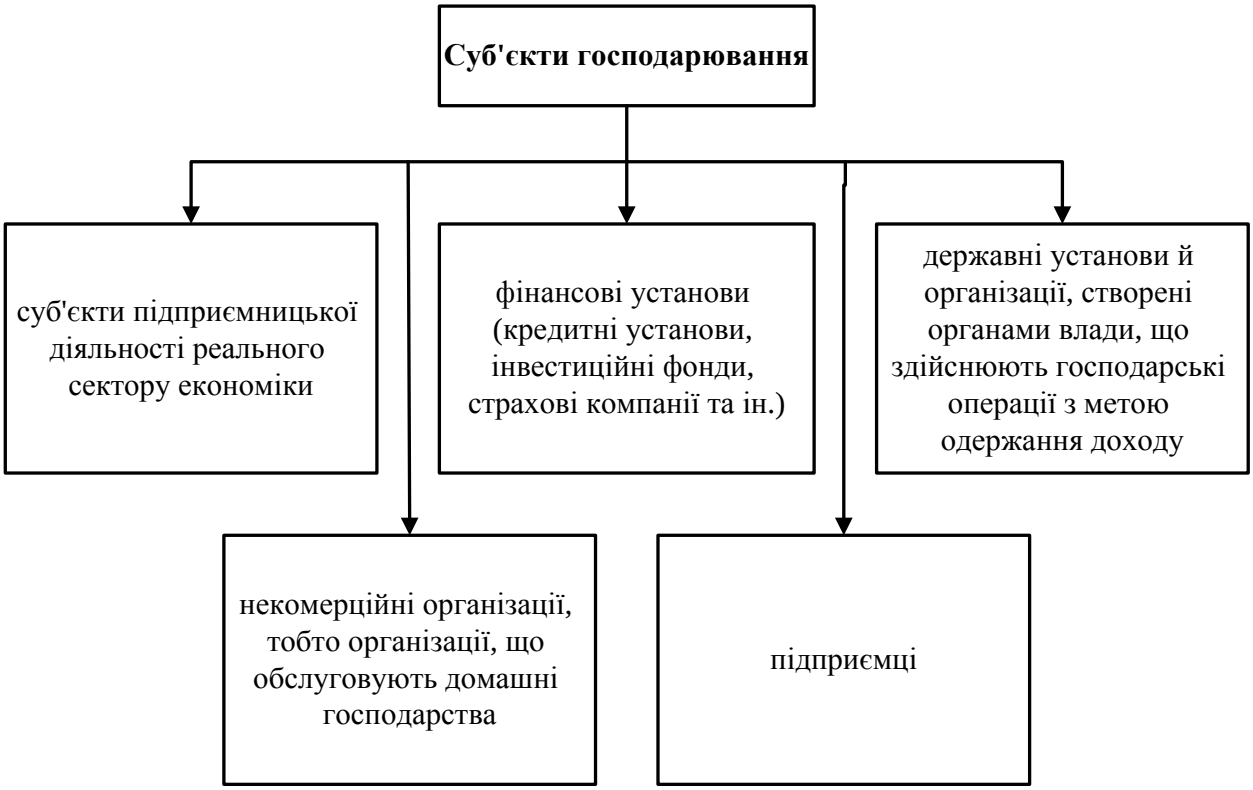

Рис. 11.4. Склад суб’єктів господарювання

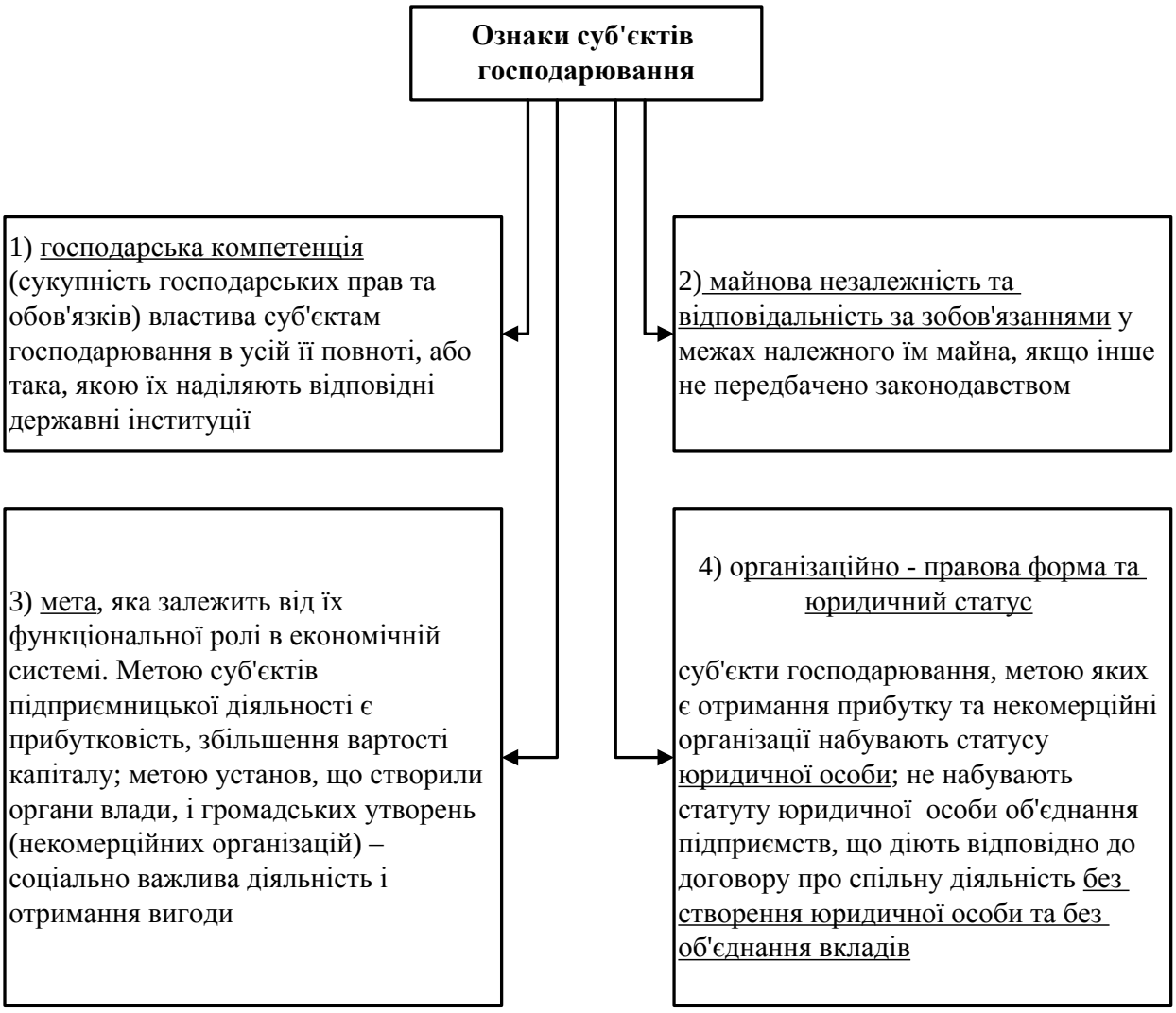

Рис. 11.5. Головні ознаки суб’єктів господарювання, які визначають їх місце у господарських відносинах

11.2 Основи організації фінансів суб’єктів підприємництва (підприємств) реального сектору економіки

Рис. 11.6. Групи фінансових відносин суб’єктів підприємництва (підприємств)

<u>Фінанси суб’єктів підприємництва</u> - *економічні відносини, пов’язані з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення*

.

Рис.11.7. Функції фінансів суб’єктів підприємництва

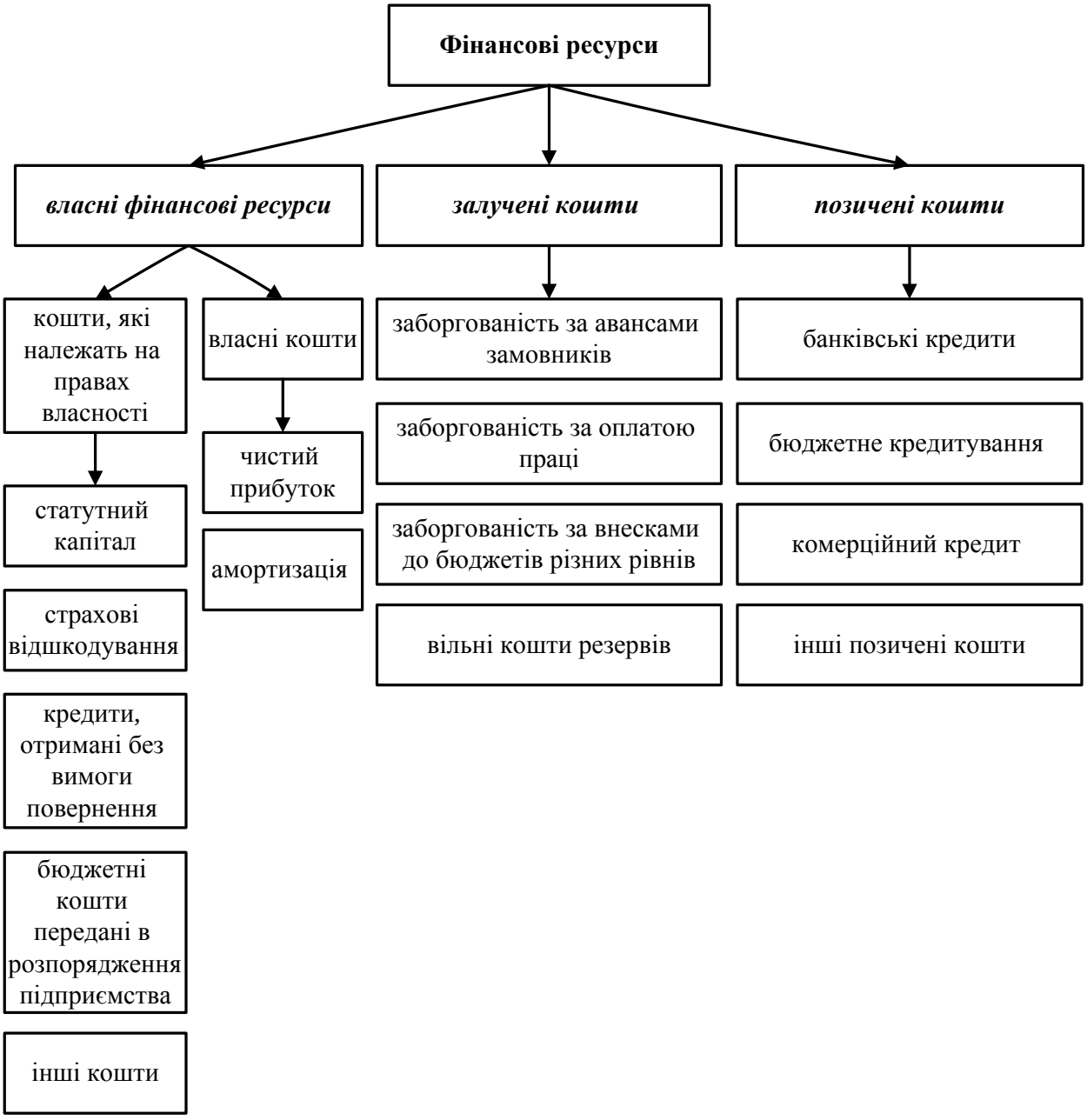

Рис 11.8. Склад фінансових ресурсів суб’єктів підприємництва

Рис. 11.9. Принципи організації фінансів суб’єктів підприємницької діяльності

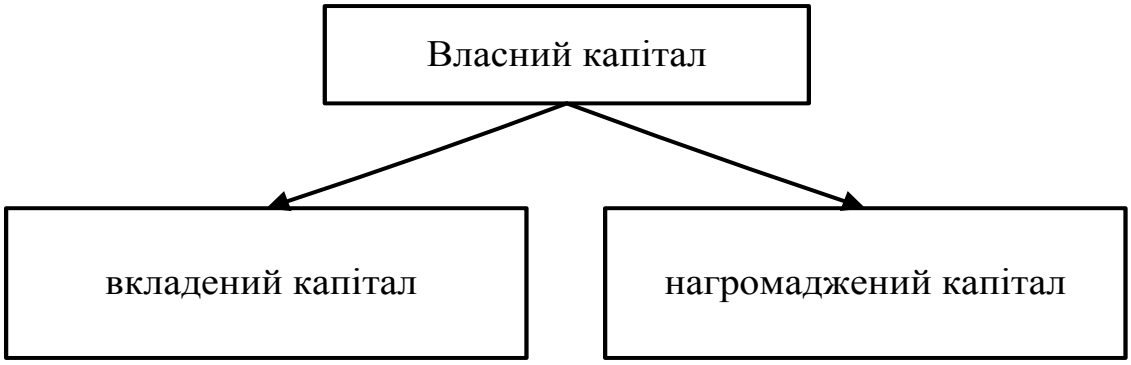

Рис.11.10. Склад власного капіталу суб’єкта підприємництва

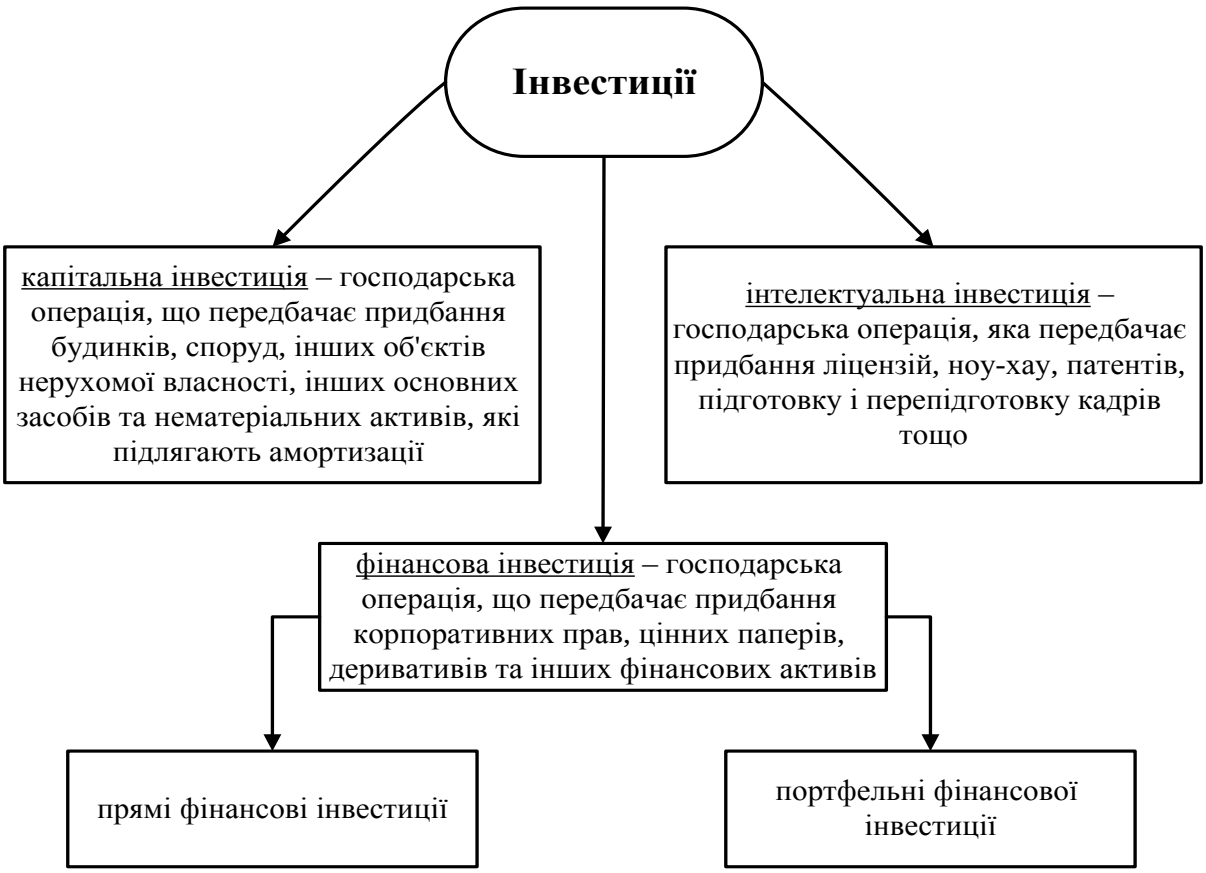

Рис.11.11. Основні види інвестицій

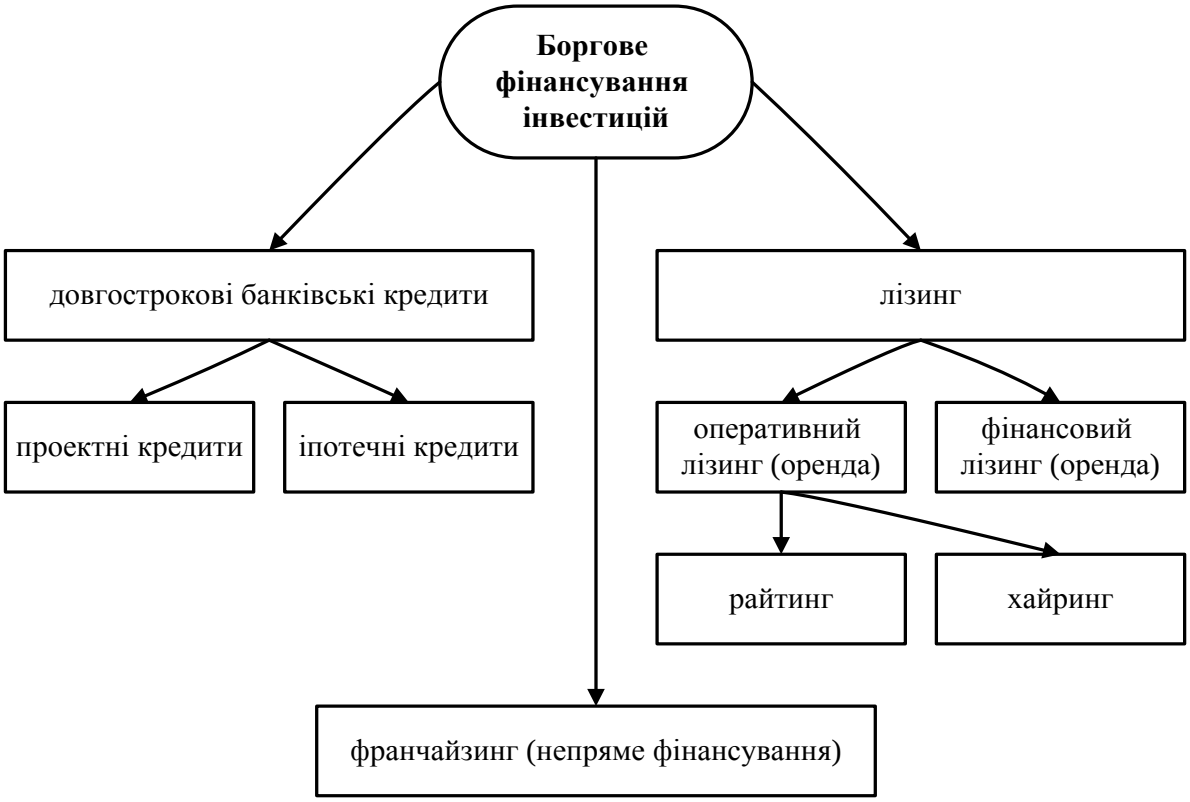

Рис.11.12. Форми боргового фінансування інвестицій

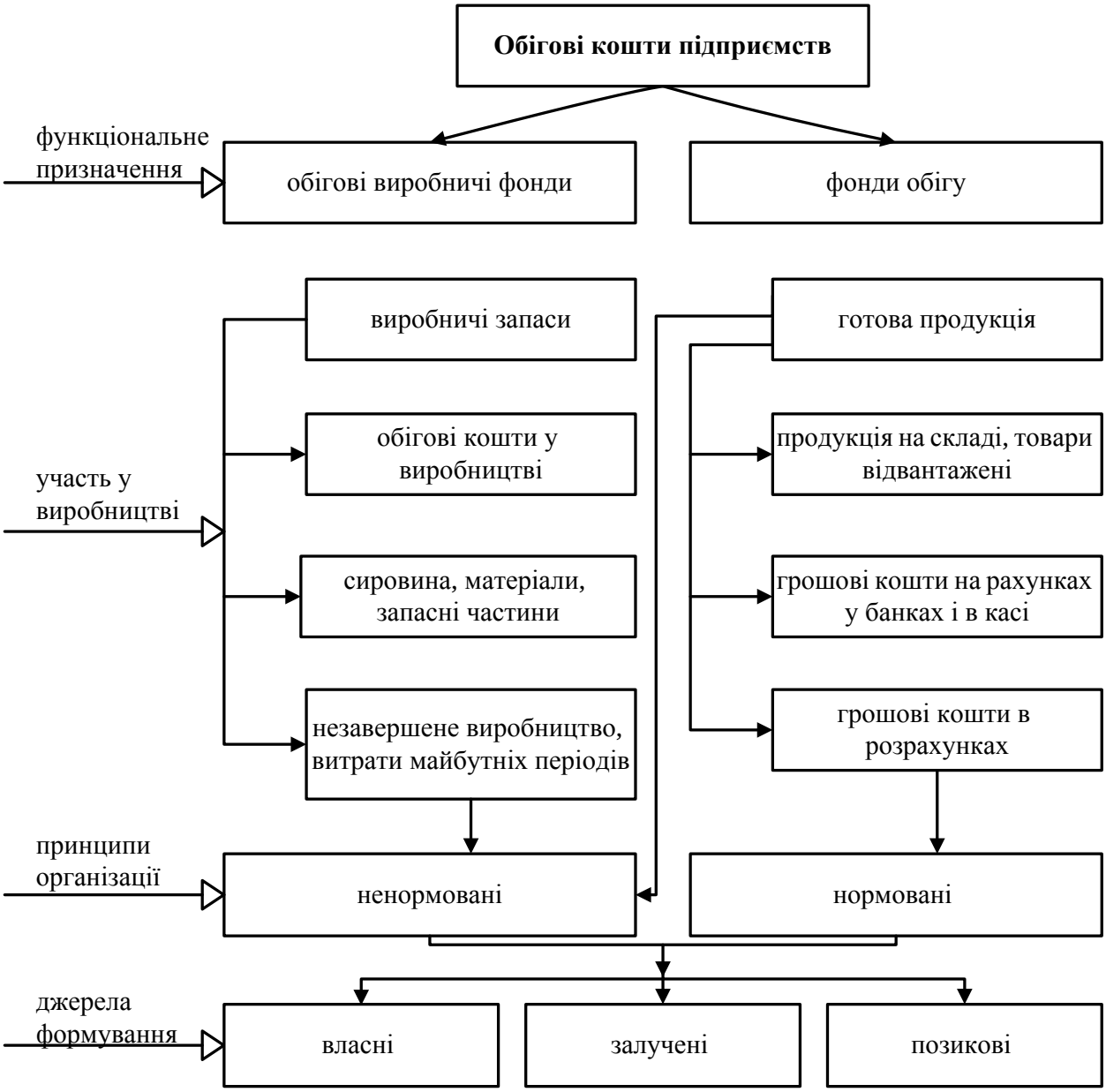

Рис.11.13. Функціонування обігових коштів суб’єктів підприємництва (підприємств)

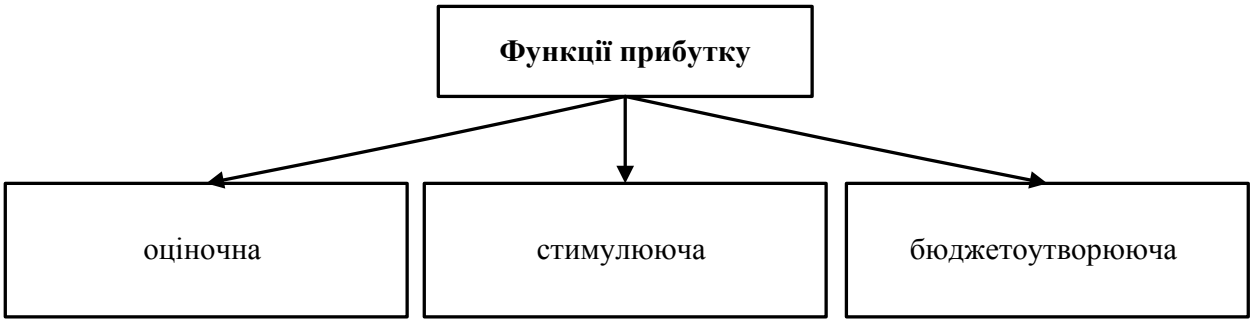

Рис.11.14. Функції прибутку підприємств

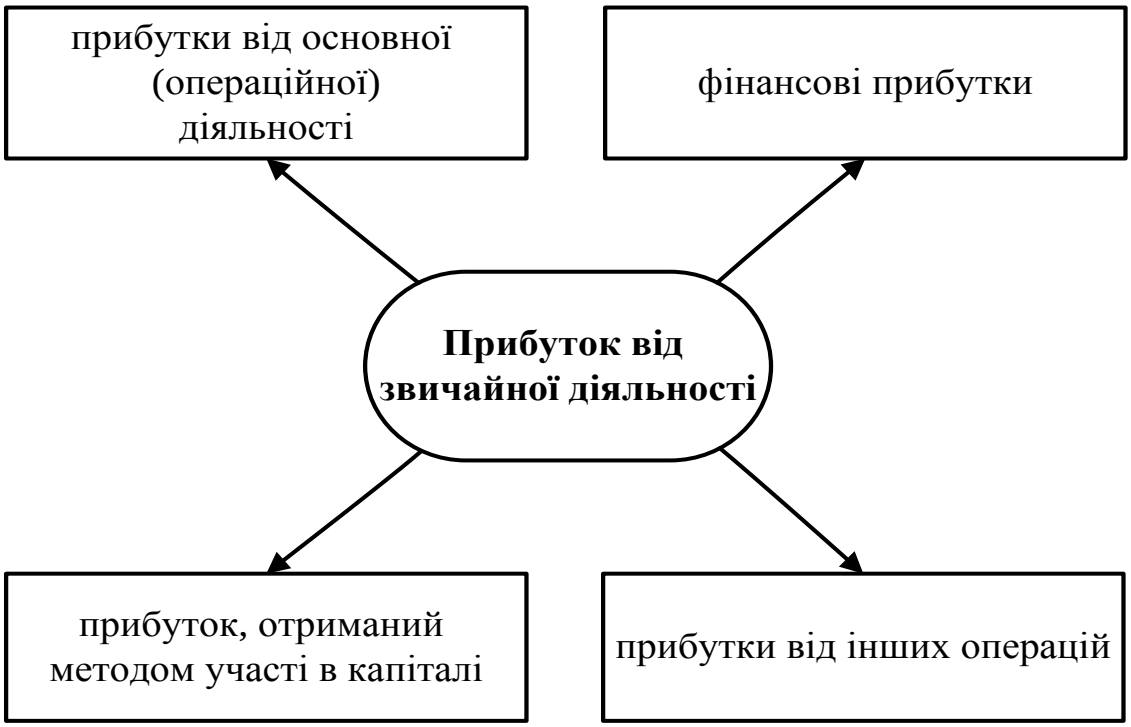

Рис.11.15. Структура прибутку від звичайної діяльності підприємства

Визначення прибутку від операційної діяльності підприємства

1) **<u>чистий дохід</u>** визначають шляхом зменшення доходу від обсягу проданої продукції за відпускними цінами виробника на суми вирахування наданих знижок, повернення проданих товарів та непрямих податків;

2) **<u>валовий прибуток</u>** одержують у вигляді різниці між чистим доходом і обсягом проданої продукції за її виробничою собівартістю, збільшеною на суми нерозподілених постійних загально-виробничих витрат, не списаних на виробничу собівартість продукції і понаднормативних виробничих витрат;

3) **<u>операційний прибуток</u>** визначають шляхом зменшення валового прибутку на суми адміністративних витрат і витрат на збут і рекламу.

Рис. 11.16. Послідовність визначення прибутку від операційної діяльності підприємства

Рис. 11.17. Напрями використання чистого прибутку приватного підприємства

11.3. Основи організації фінансів суб’єктів підприємництва – фінансових установ

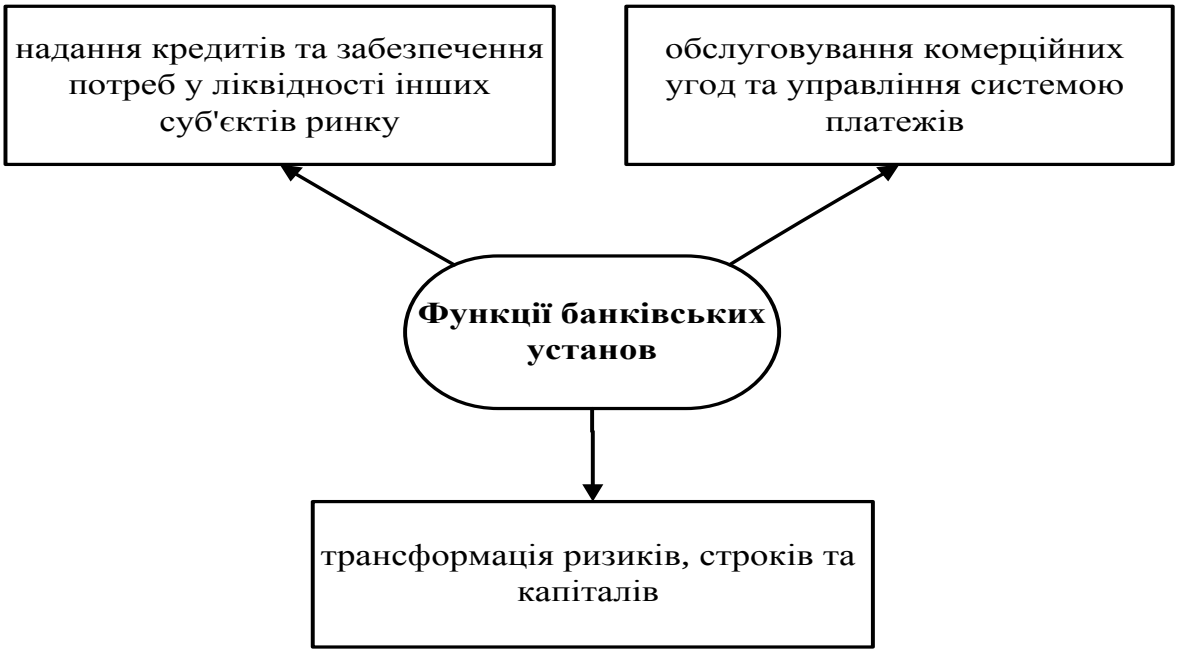

Рис.11.18. Функції банківських установ

Рис. 11.19. Напрями фінансової діяльності банківської установи

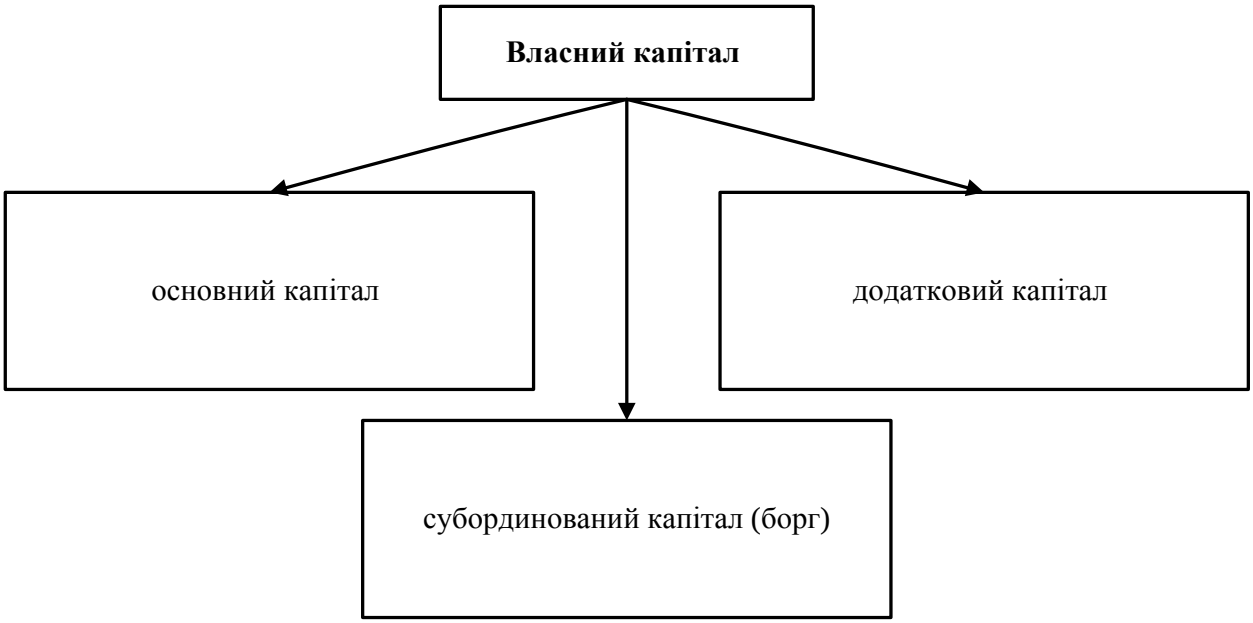

Рис.11.20. Складові власного капіталу комерційного банку

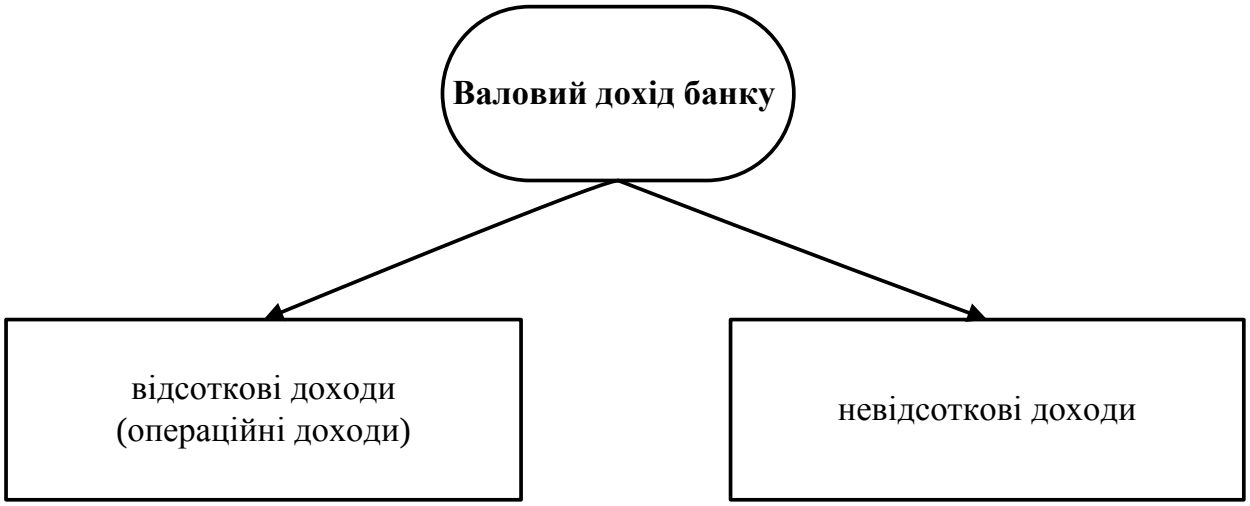

Рис.11.21. Структура валового доходу банку

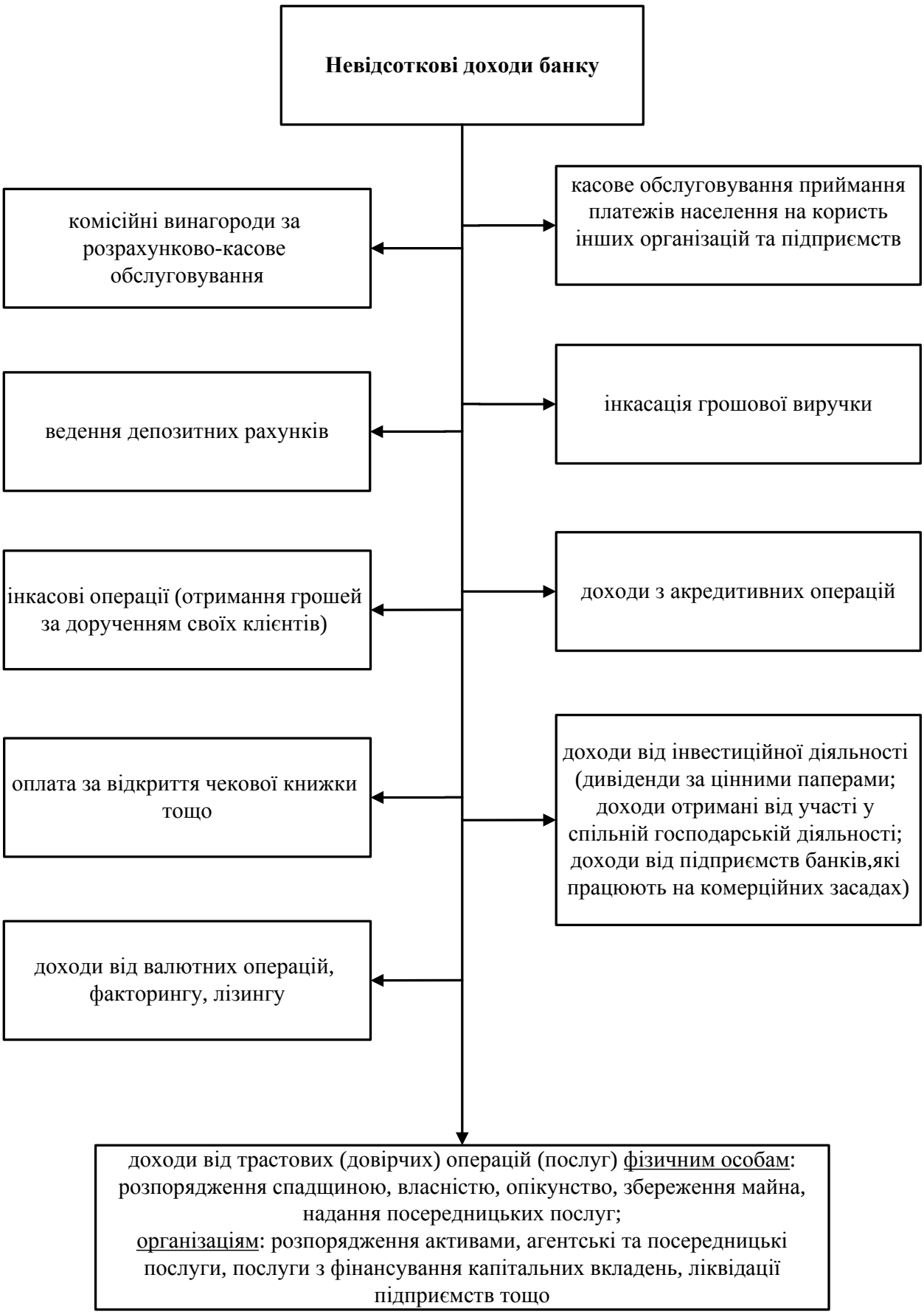

Рис. 11.22. Склад невідсоткових доходів банку

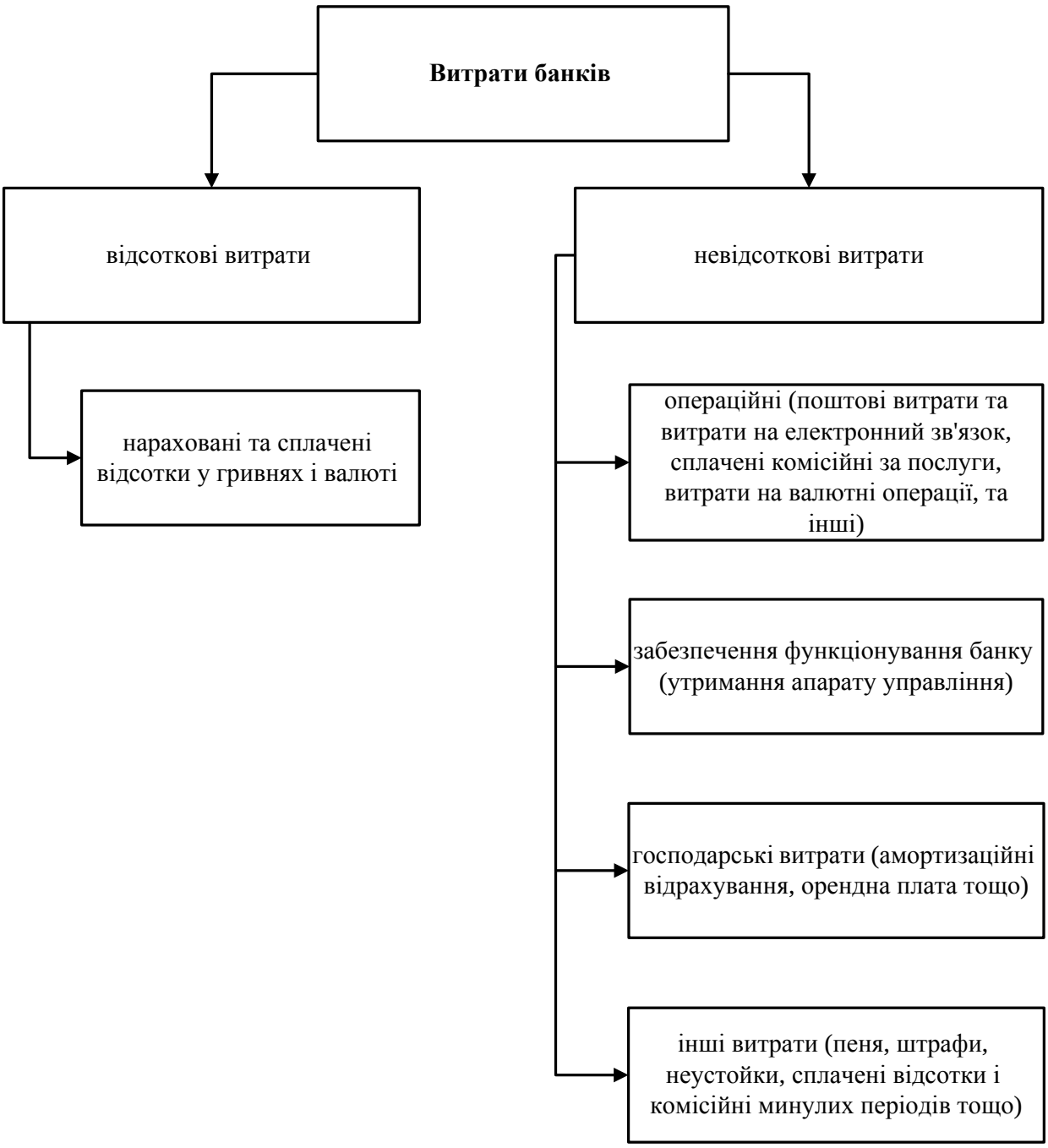

Рис. 11.23. Основні витрати банківських установ

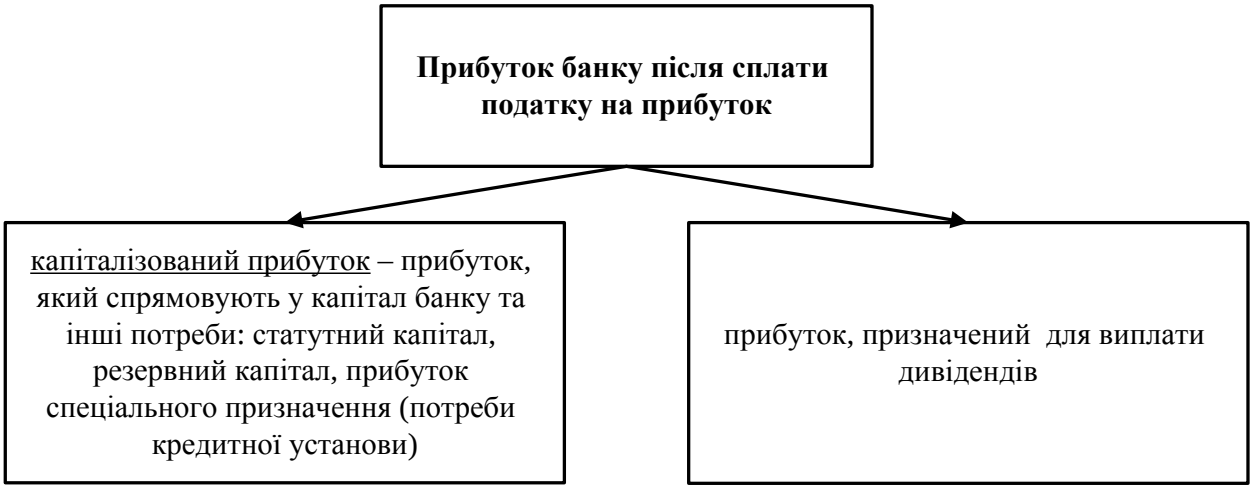

Рис. 11.24. Розподіл прибутку банку після сплати податку на прибуток

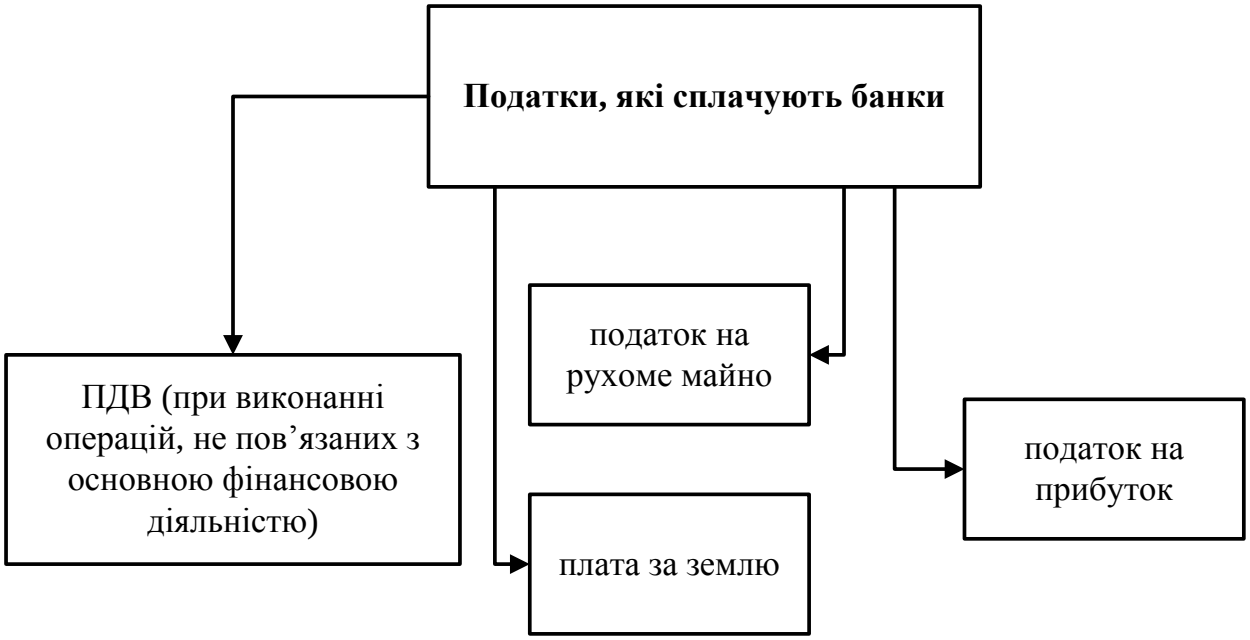

Рис. 11.25. Оподаткування банківських установ

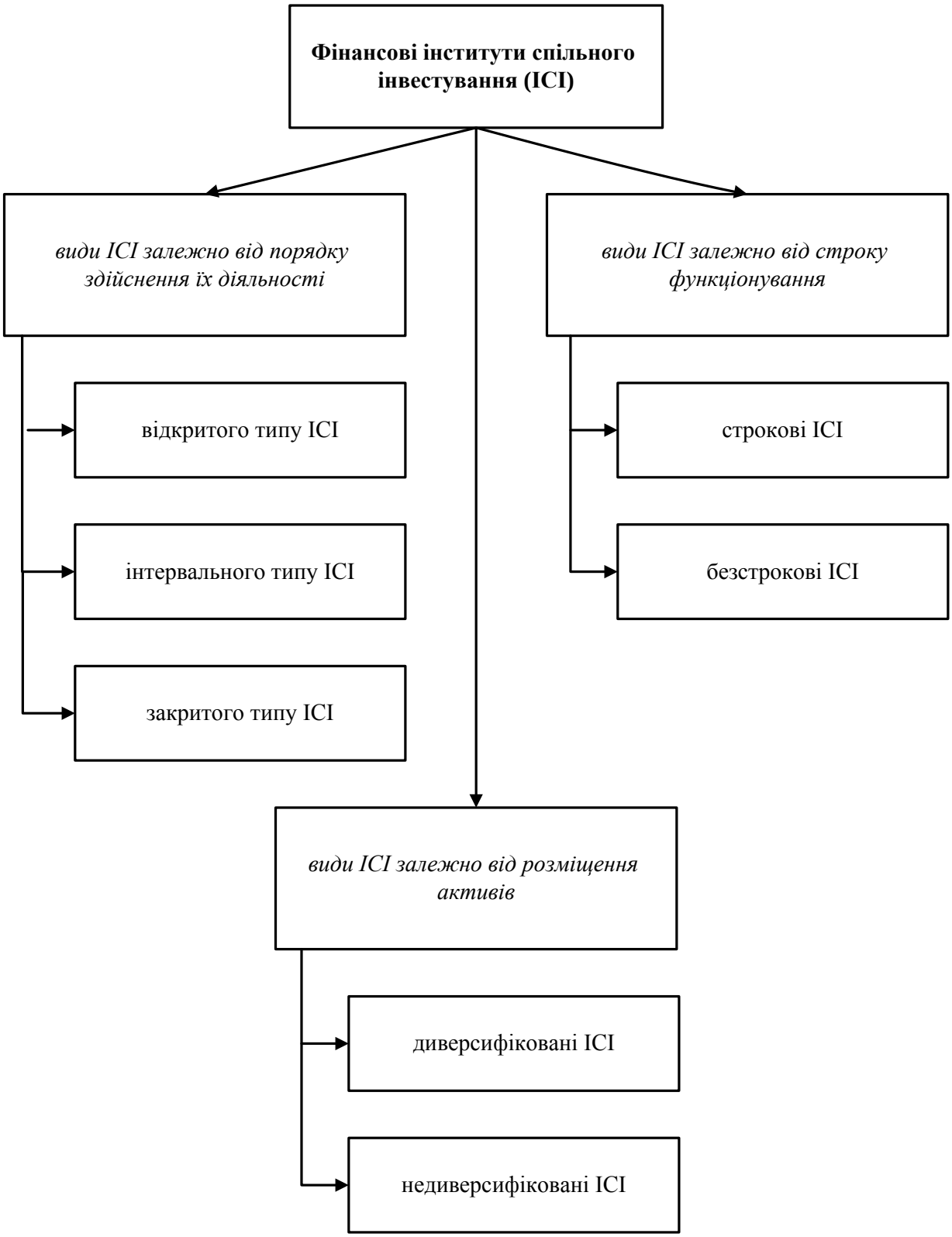

Рис.11.26. Види фінансових інститутів спільного інвестування

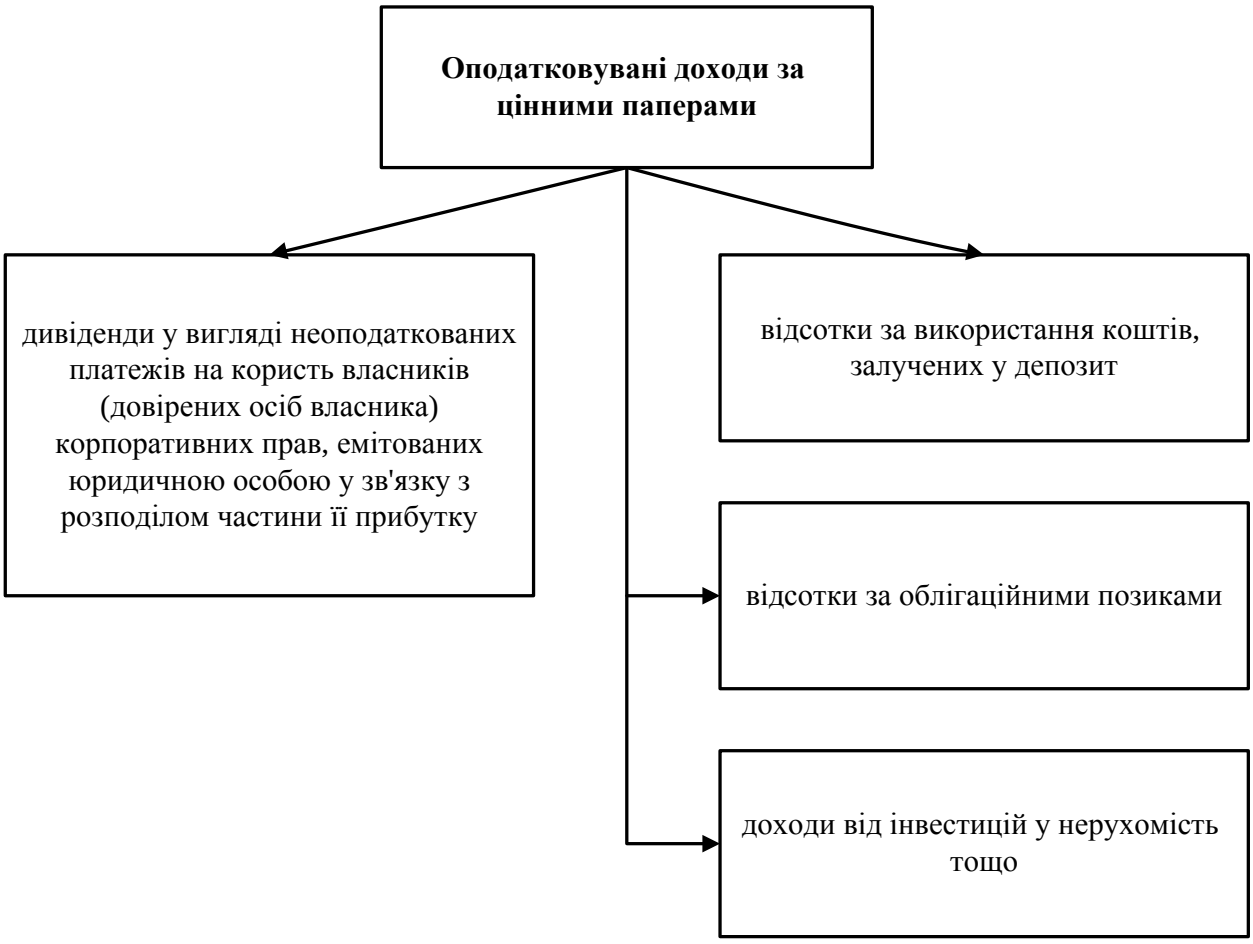

Рис. 11.27. Види оподатковуваних доходів ІСІ за цінними паперами

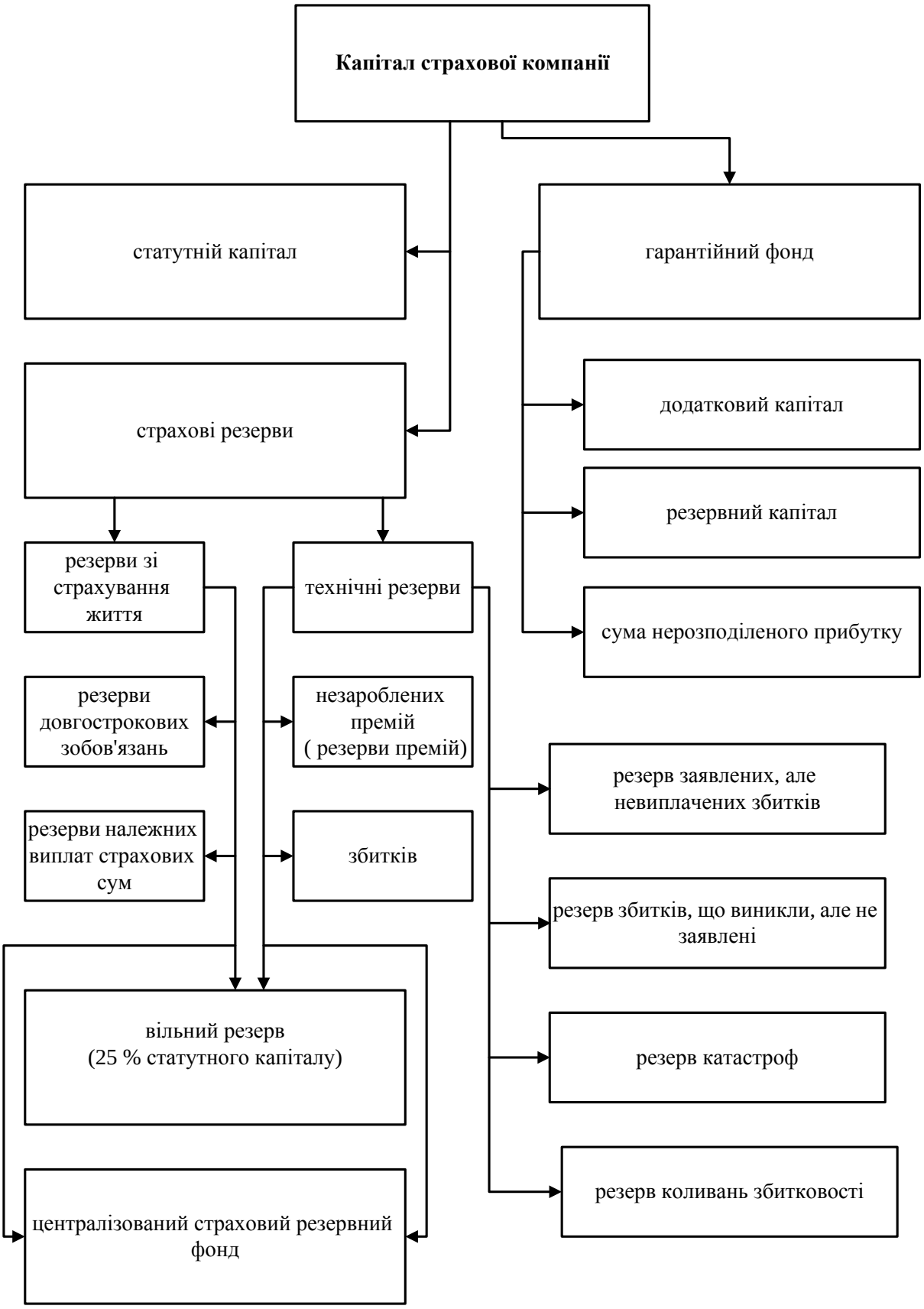

Рис. 11.28. Структура капіталу страхових компаній

Рис. 11.29. Активи, якими можуть бути представлені страхові резерви страховиків

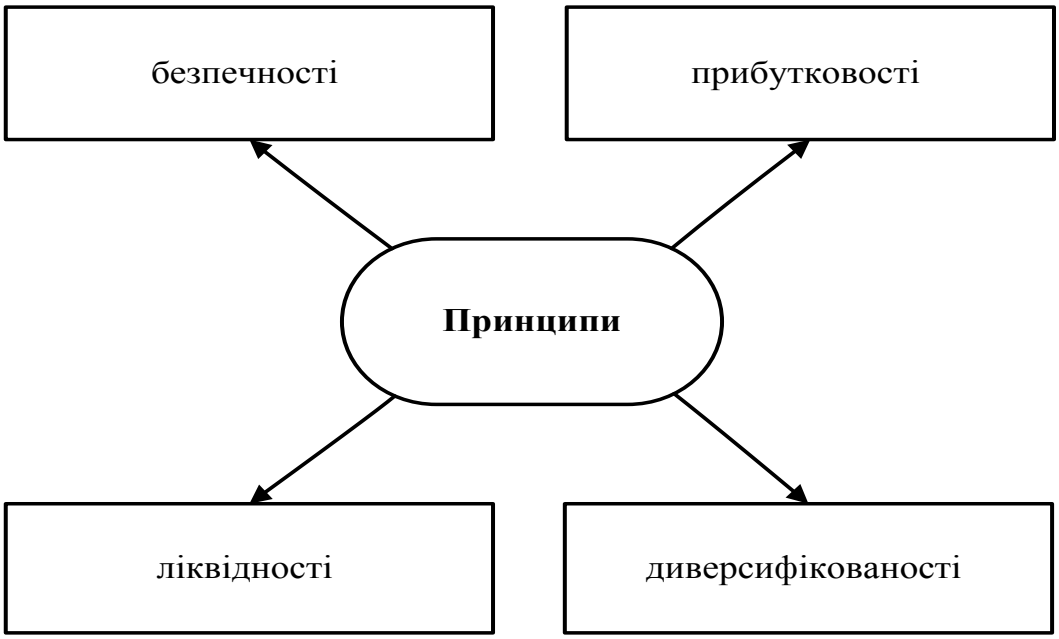

Рис. 11.30. Принципи розміщення страхових резервів страховиків

Рис. 11.31. Основні доходи страхових компаній

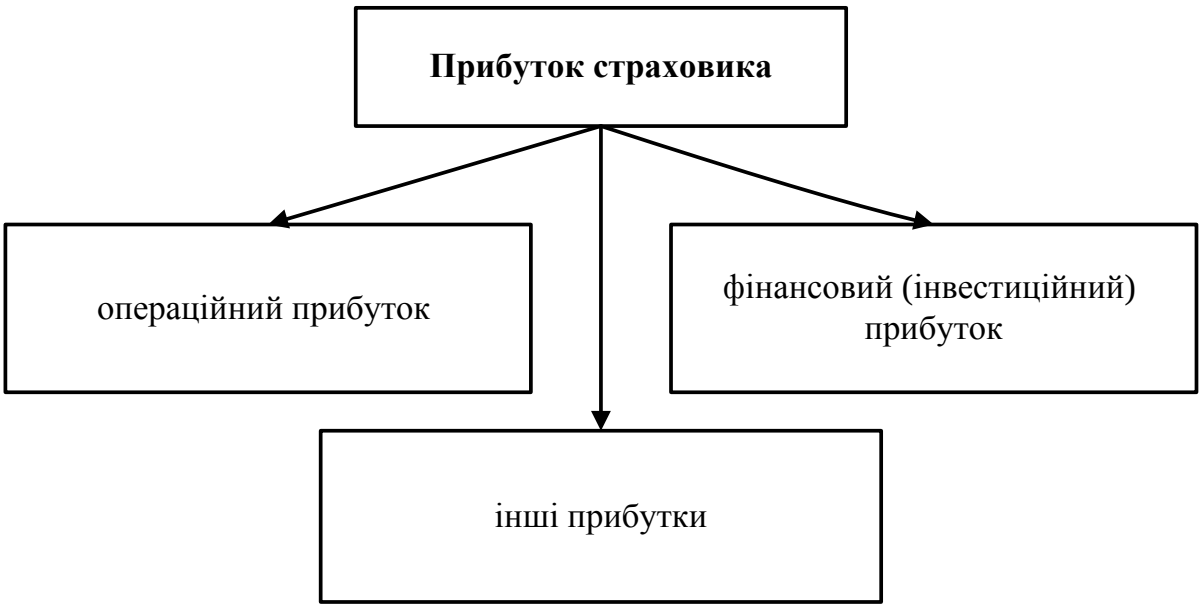

Рис. 11.32. Формування прибутку страхових компаній від звичайної діяльності

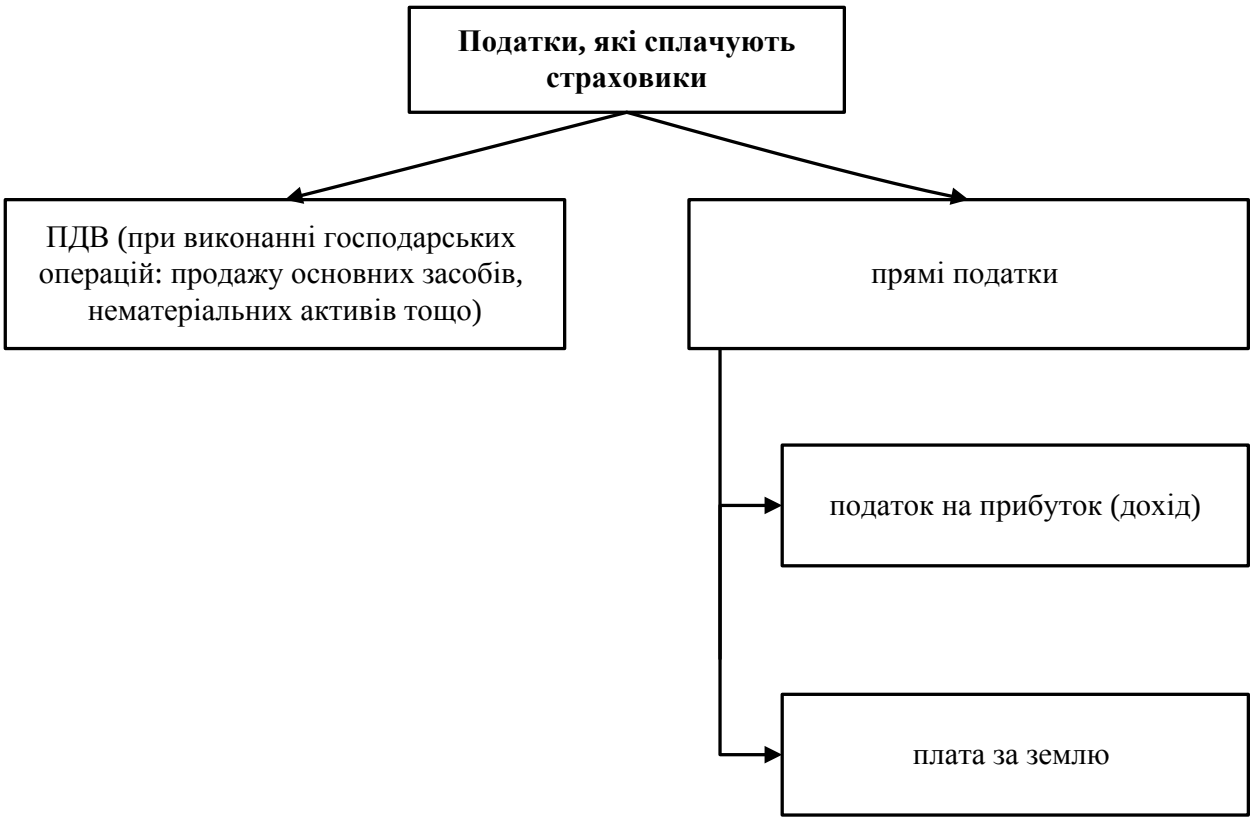

Рис. 11.33. Оподаткування страхових компаній

11.4. Фінанси організацій і установ, створених органами виконавчої влади

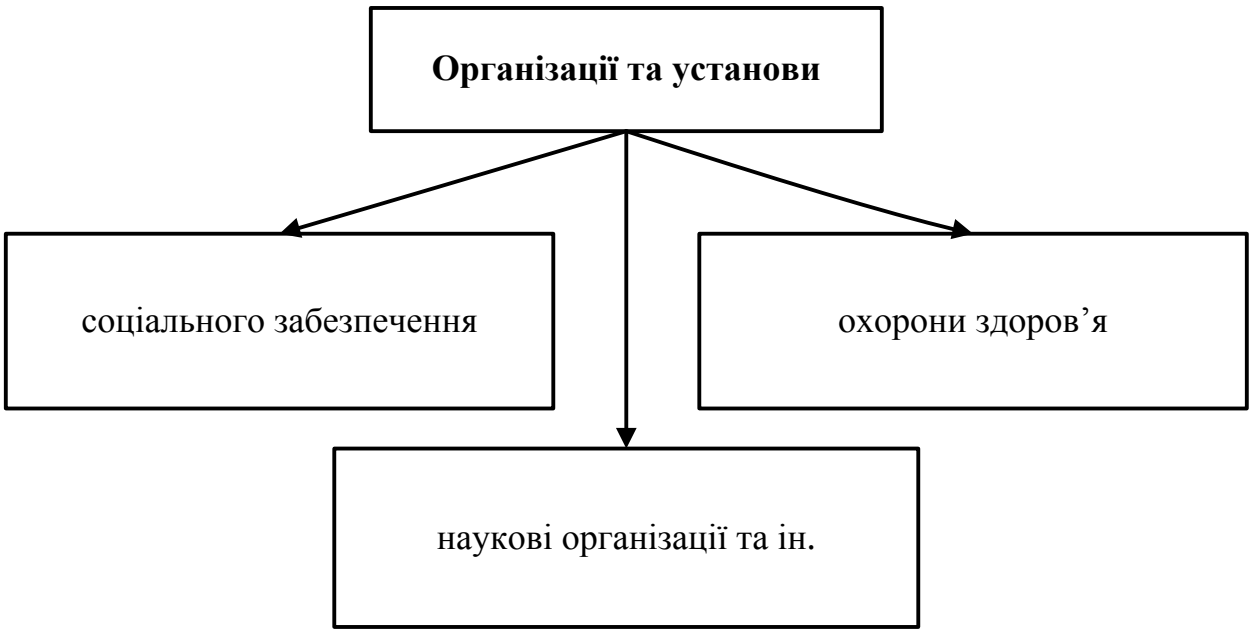

Рис. 11.34. Склад організацій і установ, створених органами державної влади і місцевого самоврядування

Рис. 11.35. Поділ організацій та установ (суб'єктів господарювання) залежно від джерел їх фінансового забезпечення

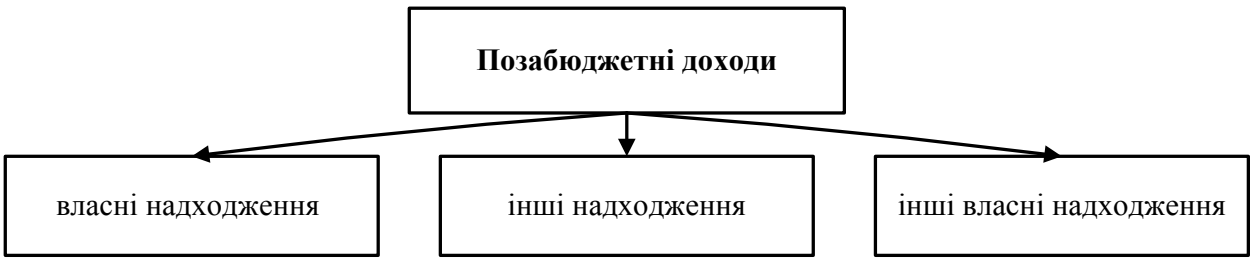

Рис. 11.36. Доходи від підприємництва та інші доходи бюджетних організацій та установ

Рис 11.37. Склад власних надходжень державних організацій та установ

Рис. 11.38. Склад інших надходжень державних організацій та установ

Рис. 11.39. Склад інших власних надходжень державних організацій та установ

Рис. 11.40. Склад неоподатковуваних доходів бюджетних організацій

Рис. 11.41. Оподаткування бюджетних організацій та установ

11.5. Фінанси некомерційних організацій - об’єднань громадян

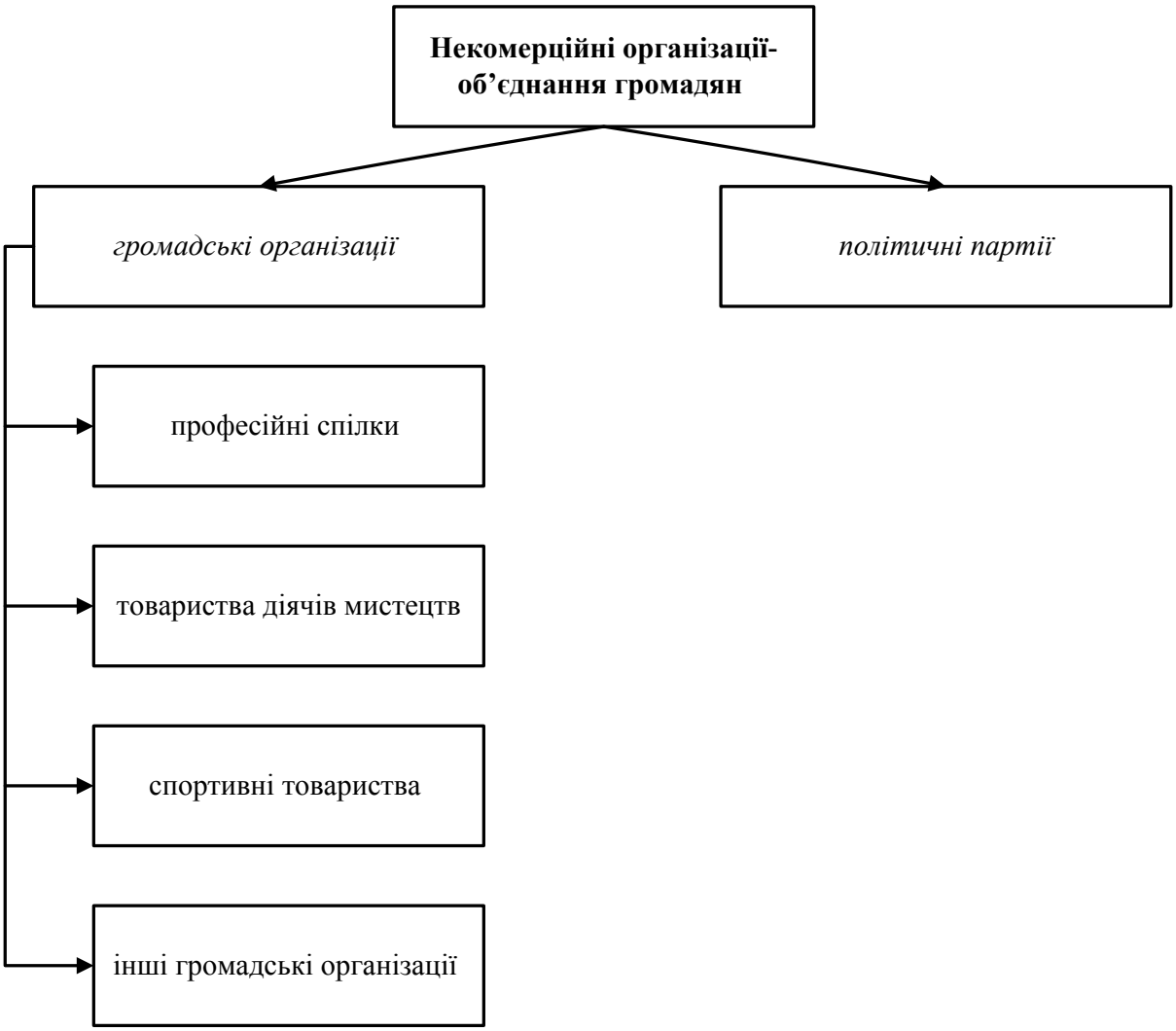

Рис. 11.42. Склад некомерційних організацій - об’єднань громадян

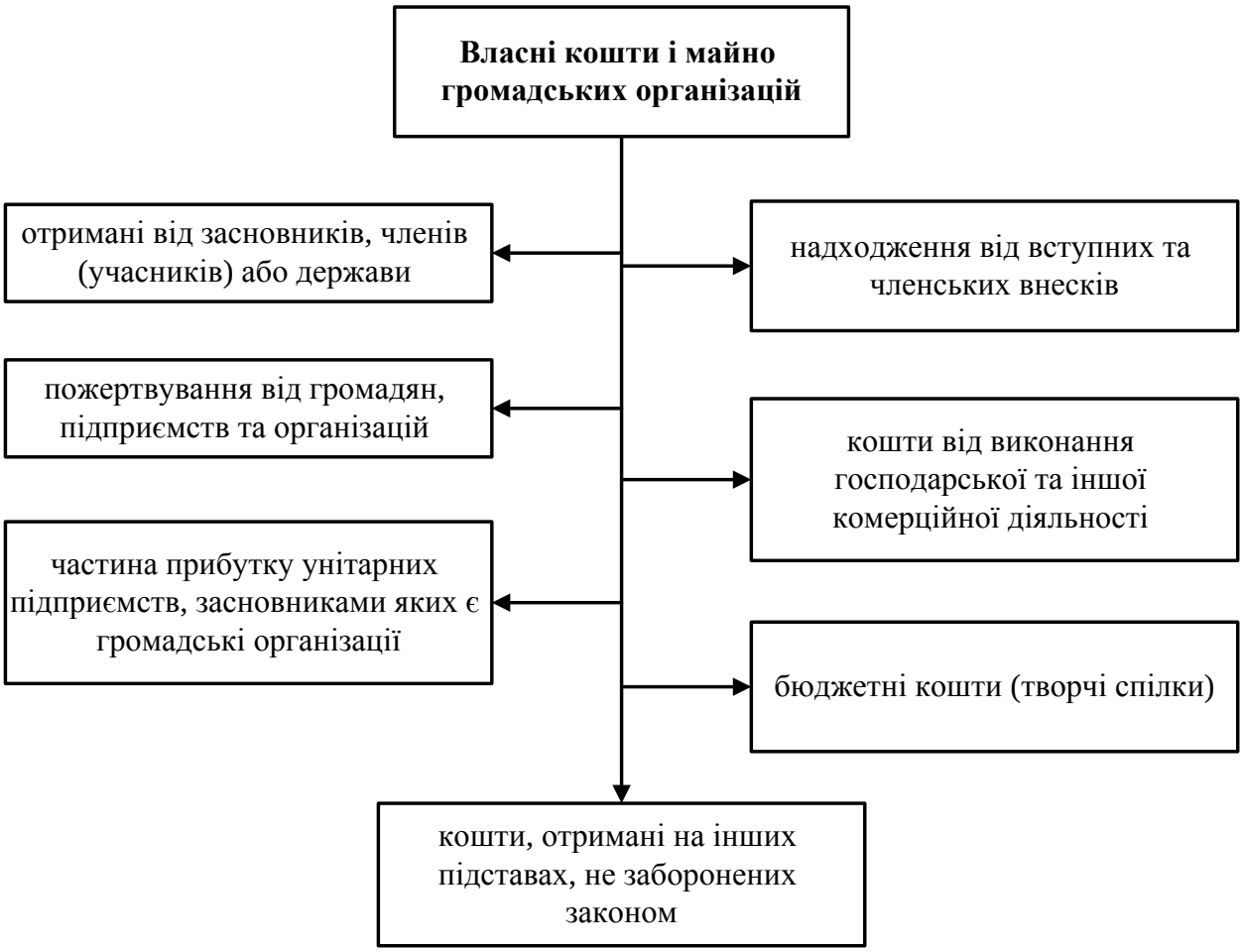

Рис. 11.43. Склад власних коштів і майна громадських організацій

Рис. 11.44. Склад власних коштів і майна політичних партій

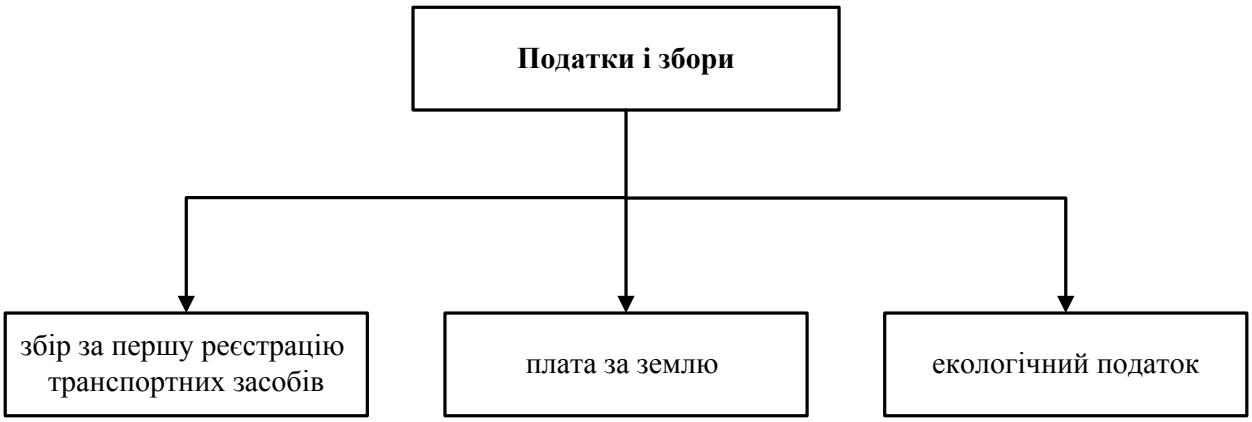

Рис. 11.45. Оподаткування громадських організацій і політичних партій

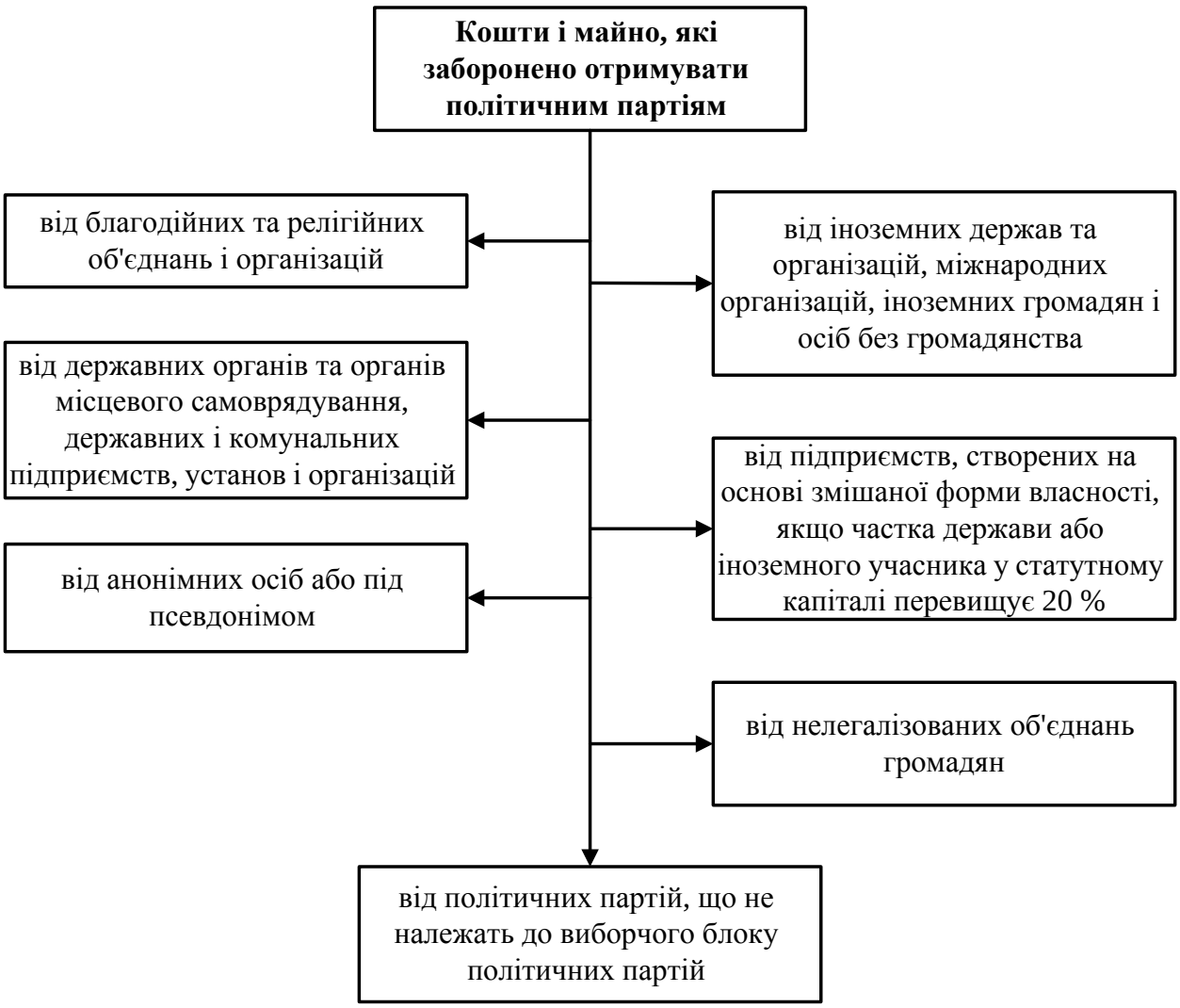

Рис. 11.46. Склад коштів і майна, які заборонено отримувати політичним партіям

Рис. 11.47. Склад коштів і доходів громадських організацій, які не оподатковуються податками на прибуток

11.6. Фінансова діяльність підприємців-фізичних осіб

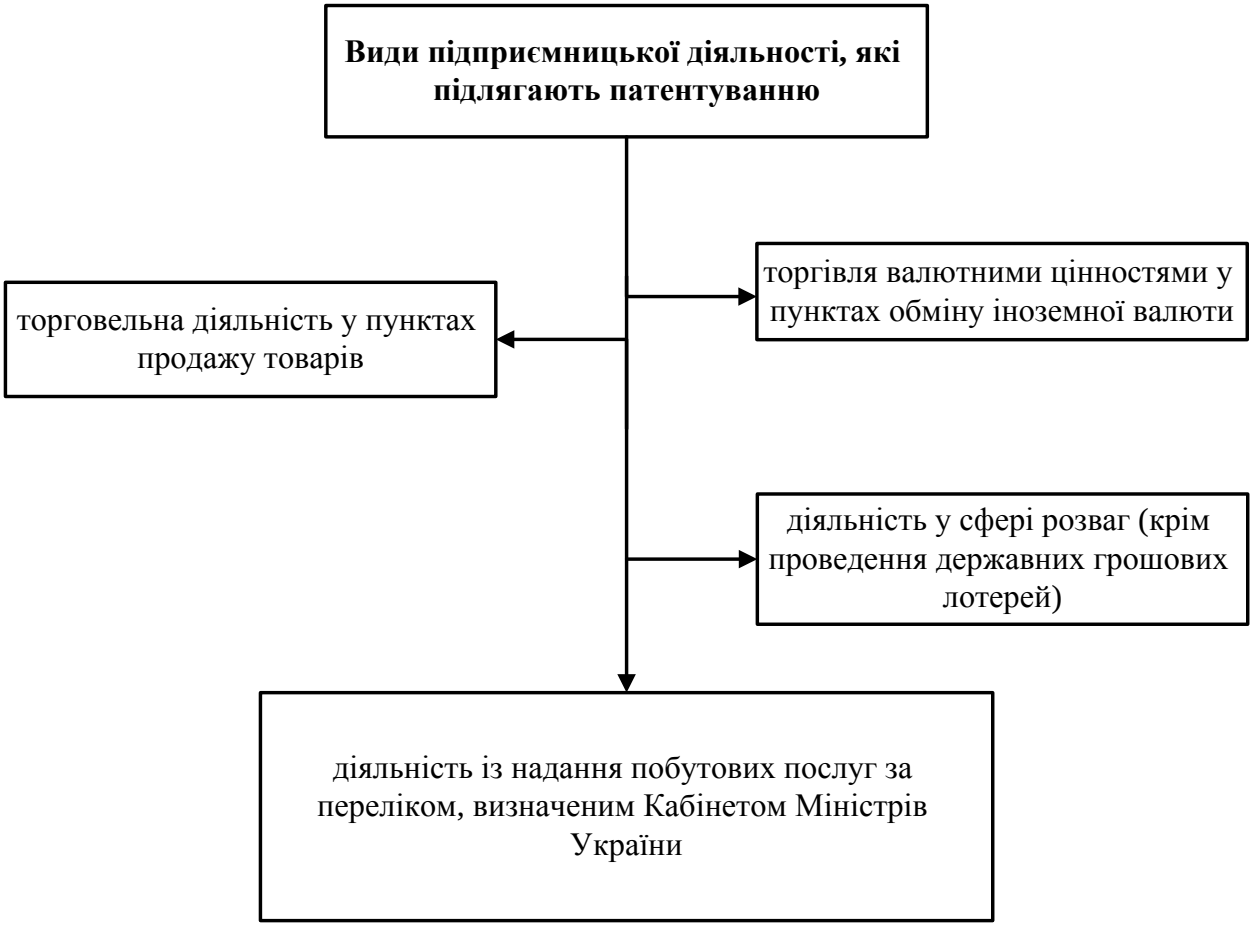

Рис. 11.48. Види підприємницької діяльності, які підлягають патентуванню в Україні

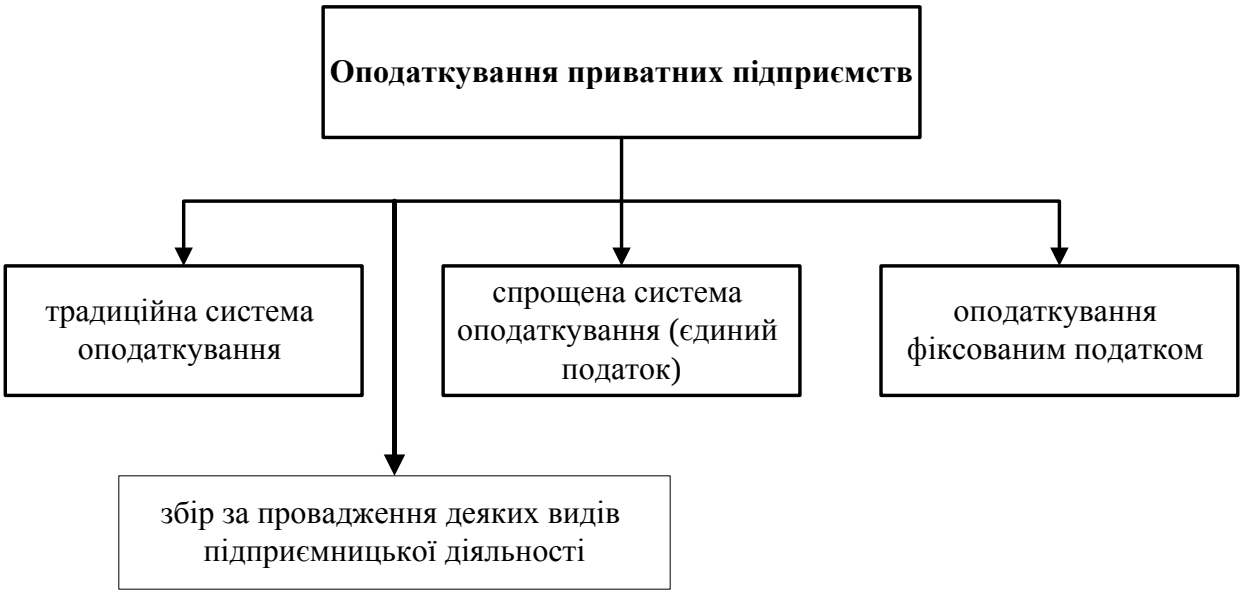

Рис. 11.49. Оподаткування приватних підприємств

ТЕМА 12
Фінанси домогосподарств

12.1. Домогосподарство як інституційна економічна одиниця та суб’єкт фінансових відносин.

12.2. Теоретичні основи фінансів домогосподарства.

12.3. Бюджет домогосподарства, його структура. Сукупні ресурси і сукупні витрати домогосподарства.

12.4. Заощадження домогосподарств, їх класифікація, мотиви та чинники.

12.5. Особисті фінанси, їх розвиток в умовах ринку.

12.1. Домогосподарство як інституційна економічна одиниця та суб'єкт фінансових відносин

1. Домогосподарство – сукупність фізичних одиниць-резидентів, що мають спільні інтереси, функції і джерело фінансування.
2. Сім'я – засноване на шлюбі і кровному зв'язку об'єднання людей які сумісно ведуть господарство сім'ї.
Проте: поняття «домогосподарство» ширше ніж поняття «сім'я» за рахунок осіб які ведуть загальне з сім'єю домашнє господарство, але не пов'язані з сім'єю сімейною спорідненістю, а також свояcництвом, кумівством, іншою спорідненістю).
3. Людина, що живе окремо - це не сім'я; проте її діяльність може бути домогосподарством, яке може складатися із декількох сімей.

У домогосподарство входять:
- наймані працівники
- роботодавці
- самостійно зайняті працівники
- отримувачі доходу від власності та трансфертів

Домогосподарство – ***економічна одиниця (одна або декілька осіб), яка постачає економіку ресурсами і використовує отримані кошти для своїх потреб.***

В Україні: 17,5 млн. домогосподарств
- (12 млн.) – у містах
- (5,5 млн.) – у селах*

Особливості домогосподарств в Україні:
- населення зменшується, а кількість домогосподарств збільшується (хоч кількість осіб у одному домогосподарстві зменшується), за рахунок відокремлення сімей та збільшення кількості розлучень;
- частка домогосподарств становить у:
  - виробництві продукції сільського господарства та лісового господарства дорівнює 60%, (у тому числі картоплі 72%);
  - торгівлі - 15%;
  - будівництві – 10%;
  - рибальстві – 6%;
- у сім'ях живе 85% людей; а домогосподарство може складатися із однієї особи, тому: у домогосподарствах знаходиться майже все населення країни*

*[www.ukrstat.gov.ua]

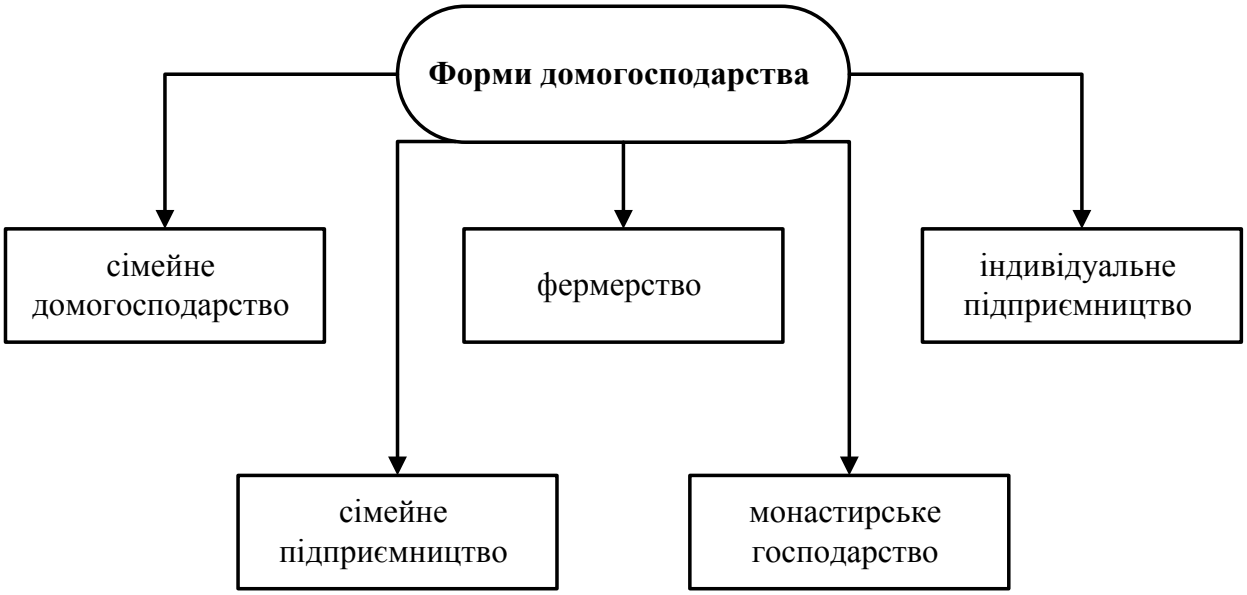

Рис.12.1. Форми домогосподарств

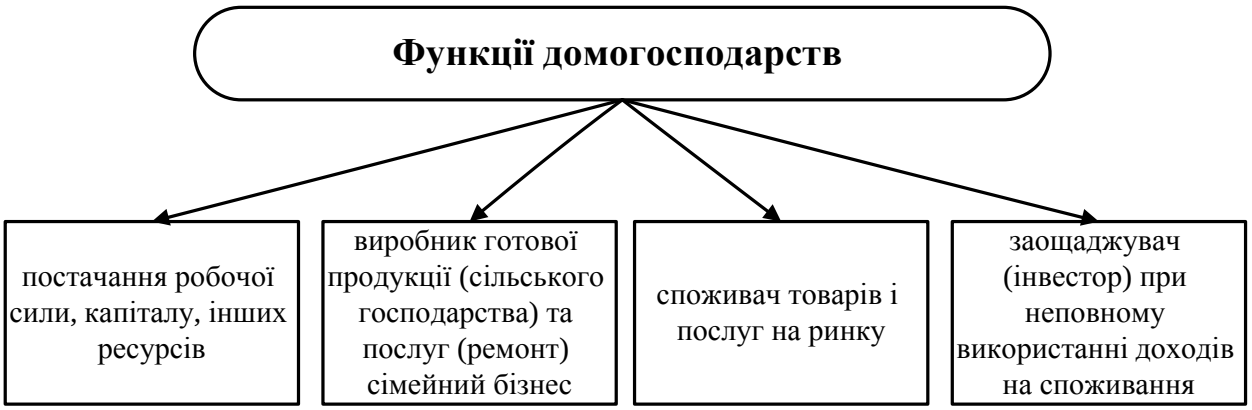

Рис.12.2 Функції домогосподарств

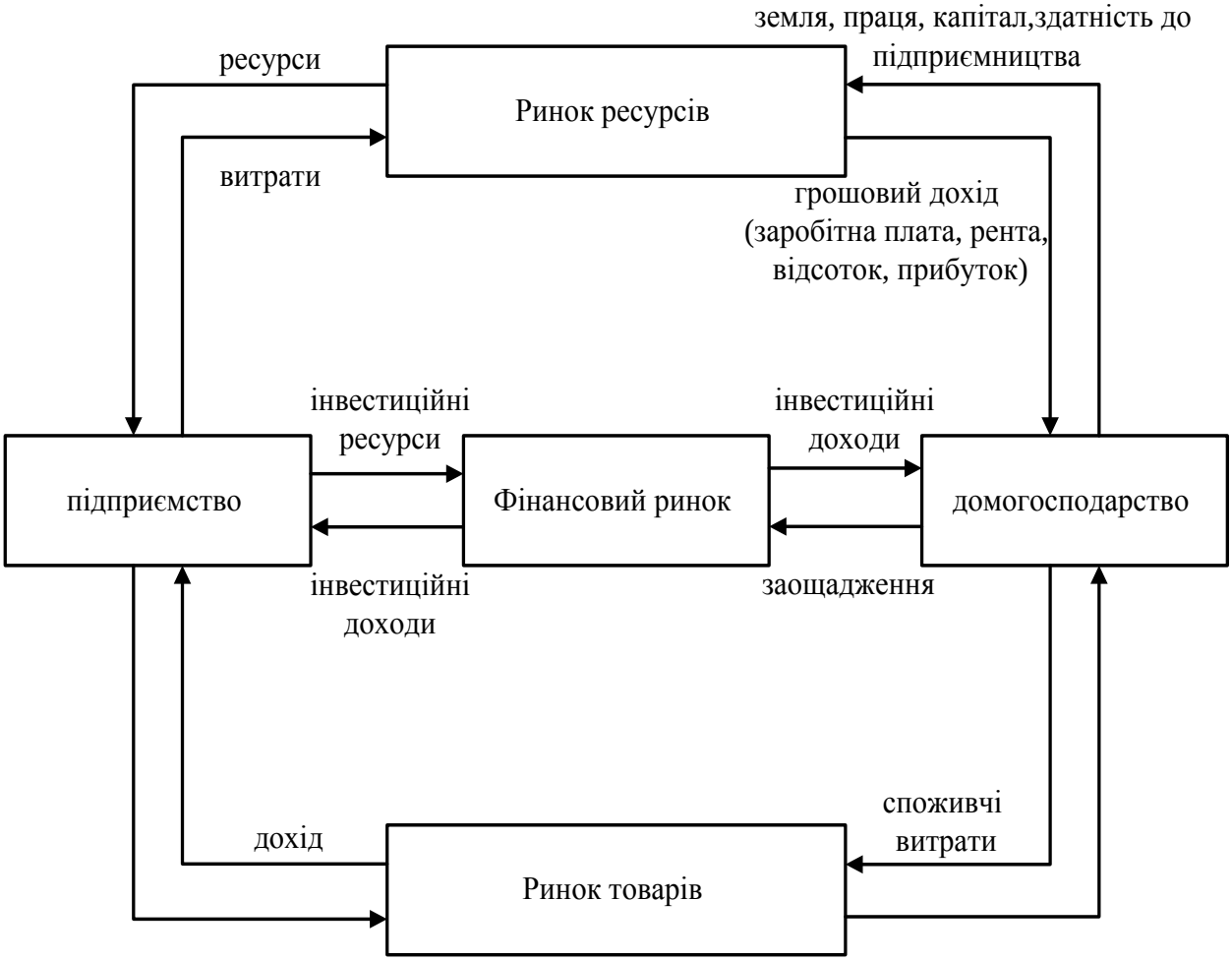

Рис.12.3. Домогосподарство в економічному кругообігу ресурсів у секторах економіки

Рис.12.4. Мета ведення домогосподарства

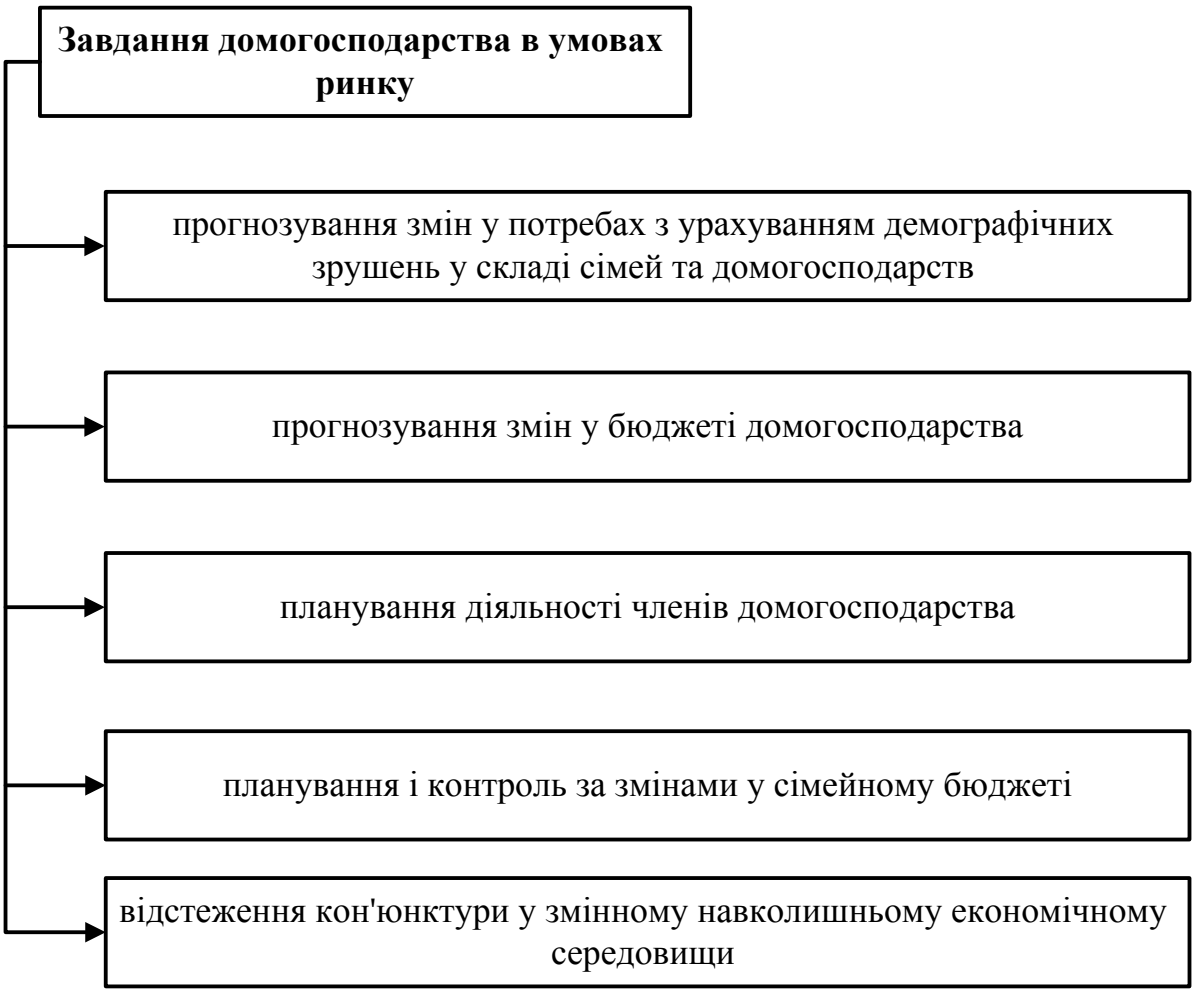

Рис.12.5. Завдання домогосподарства в ринкових умовах

12.2. Теоретичні основи фінансів домогосподарства

<u>Фінанси домогосподарства</u> - *сукупність економічних відносин, що виникають при утворенні, розподілі та використанні заощаджень і грошових фондів громадян та їх сімей з метою задоволення особистих потреб домогосподарства*

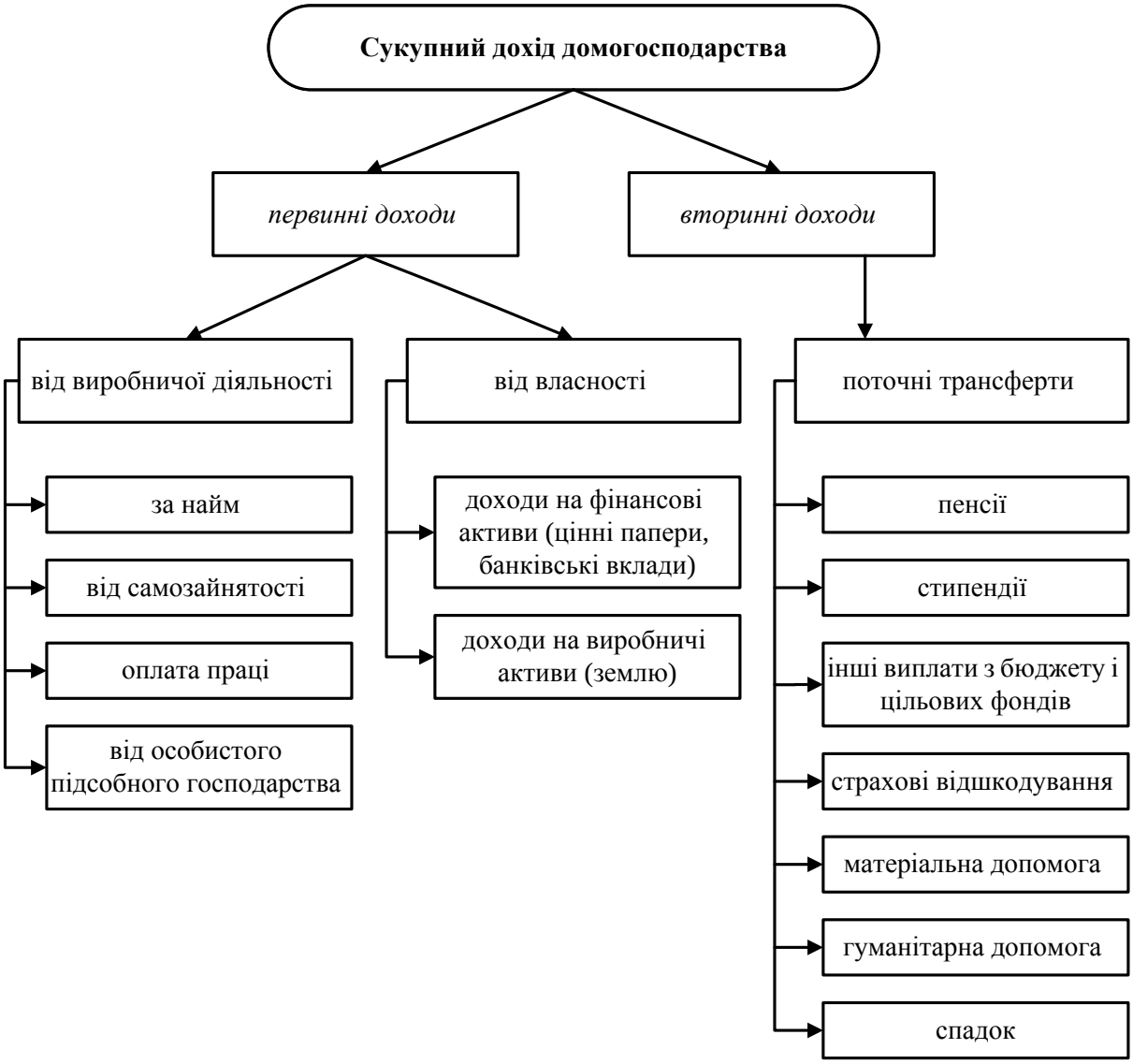

Рис.12.6. Формування первинних і вторинних доходів домогосподарства

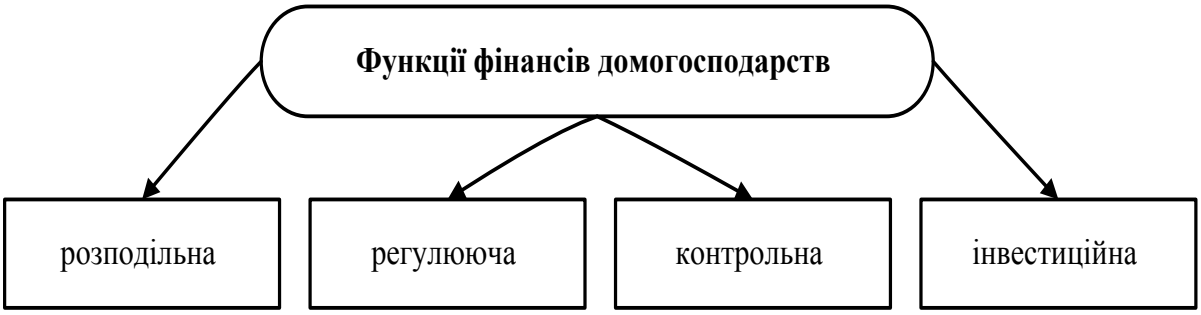

Рис.12.6. Функції фінансів домогосподарств

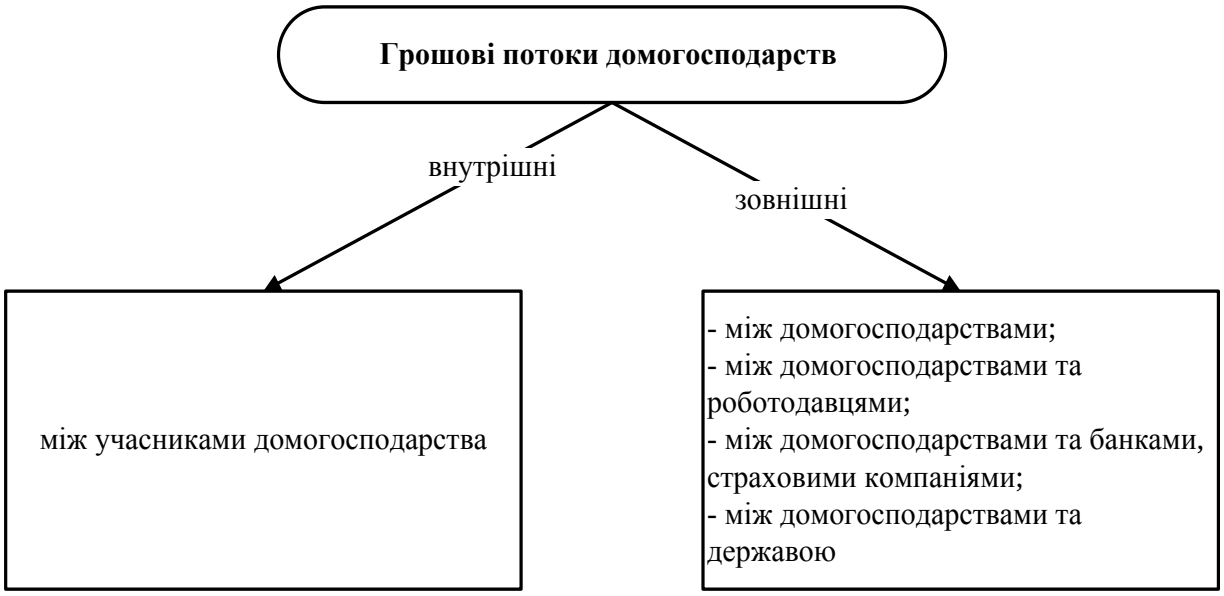

Рис.12.7. Грошові потоки домогосподарств

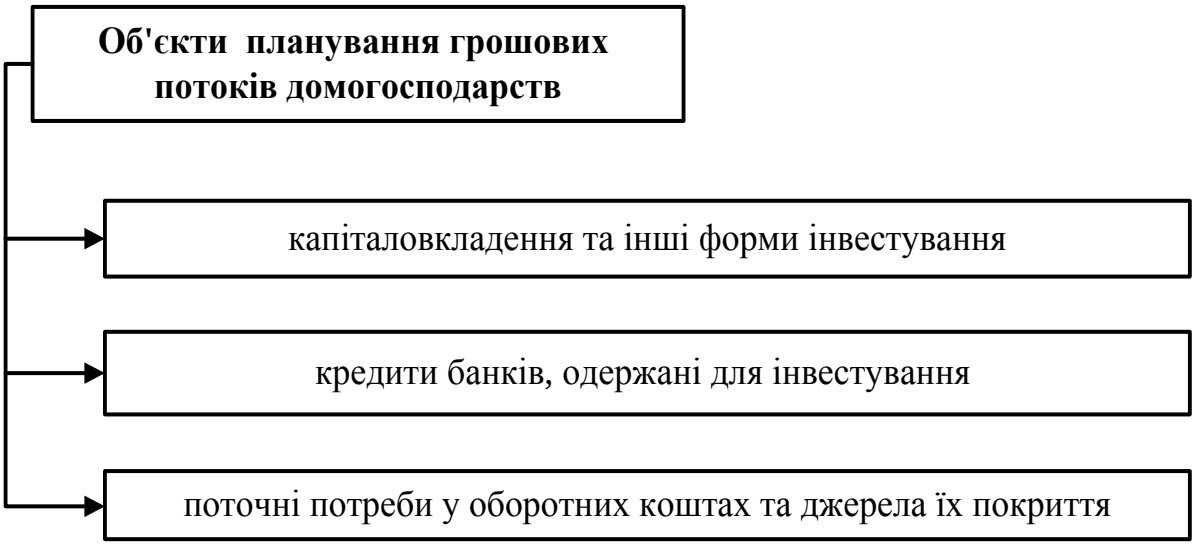

Рис.12.8. Об'єкти планування грошових потоків домогосподарств

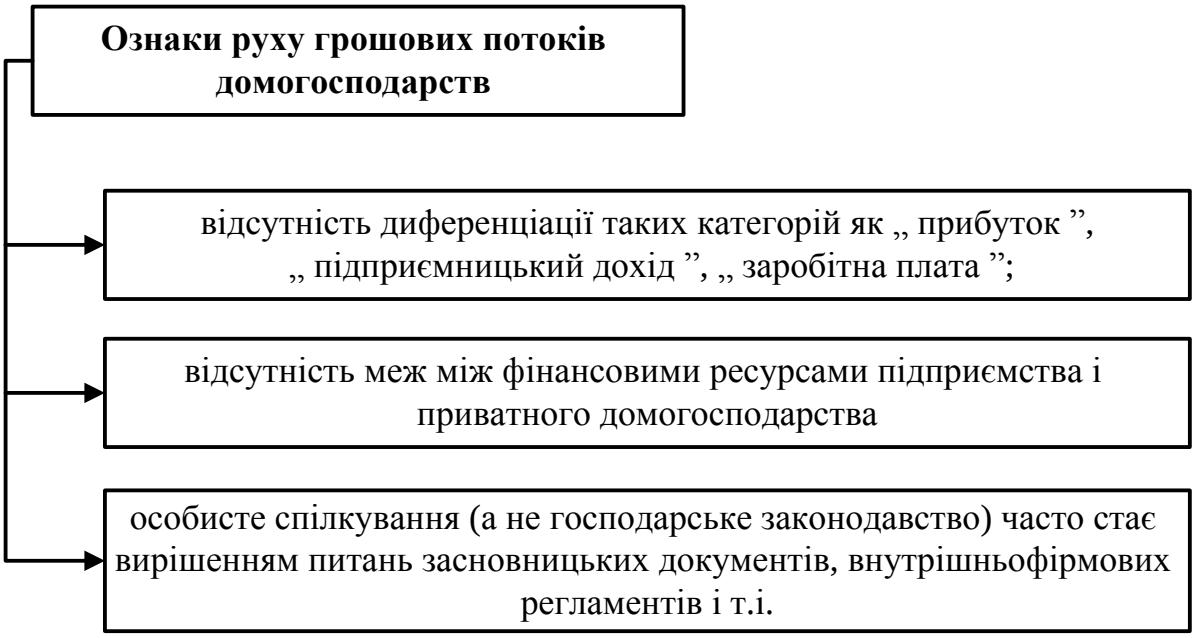

Рис.12.9. Ознаки руху грошових потоків домогосподарств

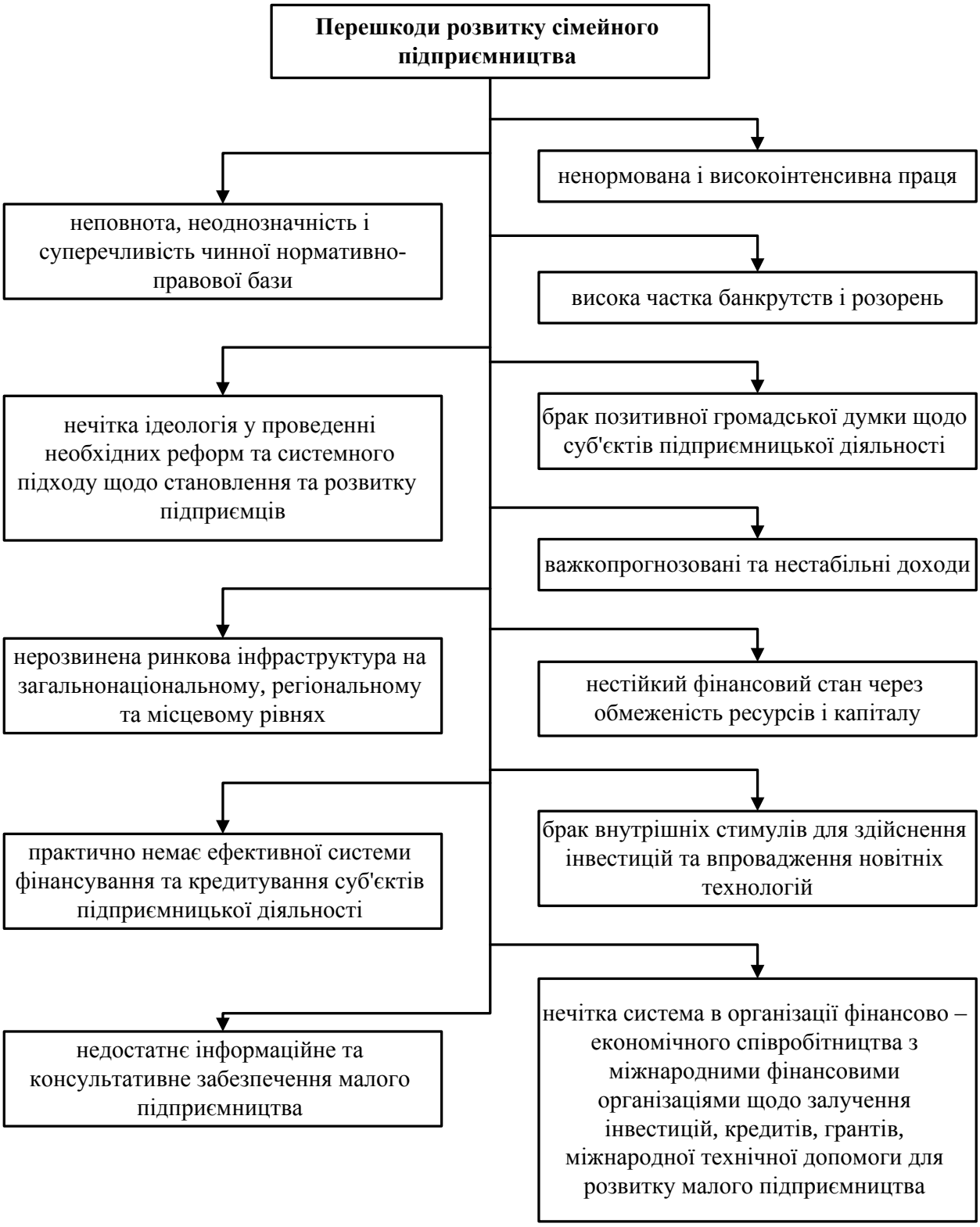

Рис.12.10. Перешкоди розвитку сімейного підприємництва в Україні

Рис.12.11. Шляхи виживання домогосподарств

12.3. Бюджет домогосподарства, його структура. Сукупні ресурси і сукупні витрати домогосподарства

Бюджет домогосподарства – *баланс фактичних доходів і витрат за визначений період часу (квартал, місяць, рік) та фінансова база життя, що надає домогосподарству власного стилю споживання та життєдіяльності.*

Таблиця 12.1.

Доходи та витрати домогосподарства

Доходи	Витрати
оплата праці	придбання продовольчих товарів (харчування)
доходи від підприємницької діяльності	придбання непродовольчих товарів
доходи від продажу продукції та майна	оплата житла і комунальних послуг
доходи від власності	оплата послуг культурно-побутового призначення
пенсії, стипендії, допомоги	оплата податків
грошова допомога від родичів та інших осіб	транспортні витрати
вартість споживчої продукції від самозаготівель	витрати на освіту, охорону здоров’я
пільги та субсидії безготівкові	витрати, пов’язані з веденням власного присадибного господарства
вартість подарованого майна	інвестиційні витрати
заощадження, позики, повернені борги	інші
інші (міграція)	

↓

Доходи бувають:

- постійні і змінні
- грошові і натуральні
- загальні і відокремлені

Таблиця 12.2.

Структура сукупних ресурсів міських та сільських домогосподарств України, %

Сукупні ресурси домогосподарства	Міські поселення	Сільська місцевість
1) оплата праці	54,0	27,1
2) доходи від підприємницької діяльності	5,5	3,7
3) доходи від продажу сільськогосподарської продукції	0,8	13,6
4) пенсії, стипендії, допомога та субсидії, надані готівкою	22,4	27,5
5) грошова допомога	6,9	7,0
6) вартість спожитої продукції від самозаготівель	2,3	14,6
7) пільги та субсидії безготівкові	0,6	0,4
8) інші надходження	7,5	6,1
Всього	100	100

Витрати домогосподарства - *сукупність платежів, які здійснюються з метою забезпечення життєдіяльності, що включають витрати на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, інвестиційні витрати, податки на доходи, майно, інші сплачені поточні трансферти (див.табл.12.1)*

Сукупні ресурси домогосподарства	Міські поселення	Сільські поселення
1) харчування	59,7	64,5
2) непродовольчі товари	20,0	19,0
3) послуги	12,4	5,2
4) неспоживчі сукупні витрати	7,9	11,3
Всього	100	100

Рис.12.12. Витрати домогосподарства** *Фінанси. Підручник за редакцією С.І. Юрія, В.М. Федосова. К., 2008р., С. 356,357*

ООН: 60% витрат з сімейного бюджету на харчування свідчить про рівень злиденності (в Україні: 59,7%)*

Е.Енгель: зі зростанням доходу частка витрат на харчування зменшується, а частка витрат на культурні і нематеріальні потреби збільшується

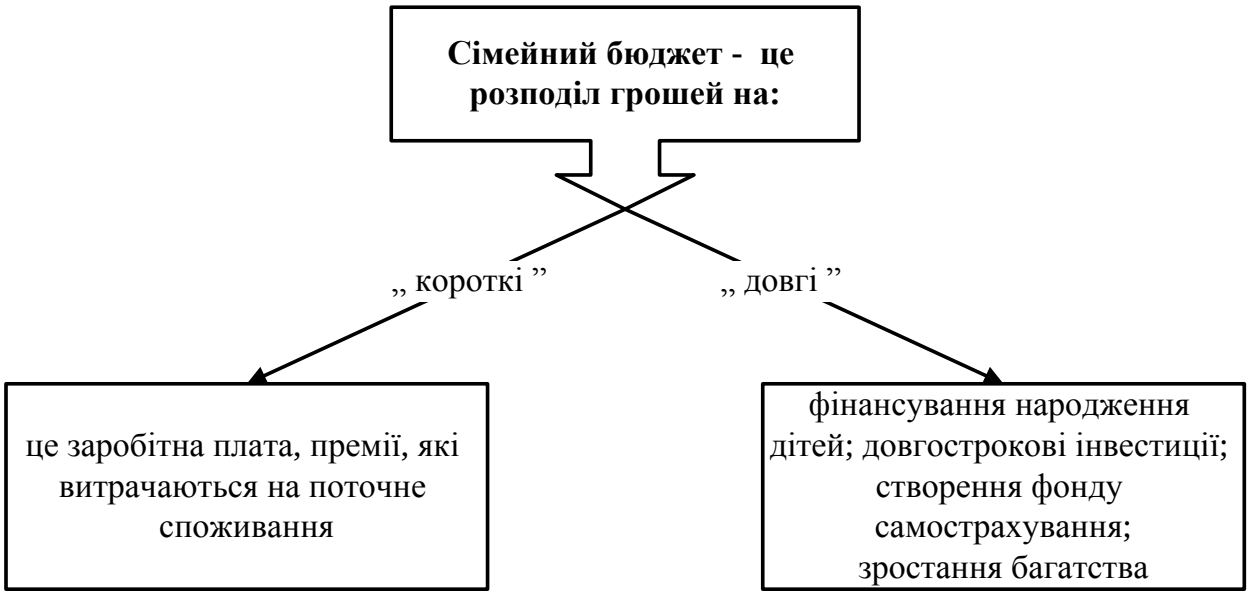

Рис.12.13.Структура сімейного бюджету

Статистика: 1 мігрант, що працює в Італії щорічно пересилає допомогу в Україну $ 5000; а по карпатському регіону - $ 9000*

Масштаби міграції: 14-15% від загальної чисельності населення*

зароблені кошти йдуть в основному на споживання (у т.ч. товарів тривалого користування);

інвестиційний потенціал цих коштів практично не використовується

Якими показниками оцінювати домогосподарство?

- доходами, але їх частина може бути прихована)
- витратами (статистика: вони перевищують доходи на 42% а величина тіньових доходів на 1 особу = 45 грн./рік)*

** Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — К. : Знання, 2008. — 611 с., С. 356,357*

12.4. Заощадження домогосподарств, їх класифікація, мотиви та чинники

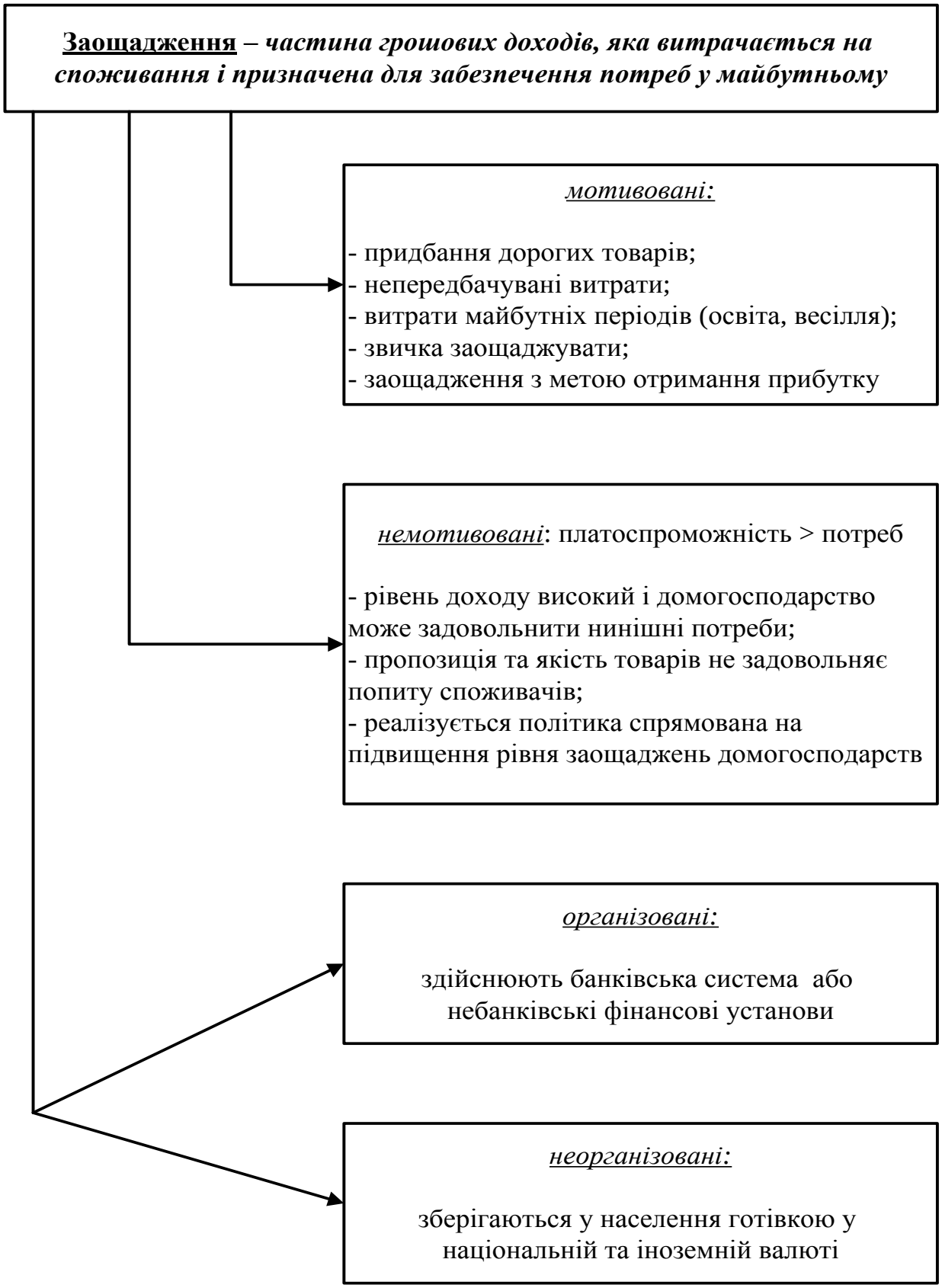

Рис.12.14. Заощадження домогосподарств та їх структура

Таблиця 12.3

Форми збереження коштів домогосподарствами

Назва	Переваги	Недоліки
1) банківський депозит	банк – тверда установа	депозитний ризик (неповернення вкладів)
2) банківські метали (злитки)	- метали цінуються і ціна їх зростає; - у довгостроковій перспективі найбільш актуальна форма заощадження	- не мають високої ліквідності; - злиток не кожен може придбати
3) депозити в іноземній валюті	можуть принести прибуток (у відповідності із зміною курсу національної валюти)	- можуть принести збитки (при зміні курсу національної валюти); - ліквідність менша, ніж гривні
4) депозити в гривні	компенсують вплив інфляції	ліквідність при строковому депозиті різко знижується

Висновок: форма заощадження залежить від його мети

Рис.12.15. Чинники ощадної активності домогосподарств

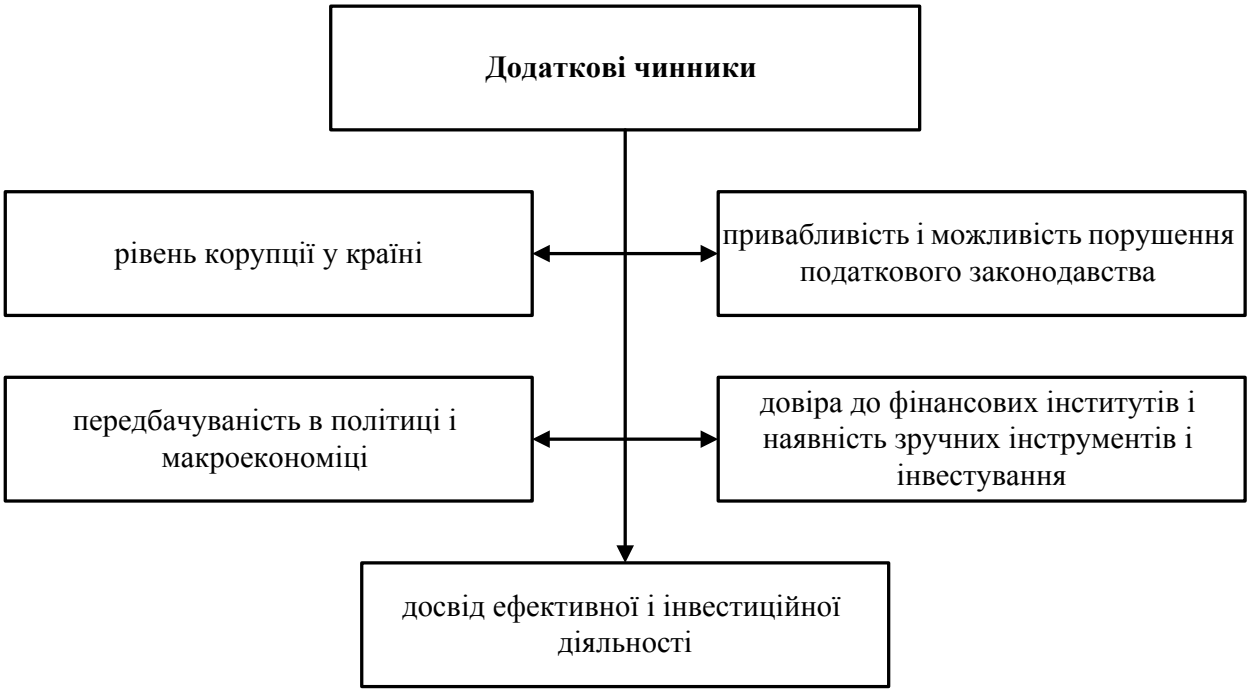

Рис.12.16. Чинники що впливають на розвиток домогосподарства в Україні

12.5. Особисті фінанси, їх розвиток в умовах ринку

Особисті (персональні) фінанси - *відносини, у які вступає громадянин з приводу розподілу та перерозподілу ВВП, формування і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів суспільства з метою збереження чи покращення свого соціального стану, вирішення життєвих завдань.*

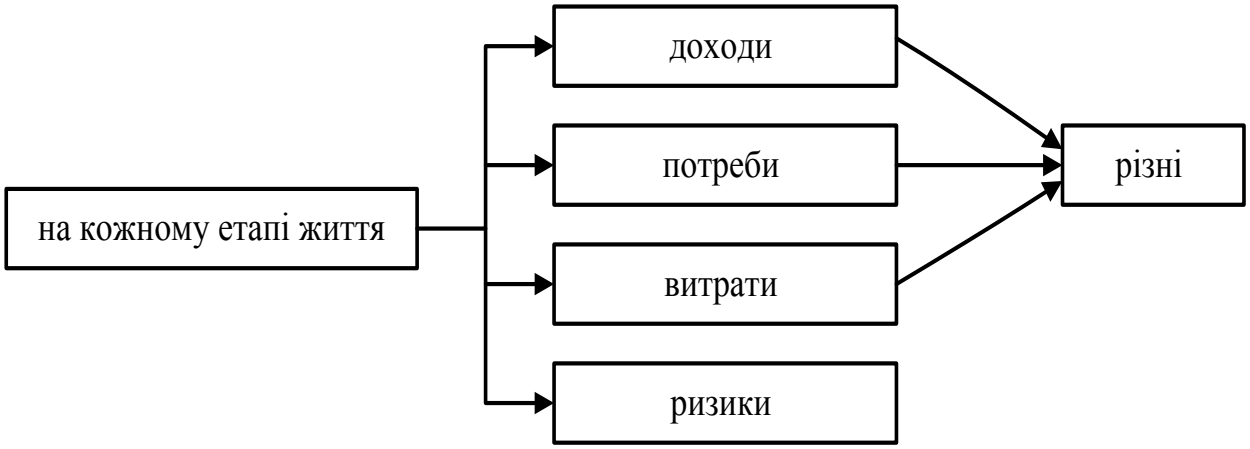

Рис.2.17. Склад особистих фінансів в процесі життя людини

С Л І Д З А У В А Ж И Т И:

1) грошові відносини найманого працівника з роботодавцем з приводу заробітної плати не є фінансовими. Заробітна плата – не фінансова категорія – це джерело фінансових ресурсів (хоч формування ФЗП – це фінансові відносини);

2) отримані фізичною особою доходи відносяться до фінансових відносин, в тому випадку, якщо їх власник створить відповідні фонди шляхом:

3) недоцільно зараховувати до фінансових відносини фізичної особи з комерційними банками з приводу залучення та погашення кредитів.

Рис.12.18. Особливості фінансів громадян

Основи фінансової діяльності громадян – це:

розподіл отриманого доходу на:

- податкові платежі;
- фонди споживання;
- фонди самострахування;
- фонди нагромадження

Загрози фінансовій безпеці громадян

- зубожіння населення;
- падіння реальних доходів;
- несвоєчасна виплата заробітної плати і пенсій;
- знецінення заощаджень;
- посилення майнового розшарування;
- диференціація доходів

Рис.12.19. Фінансова діяльність громадян

Мінімізація ризиків падіння фінансової безпеки громадян:

1) **страхування**
2) **матеріальне забезпечення людей похилого віку:**

- продовження роботи поряд із молодими працівниками;
- утримання родиною;
- одержання пенсії по старості;
- життя за рахунок раніше зароблених заощаджень

3) **оподаткування - доходів фізичних осіб**

Галузі страхування

страхування життя, здоров'я та працездатності, пенсійне страхування, від нещасних випадків (у розвинених країнах 5-7% від ВВП)

страхування майна

страхування відповідальності

Рис.12.20. Галузі страхування

Принципи оподаткування фізичних осіб:

1) прогресивність оподаткування (більший доход – більший податок)
2) врахування непрацездатних членів сім'ї
3) неоподаткований мінімум доходів встановлюється на рівні мінімальної заробітної платні (а вона не може бути меншою за прожитковий мінімум)

в Україні

а) спадщина, подарунки оподатковуються, але не окремо, а в складі доходів фізичних осіб; ставки диференціюються:
- від ступеня спорідненості;
- від виду об'єкта спадщини чи дарування (5%, 15%, 30%)

б) податок на депозитні відсотки у банку чи небанківській установі оподатковуються з 1 січня 2010 року (5% від об'єкта оподаткування)

в) "перекладення" непрямих податків з підприємств на споживачів показує, що рівень фактичного податкового навантаження в Україні – високий

г) треба створювати спеціальні фінансові служби, для допомоги громадянам розібратися у власних фінансових справах, зменшити сплату податкових зобов'язань

Причини нерозвиненості фінансово - консультаційної служби в Україні

1) особисті (персональні) фінанси - новий напрям фінансової науки

2) середній клас – основа фінансової стабільності - ще не сформувався

Рис.12.21. Причини нерозвиненості консультаційної служби в Україні

ТЕМА 13
Страхування та страховий ринок

13.1. Об’єктивна необхідність і сутність страхового захисту. Страхові фонди як джерело забезпечення страхового захисту.

13.2. Економічна природа і сутність страхування.

13.3. Функції і принципи страхування.

13.4. Класифікація страхування.

13.5. Поняття страхового ринку, його структура.

13.6. Державне регулювання у сфері страхування.

13.1. Об’єктивна необхідність і сутність страхового захисту. Страхові фонди як джерело забезпечення страхового захисту

Рис.13.1. Ознаки страхового захисту як економічної категорії

Рис.13.2. Основні форми організації страхового фонду

Рис.13.3. Структура централізованого резервного фонду

13.2. Економічна природа і сутність страхування

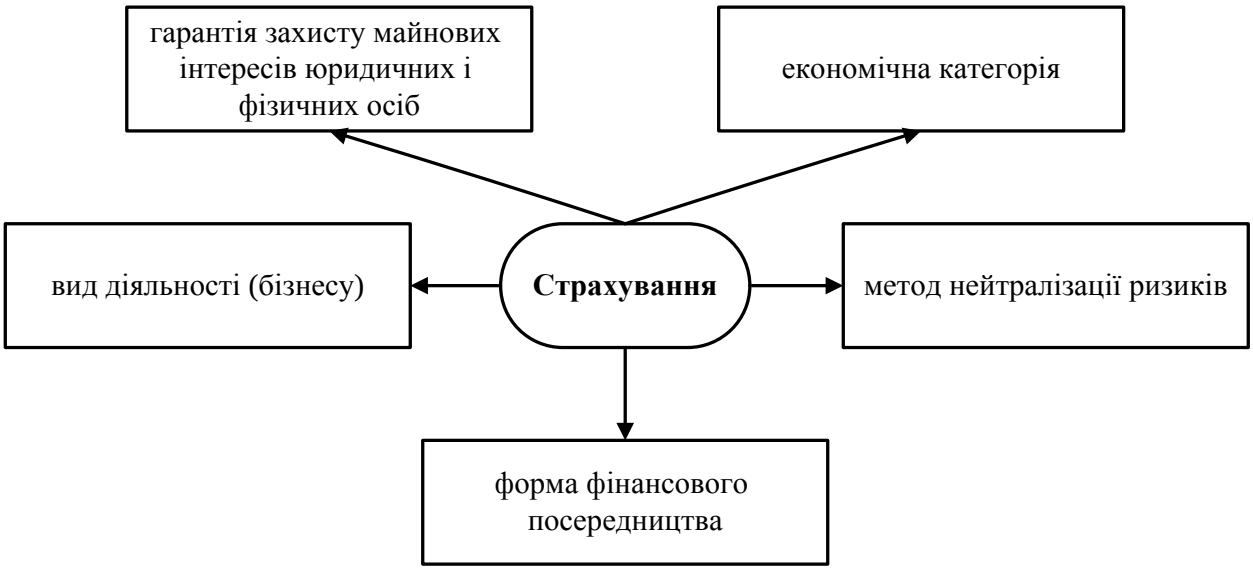

Рис.13.4. Сутність страхування

Рис. 13.5. Об’єкти страхування згідно із законом України “Про страхування”

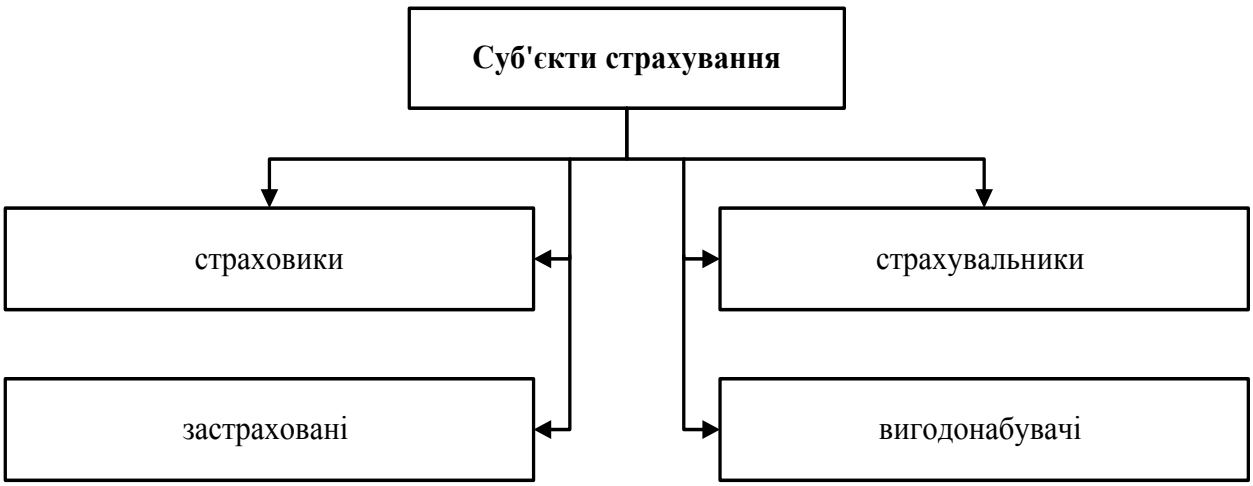

Рис.13.6. Склад суб’єктів страхування

Рис.13.7. Основні ознаки, що характеризують специфіку категорії страхування

13.3. Функції і принципи страхування

Рис.13.8. Функції страхування

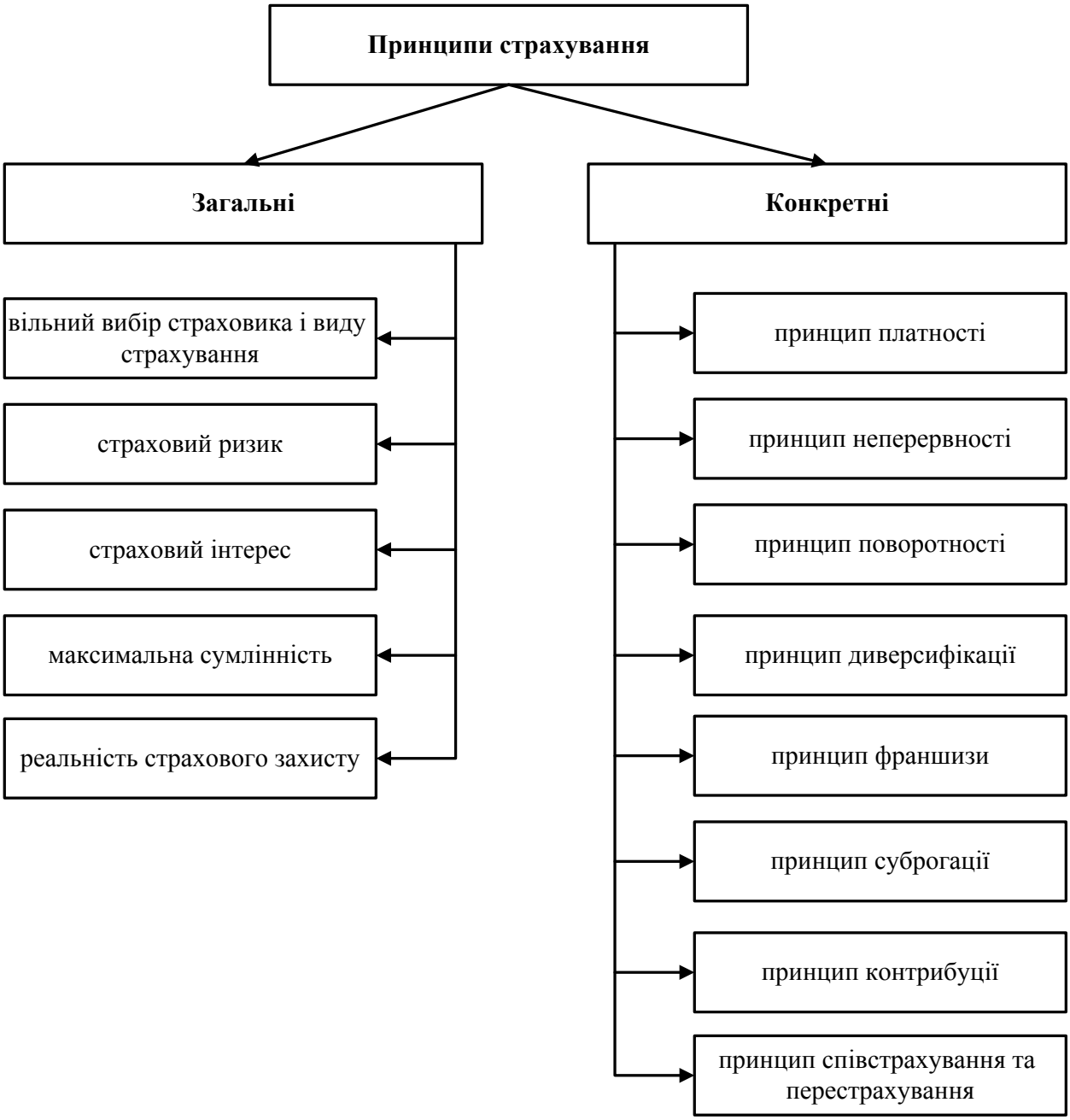

Рис.13.9. Принципи страхування

Коментар щодо принципів страхування:

Принцип максимальної сумлінності – принцип взаємної правдивості між страховиком і страхувальником.

Страховий інтерес – будь-який договір страхування може бути укладений тільки за наявності у страхувальника інтересу до організації захисту на випадок втрати майна, здоров'я чи життя.

Принцип платності – передача ризику за плату від страхувальника до страховика; це дає змогу сформувати відповідні страхові резерви, забезпечити окупність та прибутковість його діяльності.

Принцип неперервності – для отримання страхової виплати особі необхідно мати постійно діючий договір страхування, оскільки за його відсутності страхова виплата здійснюватися не буде.

Принцип поворотності – повернення страхувальнику страхових платежів у вигляді страхового відшкодування в разі настання страхового випадку (при ризиковому страхуванні) або страхової суми (при страхуванні життя).

Принцип диверсифікації – можливість здійснення діяльності страхових компаній поза межами основного бізнесу

Принцип франшизи – передбачає частину збитків, яка згідно з договором страхування не відшкодовується страховою компанією, тобто власну участь страхувальника у відшкодуванні збитків (застосовується для уникнення виплати за невеликими збитками, зацікавленості страховиків від зловживання страхувальників).

Принцип суброгації – передача страховику, який виплатив страхове відшкодування, права вимоги до особи, відповідальної за заподіяний збиток; інша назва - регресне право; на практиці застосовується ще й до настання реальної виплати відшкодування.

Принцип контрибуції – одна страхова компанія вимагає від іншої або інших компаній розподілити між собою виплату страхового відшкодування у випадку страхування одного об'єкта кількома компаніями.

Перестрахування – передача однією страховою компанією іншій частини зобов'язань згідно з укладеними договорами.

Співстрахування – страхування об'єкта за одним спільним договором кількома страховиками

13.4. Класифікація страхування

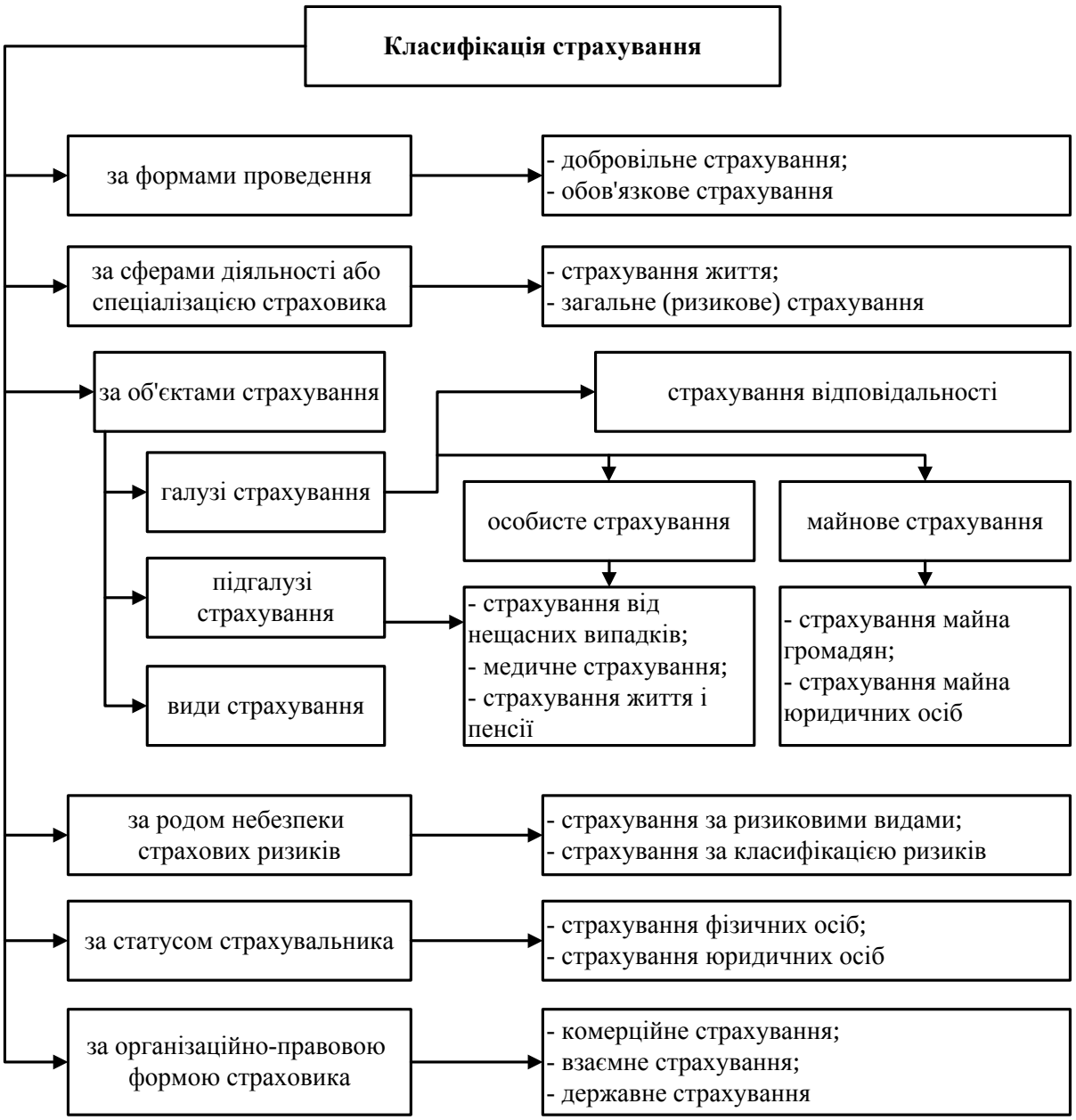

Рис.13.10. Класифікація страхування

13.5. Поняття страхового ринку, його структура

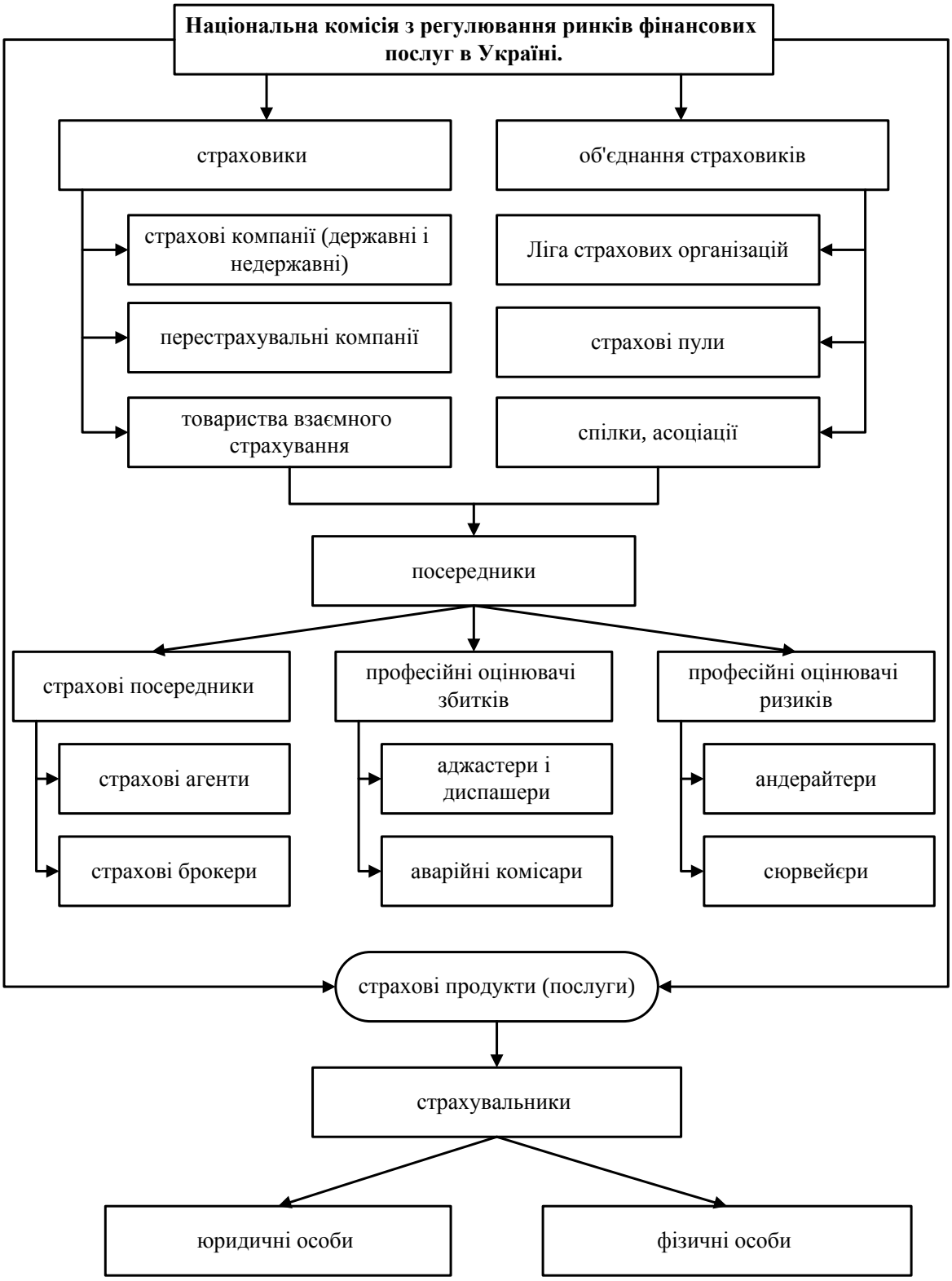

Рис.13.11. Організаційна структура страхового ринку

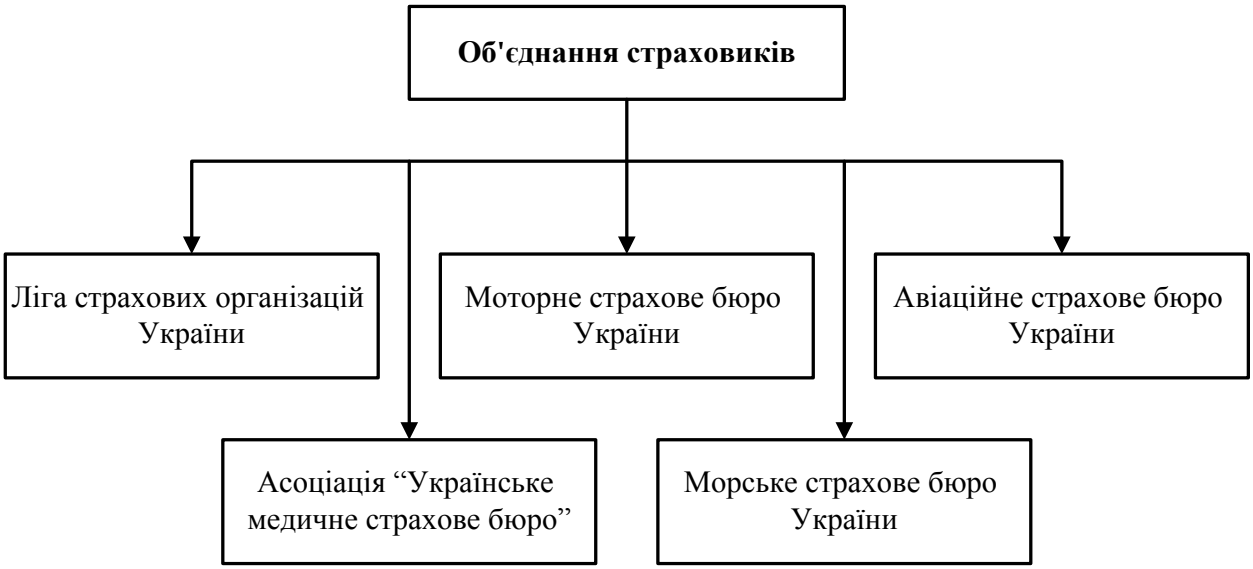

Рис.13.12. Об'єднання страховиків в Україні

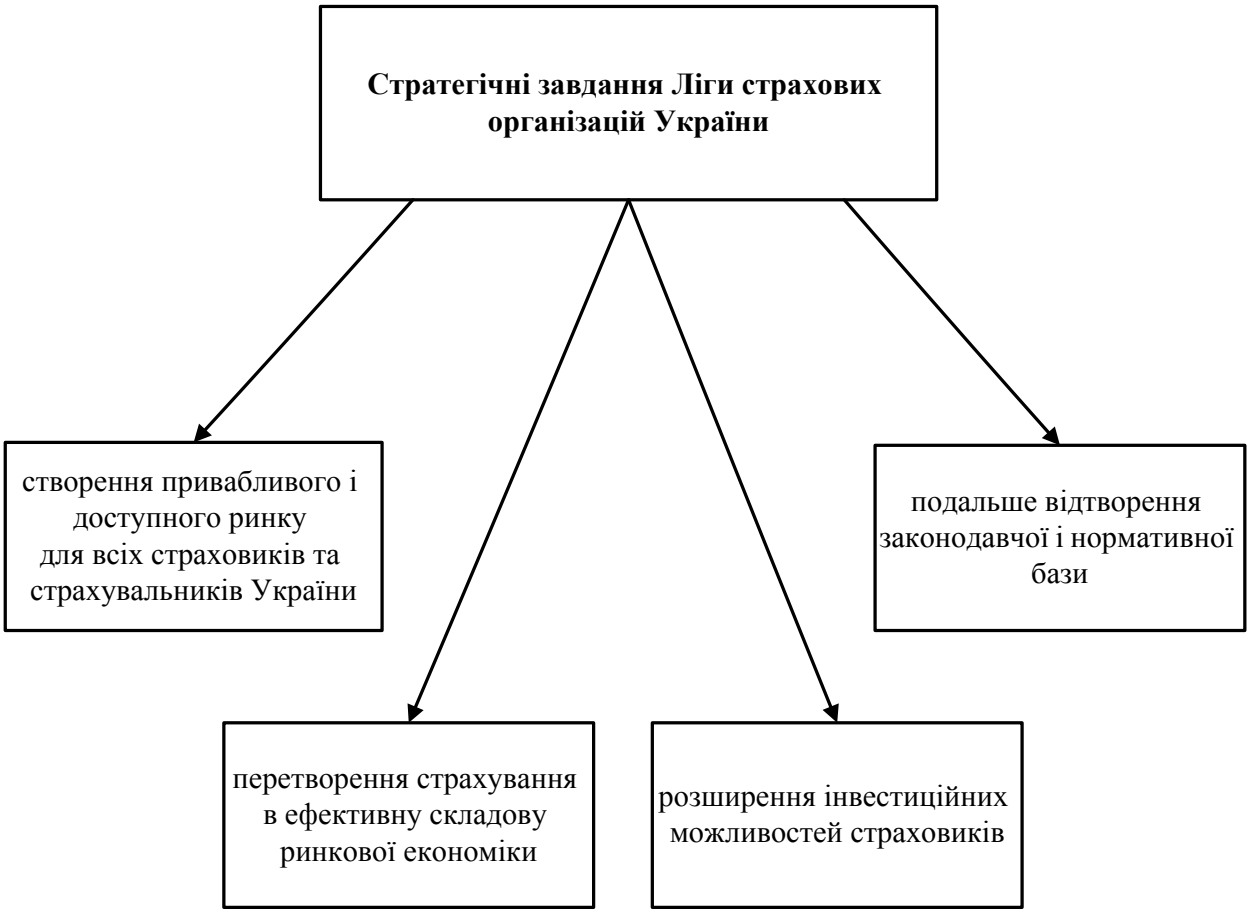

Рис.13.13. Головні стратегічні завдання Ліги страхових організацій України

13.6. Державне регулювання у сфері страхування

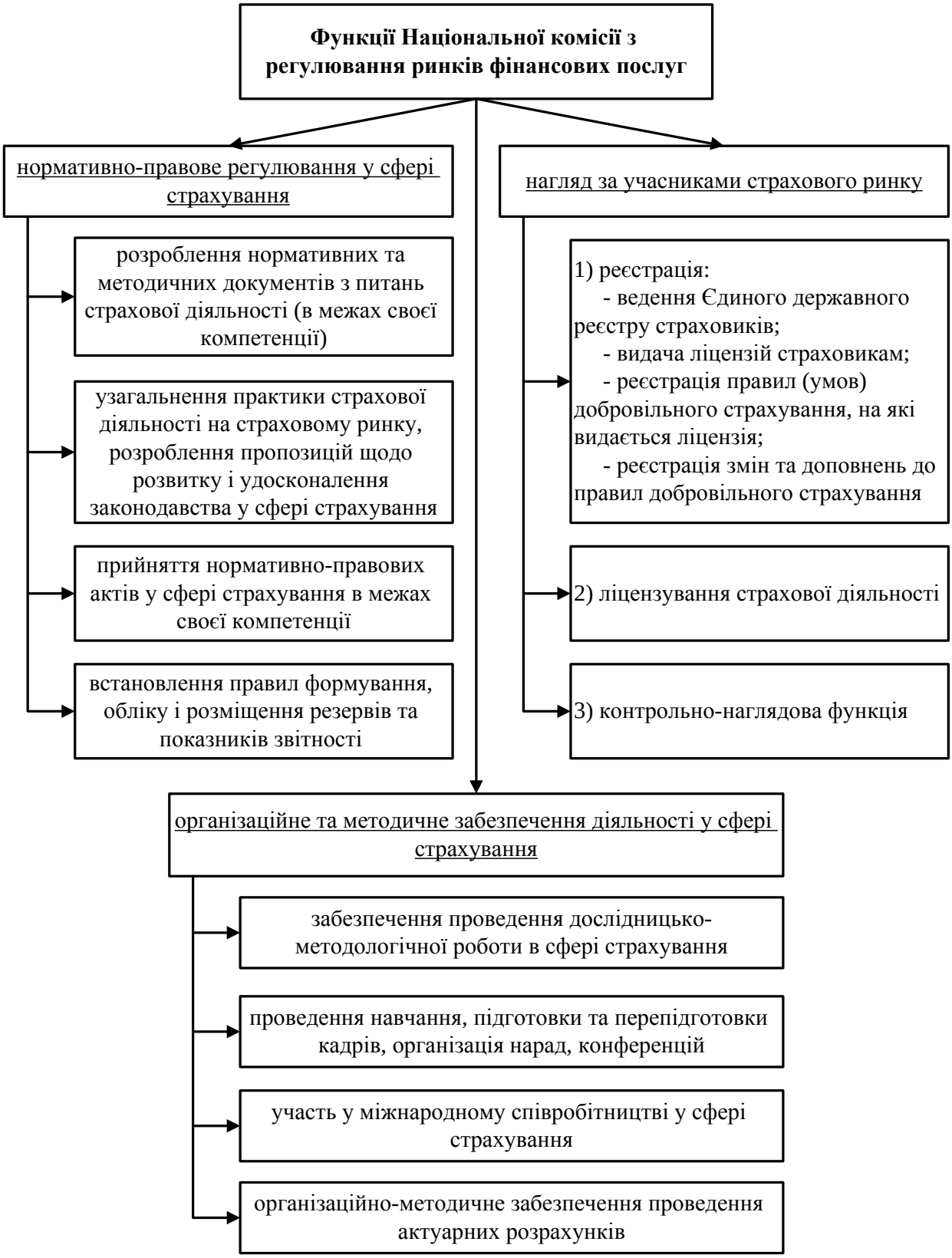

Рис.13.14. Функції Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України

Рис.13.15. Основні напрями вдосконалення державної політики в галузі страхування

Словник термінів до теми «Страхування та страховий ринок»

Страхування – (лат. “securus”, “sine cura”-«безтурботний»);друге значення: «страх», тому вживається як «захист», «підтримка», «гарантія успіху»;

страхування – система перерозподільчих відносин, що включає замкнутий солідарний розклад збитку між учасниками страхових відносин та відшкодування його із спеціальних цільових фондів, сформованих за рахунок внесків страхувальників при настанні несприятливої події;

страховики - фінансові установи, створені у різних формах товариств (згідно з Законом України), які одержали ліцензію на здійснення страхової діяльності;

страхувальники – громадяни та юридичні особи, які уклали зі страховиками договори страхування, сплачують страхові премії і мають право на отримання відшкодування у разі страхового випадку;

застраховані – особи, що беруть участь в особистому страхуванні, об’єктом захисту яких є життя, здоров’я і працездатність. Ця особа одночасно є і страхувальником. Але якщо батьки страхують дітей, а роботодавці своїх робітників, то у цьому випадку діти і робітники є застрахованими особами, а батьки і роботодавці-страхувальниками;

вигодонабувачі – особи, зазначені страхувальником у договорі для страхового відшкодування або виплати у разі, коли страхувальник, або застрахована особа не зможе скористатися належними сумами самостійно;

перестрахувальник - страховик, що передає другому страховику договір страхування;

перестраховик – страховик, який бере договір страхування у перестрахування і зобов’язання за ним;

співстрахування – участь у страхуванні одночасно декількох страховиків;

страховий ринок – сукупність економічних відносин у процесі функціонування яких формується попит та пропозиція на страхові послуги та здійснюється акт купівлі-продажу;

страхові посередники – страхові брокери чи агенти, через яких укладається договір страхування і вирішуються окремі питання щодо врегулювання претензій;

страхові брокери – юридичні особи, або громадяни, які офіційно зареєстровані і за винагороду здійснюють посередницьку діяльність від свого імені і на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні;

страхові агенти – юридичні і фізичні особи, які є представниками страховика і діють у його інтересах за винагороду і на підставі договору доручення із страховиком;

аджастери (диспашери) – спеціалісти з розрахунку аварій та розподілу збитків у морських перевозках;

аварійні комісари – встановлюють причини настання страхового випадку, характер та розмір збитку, як правило, під час ДТП;

сюрвеєри – інспектори чи агенти страховика, що здійснюють огляд та оцінку майна і визначають імовірність реалізації страхового ризику;

андерайтери – юридичні особи, які діють від імені страховика та мають право брати на страхування запропоновані ризики, визначати тарифні ставки й умови договорів страхування на основі норм страхового права;

страховий продукт – специфічна страхова послуга, що надається страхувальнику при виконанні договору страхування і відображає асортимент страхового ринку.

ТЕМА 14
Фінансовий ринок

14.1. Фінансовий ринок у системі економічних відносин.

14.2. Сегментація фінансового ринку.

14.3. Характеристика інструментів фінансового ринку.

14.4. Суб’єкти фінансового ринку.

14.5. Фінансові посередники: класифікація та функціональне призначення.

14.1. Фінансовий ринок у системі економічних відносин

За економічною сутністю **фінансовий ринок** – *сукупність економічних відносин, які виникають між його учасниками при формуванні попиту і пропозиції на специфічні фінансові послуги, пов'язані з купівлею - продажем фінансових активів, які знаходяться у власності економічних суб'єктів національної, регіональної та світової економіки.*

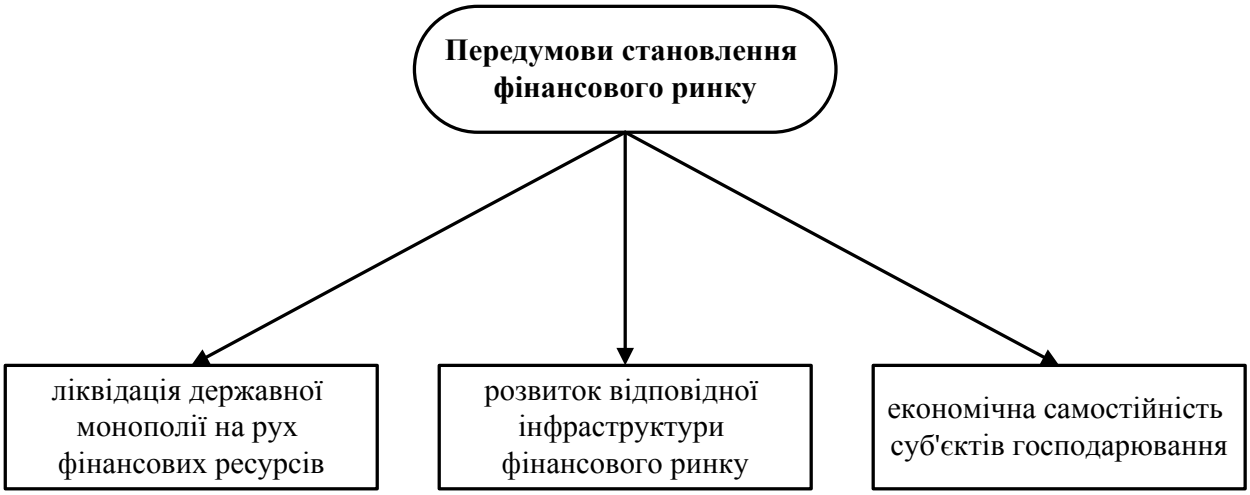

Рис.14.1 Основні передумови становлення фінансового ринку в Україні

Рис.14.2. Основні функції фінансового ринку

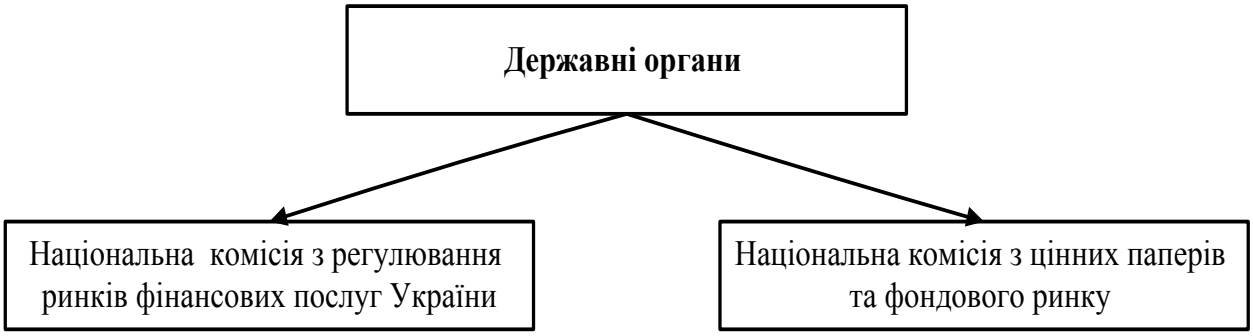

Рис. 14.3. Державні органи, що здійснюють регулювання фінансового ринку в Україні

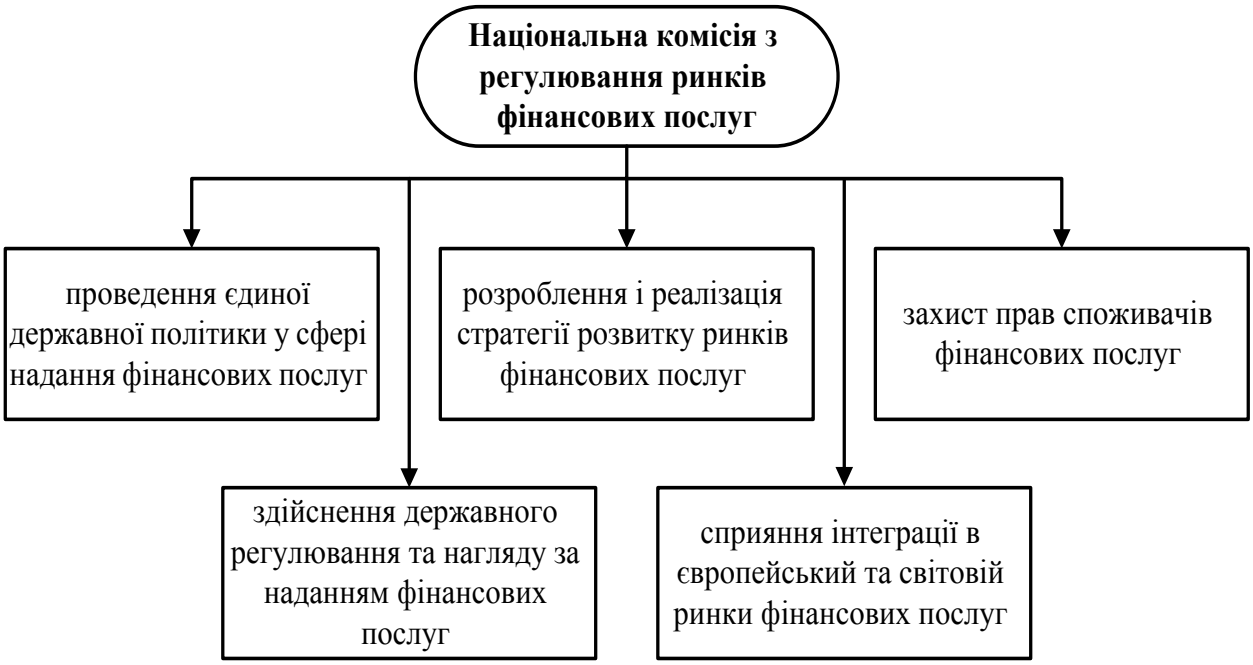

Рис. 14.4. Основні завдання Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України

Рис. 14.5. Основні завдання Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку

14.2. Сегментація фінансового ринку

<u>Сегментація фінансового ринку</u> – *процес цілеспрямованого поділу його видів на індивідуальні сегменти залежно від характеру фінансових інструментів, які обертаються на ринку.*

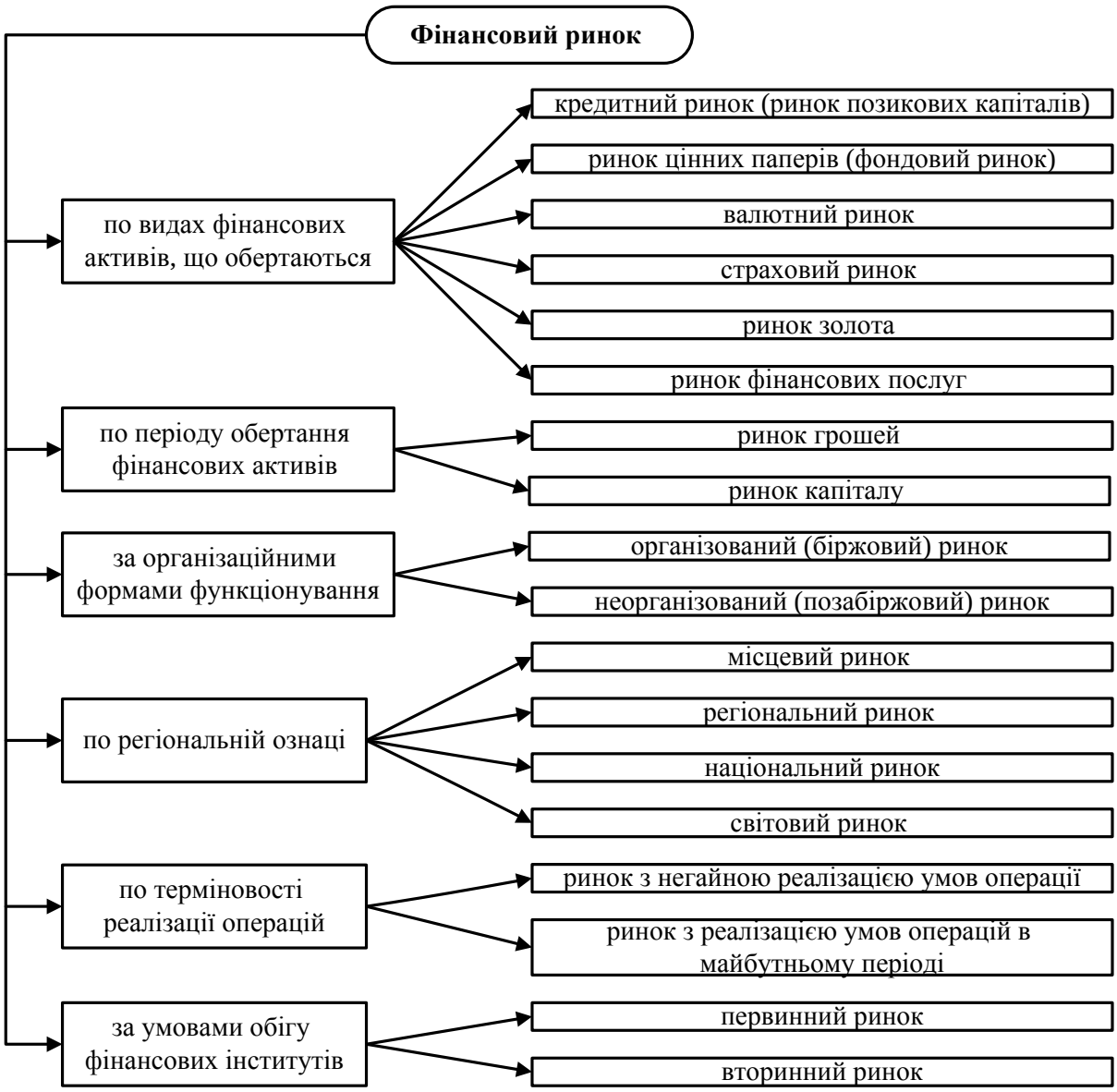

Рис.14.6. Класифікація фінансового ринку

14.3. Характеристика інструментів фінансового ринку

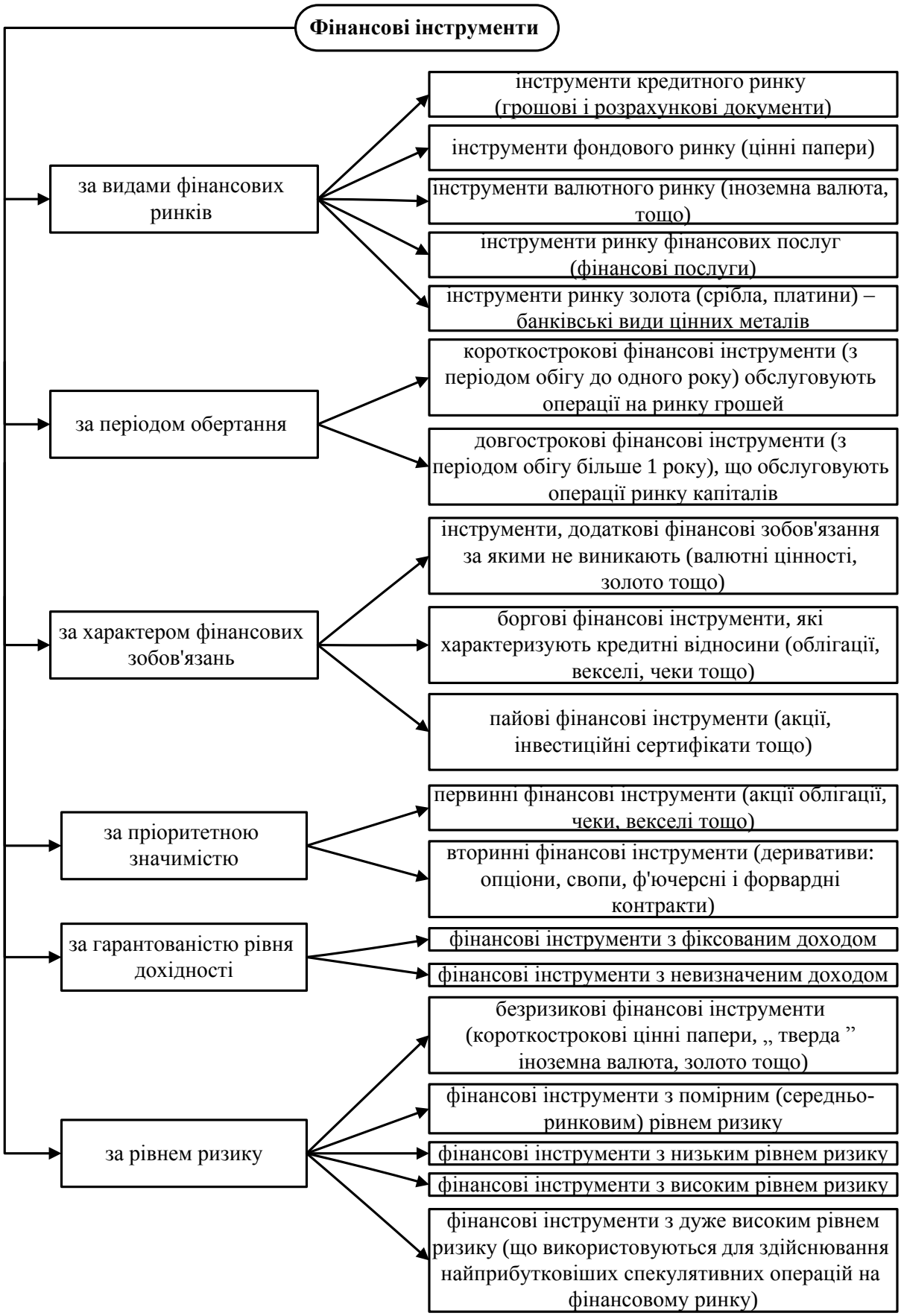

Рис. 14.7. Класифікація інструментів фінансового ринку

14.4. Суб’єкти фінансового ринку

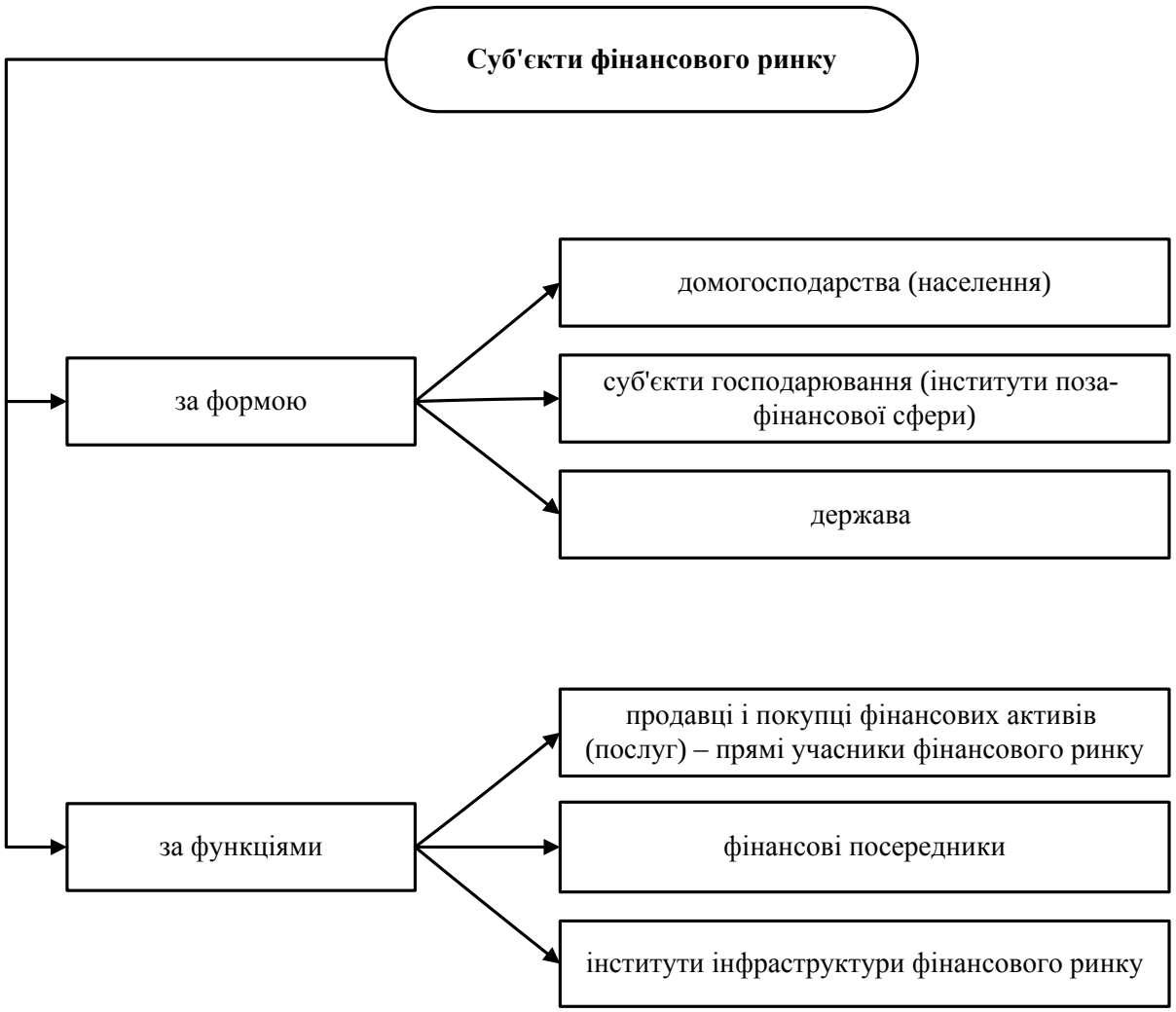

Рис. 14.8. Класифікація суб’єктів фінансового ринку

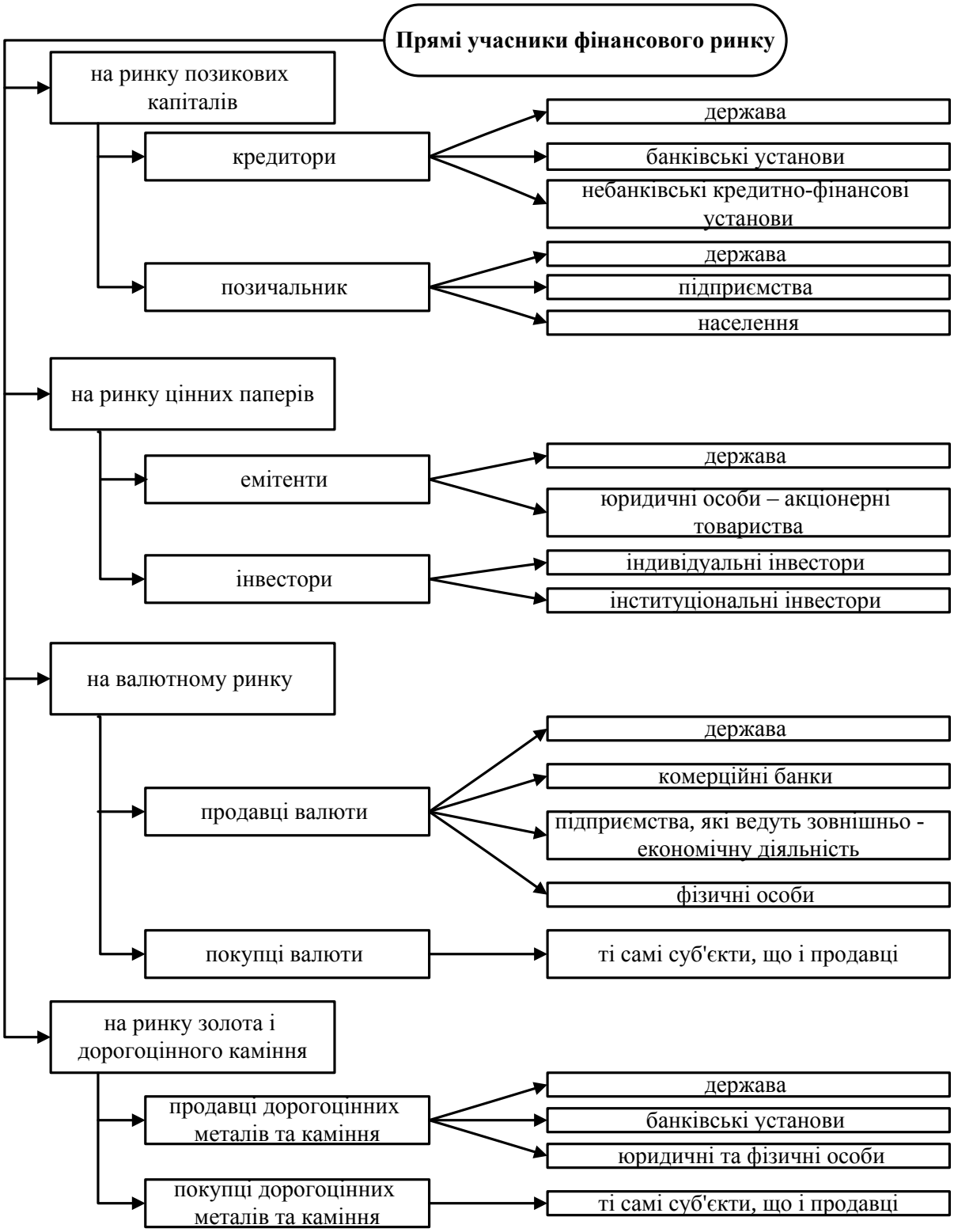

Рис. 14.9. Склад і класифікація прямих учасників фінансового ринку

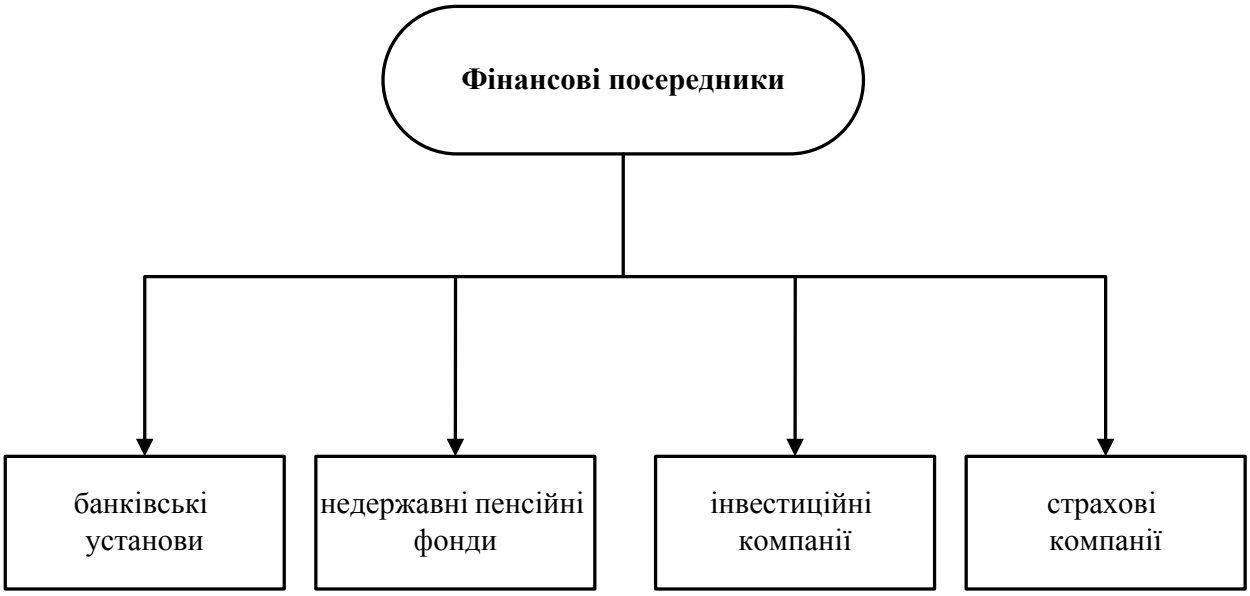

Рис.14.10. Склад фінансових посередників

Фінансові посередники водночас є інструментами інфраструктури фінансового ринку.

<u>Інфраструктура фінансового ринку</u> - *сукупність установ та організацій, які обслуговують учасників фінансового ринку з метою підвищення ефективності здійснюваних ними операцій і забезпечують процес безперервного функціонування фінансового ринку та вільний рух товарів і послуг на ньому*.

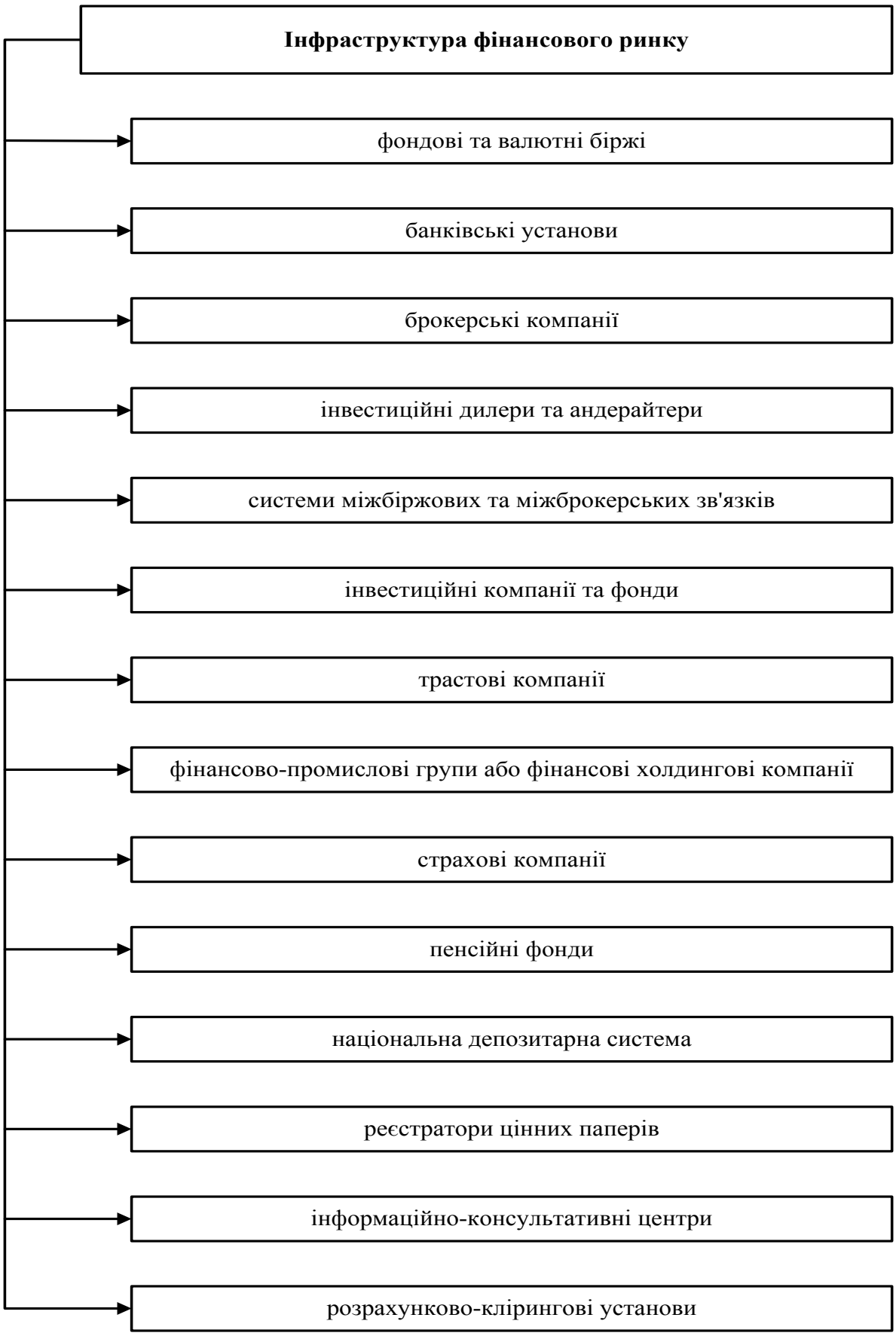

Рис. 14.11. Склад інститутів інфраструктури фінансового ринку

14.5. Фінансові посередники: класифікація та функціональне призначення

Фінансові посередники – *це, як правило, великі фінансові структури (фінансові установи), які допомагають юридичним і фізичним особам, що мають заощадження, диверсифікувати їх (тобто вкласти капітал у різні підприємства).*

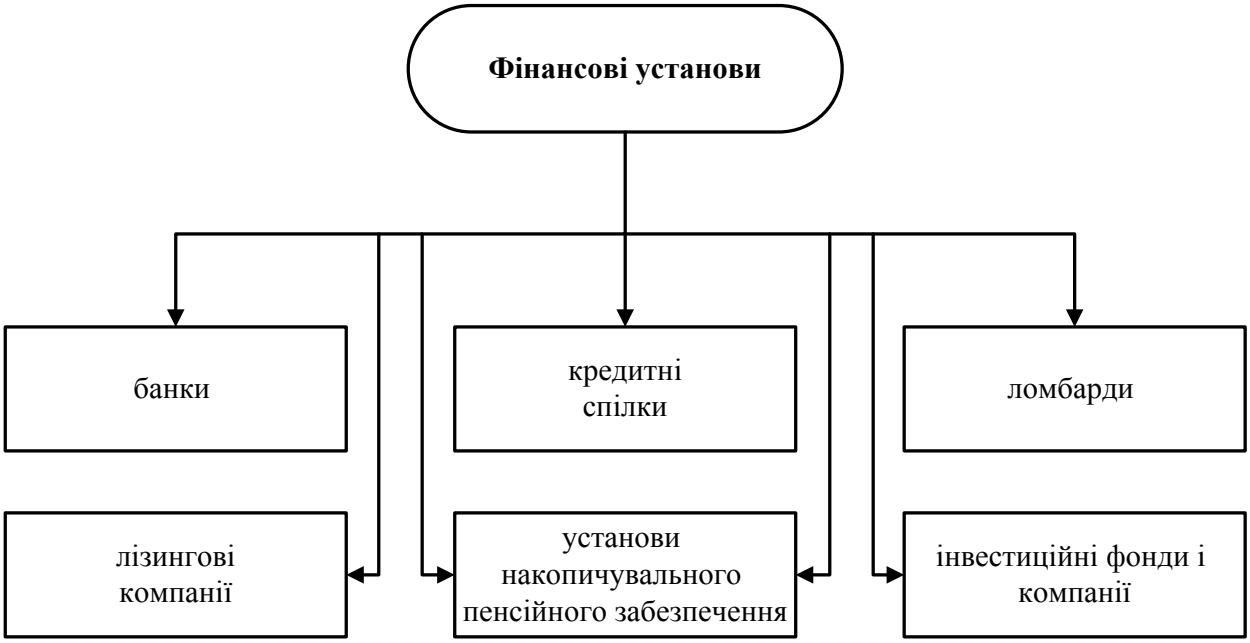

Рис 14.12. Склад фінансових установ-посередників на фінансовому ринку

Фінансова установа – *юридична особа, яка відповідно до чинного законодавства надає одну або декілька фінансових послуг і внесена до відповідного реєстру в порядку, встановленому законом.*

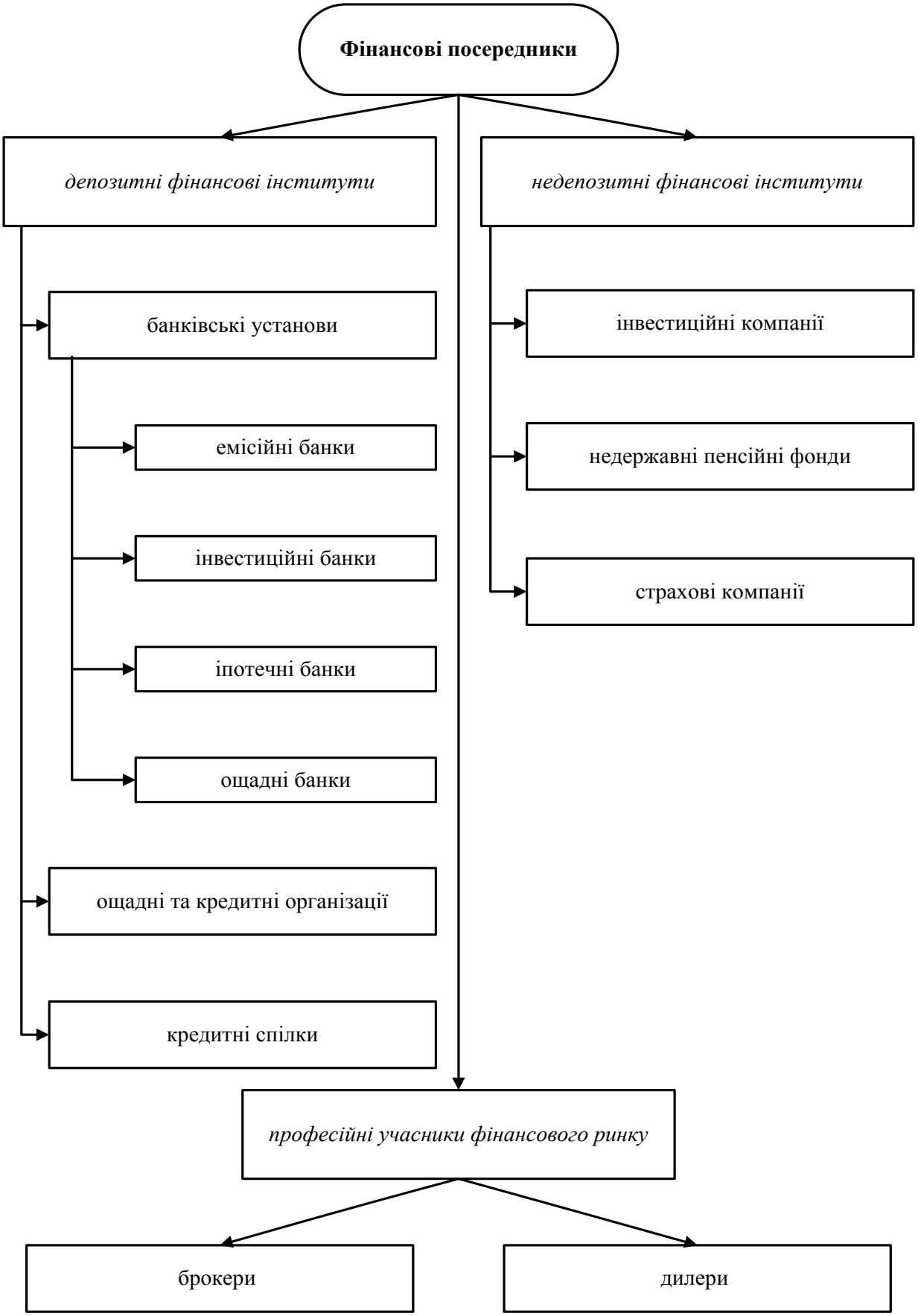

Рис.14.13. Класифікація фінансових посередників

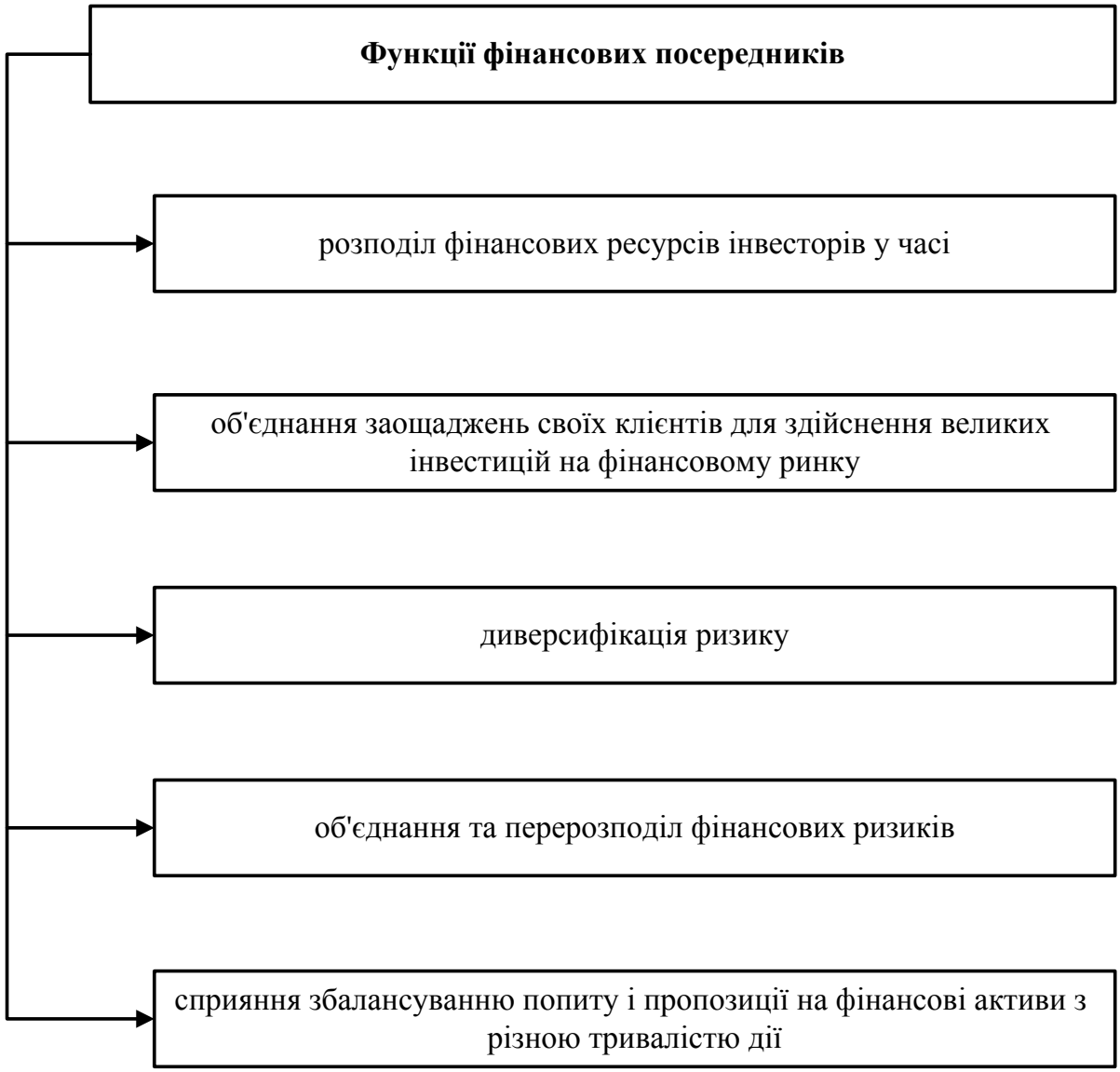

Рис.14.14. Основні функції фінансових посередників

ТЕМА 15
Фінансовий менеджмент

15.1. Сутність фінансового менеджменту.

15.2. Фінансові рішення, їх розробка, прийняття та реалізація.

15.3. Мета й основні завдання фінансового менеджменту.

15.4. Послідовність та етапи розроблення стратегії фінансового менеджменту.

15.5. Принципи і функції фінансового менеджменту, їх характеристика.

15.6. Механізм фінансового менеджменту, його сутність та складові.

15.1. Сутність фінансового менеджменту

<u>Фінансовий менеджмент</u> (ФМ) – *система <u>підходів</u>, <u>принципів</u> та <u>методів</u> розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень з фінансово господарської діяльності суб'єктів господарювання.*

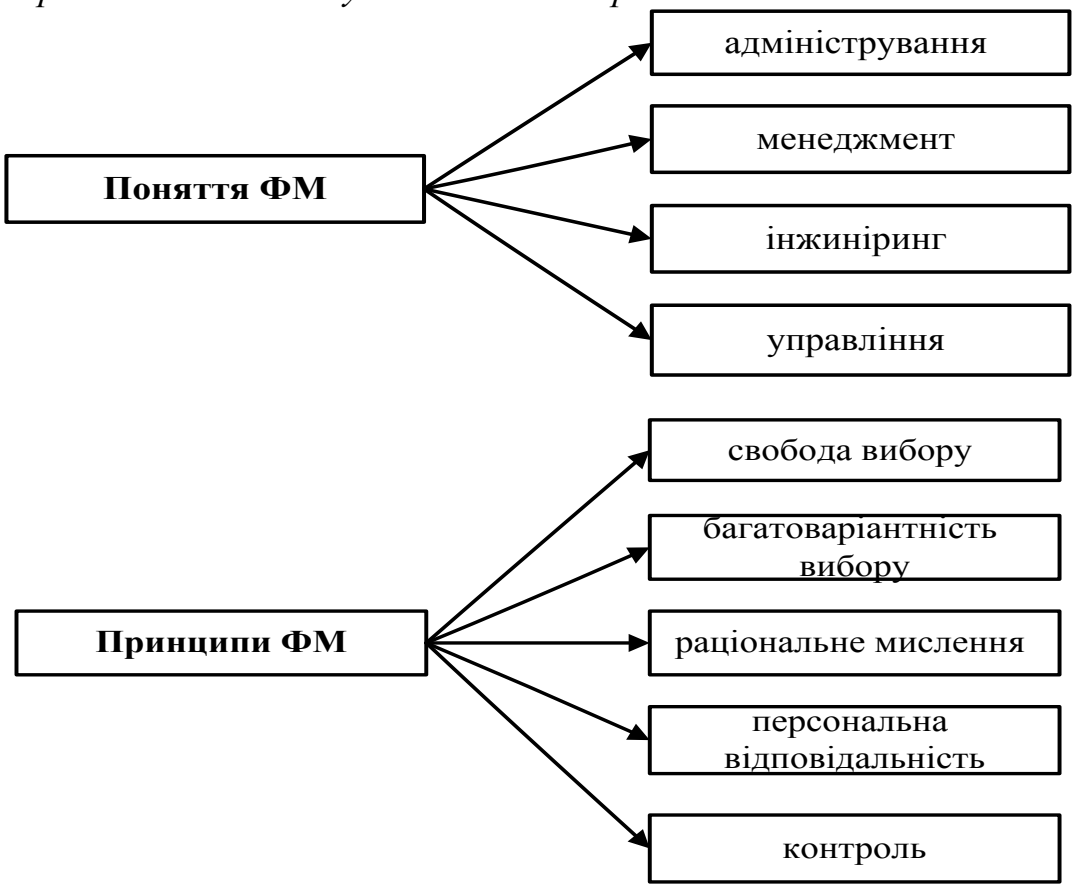

Рис.15.1.Класифікація основних понять та принципів фінансового менеджменту

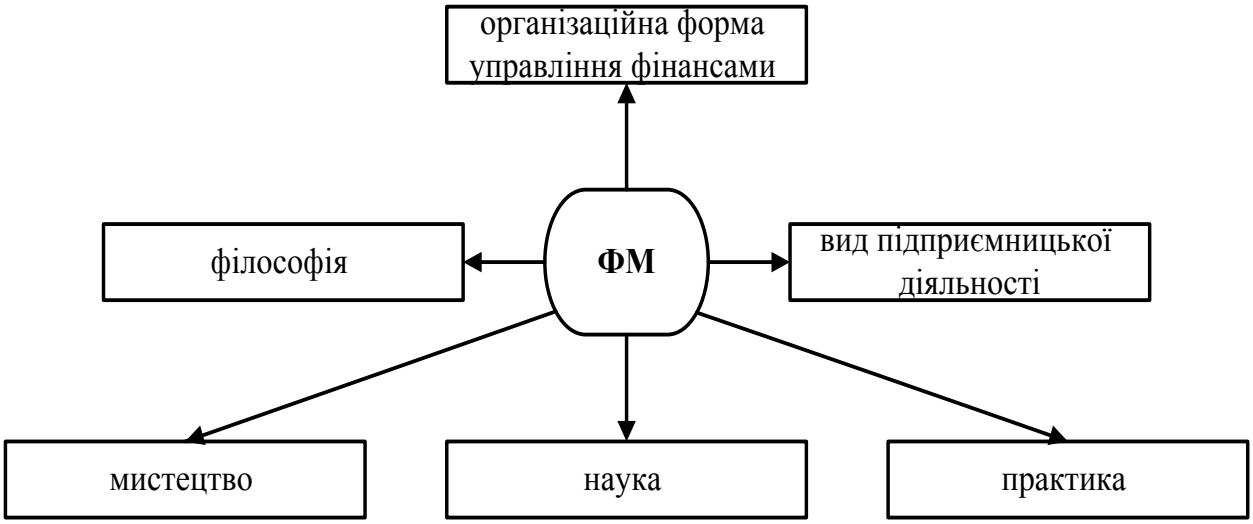

Рис.15.2. Сутнісні основи фінансового менеджменту

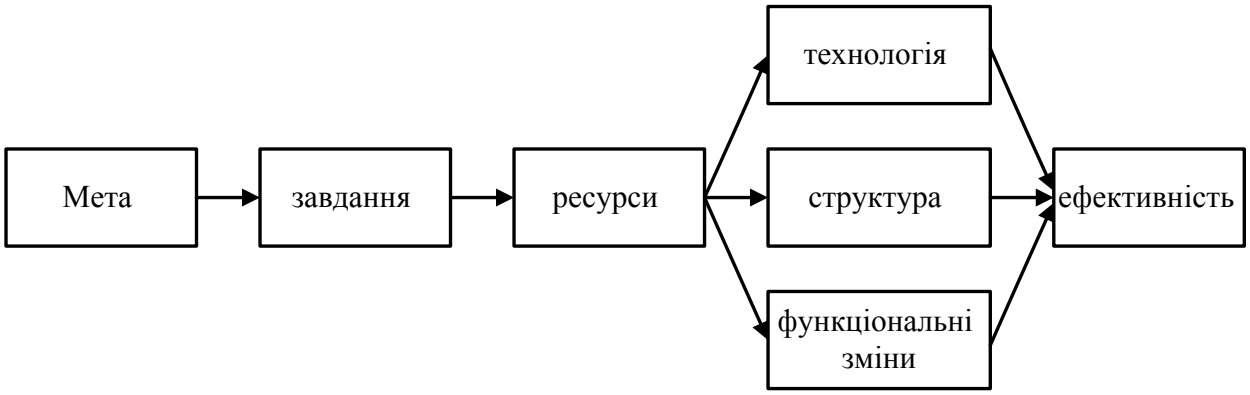

Рис 15.3. Основні зміни внутрішнього середовища організації

15.2. Фінансові рішення, їх розробка, прийняття та реалізація

Рис. 15.4. Процес розробки та реалізації фінансових рішень

15.3. Мета й основні завдання фінансового менеджменту

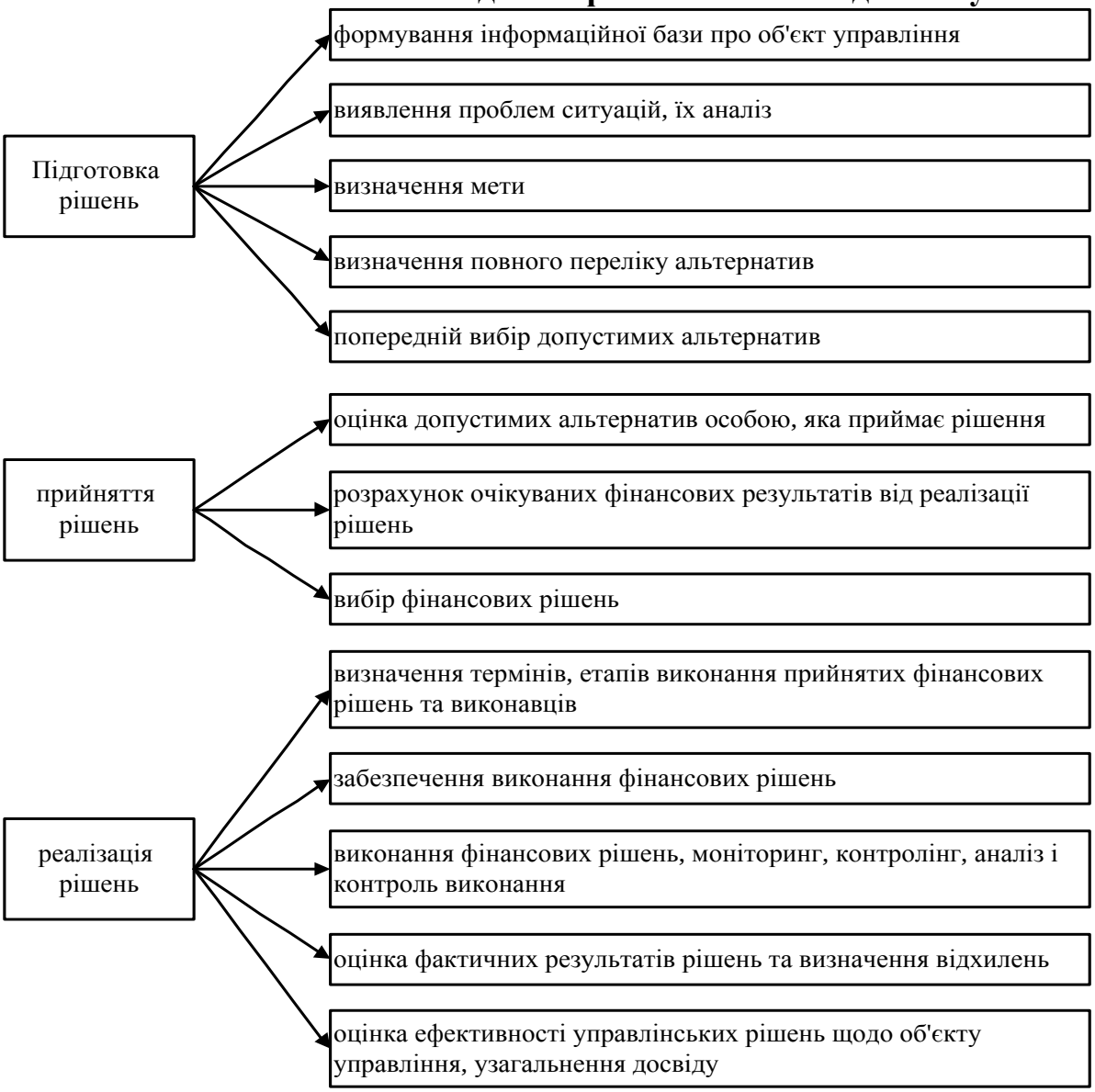

Рис.15.5. Етапи та складові процесу підготовки, прийняття та реалізації фінансових рішень

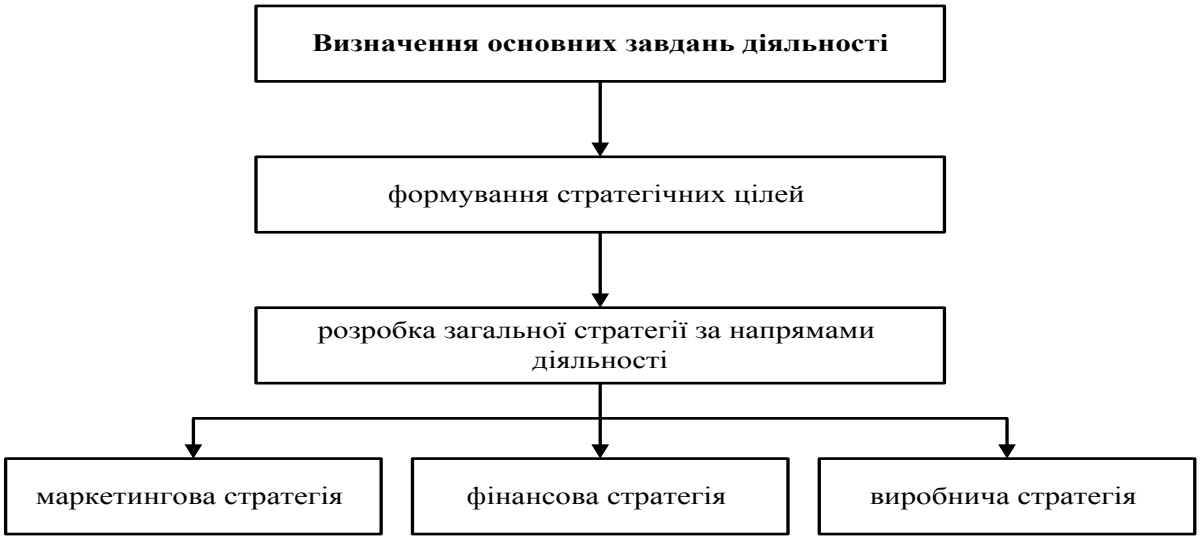

Рис. 15.6. Фінансова стратегія у загальній стратегії розвитку підприємств

15.4. Послідовність та етапи розроблення стратегії фінансового менеджменту

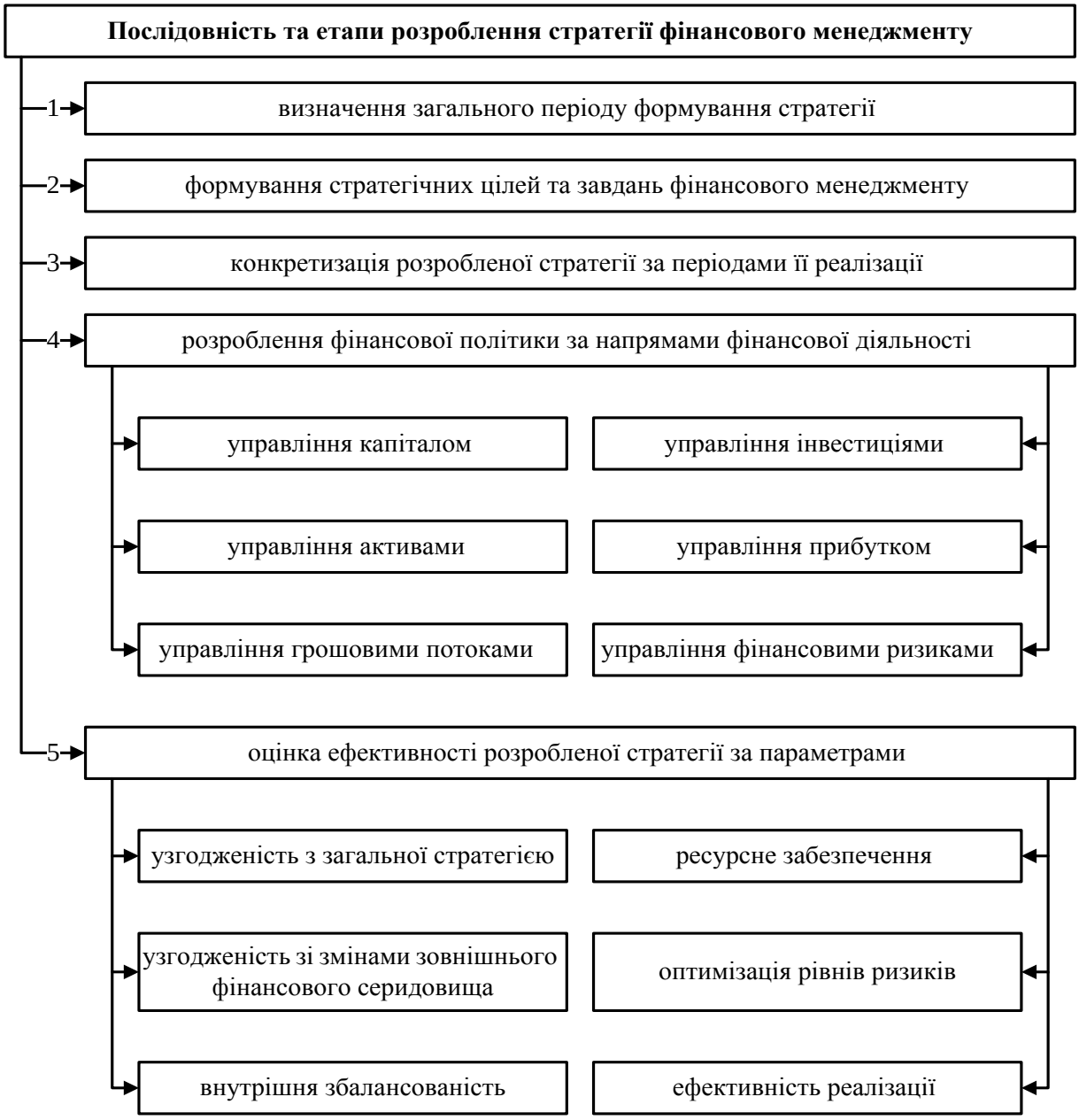

Рис.15.7. Процес розробки стратегії фінансового менеджменту

15.5. Принципи і функції фінансового менеджменту, їх характеристика

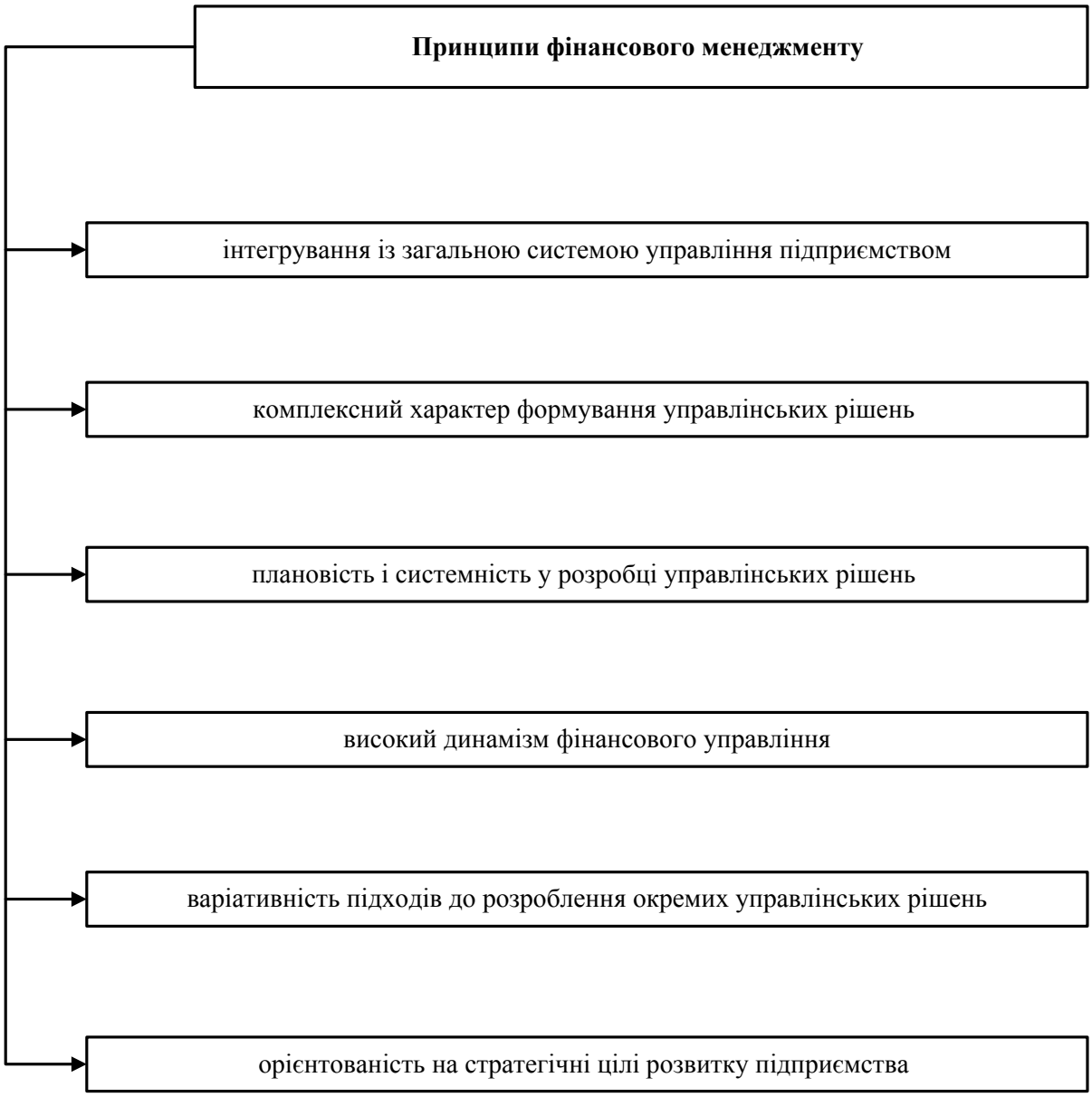

Рис.15.8. Принципи фінансового менеджменту

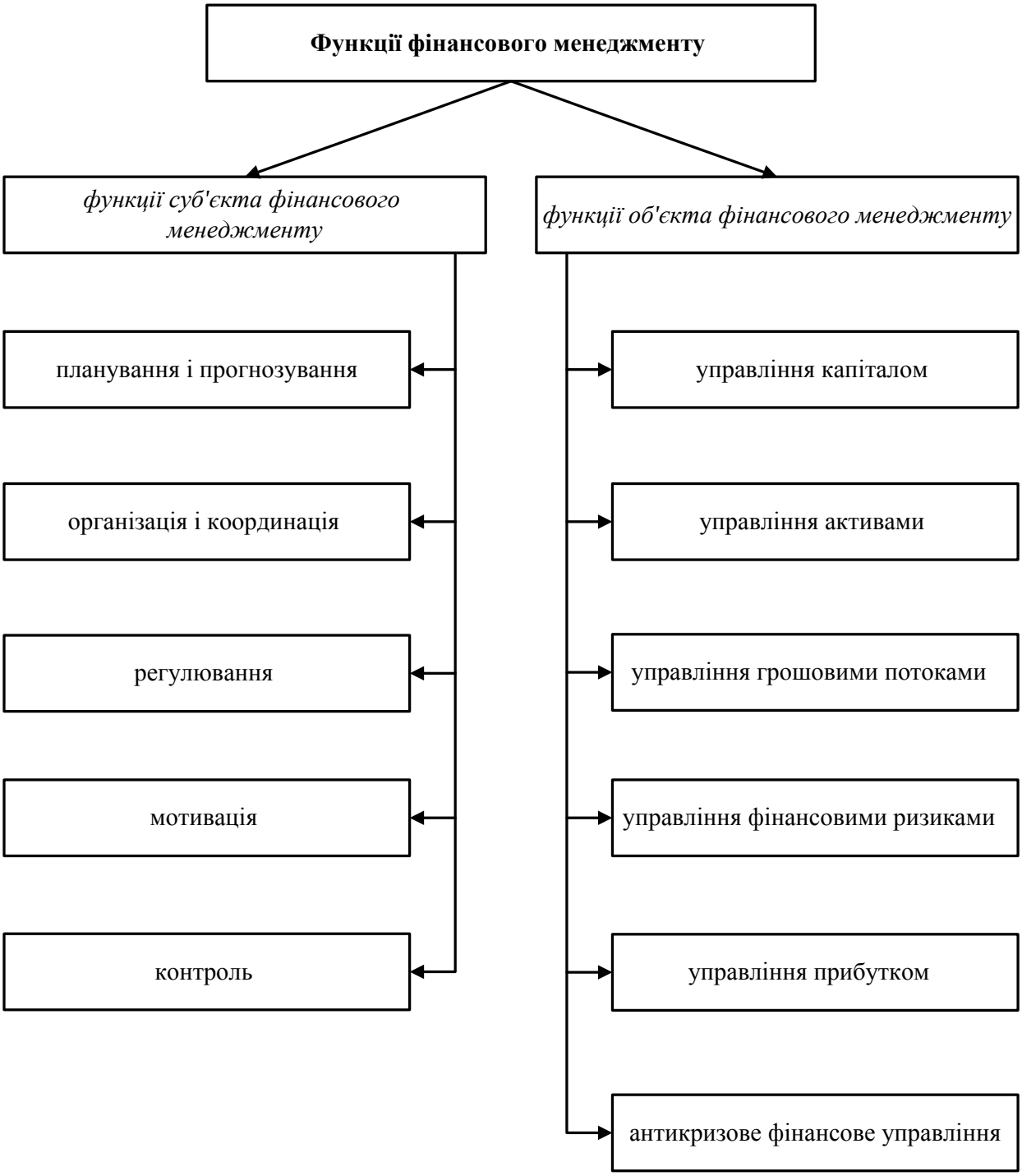

Рис 15.9. Класифікація функцій фінансового менеджменту

15.6. Механізм фінансового менеджменту, його сутність та складові

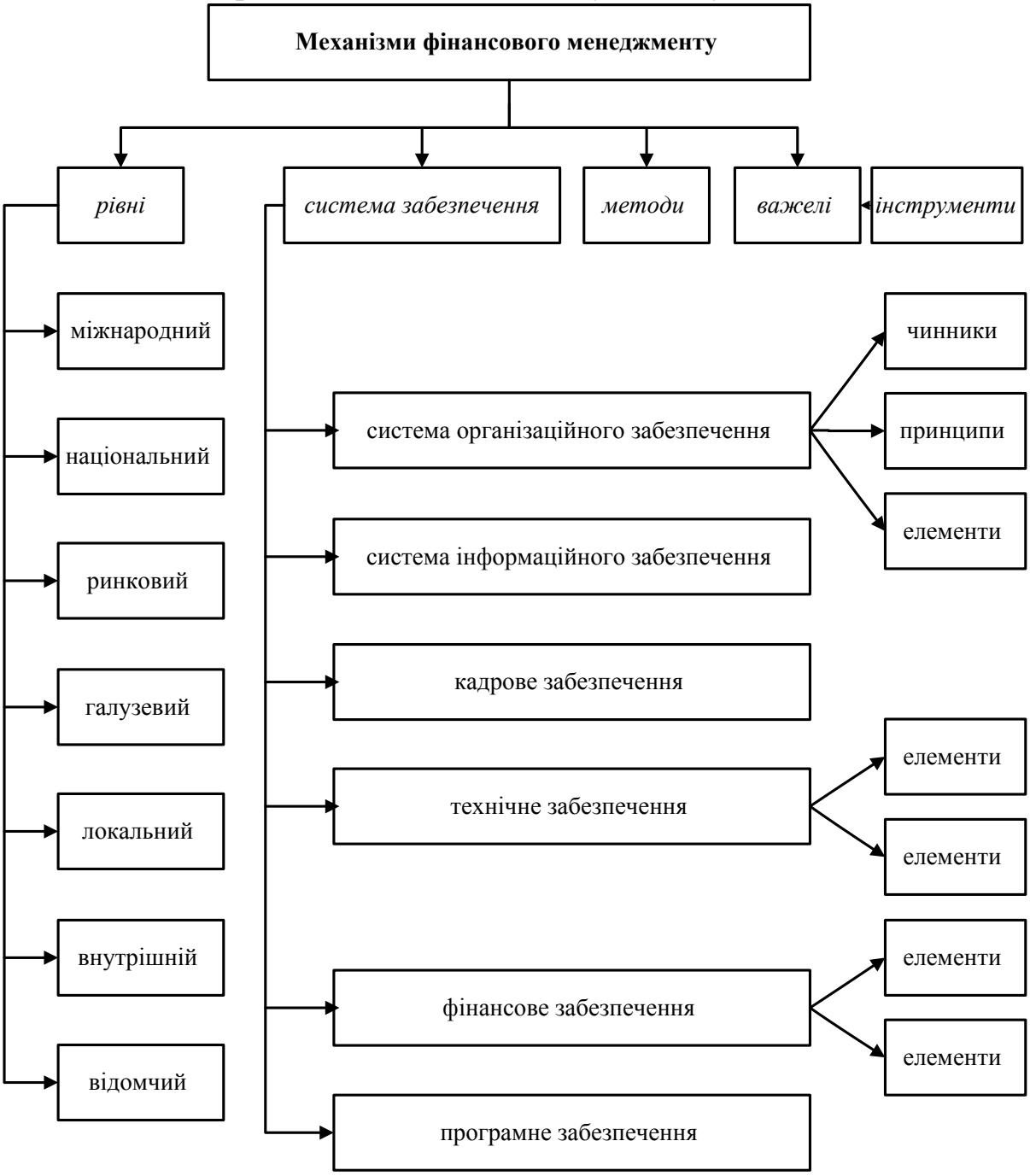

Рис.15.10. Складові механізму фінансового менеджменту

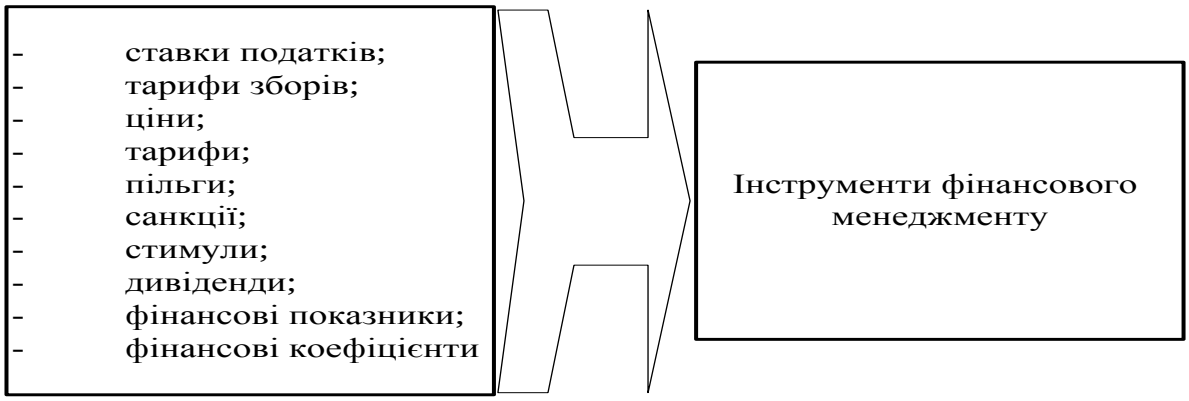

Рис.15.11. Інструменти фінансового менеджменту

ТЕМА 16
Міжнародні фінанси

16.1. Сутність та функціональне призначення міжнародних фінансів.

16.2. Міжнародний ринковий механізм перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу.

16.3. Міжнародний неринковий перерозподіл фінансових ресурсів.

16.1. Сутність та функціональне призначення міжнародних фінансів

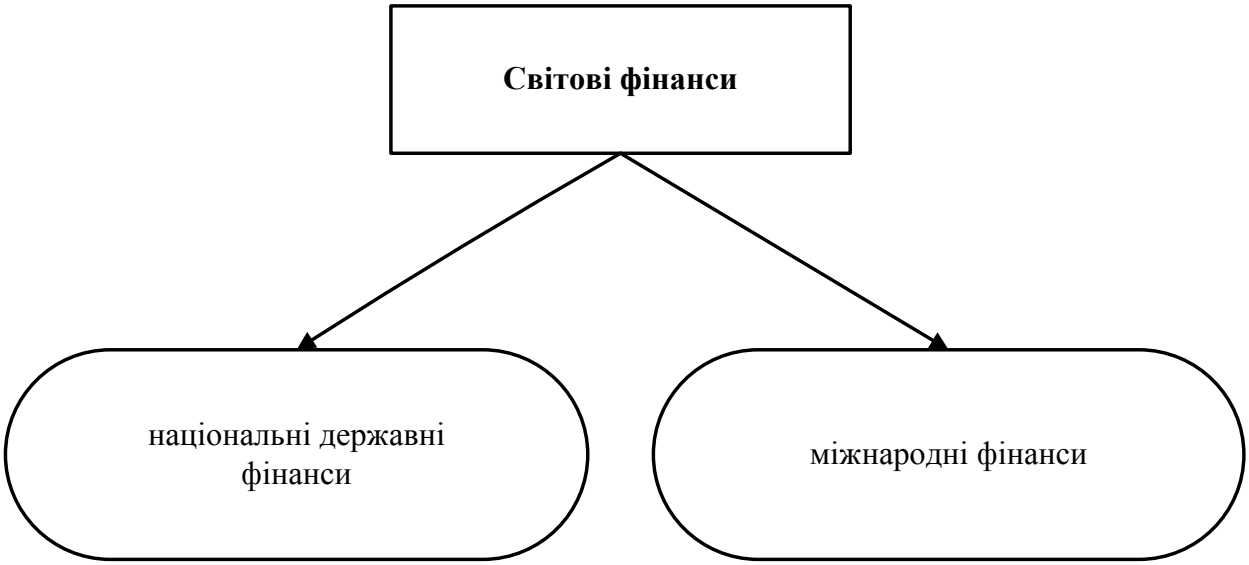

Рис.16.1. Діалектичні форми світових фінансів

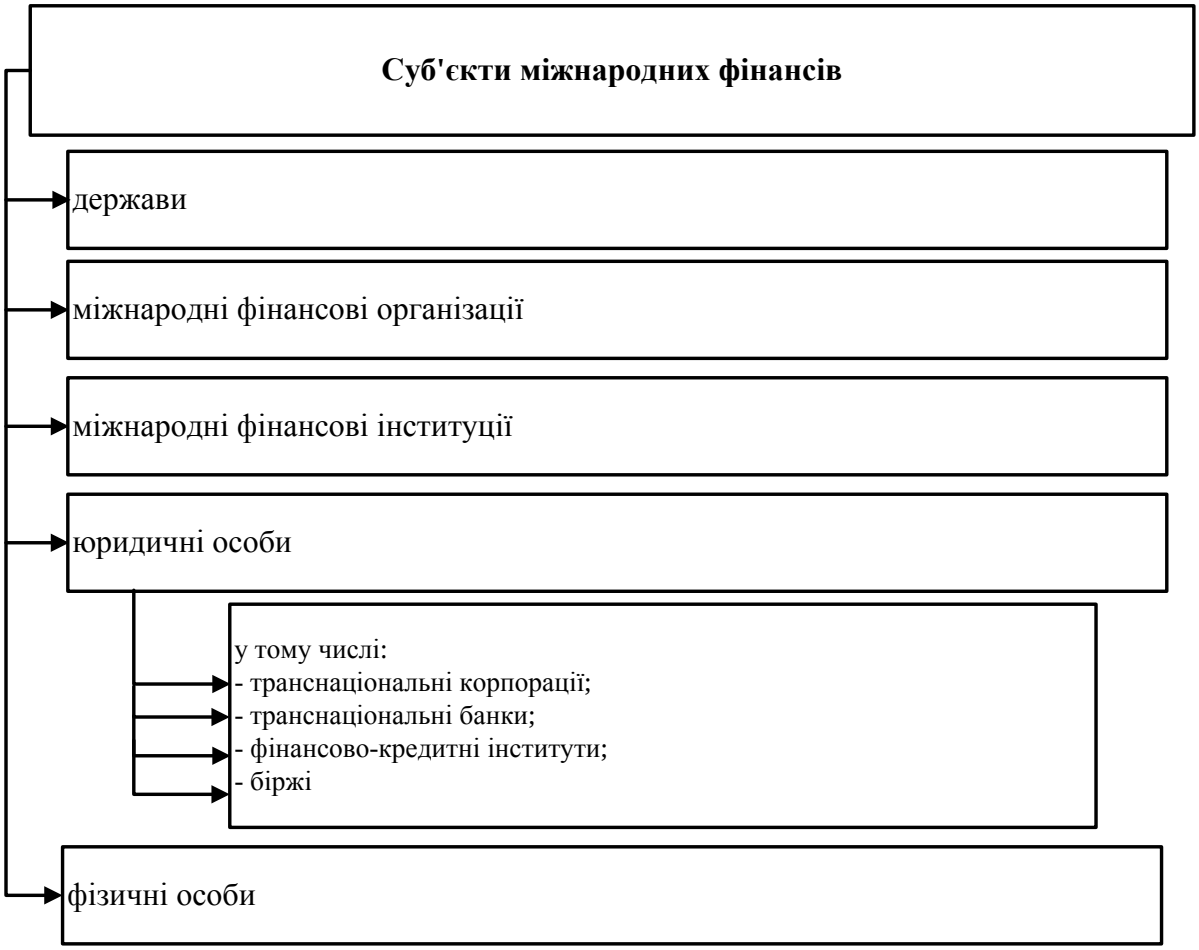

Рис.16.2. Суб'єкти міжнародних фінансів

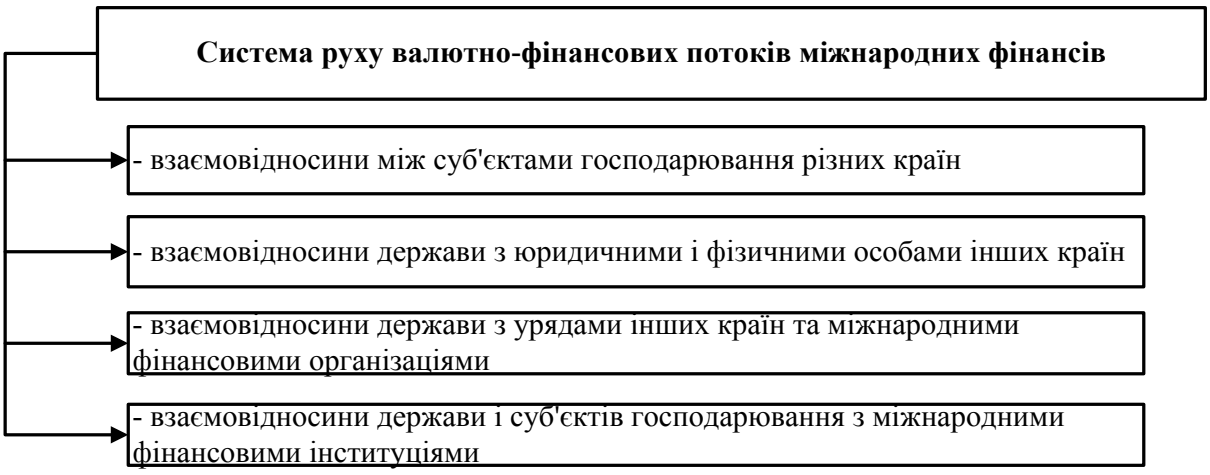

Рис.16.3. Система взаємовідносин міжнародних фінансів

Рис.16.4. Класифікація міжнародних фінансів за матеріально-речовим та інституційним втіленням

Рис.16.5. Функції міжнародних фінансів

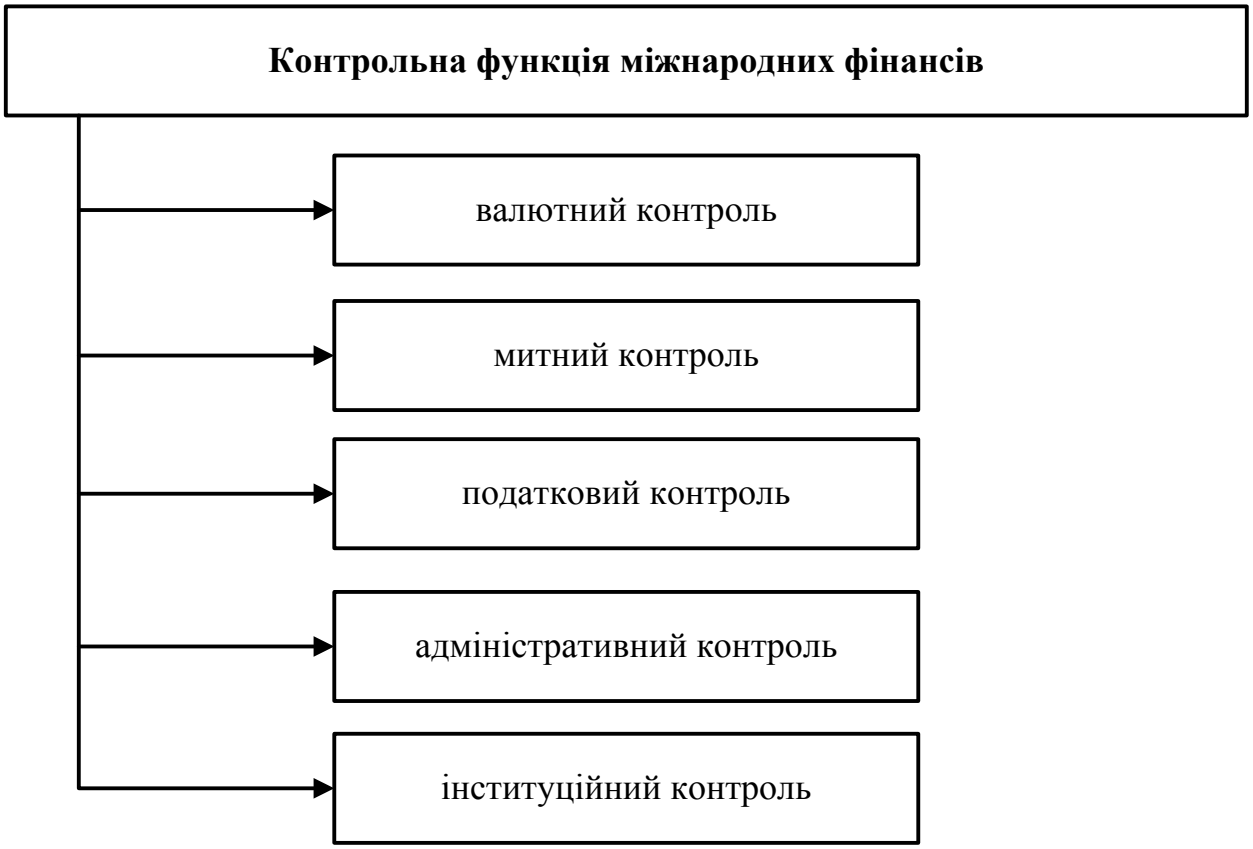

Рис.16.6. Склад контрольної функції міжнародних фінансів

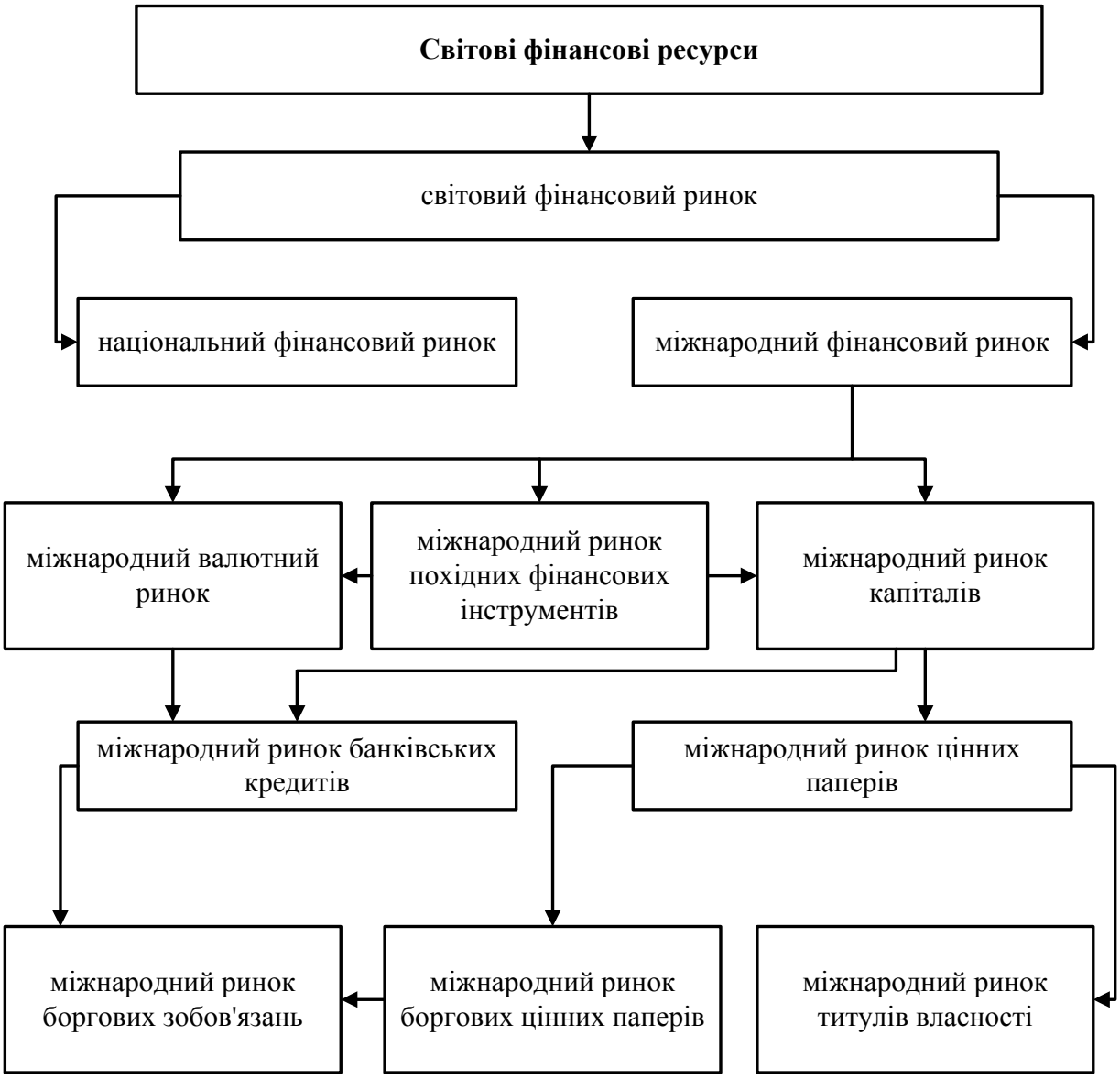

Рис.16.7. Міжнародний ринковий механізм перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу

16.2. Міжнародний ринковий механізм перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу

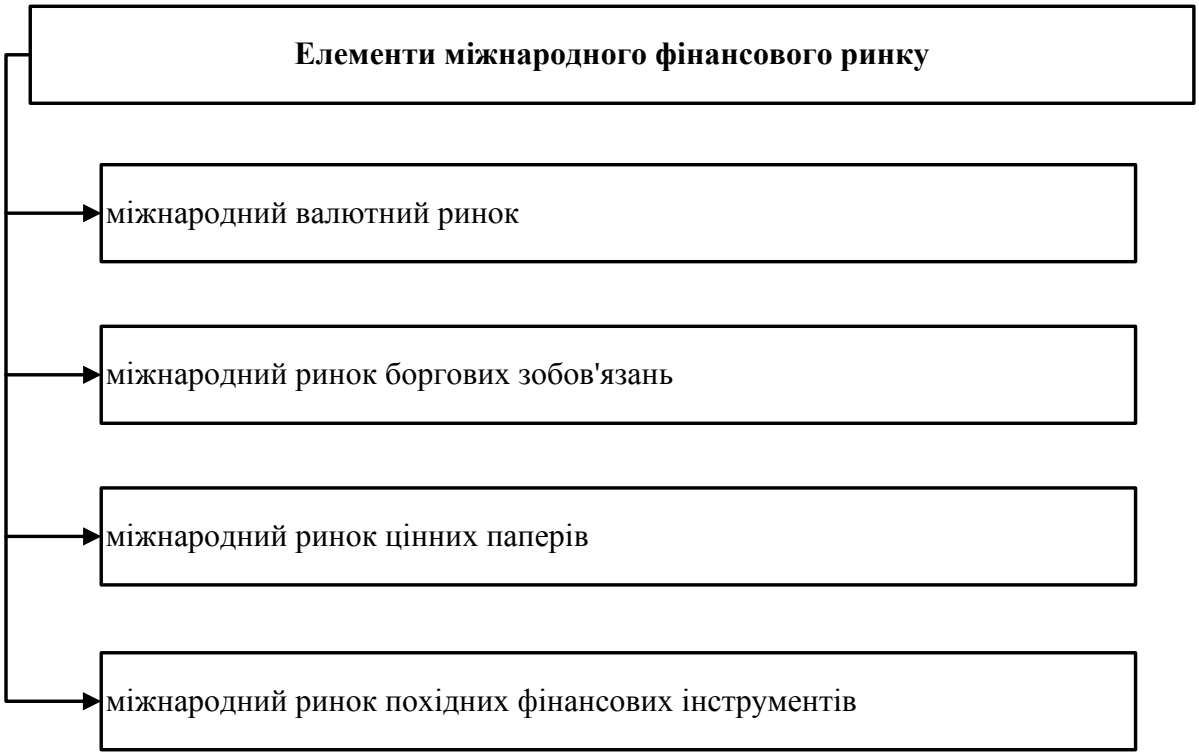

Рис.16.8. Елементи міжнародного фінансового ринку

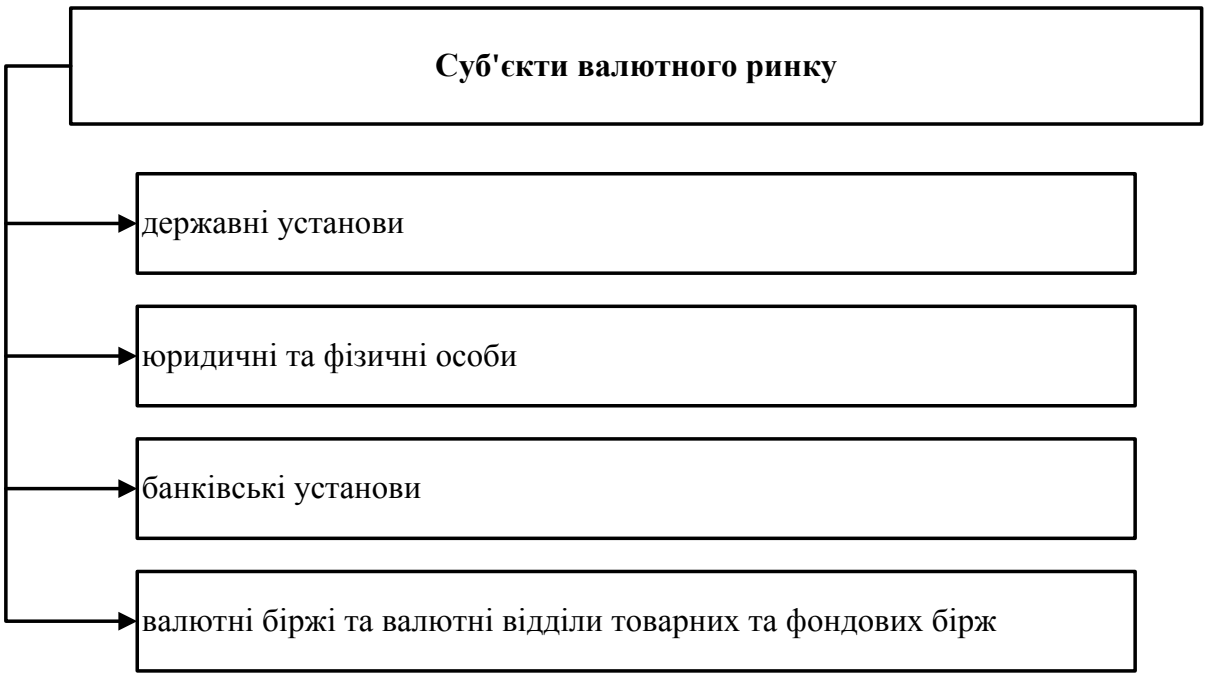

Рис.16.9. Інституційна структура валютного ринку

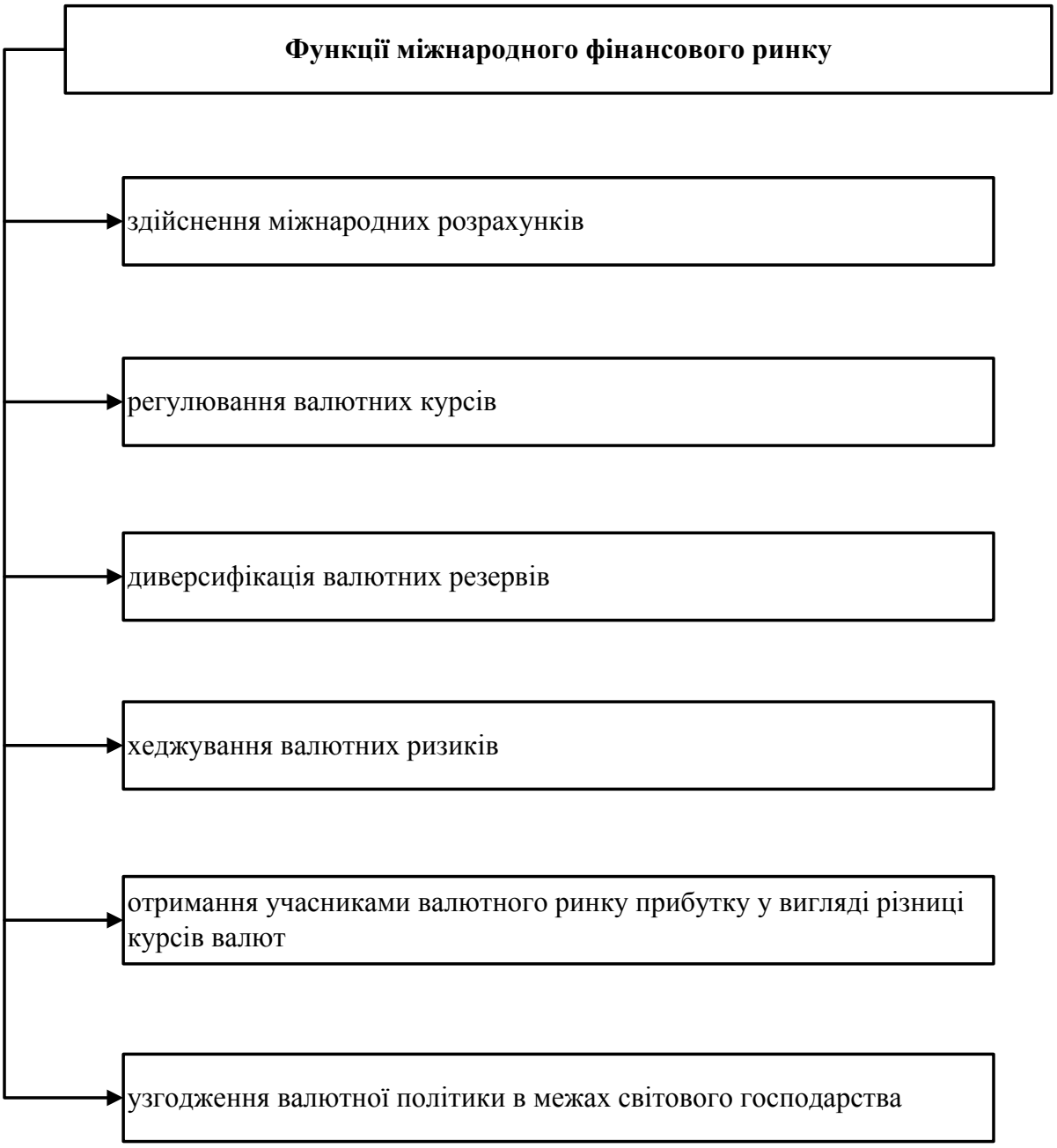

Рис.16.10. Функціональне призначення міжнародного валютного ринку

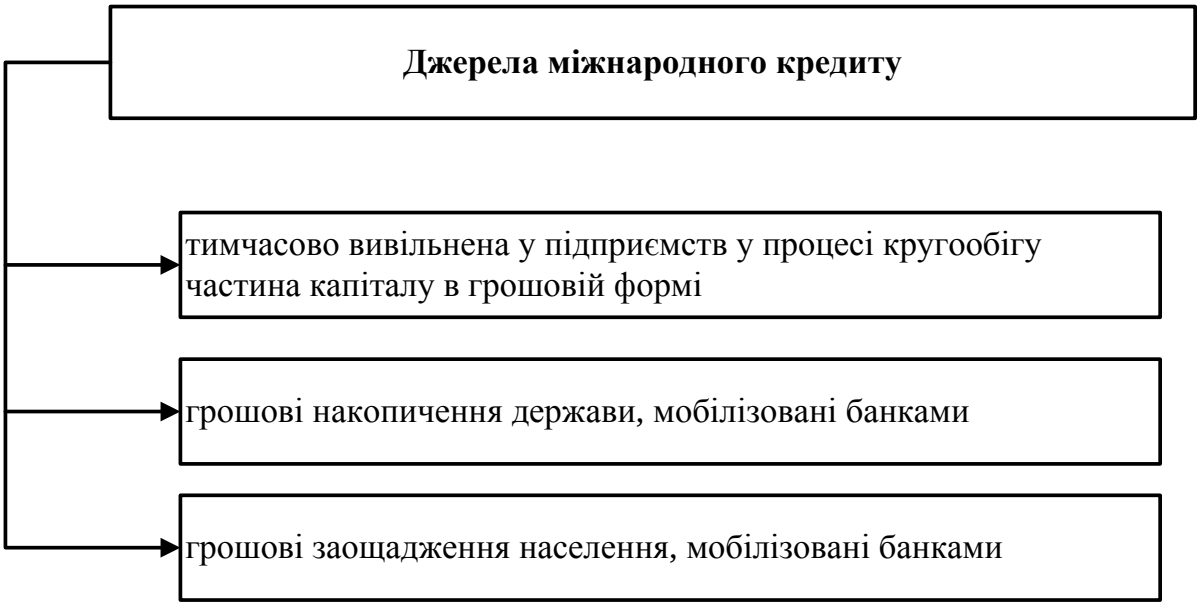

Рис.16.11. Структура джерел міжнародного кредиту

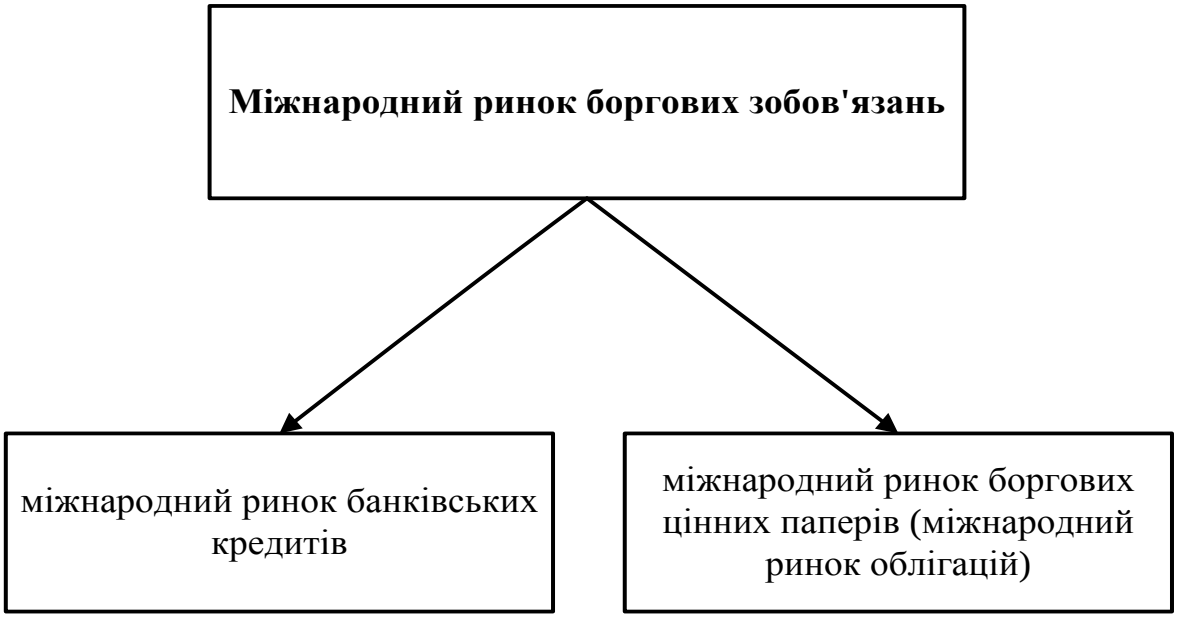

Рис.16.12. Структура міжнародного ринку боргових зобов'язань.

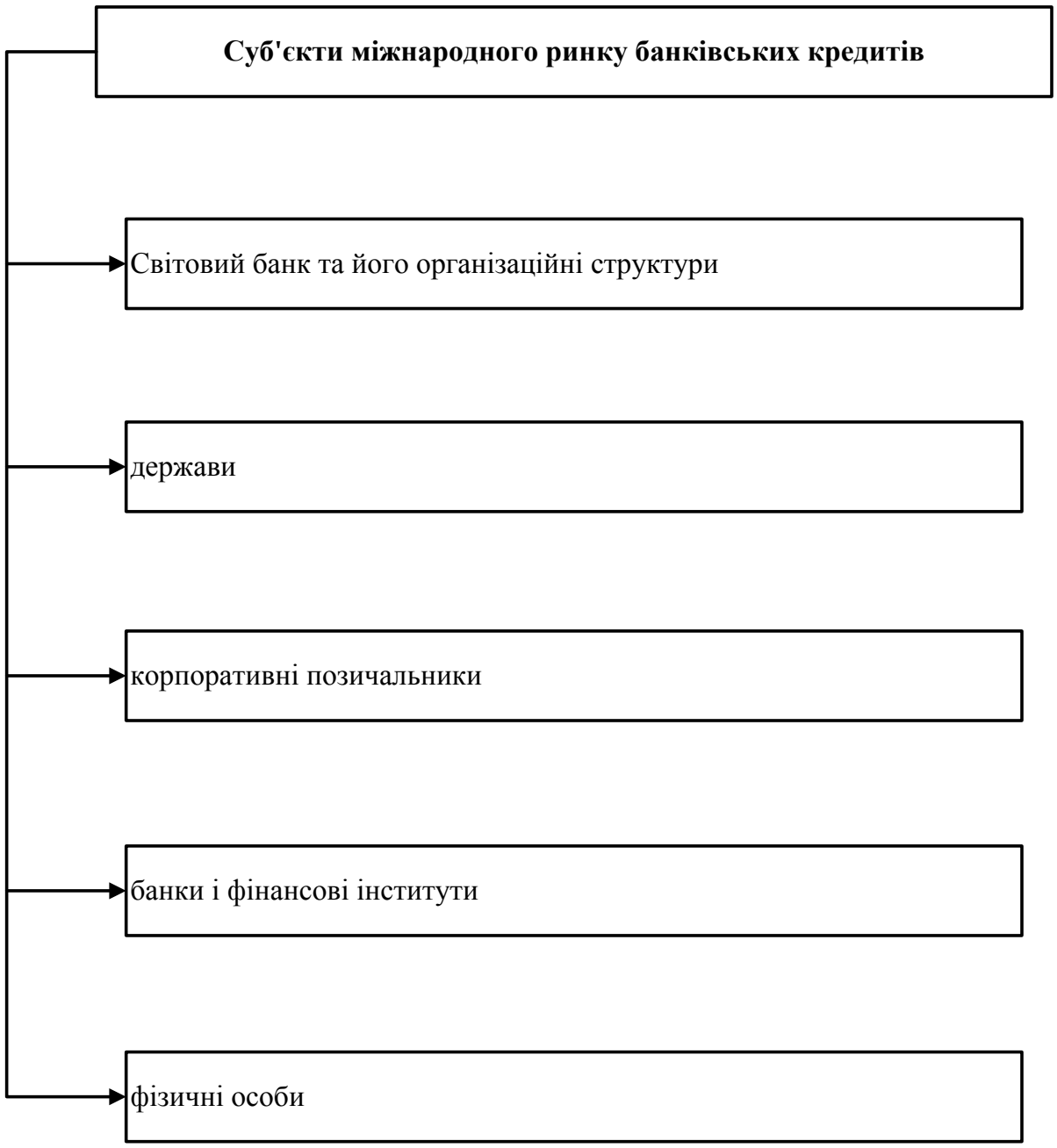

Рис.16.13. Структура міжнародного ринку банківських кредитів

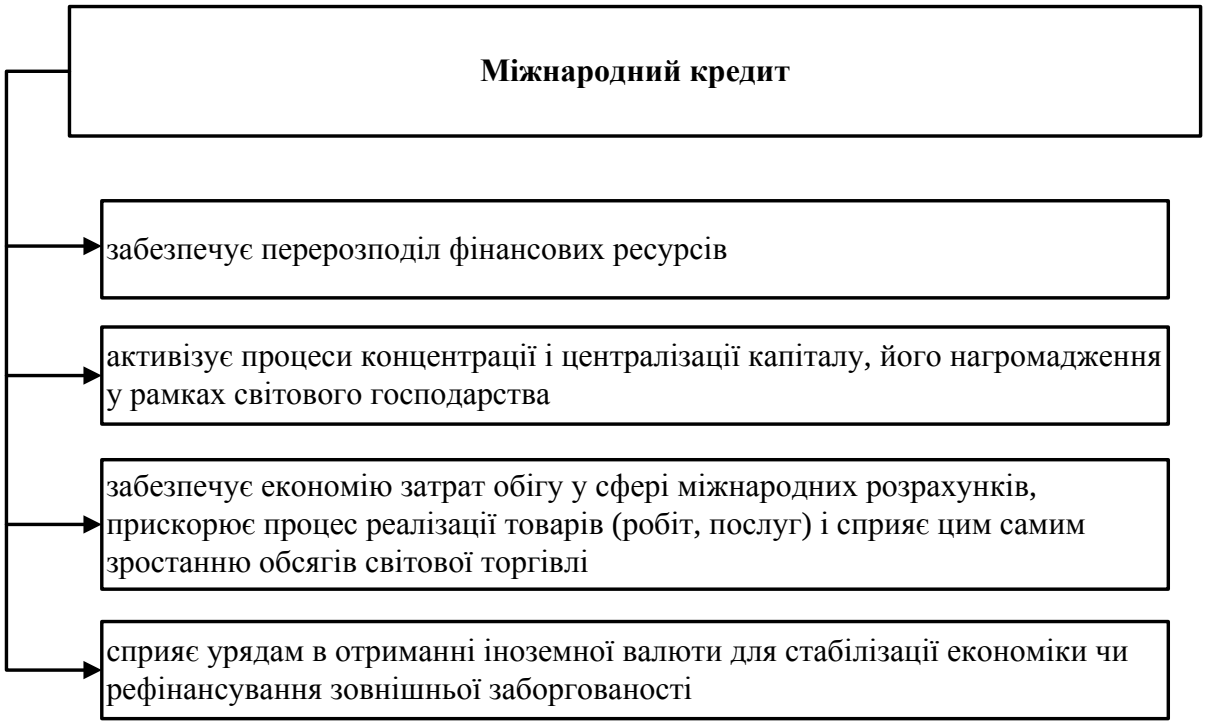

Рис.16.14. Функції міжнародного кредиту

Рис.16.15. Основні сегменти міжнародного ринку банківських кредитів

Рис.16.16. Класифікація міжнародного ринку цінних паперів за строками погашення.

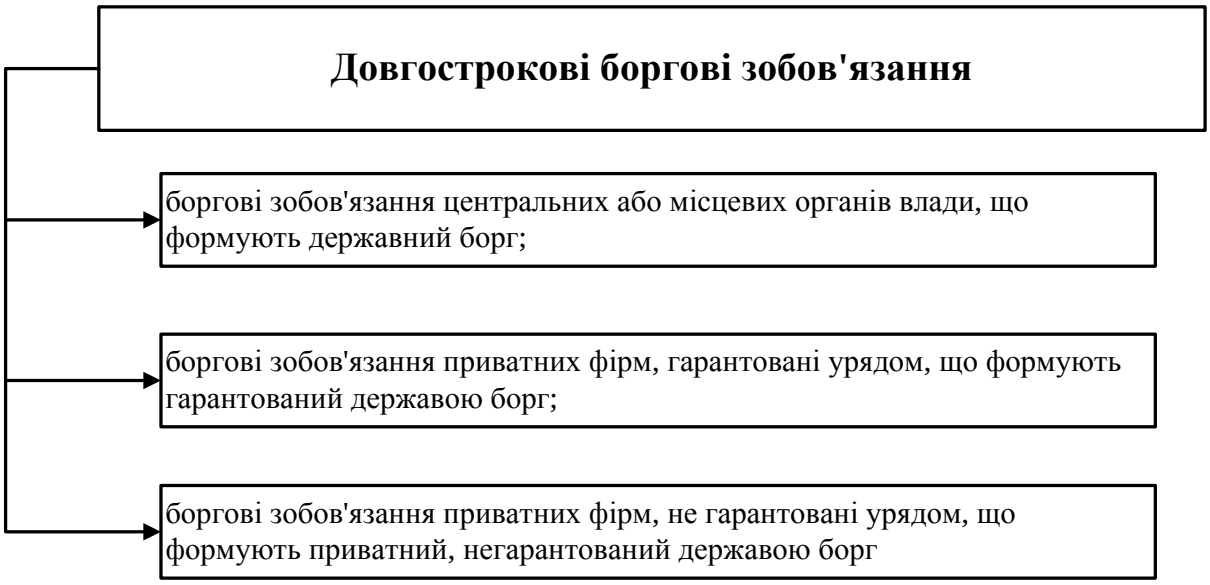

Рис.16.17. Класифікація довгострокових боргових зобов’язань

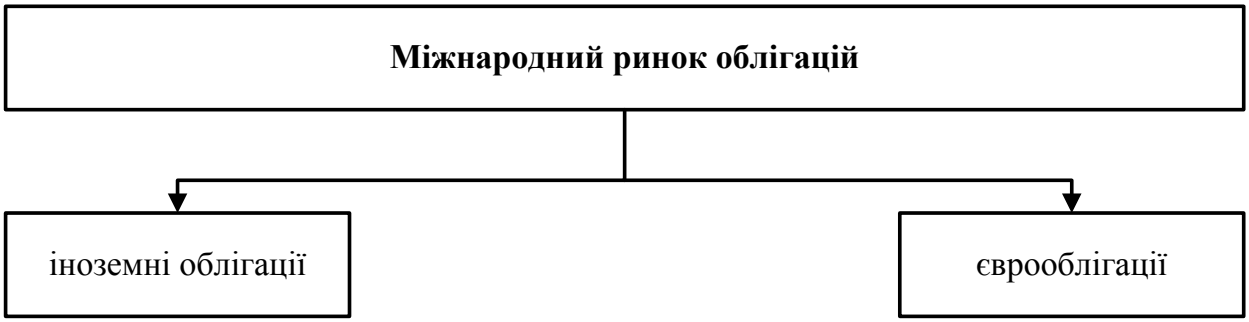

Рис.16.18. Цінні папери міжнародного ринку облігацій

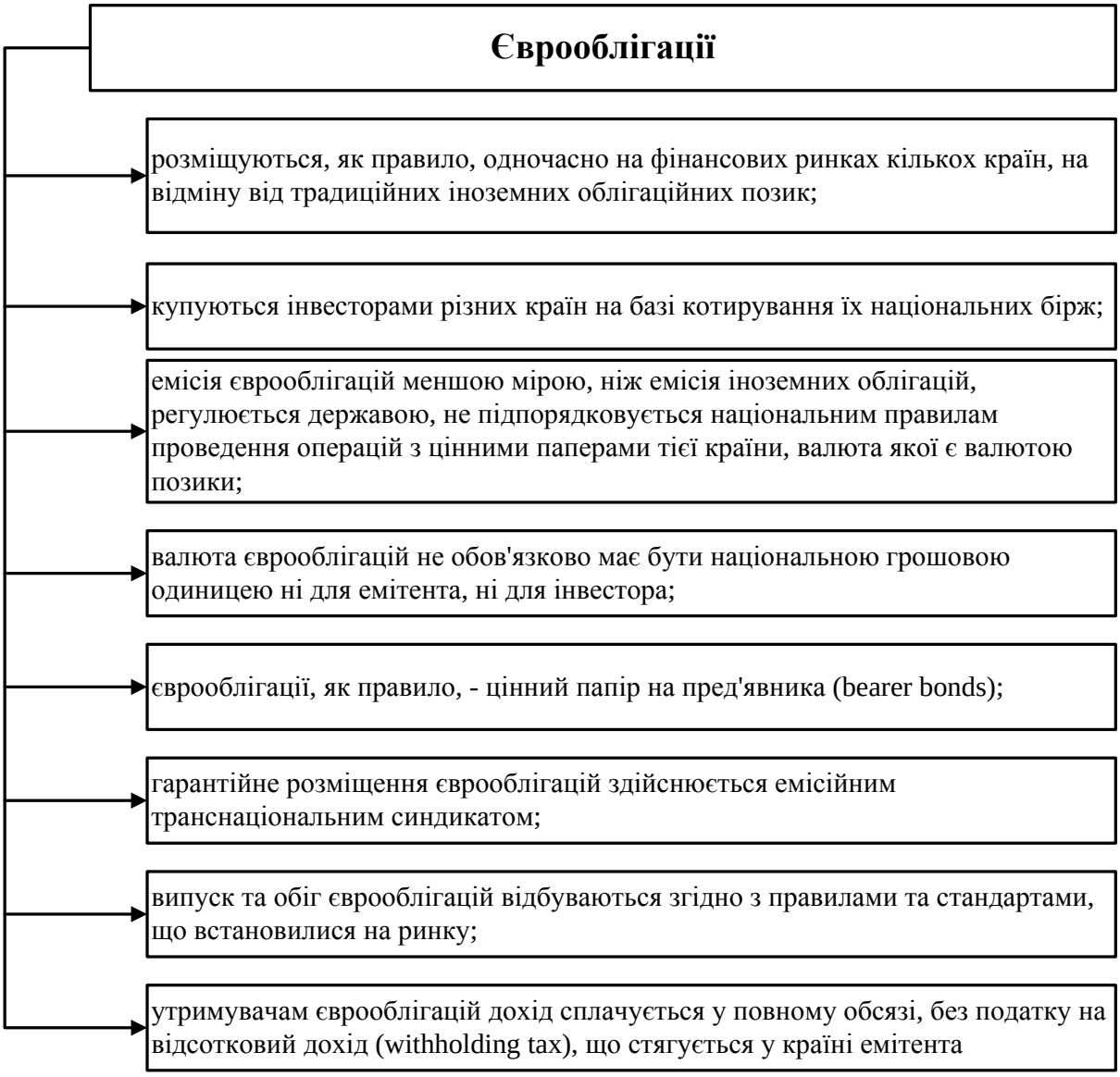

Рис.16.19. Особливості єврооблігацій

Рис.16.7. Класифікація облігацій міжнародного фінансового ринку

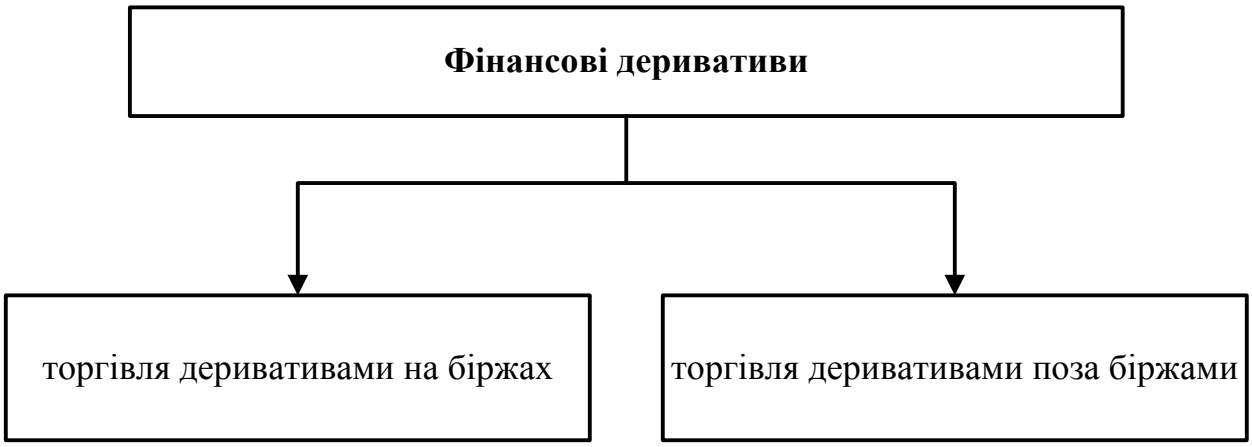

Рис.16.21. Механізми обігу фінансових деривативів

Рис.16.22. Класифікація строкових угод на міжнародному ринку похідних фінансових інструментів

Рис. 16.23. Класифікація багаторівневих строкових угод на міжнародному ринку похідних фінансових інструментів

16.3. Міжнародний неринковий перерозподіл фінансових ресурсів

Рис. 16.24. Основні складові сучасної міжнародної системи перерозподілу фінансових ресурсів

Рис.16.25. Головні напрямки економічної діяльності ООН

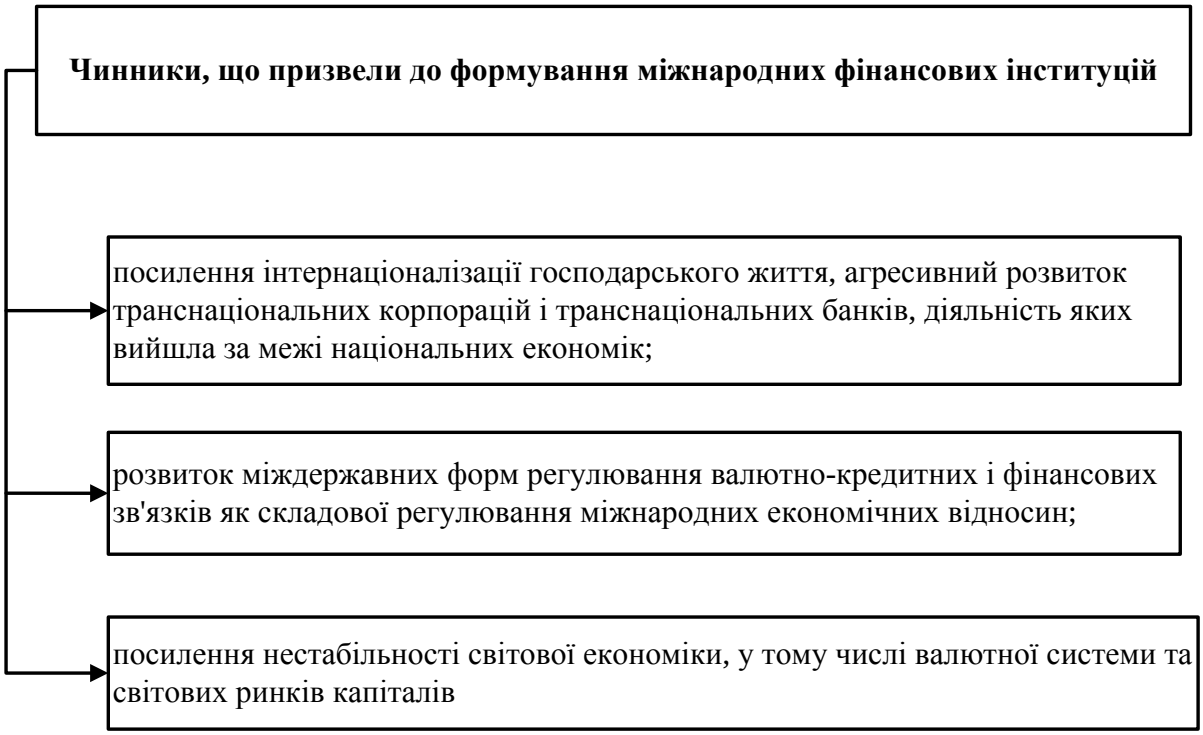

Рис.16.26. Передумови формування міжнародних фінансових інституцій

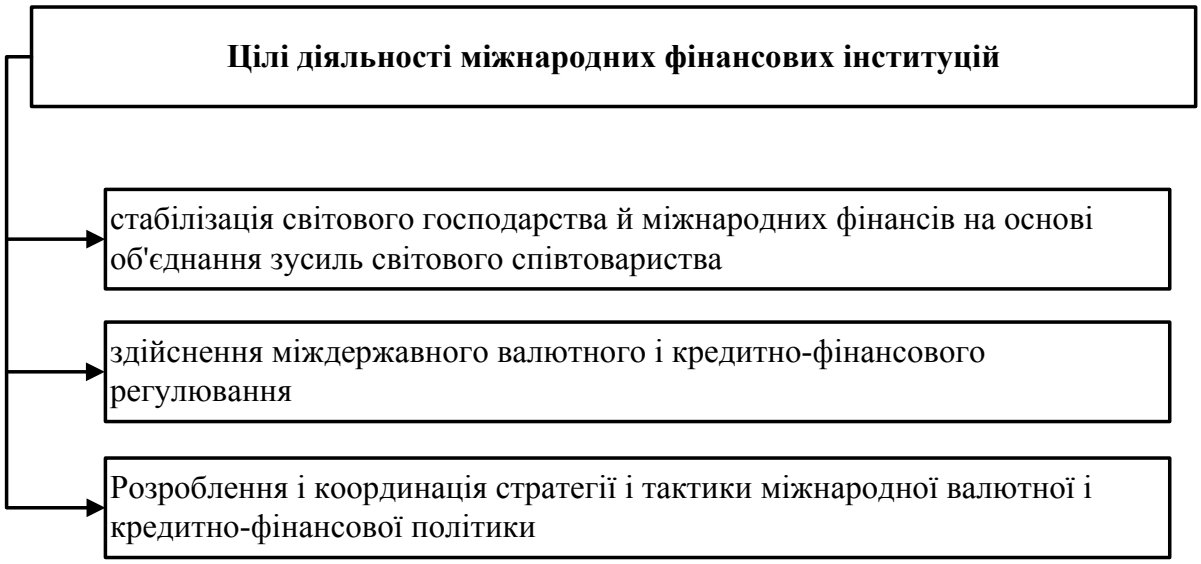

Рис.16.27. Загальні цілі міжнародних фінансових інституцій

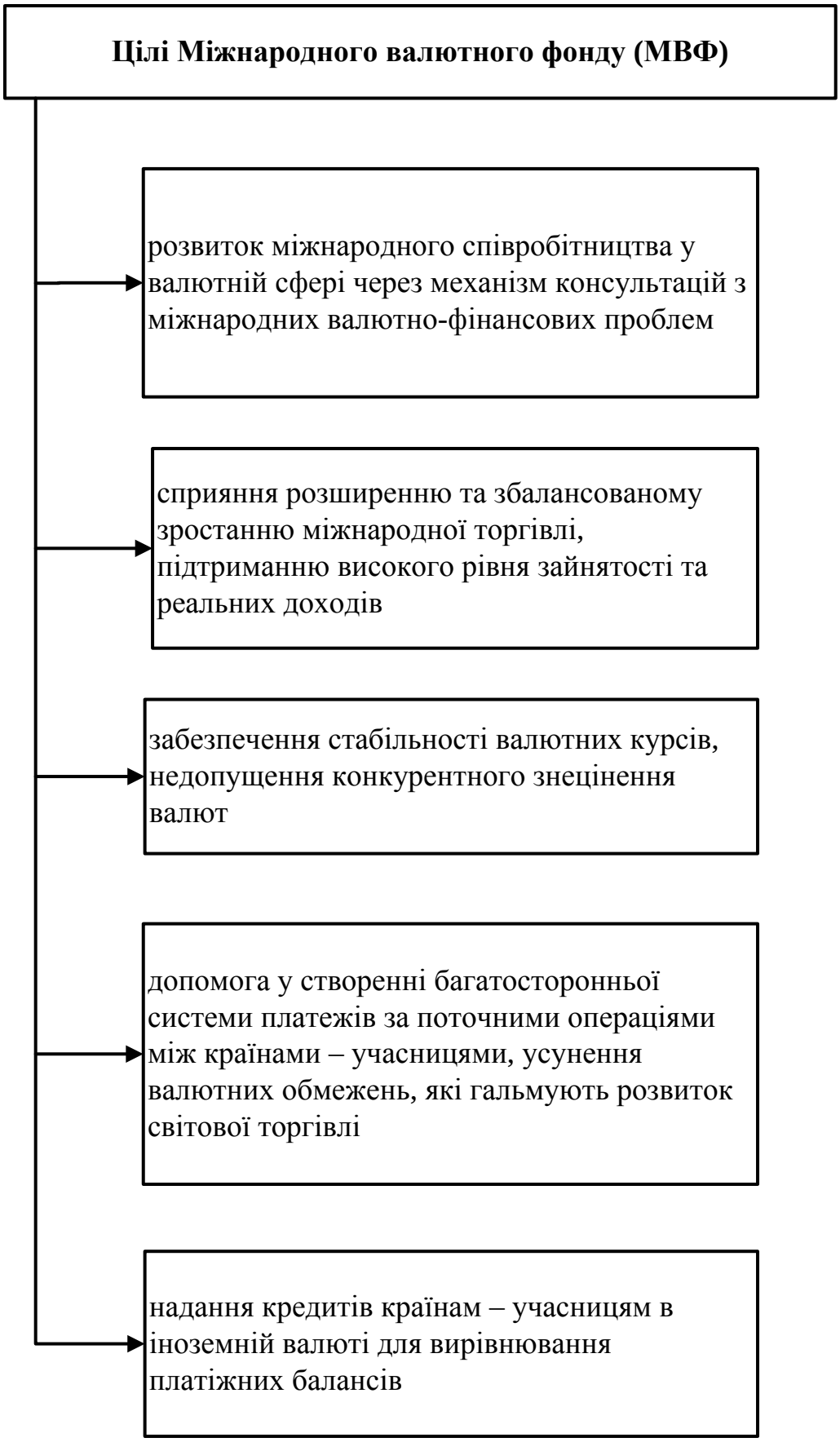

Рис.16.28. Цілі створення МВФ

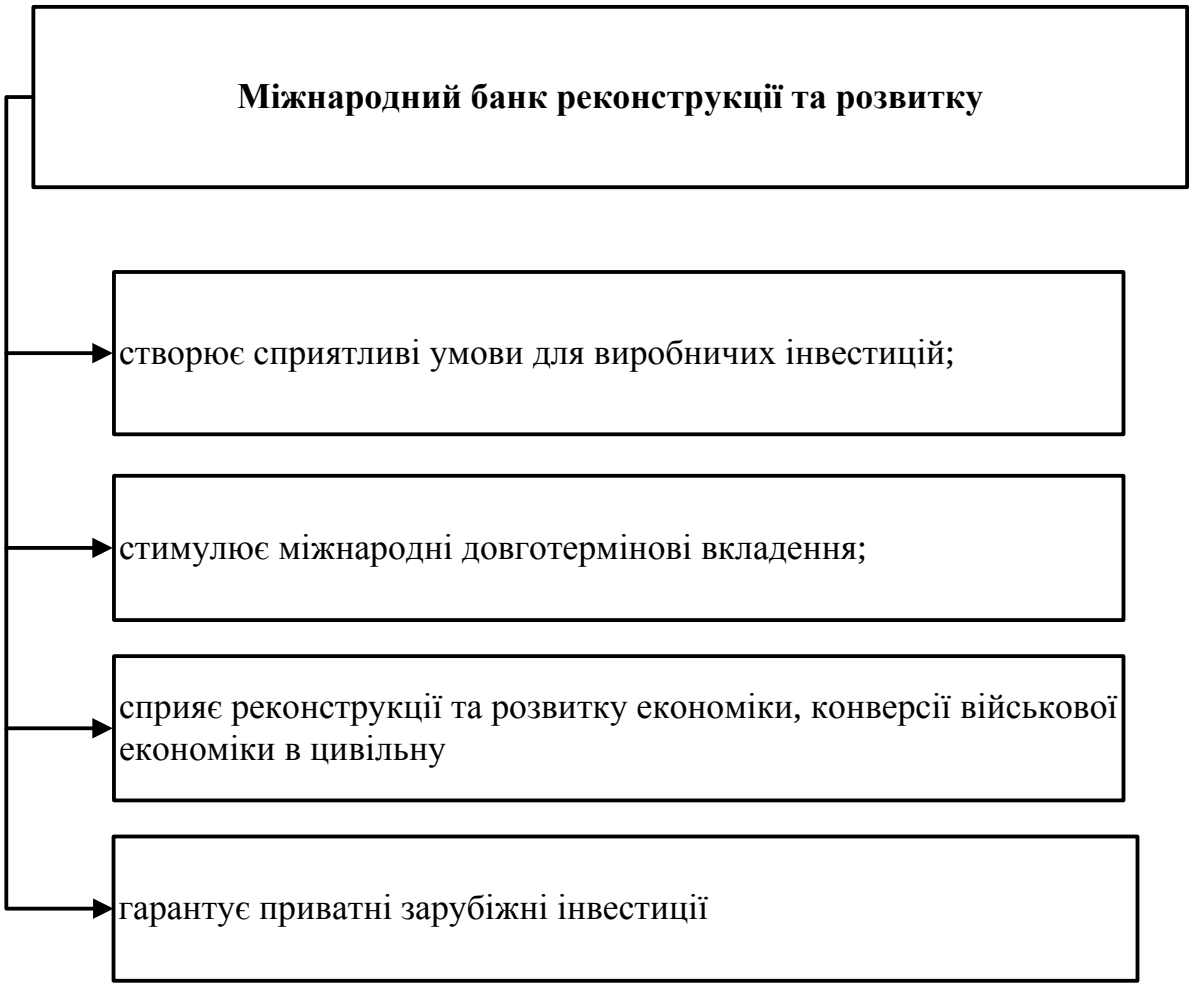

Рис.16. 29. Основні напрямки діяльності МБРР

Рис.16.30. Класифікація джерел фінансових ресурсів Міжнародного банку реконструкції та розвитку

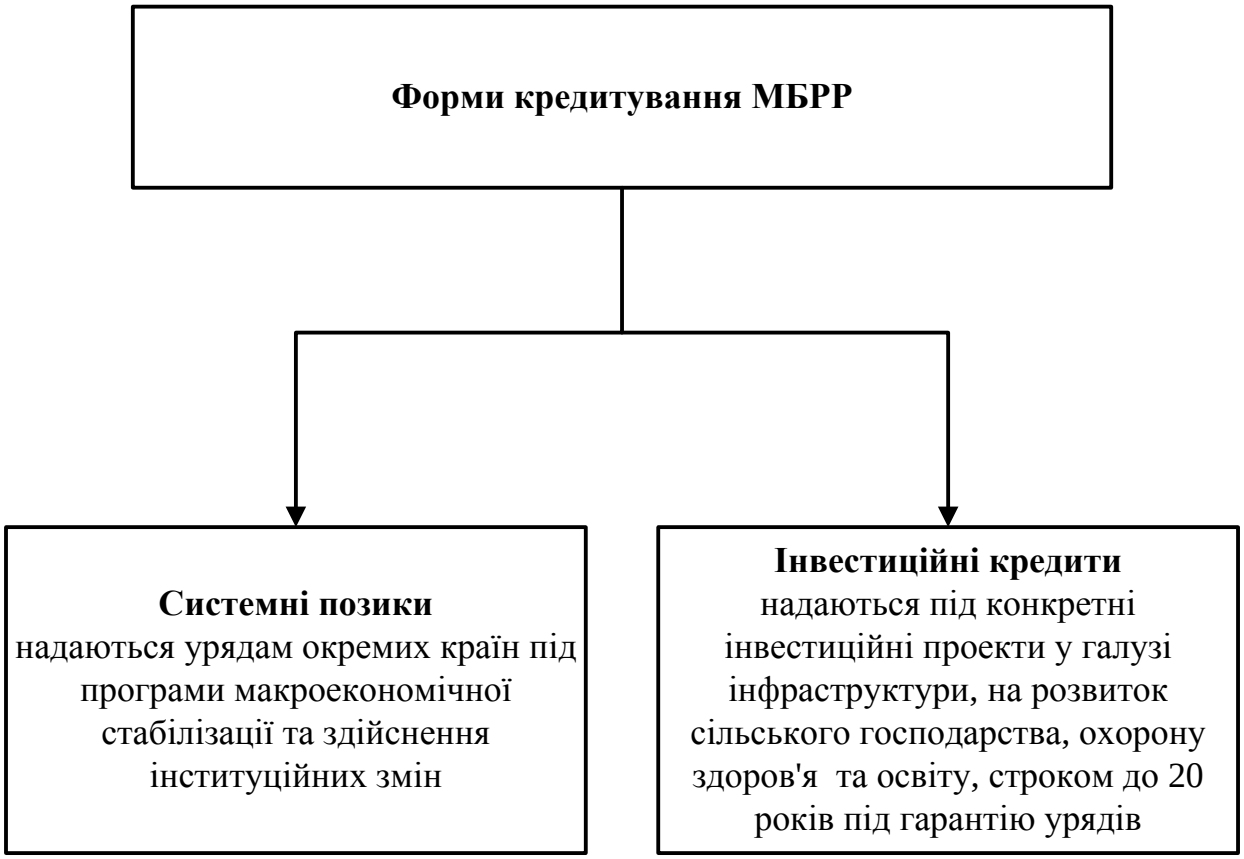

Рис.16.31. Класифікація кредитів МБРР

ТЕМА 17
Фінансова безпека держави

17.1. Економічна безпека як багаторівнева система: поняття та базові елементи.

17.2. Фінансова безпека: сутність і місце в системі економічної безпеки.

17.3. Механізм та система забезпечення фінансової безпеки.

17.1. Економічна безпека як багаторівнева система: поняття та базові елементи

Рис. 17.1. Передумови виникнення проблеми економічної безпеки (ЕБ)

Таблиця 17.1.

Становлення економічної безпеки України по хронології

Дата	Нормативний документ	Основні положення
28.06. 1996	Конституція України	Запроваджено до нормативної лексики поняття “ЕБ”; визначено, що забезпечення економічної безпеки (поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України) є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу
16.01. 1997	Концепція (основи державної політики) національної безпеки України	Зазначено, що самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежить від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Визначено сутність поняття “національна безпека ”, основні об’єкти національної безпеки та принципи її забезпечення; окреслено сутність та пріоритетні національні інтереси України, визначено основні загрози національній безпеці України, в т.ч. в економічній сфері; окреслено основні напрями державної політики національної безпеки України

Продовження табл.17.1.

Дата	Нормативний документ	Основні положення
05.03.1998	Закон України "Про Раду національної безпеки і оборони України"	Визначено правові засади організації та діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структуру, компетенцію і функції
19.06.2003	Закон України "Про основи національної безпеки України"	Визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. Подано визначення термінів: "національна безпека", "національні інтереси", "загрози національній безпеці"; визначено правову основу національної безпеки, об'єкти національної безпеки, суб'єкти, їх функції та принципи забезпечення національної безпеки, окреслено пріоритетні національні інтереси та загрози національним інтересам і національній безпеці України; визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки
12.02.2007	Стратегія національної безпеки України	Зазначено, що подальший розвиток і захист найвагоміших здобутків України потребує чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах і цілях, які мають відповідати викликам і загрозам XXI ст., її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки. Визначено принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз; конкретизовано засади політики держави у сфері національної безпеки, у тому числі щодо забезпечення прийнятного рівня економічної безпеки

Закінчення табл. 17.1.

Дата	Нормативний документ	Основні положення
02.03.2007	Методика розрахунку рівня економічної безпеки України	Визначено специфічний понятійний апарат з використанням невластивих класичній економічній науці термінів: "економічна безпека", "загрози економічній безпеці", "критерії економічної безпеки", "індикатори економічної безпеки", "оптимальні значення індикаторів", "порогові значення індикаторів", "граничні значення індикаторів", "макроекономічна безпека", "фінансова безпека", "бюджетна безпека", "валютна безпека", "грошово-кредитна безпека", "боргова безпека", "безпека страхового ринку", "безпека фондового ринку", "зовнішньоекономічна безпека", "інвестиційна безпека", "соціальна безпека" та ін. Окреслено підходи до визначення інтегрального індексу економічної безпеки.

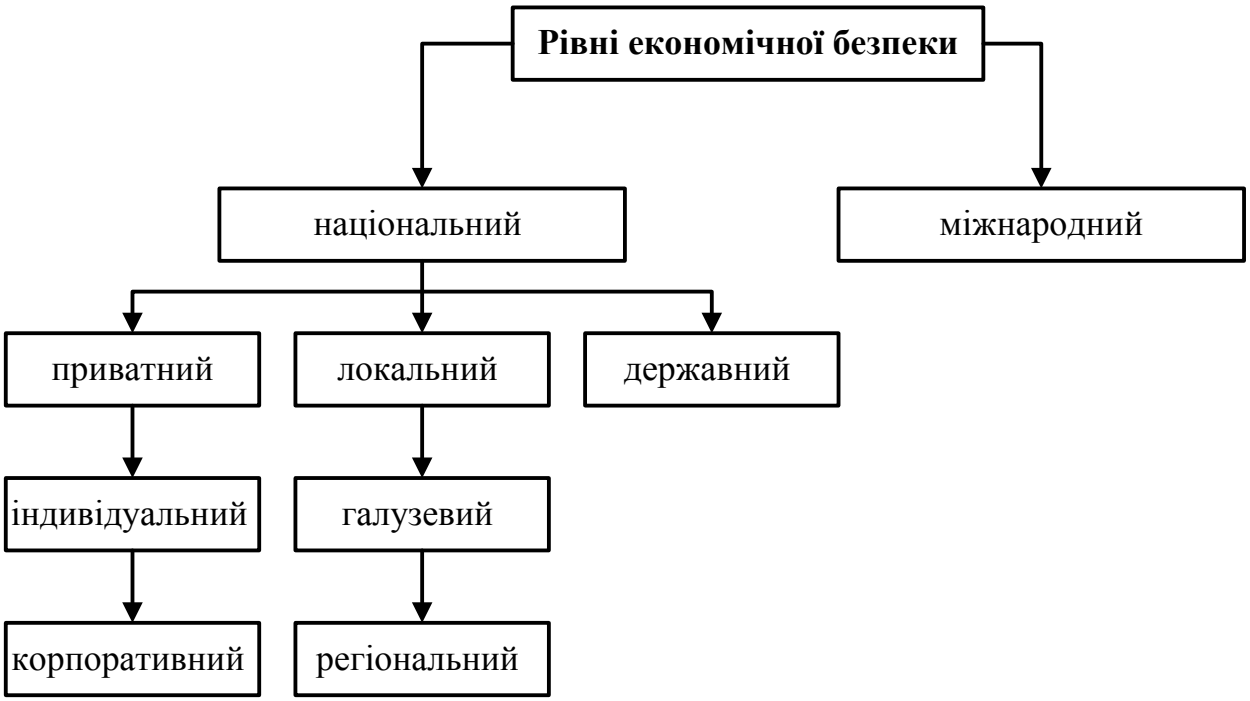

Рис.17.2. Рівні економічної безпеки

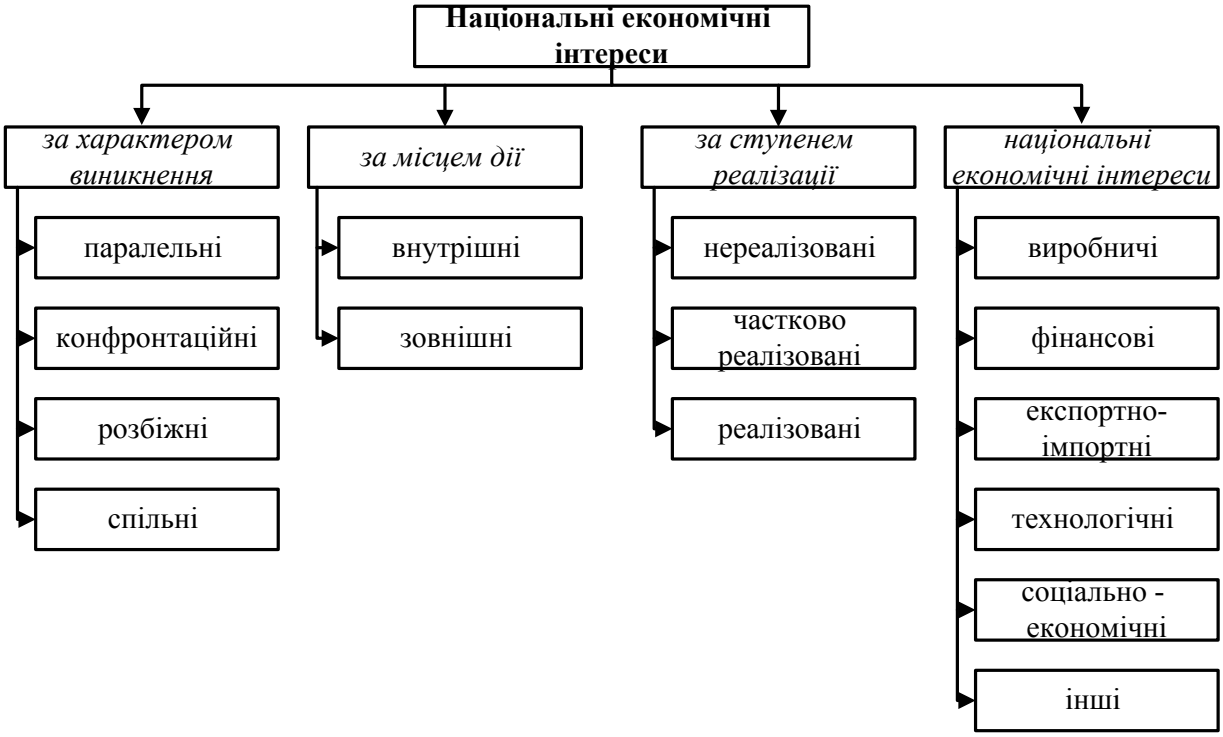

Рис.17.3. Класифікація національних економічних інтересів

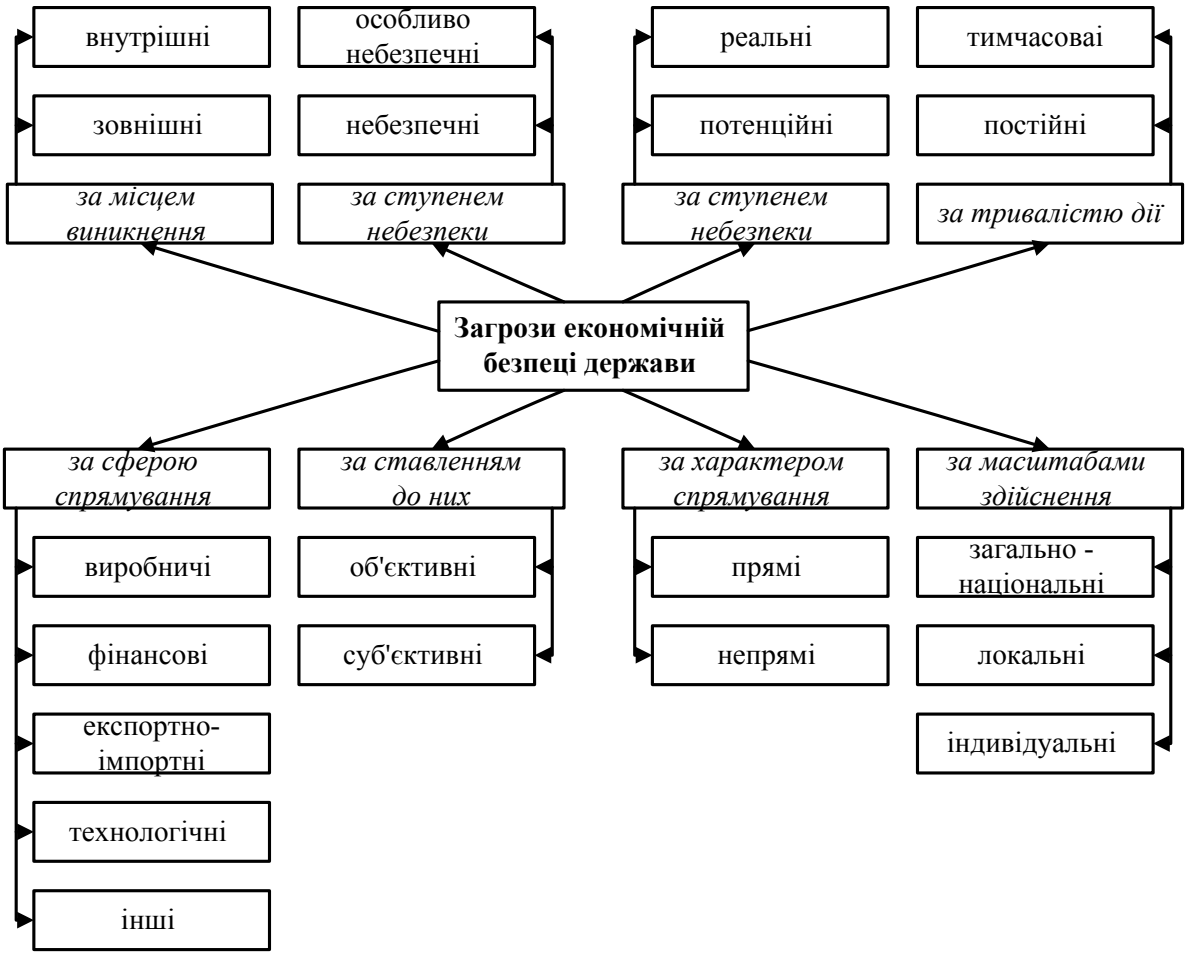

Рис. 17.4. Класифікація загроз економічній безпеці держави

17.2. Фінансова безпека: сутність і місце в системі економічної безпеки

Фінансова безпека

1) захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин;
2) рівень незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці;
3) здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та її сталий розвиток

внутрішня

зовнішня

Рис.17.5. Сутність фінансової безпеки

фактори, що визначають фінансову безпеку:

- рівень фінансової незалежності;
- характер фінансово-кредитної політики;
- політичний клімат у країні;
- рівень законодавчого забезпечення фінансової сфери

фінансова безпека включає:

- бюджетну безпеку;
- податкову безпеку;
- боргову безпеку;
- фінансову безпеку банківської системи;
- валютну безпеку;
- грошово-кредитну безпеку;
- інвестиційну безпеку;
- безпеку страхового та фондового ринку.

Рис.17.6. Фактори фінансової безпеки

Рис. 17.7. Складові фінансової безпеки

17.3. Механізм та система забезпечення фінансової безпеки

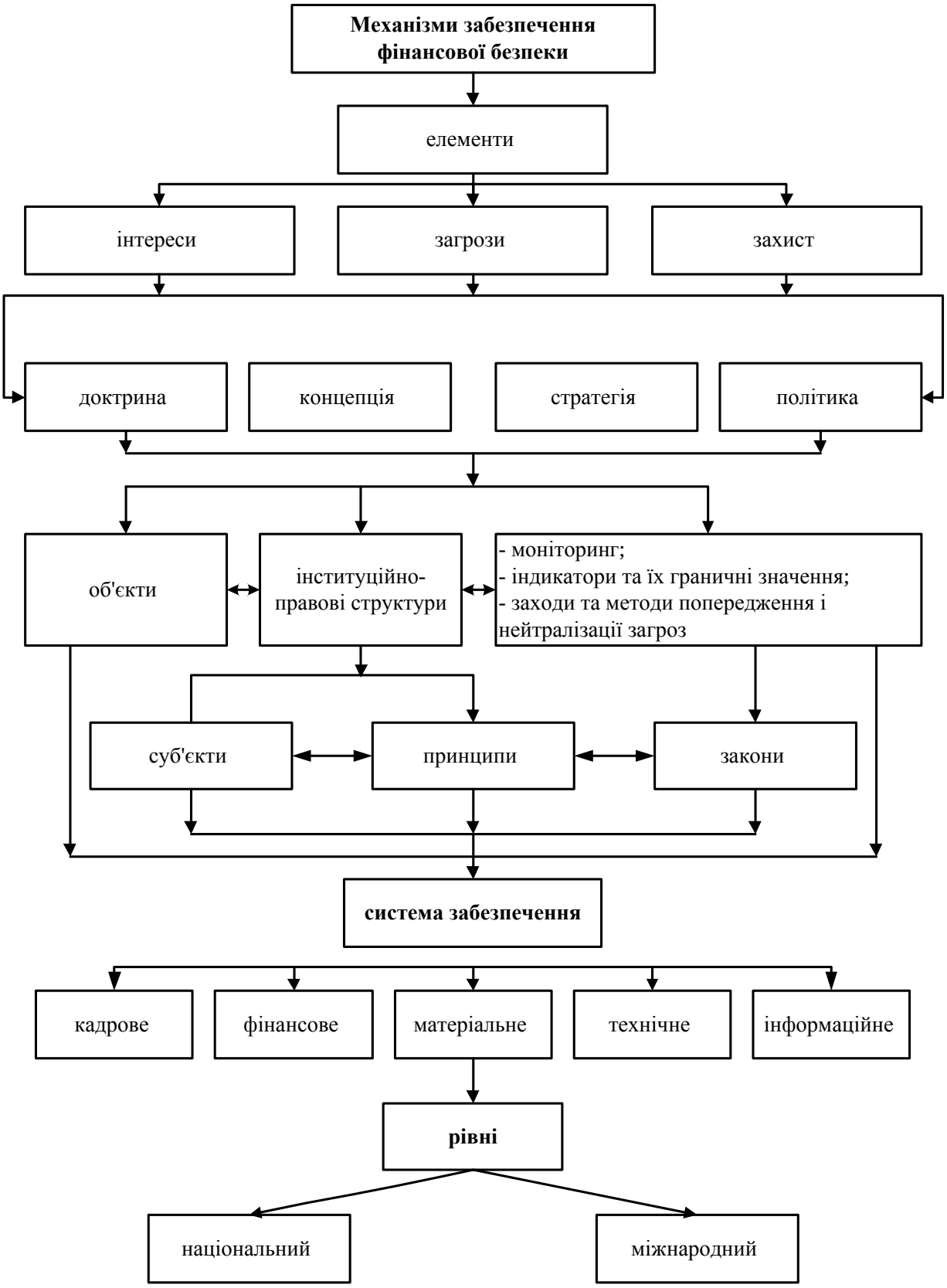

Рис. 17.8. Механізм забезпечення фінансової безпеки

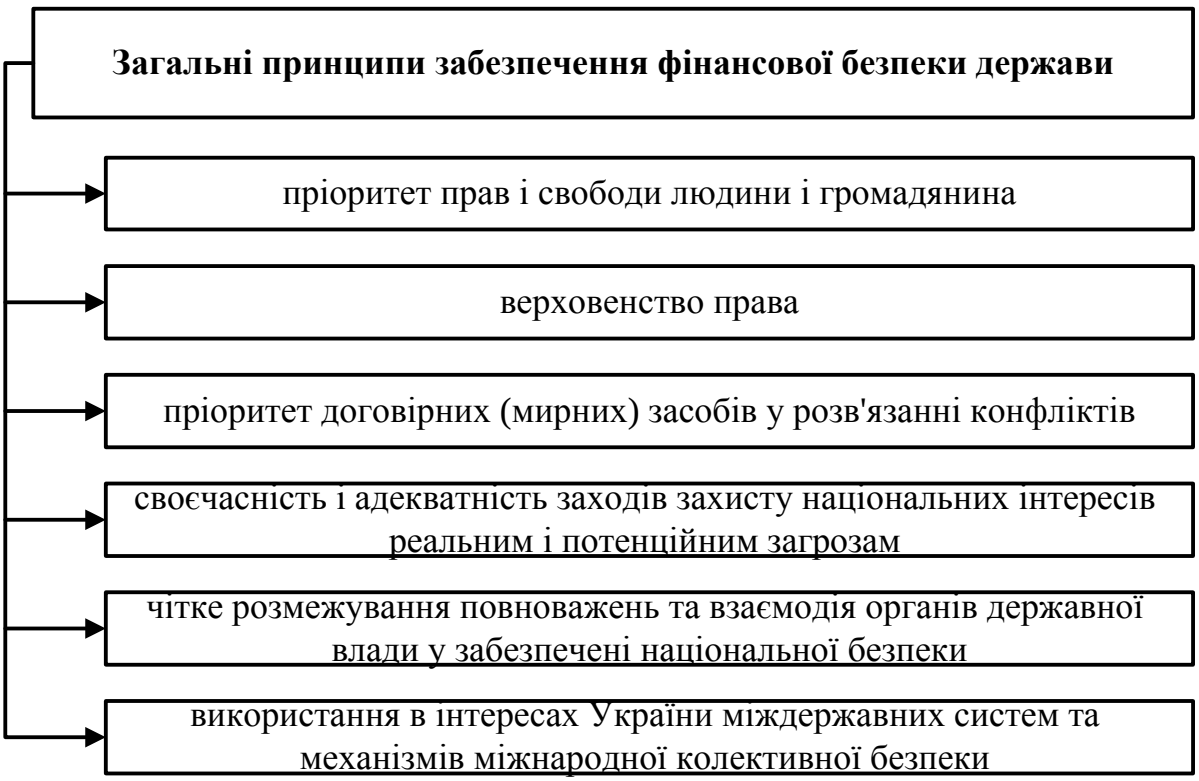

Рис.17.9. Загальні принципи забезпечення фінансової безпеки держави

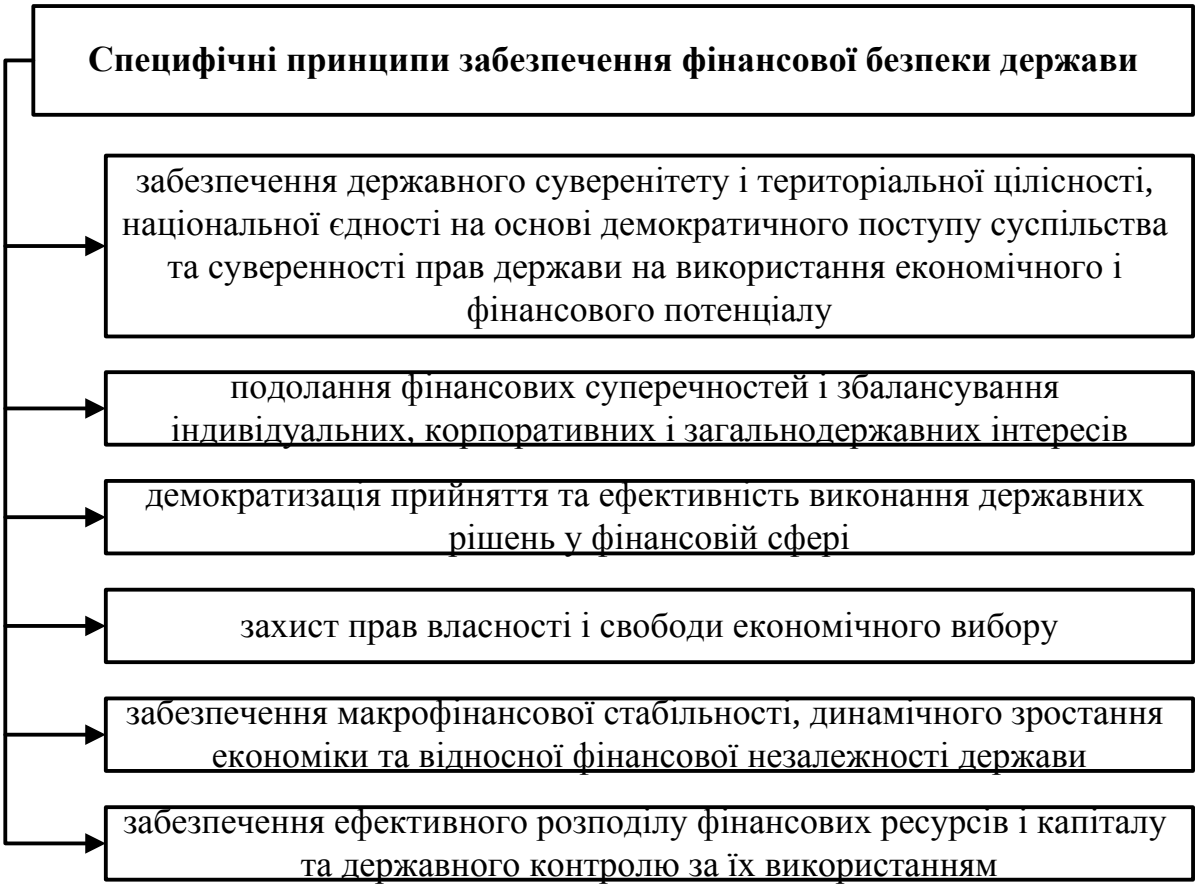

Рис. 17.10. Принципи забезпечення фінансової безпеки

Таблиця 17.2.

Індикатори та порогові значення стану фінансової безпеки України*

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення
	1. Бюджетна безпека	
1.1.	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	Не більше 30
1.2.	Відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП, %	Не більше 30
1.3.	Покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %	Не більше 30
1.4.	Відношення дефіциту, профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %	Не більше 5
1.5.	Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВВП	Не більше 15
1.6.	Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, %	Не більше 30
	2. Безпека грошового ринку та інфляційних процесів	
2.1.	Відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	Не більше 50
2.2.	Відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (швидкість обігу), кількість обертів	Не більше 2
2.3.	Обсяг готівки, % до ВВП	Не більше 4
2.4.	Рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	Не більше 107
2.5.	Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих банківськими установами, %	Не менше 30
2.6.	Рівень середньої процентної ставки кредитів банківських установ відносно інфляції, %	Не більше 5
	3. Валютна безпека	
3.1.	Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до дол. США до показників попереднього періоду, %	Не більше 6
3 2.	Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів (рівень доларизації), %	Не більше 25
3.3.	Валові міжнародні резерви України,в місяцях імпорту	Не менше 3
	4. Боргова безпека	
4.1.	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	Не більше 55
4.2.	Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	Не більше 25
4.3.	Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США	Не більше 200

Закінчення табл. 17.2.

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення
4.4.	Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	Не більше 70
4.5.	Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	Не більше 12
4.6.	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходів державного бюджету, %	Не більше 20
4.7.	Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	Не більше 30
4.8.	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету, %	Не більше 25
4.9.	Відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами ВВП, %	Не більше 30
	5. Безпека страхового ринку	
5.1.	Показник проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	8-12
5.2.	Показник щільності страхування (страхові премії на одну особу), дол. США	Не менше 140
5.3.	Частка довгострокового страхування у загальному обсязі зібраних страхових премій, %	Не менше 30
5.4.	Рівень страхових виплат, %	Не менше 30
5.5.	Частка премій, що належать перестраховикам - нерезидентам, %	Не більше 25
5.6.	Частка сукупного обсягу статутних капіталів страхових компаній, що належать нерезидентам у загальному їх обсязі, %	Не більше 30
	6. Безпека фондового ринку	
6.1.	Відношення обсягу номінальної капіталізації ринку акцій до ВВП, %	60-90
6.2.	Дохідність облігацій внутрішньої державної позики, %	3-4
6.3.	Частка покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу, %	Не більше 30
	7. Банківська безпека	
7.1.	Частка іноземного банківського капіталу у загальному обсязі банківського капіталу, %	Не більше 30
7.2.	Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % ВВП	Не менше 30

* За методикою розрахунку рівня економічної безпеки України.

Таблиця 17.3.

Систематизація загроз національній безпеці України в економічній сфері

Згідно із Законом України "Про основи національної безпеки України" (ст. 7)	***Згідно зі Стратегією національної безпеки України (п, 2.2)***
Істотне скорочення ВВП, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямах інноваційного розвитку	Збереження структурних деформацій у національній економіці, неефективність використання матеріальних ресурсів, зокрема енергетичних, переважання галузей з невеликою часткою доданої вартості, що спричиняє низьку конкурентоспроможність вітчизняної продукції
Послаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки	Нестійкість економічного зростання та його надмірна залежність від зовнішніх чинників
Нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, у тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків	Неефективність захисту права власності, відсутність умов для формування необхідного інвестиційного потенціалу в національній економіці, зокрема розвинутих фінансового і фондового ринків, несприятливий макроекономічний та політико-правовий клімат для залучення іноземних інвестицій та розвитку внутрішнього інвестиційного процесу

Закінчення табл.17.3

Згідно із Законом України "Про основи національної безпеки України" (ст. 7)	***Згідно зі Стратегією національної безпеки України (п. 2.2)***
Критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку	Недосконалість податкової системи, низька ефективність податкового адміністрування та контролю
Нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою часткою продукції з високою часткою доданої вартості	Недосконалість механізмів захисту внутрішнього ринку від несумлінної конкуренції з боку імпортної продукції, неефективність боротьби з контрабандою
Велика боргова залежність держави, критичні обсяги державного зовнішнього і внутрішнього боргів	Низький рівень конкуренції та монополізація окремих галузей промисловості постачання товарів та надання послуг
Небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки	Надмірна залежність від імпорту енергетичних ресурсів, недиверсифікованість джерел енергопостачання
Неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці	Монополізація іноземним капіталом стратегічно важливих галузей національної економіки, що загрожує стабільності окремих товарних ринків
Неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави	Високий рівень " тінізації " економіки, зумовлений поширенням тіньової зайнятості, поширенням напівлегальних методів ухилення від оподаткування, криміналізацією економічних відносин
"Тінізація" національної економіки	Поглиблення регіональної диференціації
Переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними	Деградація науково-технічного потенціалу, нерозвиненість національної інноваційної системи, низька інноваційна активність суб'єктів господарювання

ТЕМА 18
Фінанси країн з розвиненою ринковою економікою

18.1. Еволюція та сучасні риси фінансових систем країни з розвиненою ринковою економікою.

18.2. Фінансова система Сполучених Штатів Америки.

18.3.Фінансова система Федеративної Республіки Німеччини.

18.4. Фінансова система Великої Британії.

18.5. Фінансова система Франції.

18.6. Фінансова система Японії.

18.7. Загальна характеристика фінансів Скандинавських країн.

18.1. Еволюція та сучасні риси фінансових систем країн з розвиненою ринковою економікою

Особливості фінансових систем держав зумовлені:

- особливостями державотворенням, обмеження прав монарха;

- розвитком економіки;

- традиціями;

- менталітетом населення (співучасть, солідарність)

Еволюція функцій держави по мірі зростання продуктивності праці і додаткової вартості:

- перехід від негрошових дарів, війн, грабежів (примусової праці) до грошових механізмів формування державної скарбниці;

- переорієнтація державної скарбниці на внутрішньодержавні джерела доходів;

- зростання інтегрованості суспільства (щільність проживання зросла; зросла кількість міст; освіта, добробут, здоров'я однієї людини стали суттєво впливати на інших), що призвело до необхідності забезпечення з боку держави мінімального рівня суспільних благ: захисту, недопущення злочинності, епідемій тощо;

- державні видатки стали зводитись не тільки до традиційних функцій (утримання влади, оборона, правопорядок, судочинство) а й розповсюдились на соціальний захист населення (страхування, пенсії, допомогу безробітним тощо)

- диференціація об'єктів оподаткування (більш чітке розмежування доходів від праці, капіталу, ренти) призвело до нових форм оподаткування, як наслідок сформувались такі податки: державні, муніципальні, індивідуальні

Рис.18.1. Особливості фінансових систем держав

Ознаки фінансових систем високорозвинених країн:

- бюджети мають чітко виражений перерозподільний характер;
- бюджет має соціальний характер;
- фінансова політика має інкременталістський характер;*
- розмежування фінансів між рівнями державного управління (хоч показники централізації в унітарних та федеративних державах відрізняються).

Таблиця18.1.

Запровадження окремих соціальних програм у законодавстві розвинутих держав**

Країна	Страхування від нещасних випадків на виробництві	Допомога при захворюваннях	Пенсійне забезпечення	Страхування з безробіття	Допомога сім'ям	Медичне страхування або надання безплатної медичної допомоги
Німеччина	1884	1883	1889	1927	1954	1880
Велика Британія	1906	1911	1908	1911	1945	1948
Швеція	1901	1910	1913	1934	1947	1962
Франція	1946	1930	1910	1967	1932	1945
Італія	1898	1943	1919	1919	1936	1945
США	1930	-	1935	1935	-	-
Канада	1930	1971	1927	1940	1944	1972

**Інкременталістський характер* фінансової політики-стабільний, виважений, без різких змін, але з чітким прогнозованим курсом

** Вказано роки, коли запроваджувались певні соціальні програми

Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — К. : Знання, 2008. — 611 с.

18.2. Фінансова система Сполучених Штатів Америки

Історія фінансової системи Сполучених Штатів Америки (ФС США) нетривала (2 століття).

Виникнення США – *результат конфлікту фіскальних інтересів Великої Британії та її американських колоній.*

Колоністи вважались британськими підданими і платили лише непрямі податки. У 1764 та 1767 рр. британський парламент підвищив податки на товари, що ввозилися у північноамериканські колонії; метрополія (Великої Британії) через парламент робила також спроби запровадити пряме оподаткування (гербовий збір). Колонії висунули вимоги: «Жодних податків без представництва» (у парламенті Британії), тобто проти фіксальної тиранії.

З цього почалася війна за незалежність 1776-1783рр.

Конституція США 1787 закріпила за федеральним урядом лише непрямі податки (мито та акцизи). Тільки на початку XX ст. була введена знаменита 16-та поправка до Конституції США, згідно з якою федеральний уряд одержував право отримувати податки на доходи.

Громадянська війна Півночі і Півдня 1861-1865 це війна між прихильниками вільної торгівлі та протекціоністами. Перемога протекціоністів (Північ) дала можливість запровадити високий протекціоністський тариф проти європейських товарів.

«Новий курс» Ф. Рузвельта (1932р.) увів методи фіскальної і бюджетної політики для інтенсивного втручання держави в регулювання економіки.
Зараз США федеративна республіка, яка складається з 50 штатів, федерального округу Колумбія та низки островів. Кожен штат наділений республіканськими повноваженнями, штати копіюють федерацію (конституція, парламент тощо).

Рис.18.2. Структура федеральної влади США

Рис.18.3. Структура фінансової системи США

Ознаки фінансової системи США:

- високий рівень автономності;
- три бюджетних рівні (федеральний, штатів, місцевий);
- через державні фінанси перерозподіляється ≈ 1/3 ВВП;
- бюджетний рік триває з 1 жовтня по 30 квітня.

Стадії бюджетного процесу:

1) вироблення президентського варіанту проекту бюджету;
2) робота Конгресу над бюджетом;
3) виконання бюджету

Рис.18.4. Стадії бюджетного процесу у США

Розподіл урядових видатків між рівнями фінансової системи США

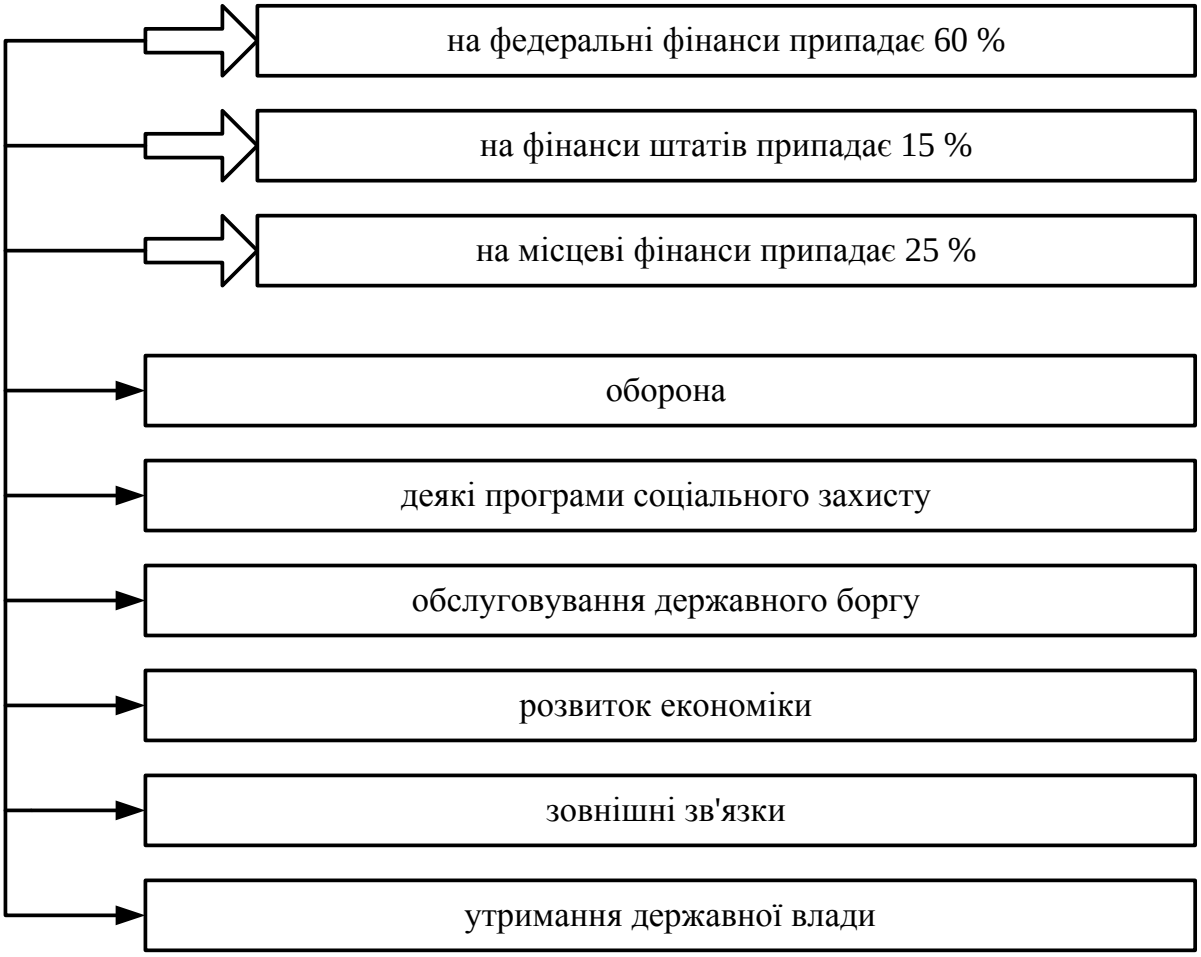

Рис.18.5. Видатки в фінансовій системі США

Бюджетний процес у США

Рис.18.6. Бюджетний процес у США

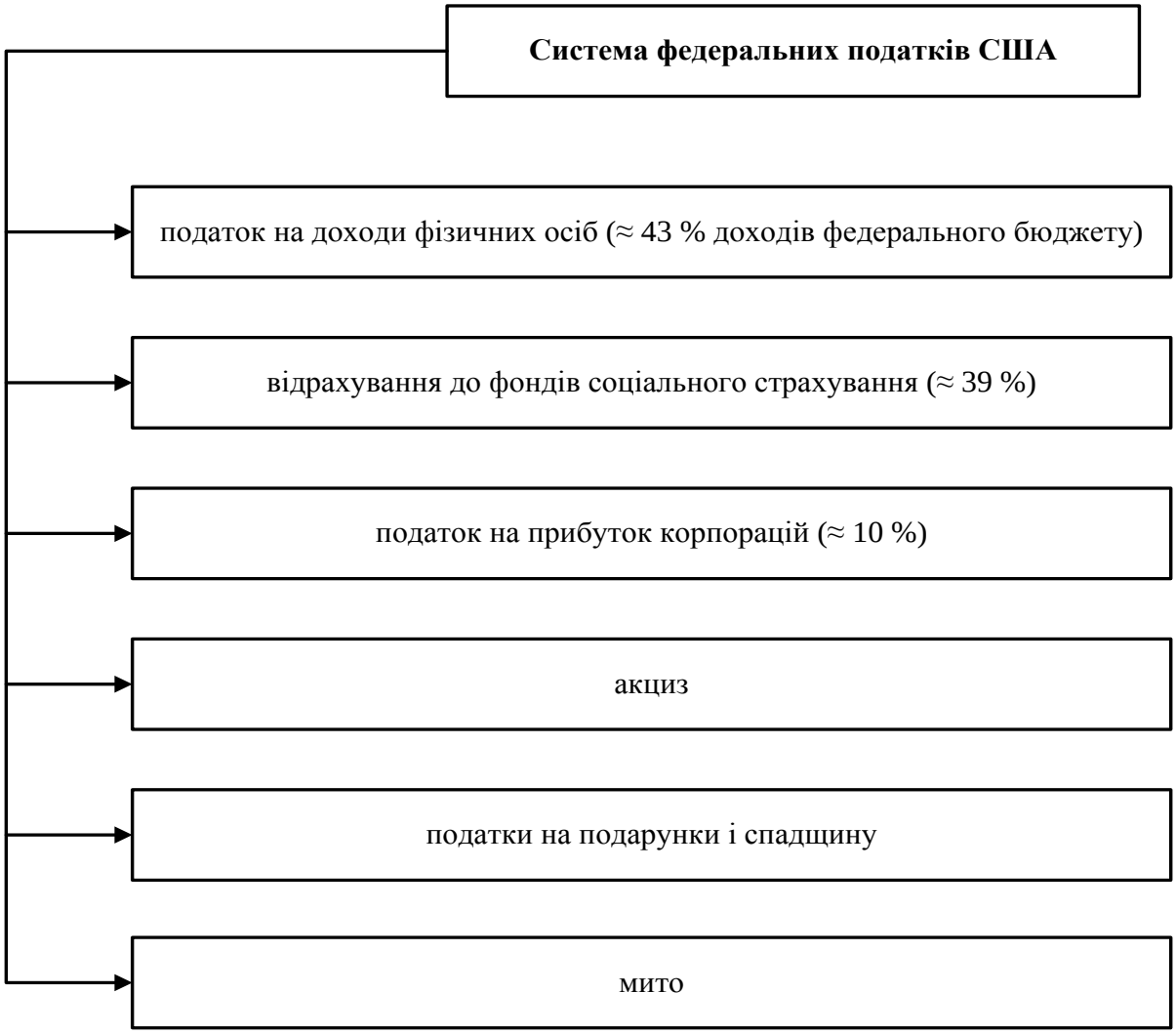

Рис.18.7. Система федеральних податків США

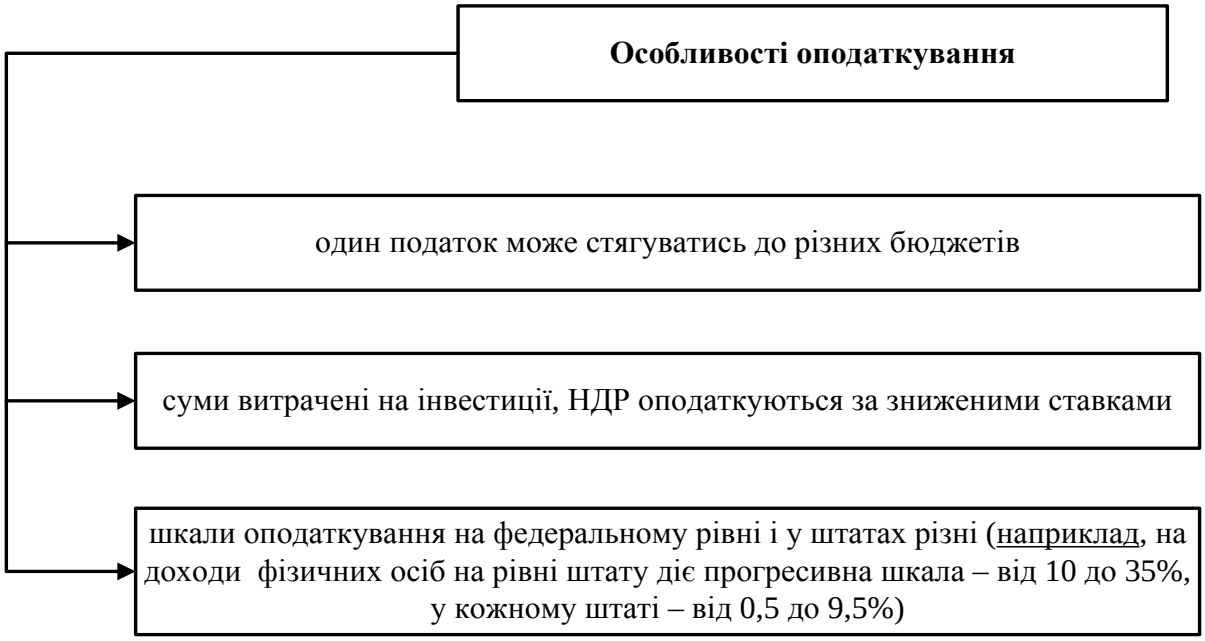

Рис.18.8. Особливості оподаткування в США

18.3. Фінансова система Федеративної Республіки Німеччини

До 1871р. Німеччина економічно і політично роздрібнена; після 1871 – остаточне об’єднання: утворилася Німецька імперія (рейхсканцлер О. фон Бісмарк).

Характеристика фінансової системи ФРН (XIX – поч. XX):

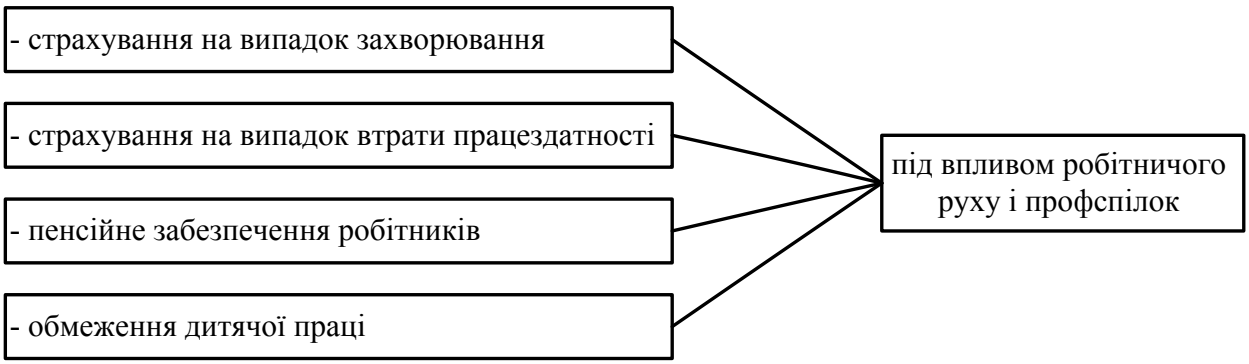

Рис.18.9. Характеристика фінансової системи ФРН

Етапи формування фінансової системи ФРН

І світова війна:

- руйнування фінансової системи;
- державний борг збільшився у 32 рази (з 5 млрд. марок до 160);
- репарації переможцям = 132 млрд. марок

ІІ світова війна:

- державний борг у 5 разів більше національного доходу (1938р.);
- інфляція = 600%

план Маршала (1948-1951):

- Німеччина отримала 2,4 млрд. дол. Допомоги від США;
- економічний розвиток став бурхливим (“німецьке диво”);
- фінансову політику очолив Л.Ерхард (1897-1977)

об’єднання 2-х частин Німеччини (1990):

- темпи економічного зростання стали нижчими, ніж середньоєвропейські (у 1993р. і у 2003р. – зниження ВВП = 0,2%);
- високий рівень безробіття (у 2004 він становив 10,3%);
- дефіцит бюджету всіх рівнів (2% від ВВП у 2006);
- частка державного боргу = 60%.

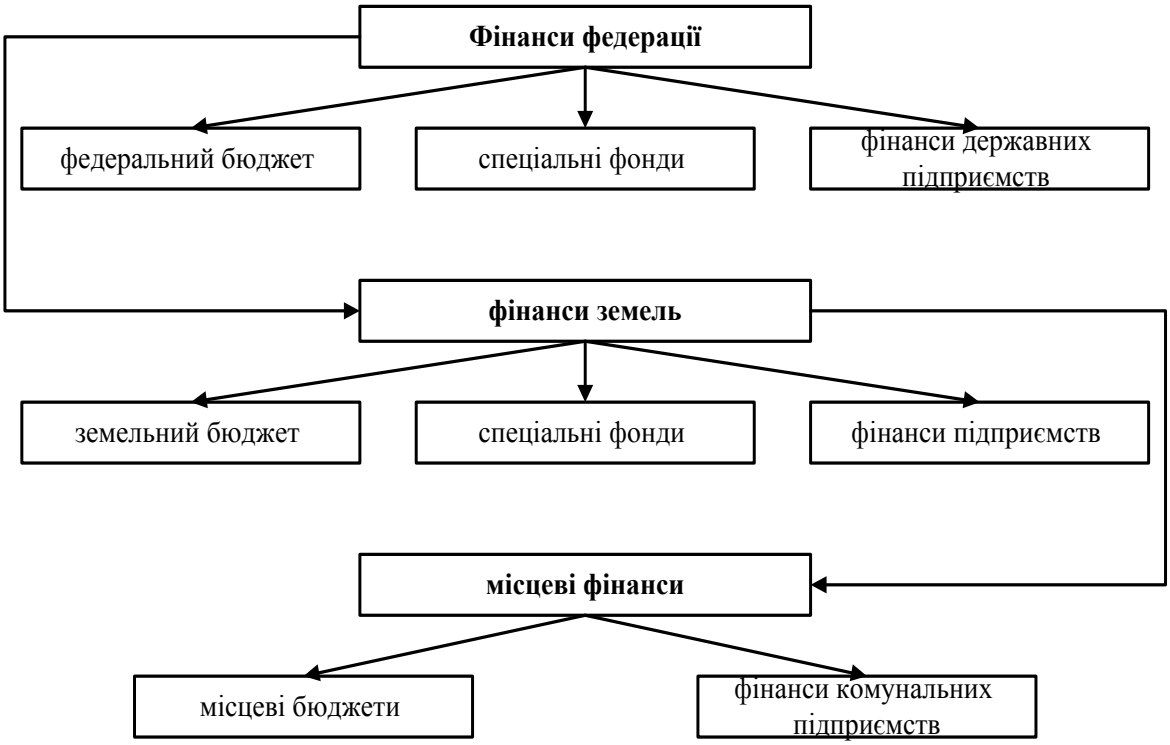

Рис.18.10. Структура фінансової системи ФРН

Ознаки фінансової системи ФРН:

- бюджетний устрій має 3 рівні: федеративний, земельний, общинний;
- фінансовий рік збігається з календарним;
- у бюджетному процесі важливу роль відіграють:
  - Мінфін;
  - Бундестаг;
  - Бундесрат;
  - федеральна рахункова палата;
  - федеральний казначейський двір
- виконання бюджету – абсолютна компетенція уряду;
- міністр фінансів може здійснювати додаткові витрати лише при економії по іншим статтям

<u>Фінансовий план розвитку ФРН до 2010 року:</u>

- відповідає критеріям бюджетної політики ЄС;
- містить заходи по зниженню дефіциту бюджету до 2,5% від ВВП;
- збільшити податкові надходження (ставка по ПДВ буде 19% - на 3 % більше);
- передбачається значна частка інвестиційної складової (ще у 2007р. інвестиції склали 23,5 млрд. євро);
- збільшено фінансування освіти, сім'ї, літніх людей, жінок, молоді;
- покращено фінансування регіональної економічної структури;
- на підвищення продуктивності і конкурентоспроможності малих і середніх підприємств – 700 млн. євро;
- розвиток містобудування: 1,5 млрд. євро;
- оборона отримає на 2% більше (за рахунок засобів, отриманих від продажу рухомого і нерухомого майна);
- найбільшу групу витрат складають соціальні (78,4 млрд. євро);
- "батьківські гроші" – допомоги при народжені та догляду – 3,5 млрд. євро;
- 40 видів податків; знижується податковий тягар на бізнес і фізичних осіб (податок на доходи фізичних осіб у діапазоні від 15% min. ставки - до 42% мах. ставки):
    - доход у розмірі 7664 євро/рік не оподатковується;
    - доход у розмірі 52152 євро/рік оподатковується за ставкою 15%;
    - доход у розмірі вище 52152 євро/рік оподатковується за ставкою 42%
- введений "податок на багатих";
- підвищено ПДВ до 19% (ПДВ у державних доходах становить ≈ 28%);
- не оподатковуються ПДВ медичні і страхові послуги
- продовольчі товари та книги оподатковуються ПДВ по ставці – 7%

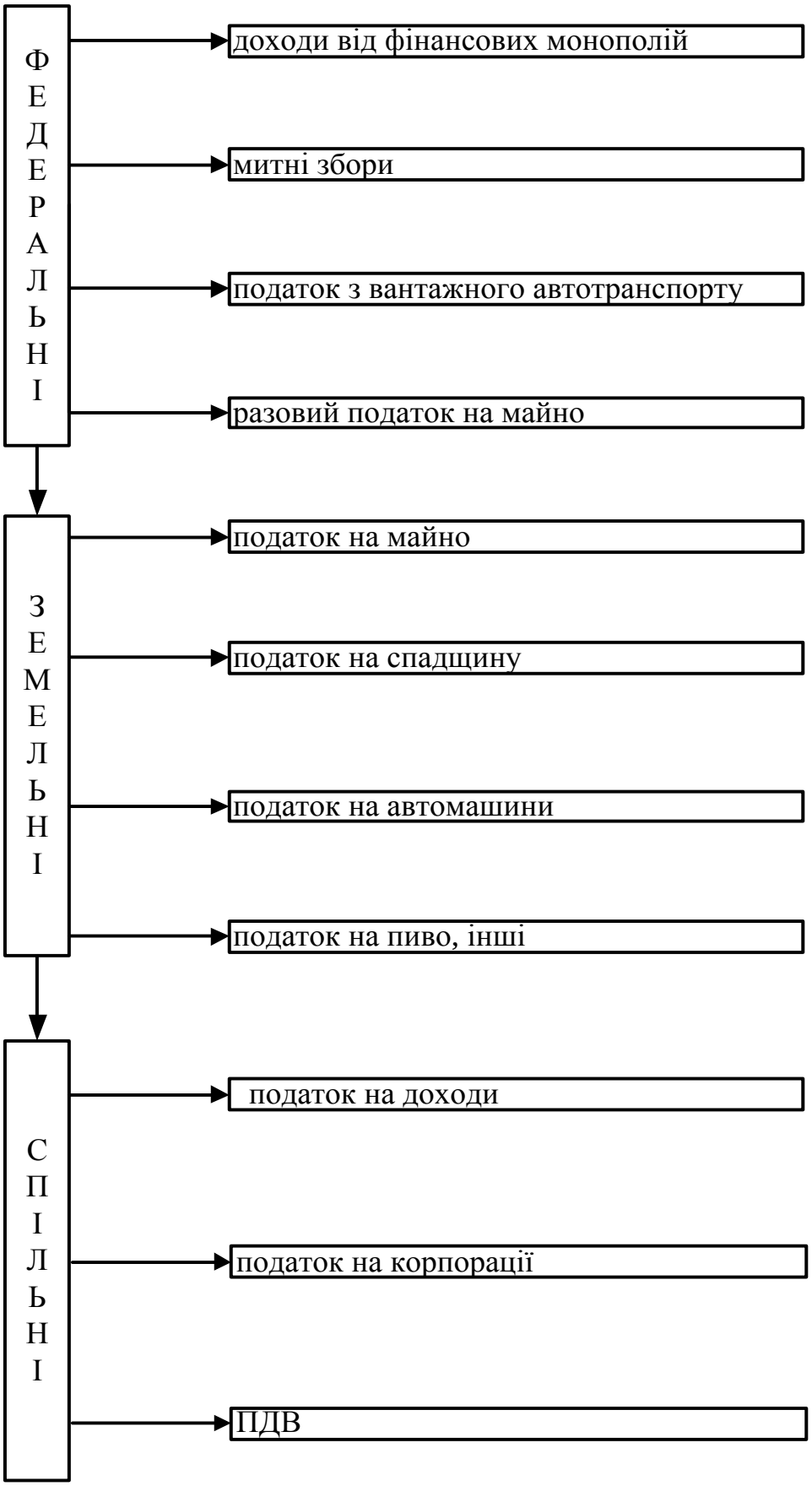

Рис. 18.11. Система податків у ФРН

18.4.Фінансова система Великої Британії

- Формування фінансової системи почалося в XI ст., коли утворилась федеральна держава з розрізнених країн;
- у 1086 р. вперше проведений перепис населення, складені земельний і податковий кадастри;
- на початку XIII ст. великого значення набуло казначейство, як королівський орган, який відав доходами казни;
- у 1215 р. ухвалена Велика хартія вольностей (заклала основи конституційного ладу, обмежила владу короля);
- з метою контролю за дотриманням положень Хартії було створено спеціальний політичний орган з представників різних суспільних прошарків (прообраз парламенту);
- у XVII ст. збільшилися військові витрати і витрати на утримання королівського двору; держава вдавалась до позик, у результаті виріс її борг, що привело до росту оподаткування;
- у 1688 р.: буржуазна революція, становлення конституційного устрою, закріпленого у Біллі про права; парламент отримав повні права у сфері державних фінансів (доходи, витрати, казна) казна короля відокремлена від держбюджету;
- 1830-1840: рух чартистів (зменшення тривалості робочого дня, підвищення зарплати, впровадження загального виборчого права). Пізніше чартизм перетворився у тред-юніонізм (профспілки), що запровадили страхування, пенсії по старості (70 років), допомоги по безробіттю (15 тижнів); все це привело до соціальної спрямованості бюджету;
- XIX ст. у митній політиці спостерігається як протекціонізм так фритредерство. У 1931-1932 рр. Велика Британія відмовилась фритредерства у наслідок загострення світової конкуренції;
- державні фінанси зазнали наслідків світових воєн (у 1916 р. 56,3% господарства – переорієнтовано на війну; внутрішній державний борг зріс більш ніж у 12 разів);
- у 70-ті роки відбулися зміни: уряд М.Тетчер (1979 р.) провів радикальну приватизацію з метою ліквідації збитковості та дотацій з бюджету державним підприємствам.

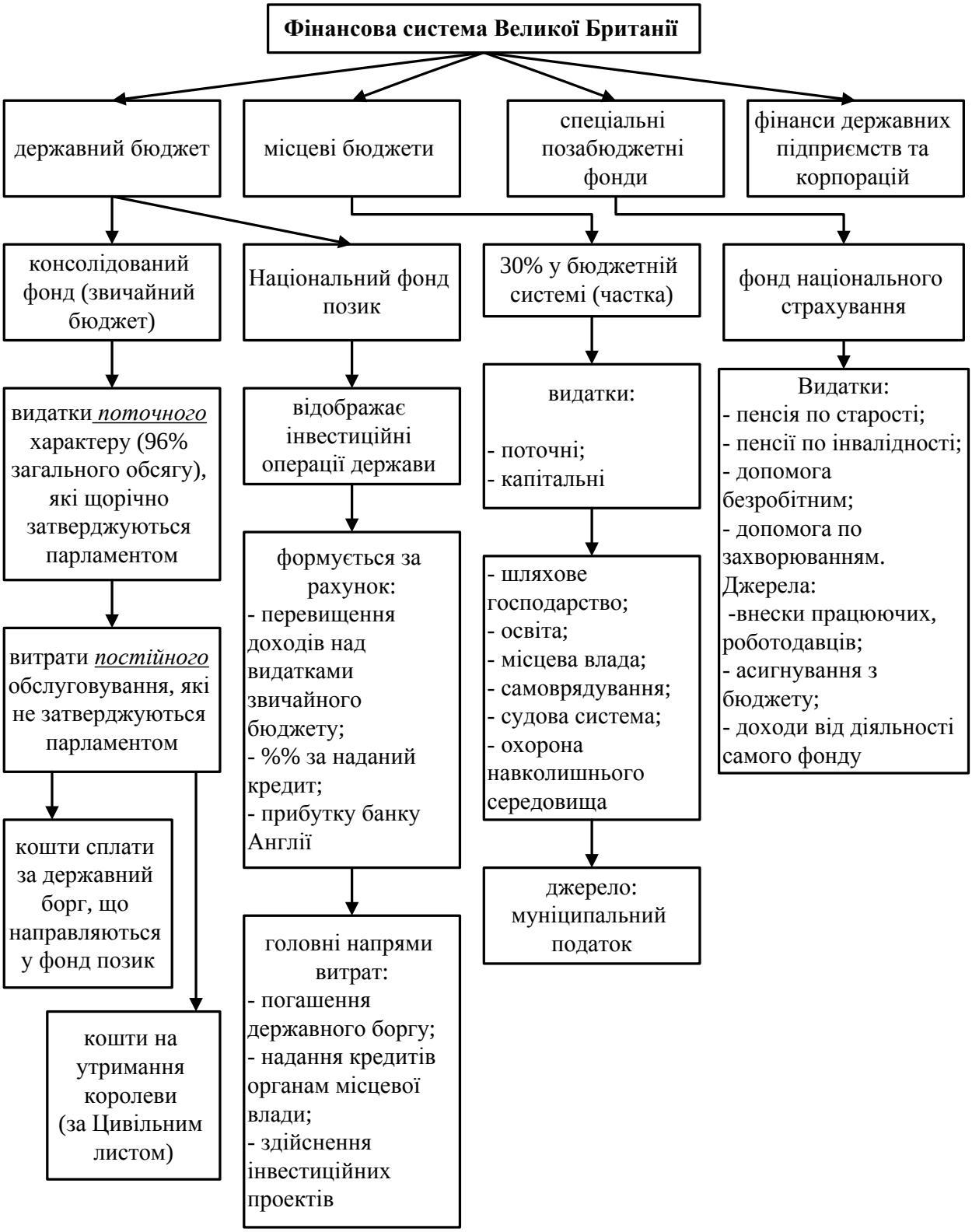

Рис.18.12. Фінансова система Великої Британії

Система оподаткування Великої Британії

В сучасному вигляді сформувалась в середині 90-х років.

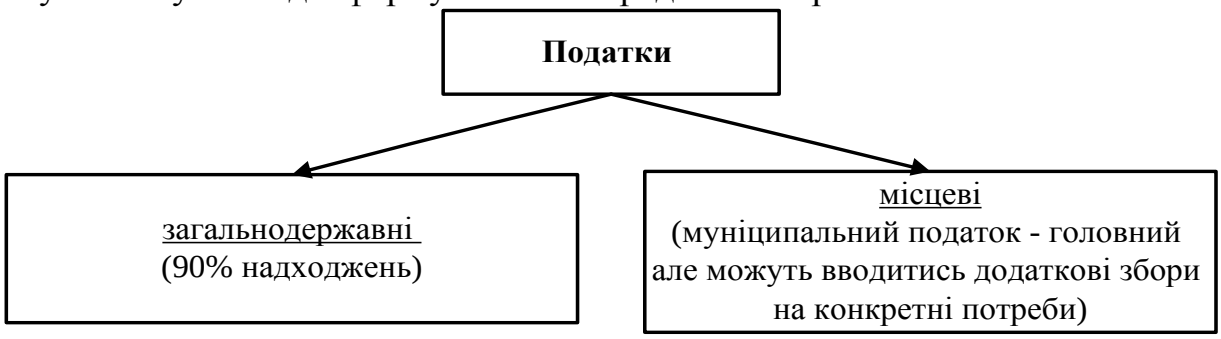

Рис.18.13. Система оподаткування Великої Британії

Сполучене королівство Великої Британії і Північної Ірландії - (повна і офіційна назва) включає: Англію, Шотландію, Уельс, Північну Ірландію + декілька островів:

- унітарна держава;
- голова держави – монарх (формально); реальна влада - уряд(кабінет і парламент);
- адміністративно країна поділена на графства, райони;
- парламент: палата лордів (верхня; формується на основі дворянської ознаки, як правило, з довічним призначенням), палата громад (650 чоловік, має ключові повноваження у державних фінансах).

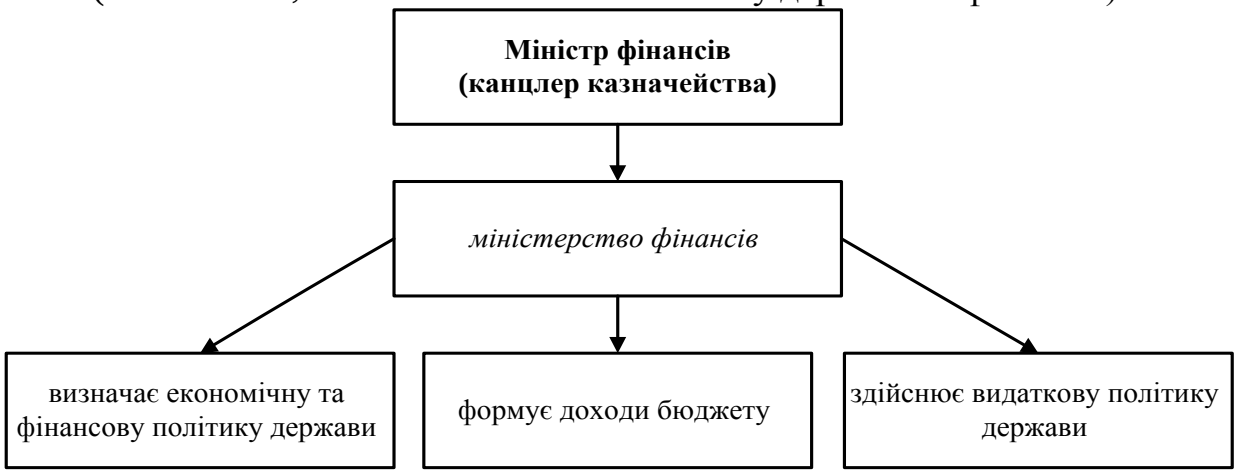

Рис.18.14. Функції міністерства фінансів Великої Британіі

Особливості бюджетного процесу Великої Британії

- бюджетний рік починається з 1 квітня, закінчується 31 березня;
- проект бюджету складає казначейство (Мінфін);
- планування здійснюється на 5-річний період у цінах поточного року (помилка 1%);
- після затвердження Кабінетом проект бюджету подається в парламент;
- бюджетне послання робить канцлер у Парламенті (жовтень - листопад) де розглядаються поточний стан та перспективи бюджету;
- уряд готує збірку документів про видатки (“Біла книга”);
- бюджетне послання і “Біла книга” обговорюються в Парламенті;
- затверджений бюджет підписує Королева.

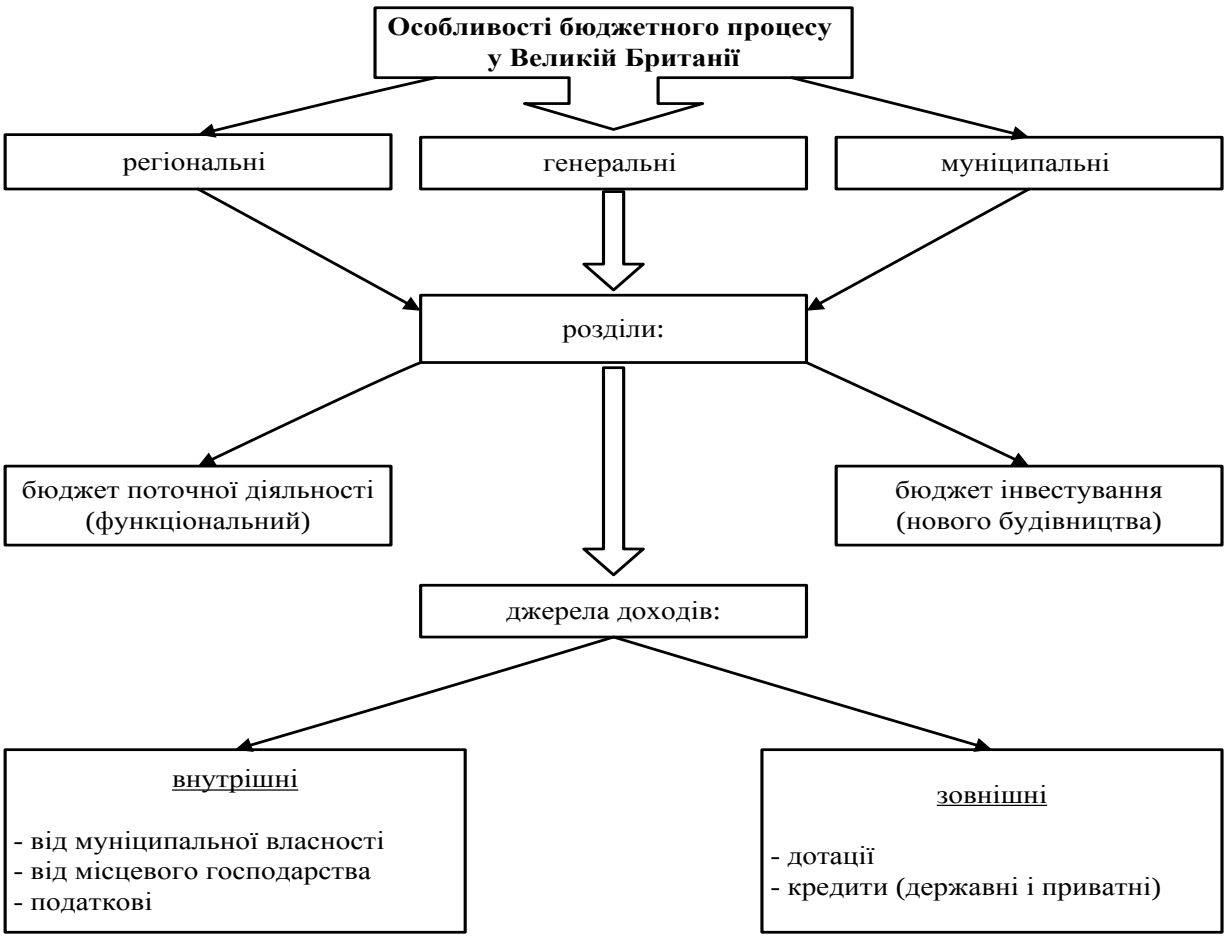

Рис.18.15. Бюджетний процес у Великій Британії

Особливості бюджету у Великої Британії

- більше 1/3 витрат іде на утримання адміністративно-силового апарату (поліція, цивільна оборона, пожежна охорона, управління);
- 1/3 – на освіту, культуру, розвиток інфраструктури;
- частка податків у місцевих бюджетах – 40%,
  частка субсидій у місцевих бюджетах – 30%,
  власні надходження і позики – 30%;
- місцеві бюджети, як правило, дефіцитні

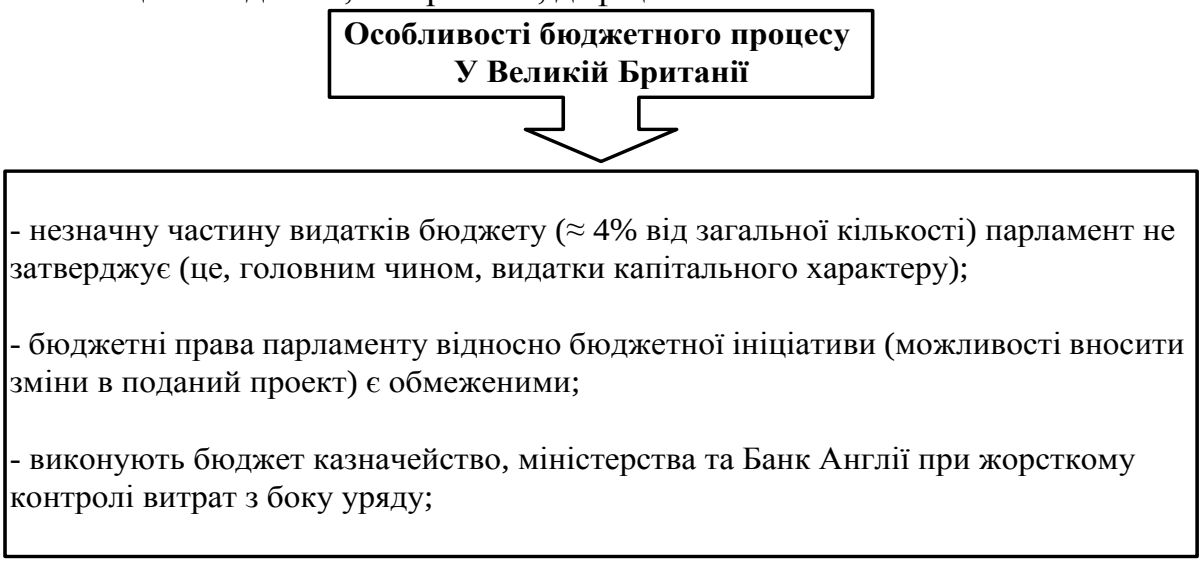

Рис.18.16. Особливості бюджетного процесу у Великій Британії

18.5. Фінансова система Франції

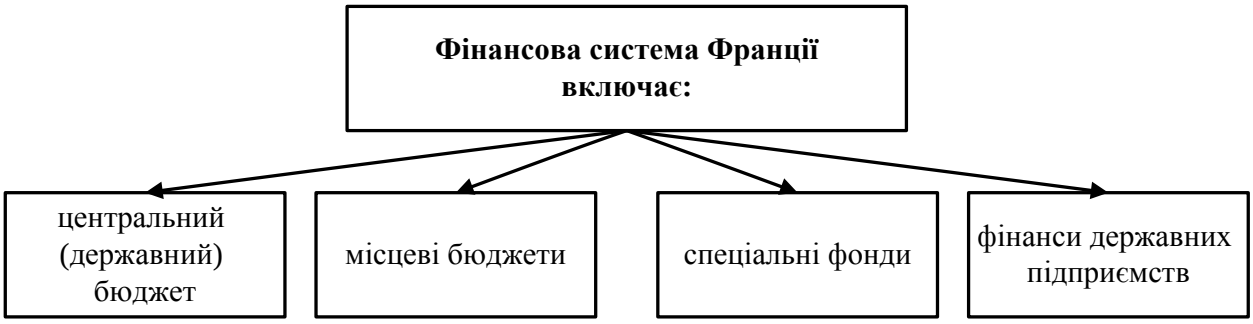

Рис.18.17. Фінансова система Франції

Особливості фінансової системи Франції:

- створення і функціонування системи фондів спеціального призначення;
- створення спеціальних рахунків Казначейства з власними джерелами формування доходів;
- функціонування приєднаних бюджетів (де одні – у складі бюджету, інші-позабюджетні;

причому всі вони юридично і організаційно є самостійними, мають власні джерела доходів)

Рис.18.18. Державний бюджет Франції

<u>Адміністративний устрій Франції:</u> 22 регіони; 96 департаментів; 36 тисяч комун.

Таблиця 18.2.

Бюджетний процес у Франції

суб'єкти	- Президент (владні позиції якого одні з найсильніших у світі); - Уряд; - Парламент (2 палати: Сенат-обирається непрямим голосуванням, представляє теорії республіки; Національні збори обираються прямим голосуванням); - Мінекономіки і фінансів; - Національна кредитна рада; - Банківська контрольна комісія; - економічна і соціальна рада
етапи	I Мінекономіки і фінансів складає (і контролює) проект бюджету. Протягом 9 місяців кожне міністерство і відомство формує власний кошторис, які узгоджуються у єдиному проекті. Переваги мають програмно - цільові методи, що раціоналізують бюджетний вибір II Ухвалення бюджету (триває 3 місяці). Розгляд у фінансових комісіях обох палат парламенту: (спочатку у нижній, потім у верхній). Президент має право оголосити проект бюджету законом, якщо він не одержав підтримку у обох палатах парламенту III Виконання бюджету. Касове виконанн здійснюється через казначейські каси, які мають рахунки у Банку Франції і проводять розрахунково-касові і бюджетні операції через мережу спеціальних агентств казначейства (бухгалтерій). Загальні данні подаються у Рахункову палату для аналізу і складання декларації про дані обліку, їх відповідність IV Складання звіту про виконання бюджету здійснюється Мінекономіки і фінансів

Рис.18.19. Виконання бюджету у Франції

У Франції

- ✓ період від початку складання проекту бюджету до складання звіту про його виконання займає більше 3-х років;
- ✓ бюджетний рік у Франції збігається з календарним
- ✓ у бюджеті Франції традиційно високу роль відіграють соціальні гарантії населенню з боку держави (зростає кількість пенсіонерів, виплати на яких разом з іншими витратами спричиняє дефіцитність державних фінансів; сумарний держборг збільшився з 40% ВВП у 80-х рр. до 70% у 2004р., хоч правила ЄС забороняють перевищувати 60%)
- ✓ у Франції (1954 р.) вперше було впроваджено ПДВ, який став основним непрямим податком. Ставка ПДВ стандартна – 19,6% (середній рівень для країни ЄС); знижена ставка – 5,5% (на продукти харчування, пасажирський паспорт, послуги електро - і газопостачання, книги, театр, музеї, кіно).

Податкова система Франції

характеризується

- високим рівнем оподаткування (податки – 44% відносно ВВП; в ЄС – 41%);

- високим ступенем складності (є багато різних податків, ставок та інститутів, задіяних у підрахунку і справлянні податків; всього у Франції приблизно 100 різних податків і зборів, у тому числі реєстраційних);

- переважанням у структурі податків внесків на соціальні потреби (вони ≈ 37% від усіх податків; у ЄС – 28%; ПДВ та інші податки на товари та послуги – 25,4%; у ЄС – 30,8%; податок на доходи фізичних осіб – 17,3%; по ЄС – 25,8%);

- податок на прибуток стягується з річного прибутку юридичних осіб. Стандартна ставка – 33,3%. Для невеликих компаній податок стягується за зниженою ставкою. За оборотом менше ніж 76 тис. євро в рік нульова ставка;

- податок на доходи фізичних осіб стягується за прогресивною ставкою від 0 до 52,75% залежно від доходів і сімейного стану платника. Фіскальна одиниця – сім'я, або одна людина.
  Доходами є :
  - заробітна плата;
  - премії і винагороди;
  - пенсії;
  - рента;
  - доходи від рухомого майна;
  - прибуток від операцій з ЦП

- юридичні особи (невеликі підприємства) мають право вибору режиму оподаткування, а також об'єкту оподаткування – прибуток чи доходи;

- є збори для участі підприємців у економіці і соціальній сфері;

- стягується багато місцевих прямих податків (професійний, земельний та інші)

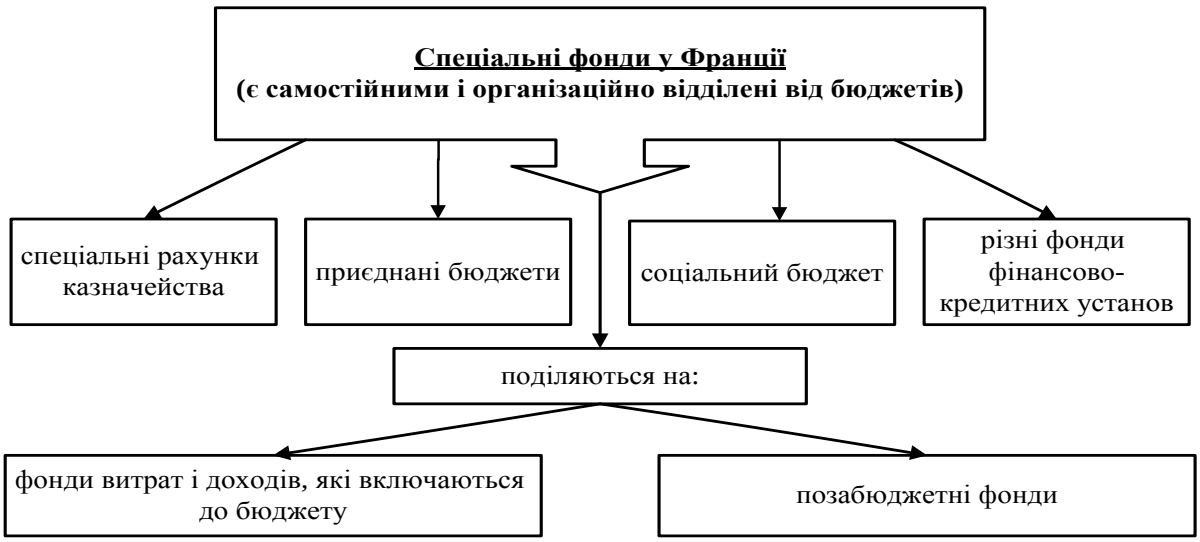

Рис.18.20. Спеціальні фонди у Франції

Рис.18.21. Ресурси соціальних фондів бюджету у Франції

- Спеціальні рахунки казначейства – відкриваються державним організаціям які не мають статус юридичної особи і фінансової автономії. Затверджуються парламентом; найбільший – фонд економічного і соціального розвитку країни. Окремі рахунки відкриваються на військові цілі.
- Приєднані бюджети – складають організації, які не є юридичними особами, але користуються фінансовою автономією. Є сім таких бюджетів:
  - військовий;
  - пошти, телеграфу,телефону;
  - сільськогосподарської допомоги;
  - національної друкарні;
  - монетного двору;
  - ордену почесного легіону;
  - ордену визволення.

18.6. Фінансова система Японії

Японія – *унітарна держава з конституційною монархією. Імператор – символ держави але його дії здійснюються за згодою уряду.*

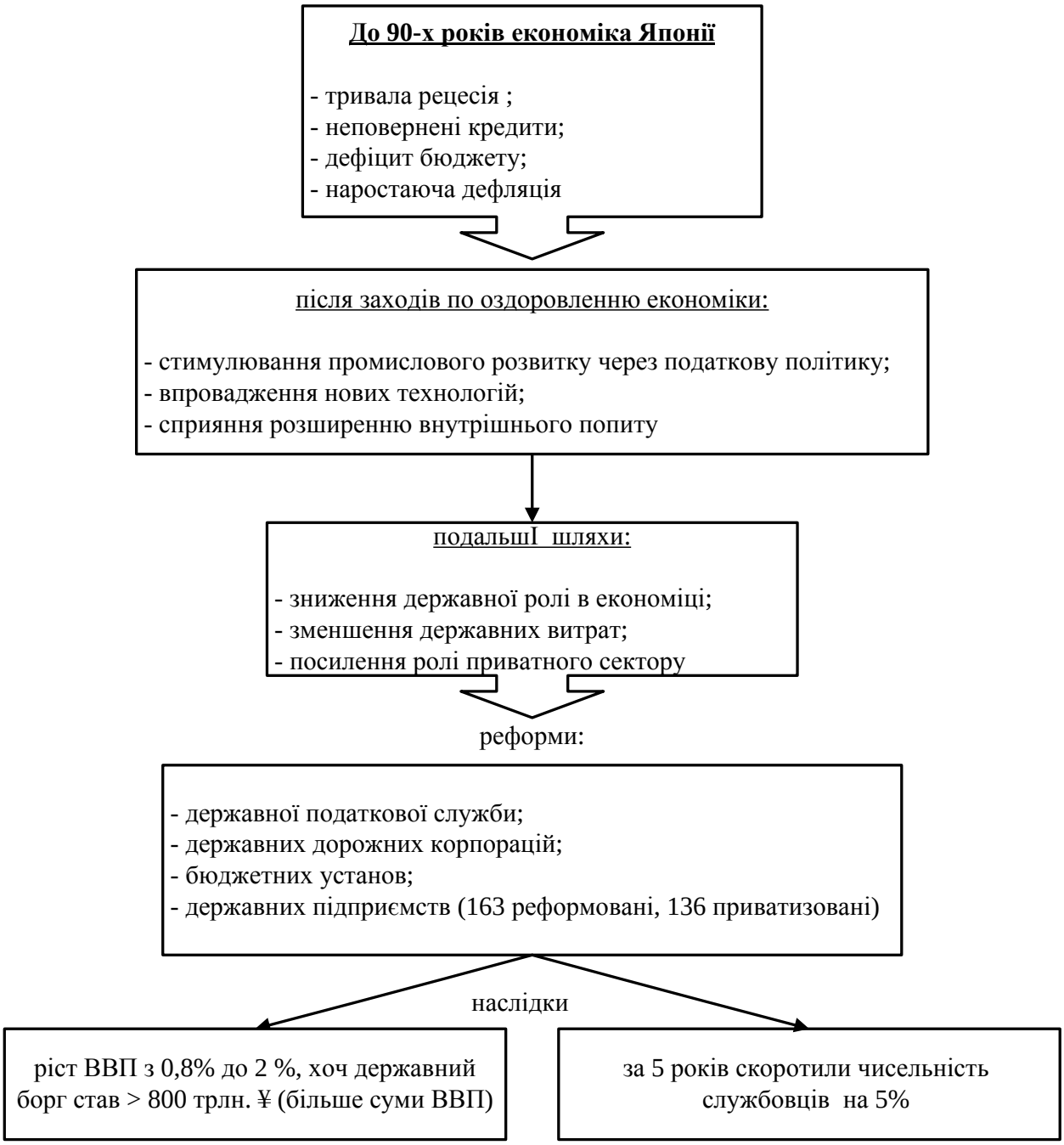

Рис.18.22. Економіка Японії до 90-х років

Проблеми економіки Японії:

- старіння населення (обмежує зростання економіки і створює фінансове напруження для соціальної безпеки);
- зменшення населення.

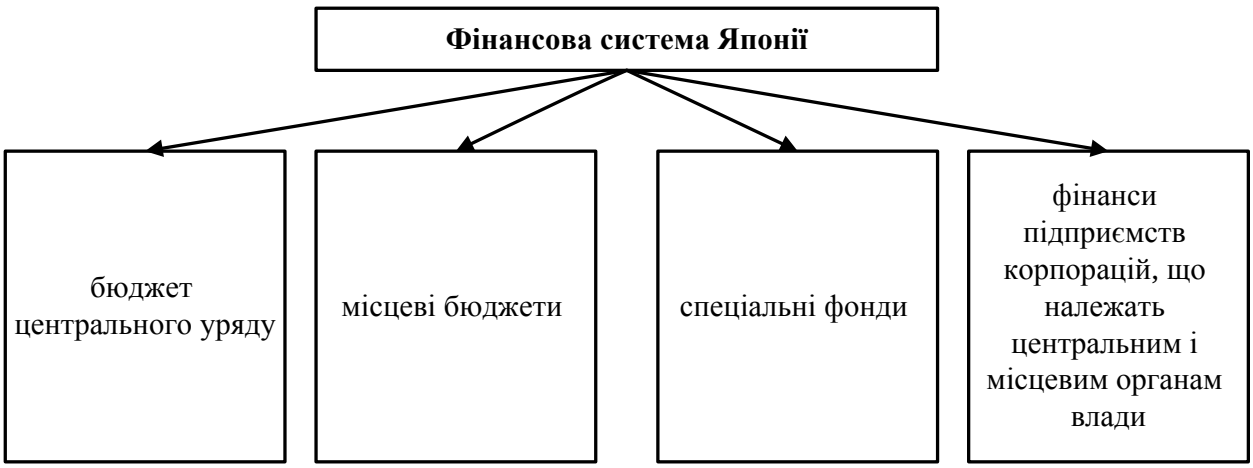

Рис.18.23. Структура фінансової системи Японії

Показник частки державних витрат у ВВП є одним із найменших серед розвинених країн

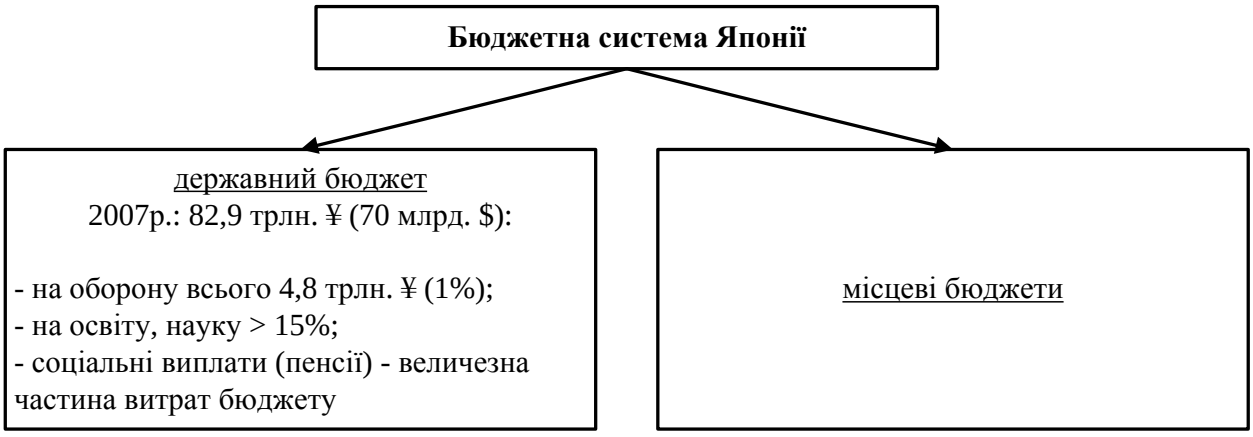

Рис.18.24. Бюджетна система Японії.

У Японії:

- пенсійна система Японії складна, багатошарова (бюджетом забезпечено третину базової пенсії, решта виплачується за рахунок пенсійних фондів);

- завдання пенсійної реформи: 1) знизити пенсійне навантаження на бюджет 2) зберегти виплату пенсіонерам на високому рівні (не менше 50% рівня оплати праці);

- суспільна взаємодопомога – охоплює населення, що не може забезпечити минімальний рівень життя: повсякденні потреби, освіту, житло, медичне обслуговування, допомога по безробіттю, материнству, на поховання.

Бюджетний процес у Японії

- Бюджетний рік: з 1 квітня починається і закінчується 31 березня закінчується;

- суб'єкти бюджетного процесу:
  - Парламент;
  - кабінет;
  - мінфін;
  - міністерства;
  - урядові агенції;
  - Аудиторська палата;
  - науковці, журналісти

- стадії бюджетного процесу:
  1) мінфін готує проект бюджету, інші міністерства вносять пропозиції щодо своїх бюджетів і надсилають їх до бюджетного департаменту Мінфіну;
  2) після внесення поправок, Уряд подає проект бюджету на розгляд Парламенту;
  3) після обговорення проекту бюджету, Парламент затверджує бюджет як закон;
  4) виконує бюджет Мінфін, міністерства, відомства. Касове виконання здійснює: Японський банк, його відділення;
  5) контроль-поквартальний: звітують міністерства, відомства. Інспектори Мінфіну вивчають звіти, перевіряють їх, складають загальний звіт і передають його Уряду, а Уряд направляє його в ревізійне бюро. Після цього звіт затверджується Урядом.

- дохідна частина бюджету Японії:
  - податкові надходження;
  - неподаткові надходження. Частка неподаткових надходжень висока, це: 1) доходи від орендної плати; 2) від продажу землі і нерухомості; 3) пені; 4)штрафи; 5) від лотерей; 6) позики.

- Множинність податків;
- стягують їх органи територіального управління;
- основні прямі податки – податок на доходи фізичних осіб і податок на прибуток компаній

Ставки податку на доходи фізичних осіб:
10% -на доходи до 3,3 млн. ¥, або 27,6 тис. $ у рік;
37% - на доходи понад 18 млн. ¥, або 150,5 тис. $ у рік;
3-10% стягується на муніципальному рівні, та ще 2-3% на рівні префектур

Ставки оподаткування в Японії є одними з найвищих у світі (50% від доходу індивіду):
• базова ставка податку на прибуток для компаній – 30% для підприємств малого бізнесу - 22% ;
- дивіденди обкладаються 20% податком;
- відрахування на соц. страх - 11% від доходу;
• замість ПДВ у Японії – податок на споживання – 5% (але ним не обкладаються: медичні послуги, освітянські, продаж або оренда нерухомості)

Рис.18.25. Податкова система Японії

Адміністративний устрій Японії: 47 префектур (3045 міст, селищ, районів) кожен з них має свій бюджет. За рахунок них:

- фінансується адміністрація;
- платежі по державному боргу;
- поліція, освіта, протипожежна оборона, економічний розвиток;
- громадські роботи та підприємницька діяльність держави (до 40%);
- на соціальні потреби (30% усіх витрат).

Спеціальні фонди Японії створені у 1946 р. Доходи формуються за рахунок внесків застрахованих осіб і роботодавців; видатки спрямовуються на пенсій і допомоги різних видів.

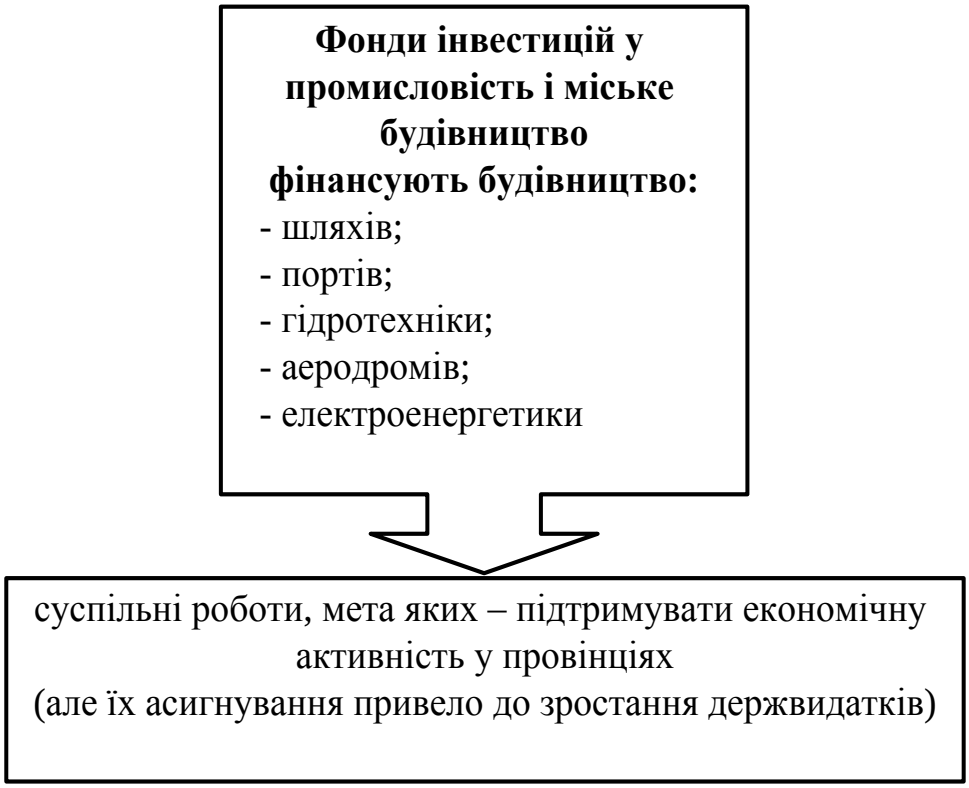

Рис.18.26. Спеціальні фонди Японії

наслідком чого є:

- консолідація бюджету

- реструктуризація його витратної частини

Рис.18.26. Фінансування суспільних робіт у Японії

18.7. Загальна характеристика фінансів Скандинавських країн

Скндинавські країни

- це 5 країн;
- три з них: Швеція, Норвегія та Фінляндія представляють особливий інтерес з фінансової точки зору;
- велика перерозподільна роль держави (55-65% ВВП);
- рівень оподаткування найвищий серед розвинених країн (частка податків у ВВП у Швеції – 61%) найбільша у світі;
- соціальна сфера – пріоритет фінансової політики;
- у державному секторі та бюджетній сфері занята значна частина населення (кожен 3-й)

Швеція:

- економічний підйом; приріст ВВП-44% (2006);
- з 1996 р. бюджет зводиться з позитивним сальдо (у 2006 р. профіцит склав 18 млрд. крон);
- низький рівень оподаткування прибутку корпорацій;
- найвищі ставки оподаткування доходів громадян, які через фіскальний обмін повертаються у вигляді соціальних програм

Таблиця 18.3.

Категорії податків у Швеції

I податок на доходи від трудової діяльності	місцева частина - 26-35% залежно від муніципалітету; загальнонаціональна - 20% при сумі доходу 292-441 тис. крон/рік; “+” 7% у пенсійний фонд; 25% при сумі доходу більше 441 тис. крон/рік
II податок на доходи від капіталу	базова ставка 30% “+” 7% у пенсійний фонд
III податок з бізнесу (прибуток корпорацій)	ставка 28% “+” 7% податок до пенсійного фонду;
	серед непрямих податків: ПДВ і акцизи

Пенсійна система Швеції до 1994 р. нагадувала пенсійну систему СРСР (обов'язковий трудовий стаж – 30 років; перевищення його не враховувалось; пенсія ≈ 60% середньої зарплати).

З 1999 р. нова пенсійна система Швеції є трьохрівневою.

Рис.18.27. Пенсійна система Швеції

У Швеції близько 700 (приватних) пенсійних фондів де 65% майбутніх пенсіонерів накопичують кошти (35% - у державному пенсійному фонді; у США – 28%)

Проблеми пенсійної системи Швеції:

- зменшення народжуваності;

- скорочення чисельності працездатності населення;

- скорочення державного сектору економіки; на цей час він відносно невеликий (< 9/10 продукції промисловості – це приватні компанії).

Держава зосередилась на соціальних питаннях: освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення

<u>приватизація</u> у Швеції повільна:

1) немає необхідності при профіциті бюджету;

2) немає необхідності збільшувати конкурентоспроможність державних компаній, оскільки вони і так конкурентоспроможні, рентабельні.

Норвегія

Багата природними ресурсами; економіка розвивається як за високотехнологічними галузями, так і добре розвинутої і експортно-орієнтовоної нафтогазової промисловості (поступається тільки Росії і Саудівської Аравії).

Вона належить до країн, залежних від зовнішньої торгівлі (частка якої у ВВП = 70%), ВВП (183 млрд. крон), (або 40 тис. $/на одну особу, що є найбільшим показником у світі.

У Норвегії

- немає зовнішнього боргу;
- потреби у запозиченнях немає (власних доходів хватає);
- бюджетного дефіциту немає (у 2005 профіцит = 26 млрд. $)

Таблиця18.4.

Податки у Норвегії

прямі	податок на прибуток корпорацій податок на доходи фізичних осіб	28% (базова ставка) “+” 50% для нафтових компаній; мінімальна ставка – 12%
непрямі	ПДВ, є ще дві знижені ставки - на продукти харчування; - транспорт, кіно, телебачення	ставка 25 % 11% 7%

Доходи та витрати бюджету Норвегії:

- відрахування на соціальне страхування (19%);
- податок на доходи і майно (33%);
- акцизні збори і ПДВ (31%);
- витрати на соціальне забезпечення і житлове будівництво (39%);
- на освіту (13%);
- на охорону здоров’я (14%).

У Норвегії:

- доходи від нафти = 1/3 усього експорту.

Створено фінансовий інститут Нафтовий Фонд, який консолідує доходи від продажу нафти з метою їх використання в далекому майбутньому.

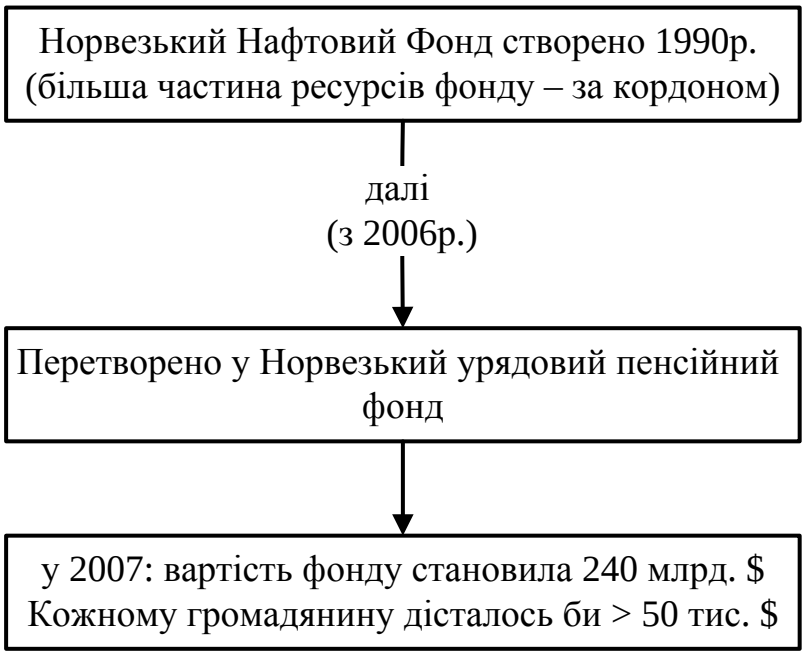

Рис.18.28. Норвезький Нафтовий Фонд

Особливості Пенсійного фонду Норвегії:

- витратами Фонду розпоряджається спеціальна урядова структура, а не сам Пенсійний фонд;

- ресурси пенсійного фонду передані ЦБ Норвегії, який інвестує їх виключно за кордон, подалі від внутрішнього норвежського ринку (це оберігає національну економіку від надмірного споживчого тиску та зайвої інфляції, не заважає накопичувати кошти майбутнім поколінням та на надзвичайні обставини у майбутньому);

- 9% прибутку від Фонду отримує бюджет, який спрямовується на соціальні програми та страхове забезпечення пенсій.

Державна власність у Норвегії у минулому була пов’язана з наданням інфраструктурних і соціальних послуг. Далі активи перейшли до держави.

Приватизація здійснена, однак державний сектор залишається значним (40% акцій на фондовій біржі в м. Осло – це акції державних компаній).

Фінляндія:

- З початку 1990р. – глибока криза; швидкий і стійкий ріст – з 1994р; реформи:
- реформи зберегли позитивну динаміку макропоказників, однак високий рівень зовнішньої заборгованості після кризи не відшкодувався
- ВВП (2004) = 151,2 млрд. $ (або 29 тіс. $/чол.) Ріст ВВП = 3% (2005). Зовнішній борг – 175 млрд. € (2005)

Фінансові пріоритети Фінляндії:

- розвиток науки і освіти (2009р. – 3,29% асигнувань з бюджету)

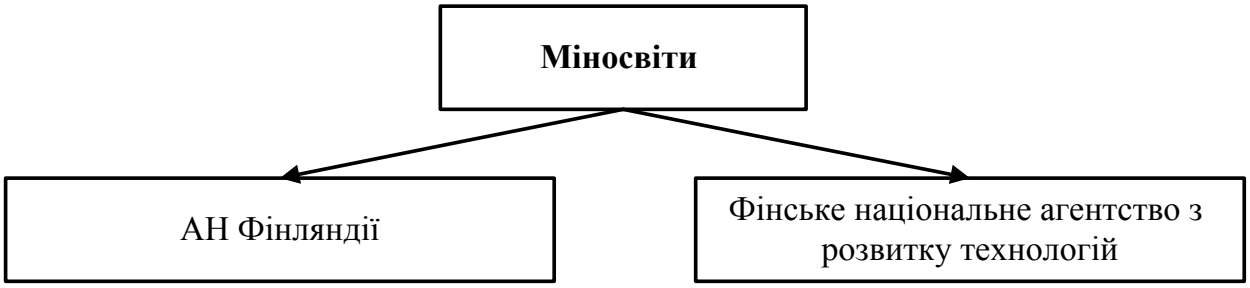

Рис.18.29. Фінансування науки у Фінляндії

- податки у Фінляндії – менші ніж у Данії, Швеції, Норвегії

Таблиця 18.5.

Податки у Фінляндії:

Податки	Назва податку	Ставка	Особливості
прямі	податок на прибуток підприємств	29%	обкладаються тільки ті підприємства, що мають статус окремого платника
	податок на доходи індивідів	min–13% max–36%	
непрямі	ПДВ	базова 22%	але не оподатковується продаж ліків, книг, кінопрокат, фізкультурні заходи, послуги транспорту
комунальні	- податок на доходи - податок на нерухомість - церковний		

У Фінляндії:

- сільське господарство – збиткове; надаються субсидії;
- промисловість: що працює на експорт - субсидується;
- більшість державних компаній Фінляндії діють у різних галузях: від гірничодобувної до банківської сфери;
- після ІІ світової війни, уряд не націоналізовував, а створював нові підприємства;
- ресурси від приватизації направлялись на розвиток освіти (зокрема університетів) і на зменшення державного боргу;
- у 80-х рр. приватизація ще розглядалась як радикальний крок;
- У 1978 – 2000 у країні відбулось 26 приватизаційних процесів, які принесли фінському уряду 10,4 млрд. $;
- у Фінляндії немає загальної програми приватизації, однак виділяються 3 групи підприємств, які мають різне відношення до приватизації.

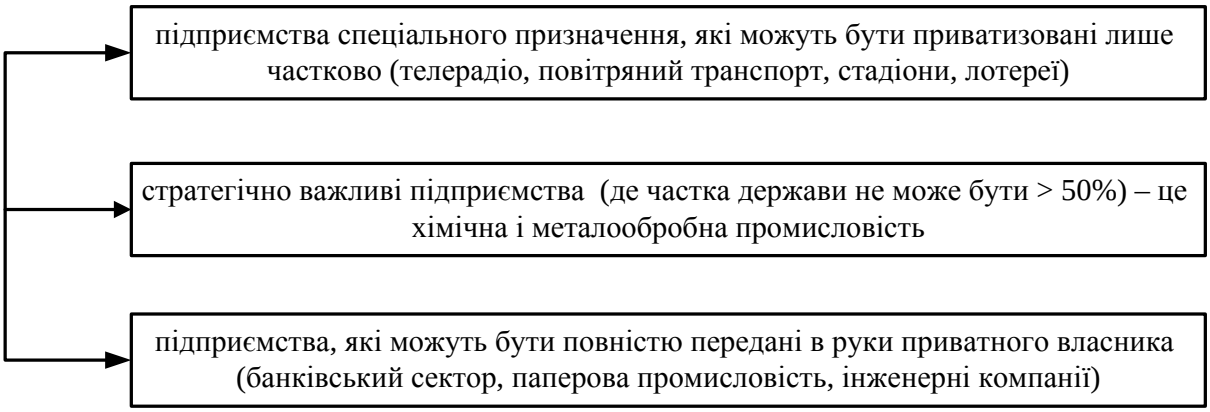

Рис.18.30. Особливості приватизації у Фінляндії

ТЕМА 19
Фінанси Європейського Союзу

19.1. Етапи економічної інтеграції в Європі. Фінансова політика у контексті поглиблення європейської інтеграції.

19.2. Валютно-фінансова конвергенція та особливості організації фінансів Європейського Союзу.

19.3. Бюджет Європейського Союзу. Бюджетна стратегія і бюджетний процес.

19.4. Гармонізація та уніфікація податкової політики в межах Європейського Союзу.

19.5. Валютна інтеграція. Спільна валютна політика та запровадження євро.

19.6. Основні інституції ЄС та їх роль у формуванні єдиної фінансової політики.

19.1. Етапи економічної інтеграції в Європі. Фінансова політика у контексті поглиблення європейської інтеграції

Таблиця 19.1

Етапи економічної інтеграції ЄС*

Форма економічної інтеграції	Скасування тарифів і квот між учасниками	Єдина торгівельна політика щодо третіх країн	Скасування обмежень на рух факторів виробництва (послуги, робоча сила, капітал)	Гармонізація економічної політики	Єдина валюта, єдина валютна політика
Зона вільної торгівлі (з 1959р. до 1968р.)	+	-	-	-	-
Митний союз (з 1968р. до 1976)	+	+	-	-	-
Спільний ринок (з 1977р. до кінця1984 р.	+	+	+	-	-
Єдиний внутрішній ринок (з 1985р. до кінця 1992р.)	+	+	+	+	-
Економічний та валютний союз (з 1993р.)	+	+	+	+	+

* Правовою та організаційною основою Європейської економічної інтеграції став Римський договір 1957 року.

Таблиця 19.2.

Етапи розширення Європейського Союзу

Рік	Кількість країн-членів	Країни, що приєдналися до ЄС
1951	6	Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція
1973	9	Велика Британія, Данія, Ірландія
1981	10	Греція
1986	12	Іспанія, Португалія
1995	15	Австрія, Фінляндія, Швеція
2004	10	Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія
2007	2	Болгарія, Румунія

Таблиця 19.3.

Результати поетапного розширення Європейського Союзу

Етапи розширення	Збільшення території, %	Збільшення чисельності населення,%	Зростання ВВП, %	Зміни ВВП на одну особу, %	Середній обсяг ВВП на одну особу (ЄС-6=100%)
ЄС-9/ЄС-6	31	32	29	-3	97
ЄС-12/ЄС-9	48	22	15	-6	91
ЄС-15/ЄС-12	43	11	8	-3	89
ЄС-27/ЄС-15	34	29	9	-16	75

19.2. Валютно-фінансова конвергенція та особливості організації фінансів Європейського Союзу

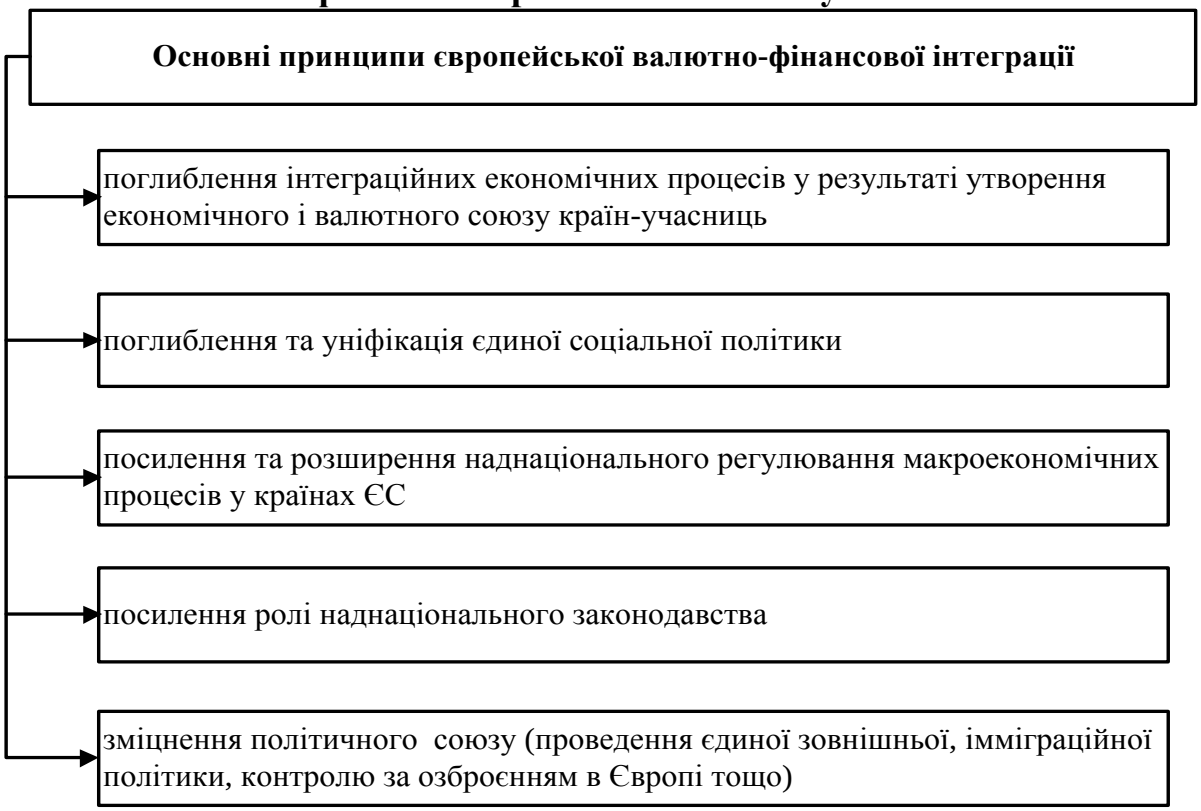

Рис.19.1. Найважливіші положення Маастрихтської угоди, (лютий, 1992р.)

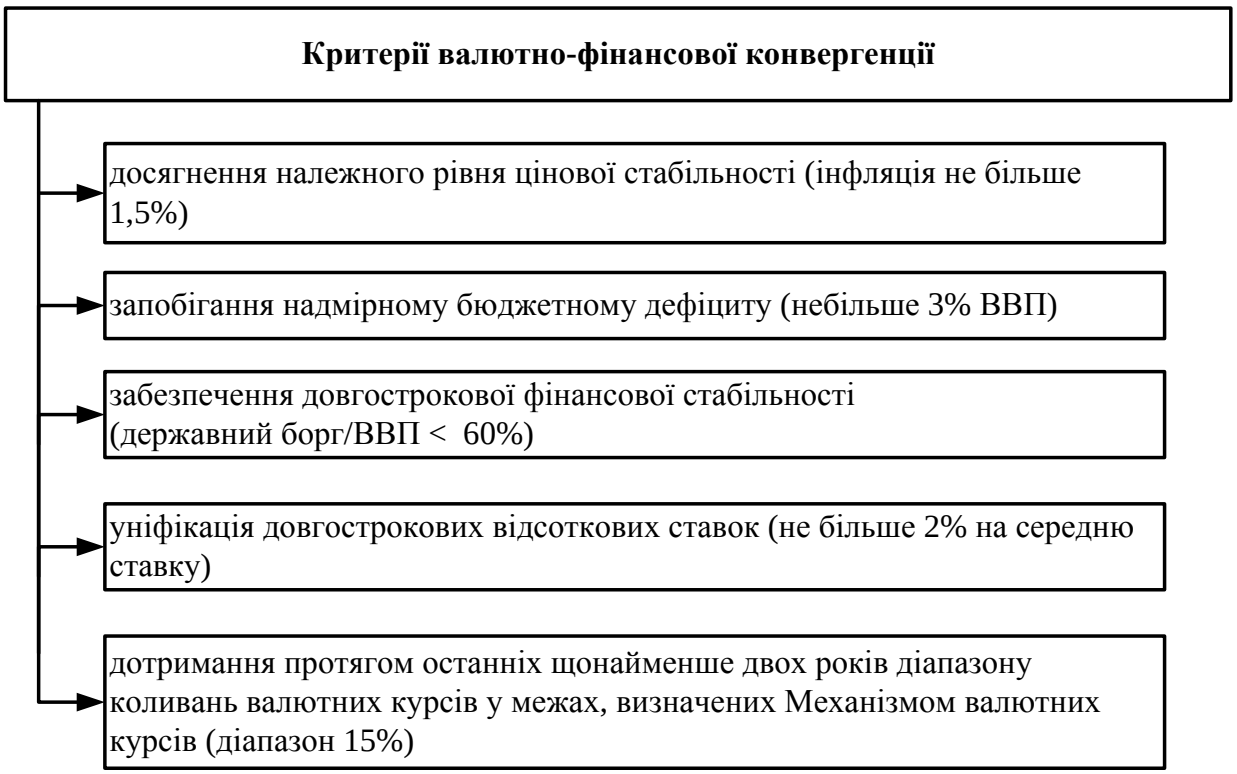

Рис.19.2. Критерії валютно-фінансової конвергенції, виконання яких дає право країнам на вступ до економічного та валютного союзу за Маастрихтською угодою

19.3. Бюджет Європейського Союзу. Бюджетна стратегія і бюджетний процес

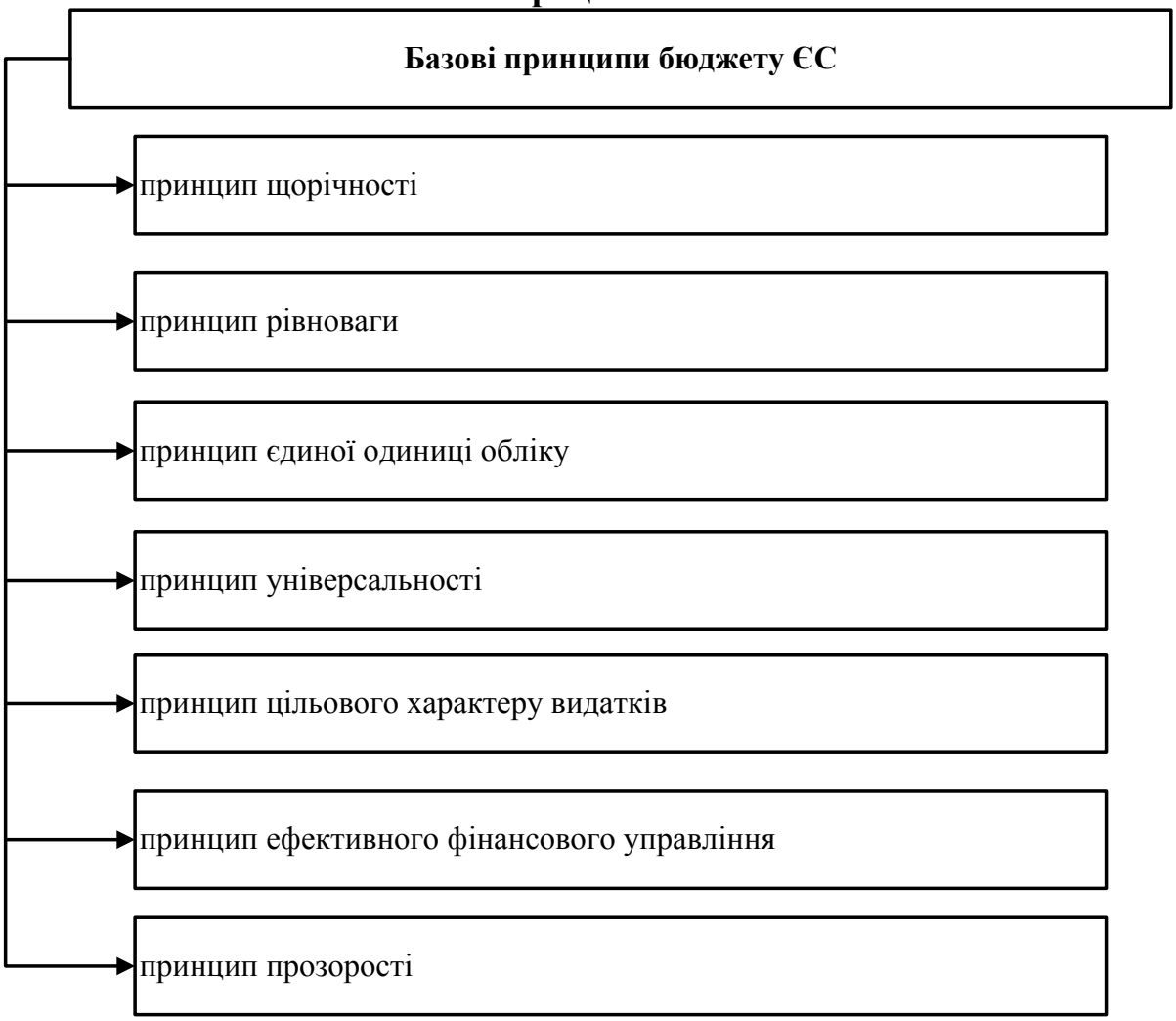

Рис.19.3. Основні принципи побудови бюджету ЄС

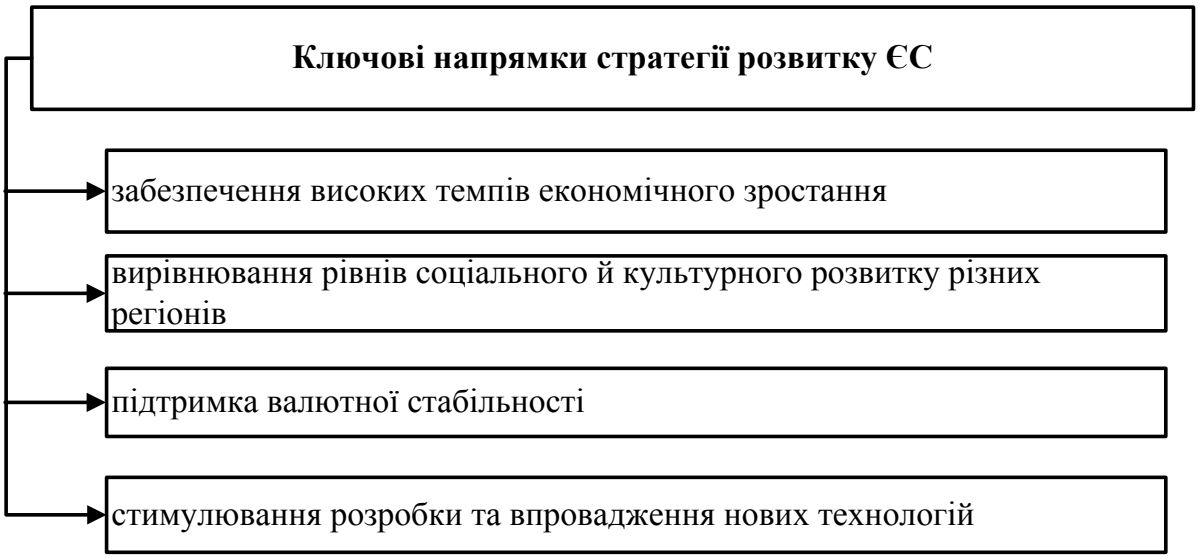

Рис.19.4. Напрямки реалізації політики і стратегії ЄС

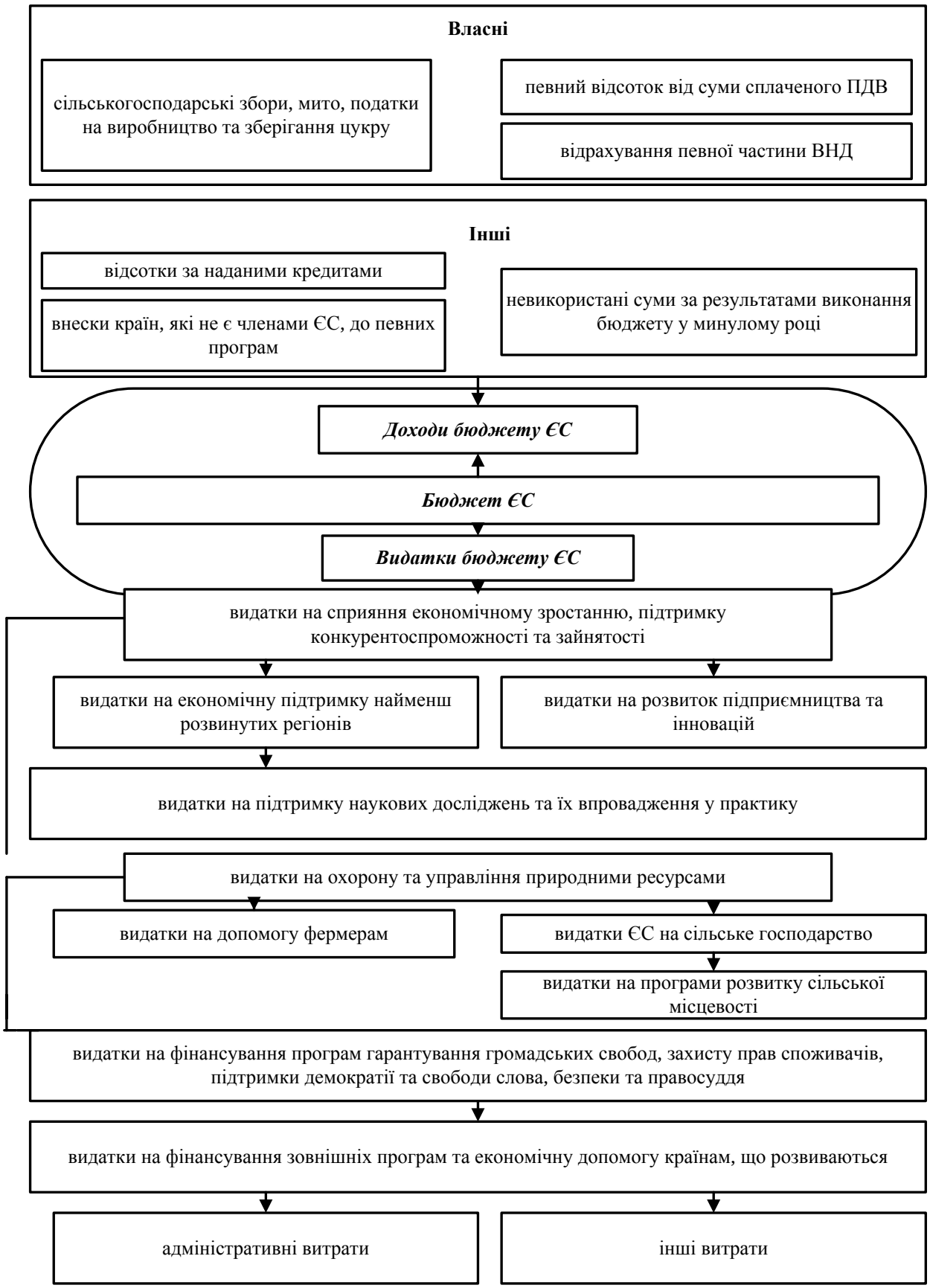

Рис.19.5. Склад доходів та видатків бюджету Європейського Союзу.

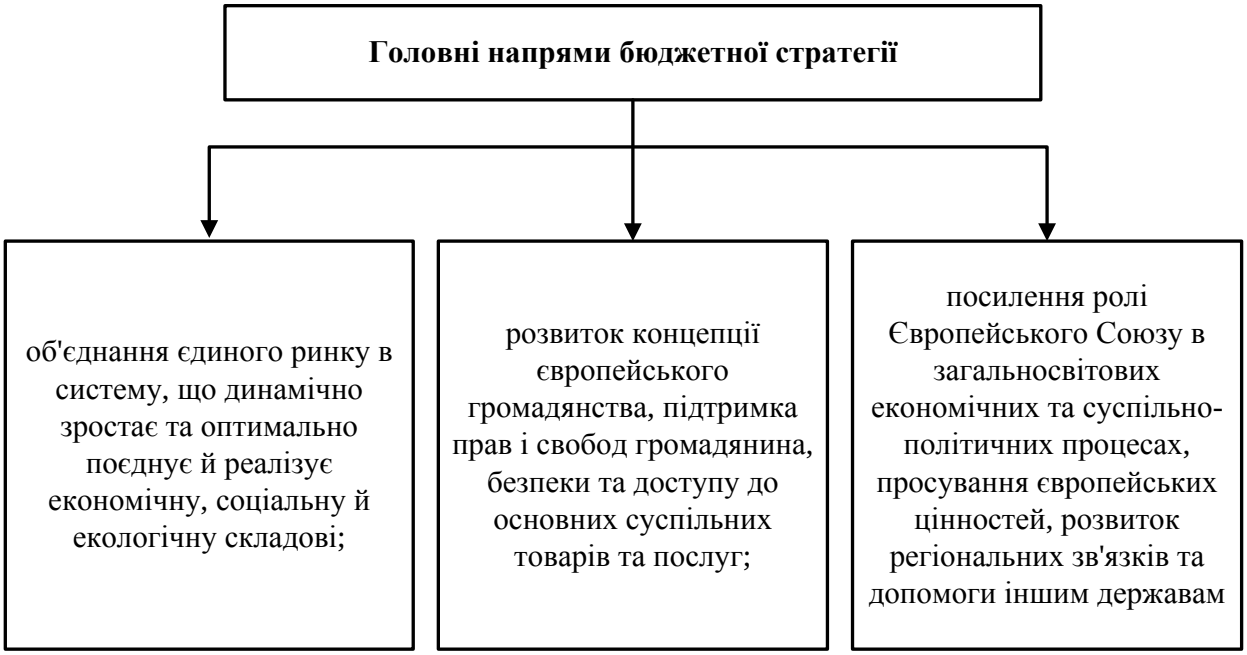

Рис.19.6. Концентрація пріоритетів бюджету у бюджетній стратегії ЄС

Рис.19.7. Складові елементи щорічного бюджетного процесу у ЄС

19.4. Гармонізація та уніфікація податкової політики в межах Європейського Союзу

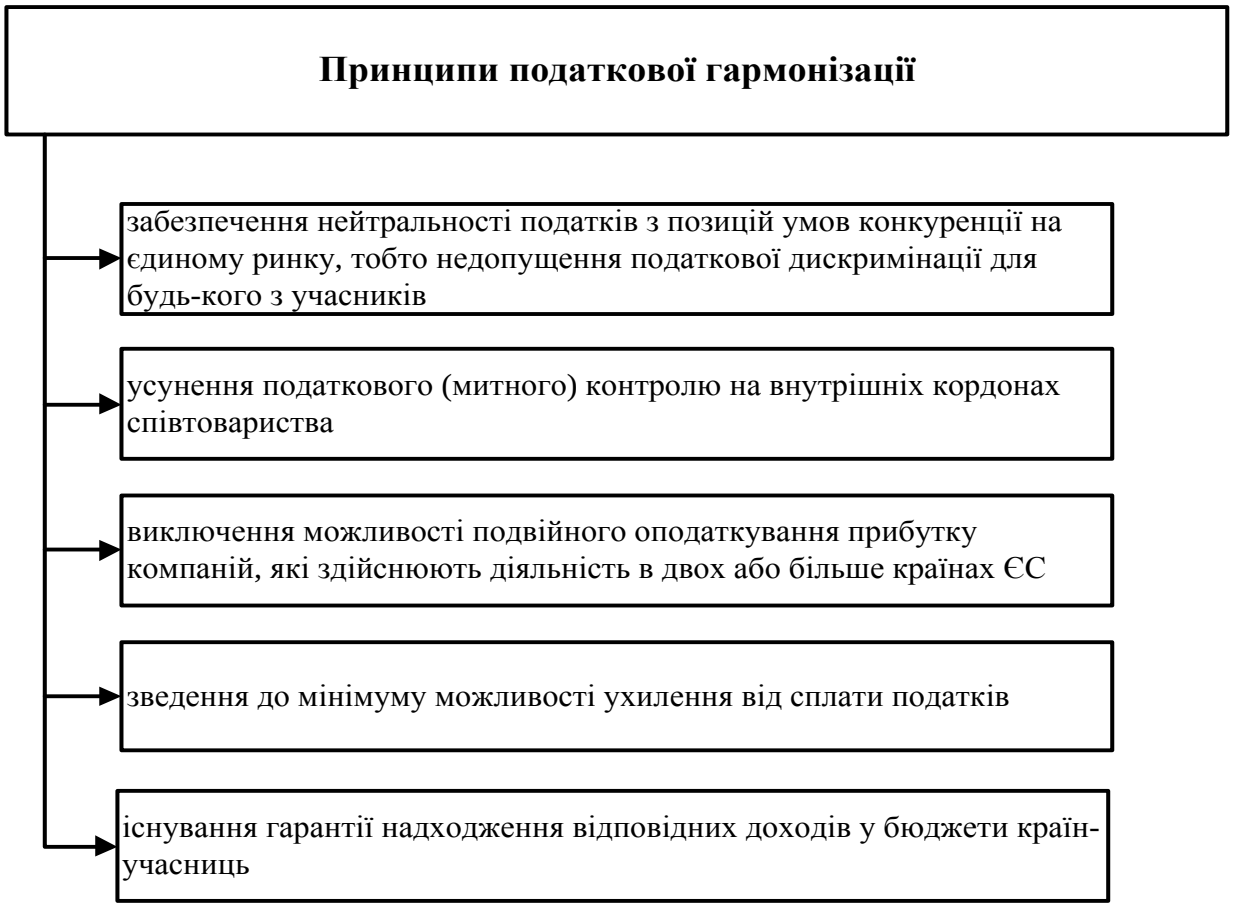

Рис.19.8. Основні принципи податкової гармонізації

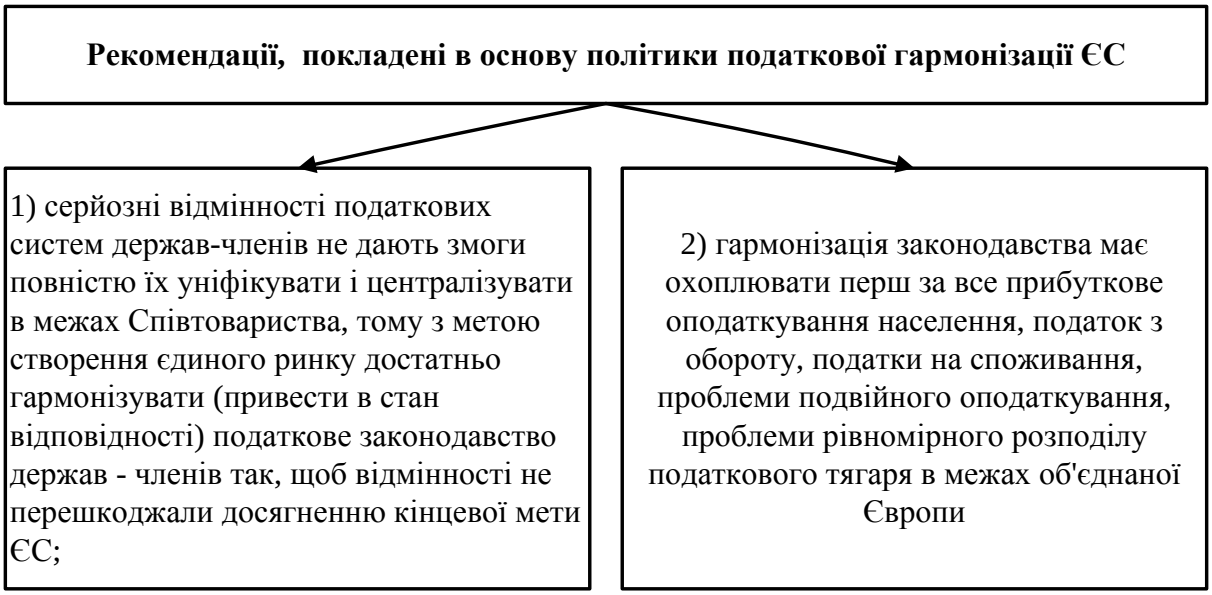

Рис.19.9. Вектори податкової гармонізації ЄС за Д. Ньюмарком

Рис.19.10. Основні цілі податкової гармонізації ЄС

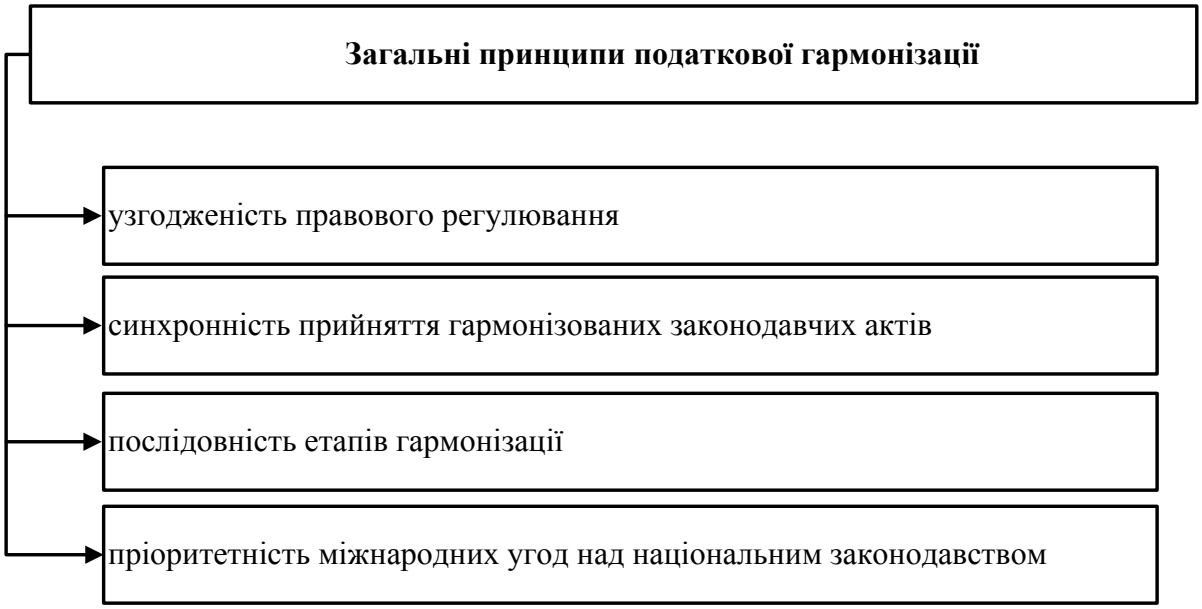

Рис.19.11 Загальні принципи податкової гармонізації

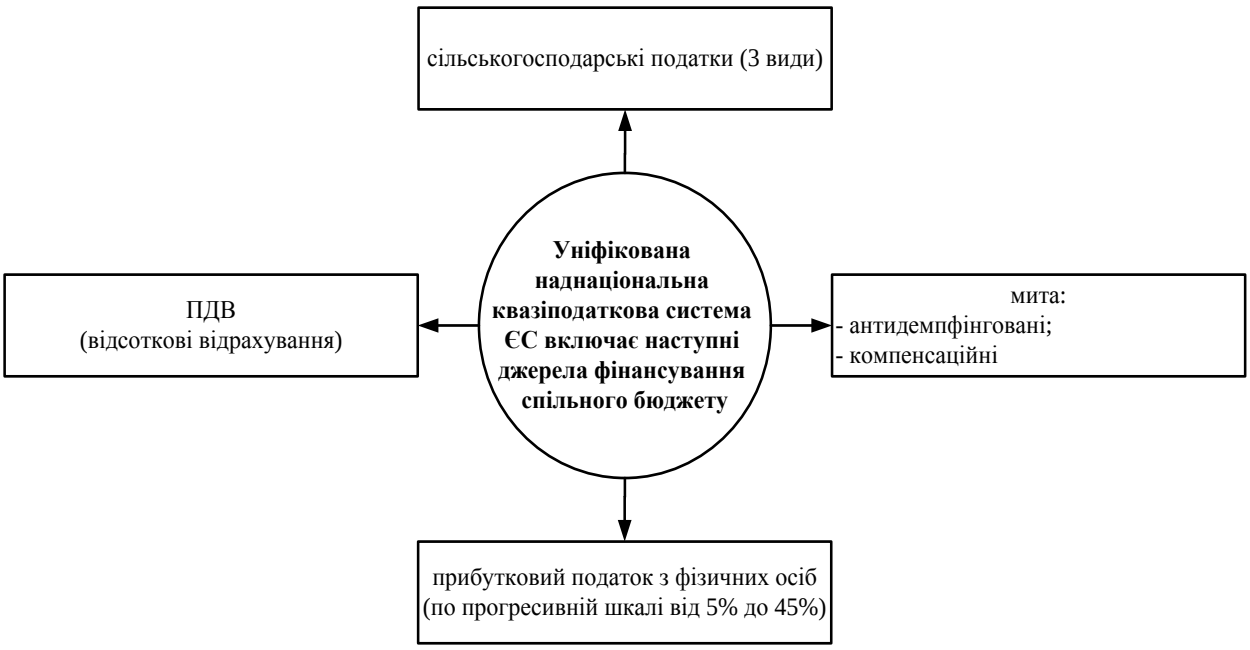

Рис.19.12. Класифікація платежів, як джерел фінансування спільного бюджету співтовариства

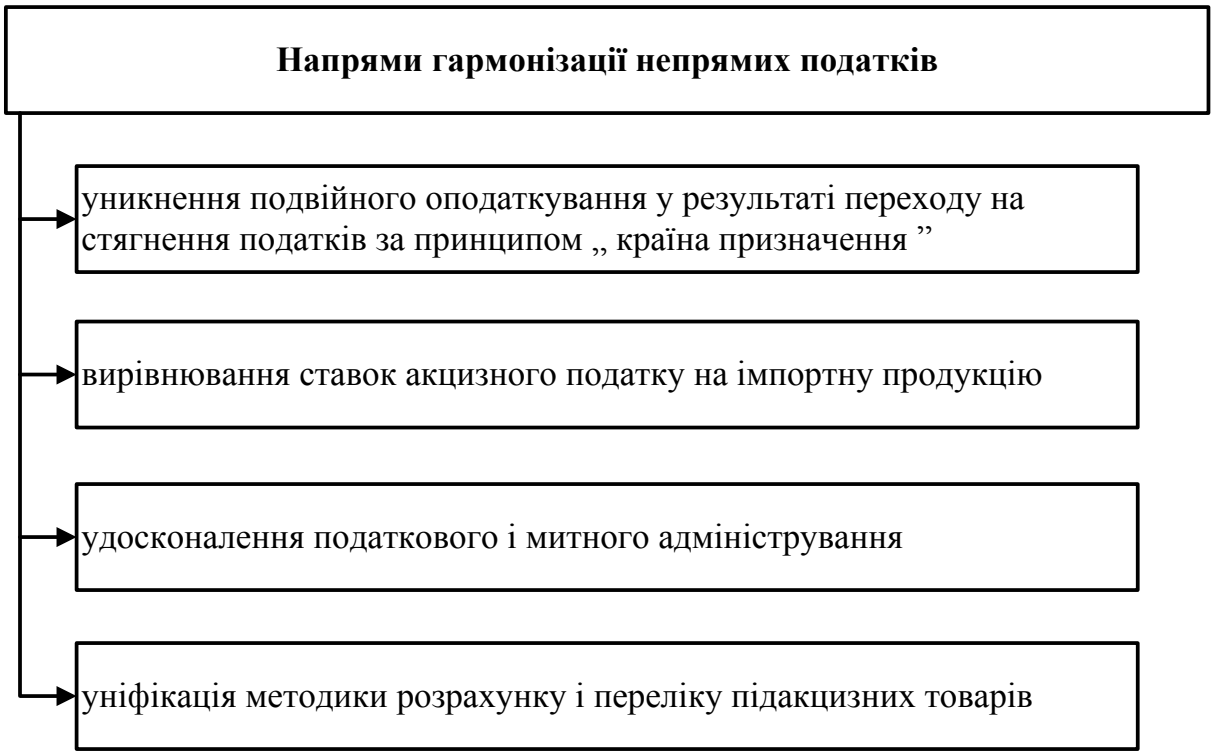

Рис.19.13. Напрями гармонізації непрямих податків у ЄС

Рис.19.14. Уніфікація оподаткування компаній (гармонізація прямих податків)

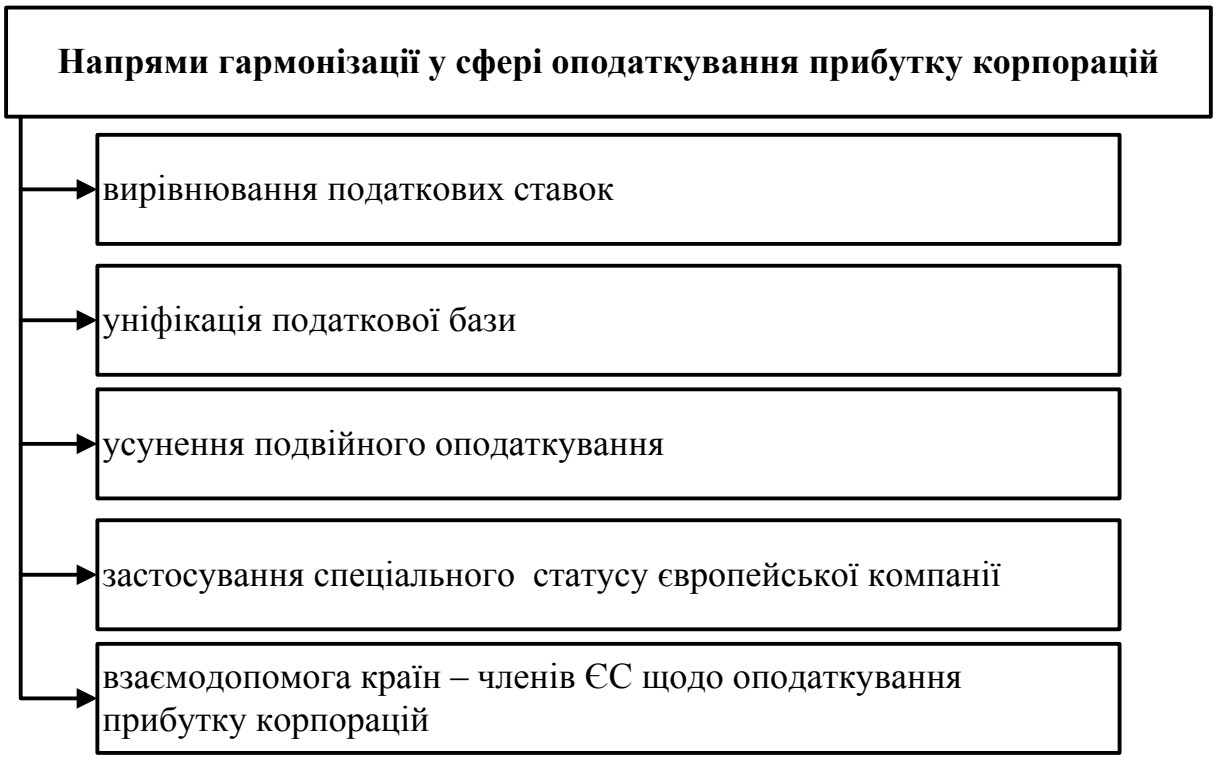

Рис.19.15. Напрями гармонізації у сфері оподаткування прибутку корпорацій у ЄС

19.5.Валютна інтеграція. Спільна валютна політика та запровадження євро.

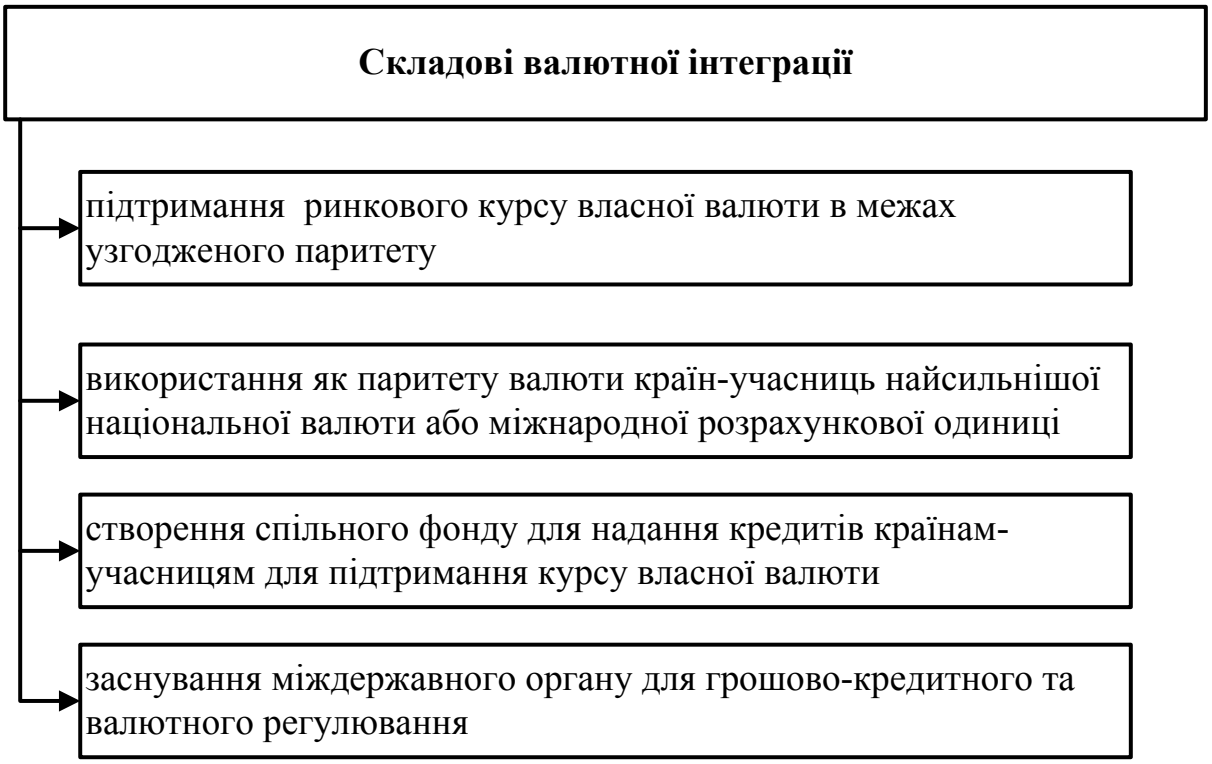

Рис.19.16. Складові валютної інтеграції найрозвиненіших валютних об'єднань

Рис.19.17. Етапи переходу країн ЄС на єдину європейську валюту – євро

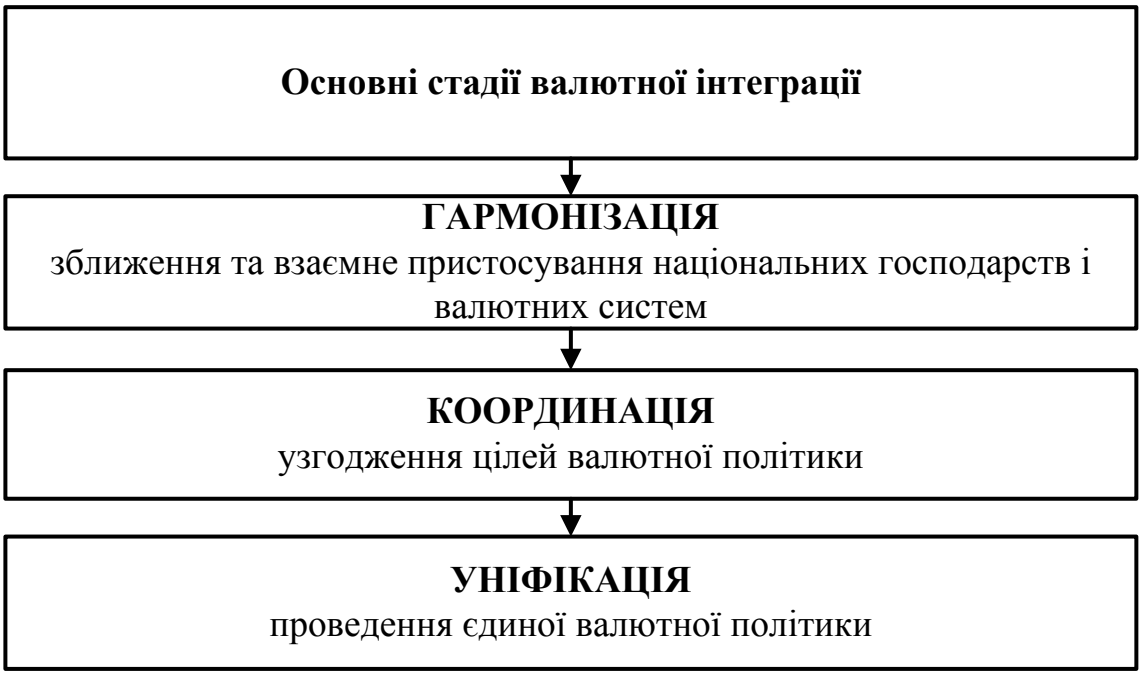

Рис.19.18. Основні стадії валютної інтеграції як невід'ємного процесу економічної інтеграції

Рис.19.19. Склад країн – учасниць ЄС та зони євро

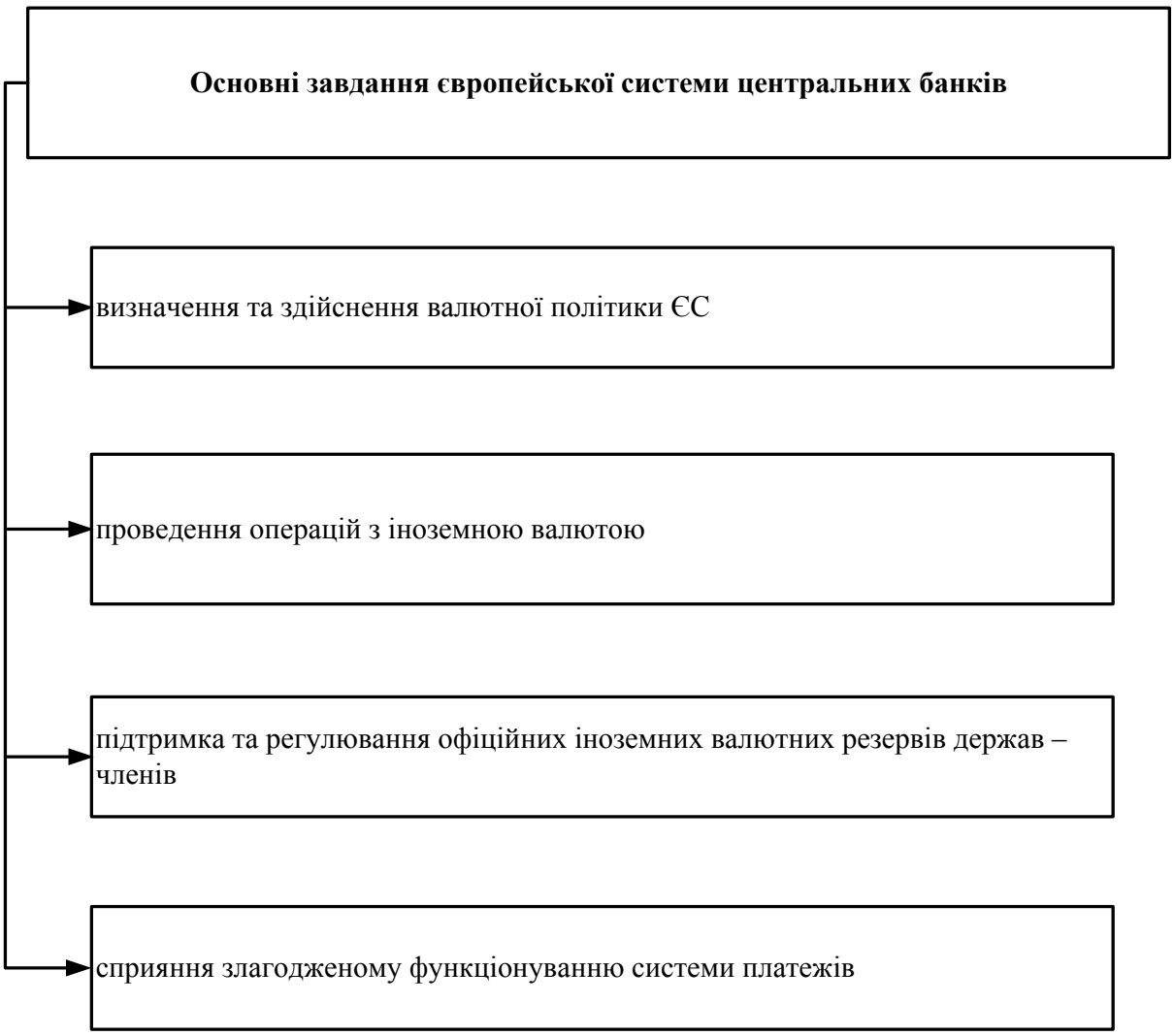

Рис.19.20. Основні завдання, покладені на Європейську систему центральних банків

19.6. Основні інституції ЄС та їх роль у формуванні єдиної фінансової політики

Рис. 19.21. Структура інституційної системи ЄС

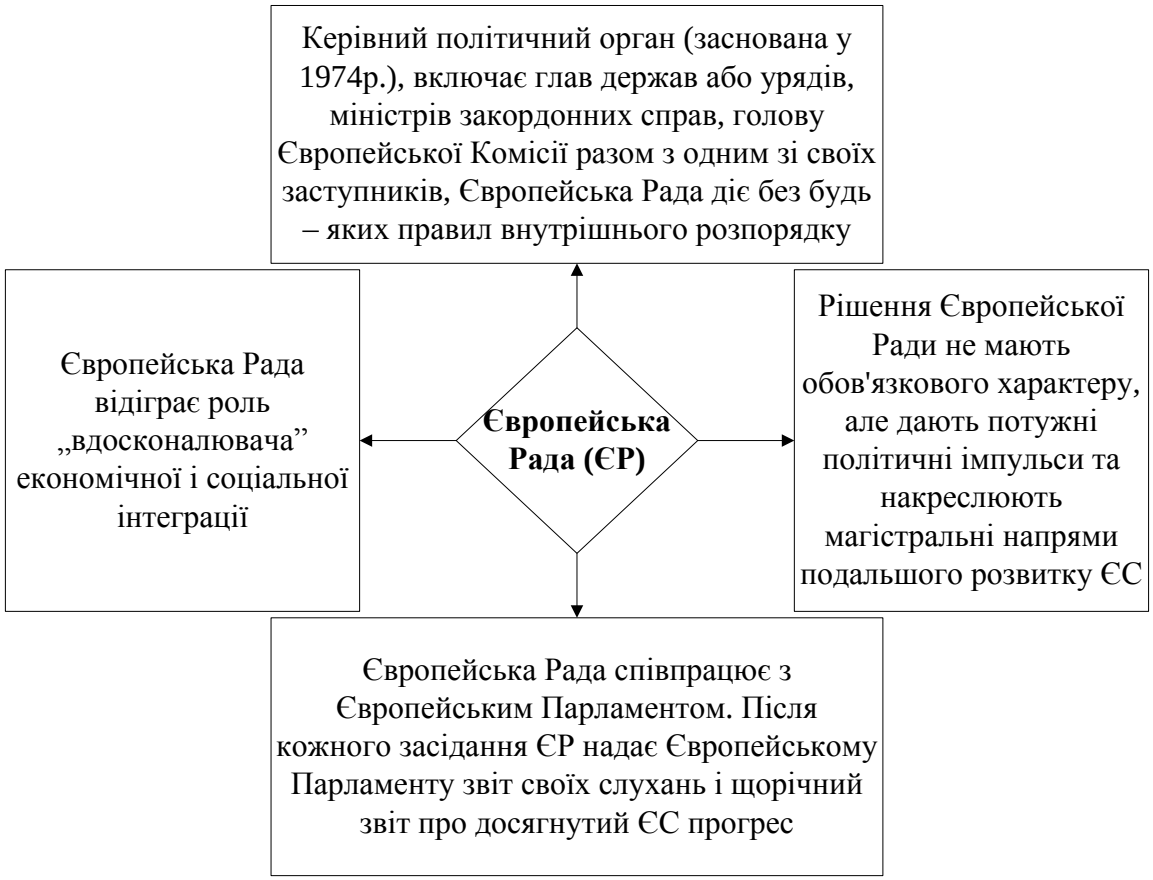

Рис. 19. 22. Функції та повноваження Європейської Ради

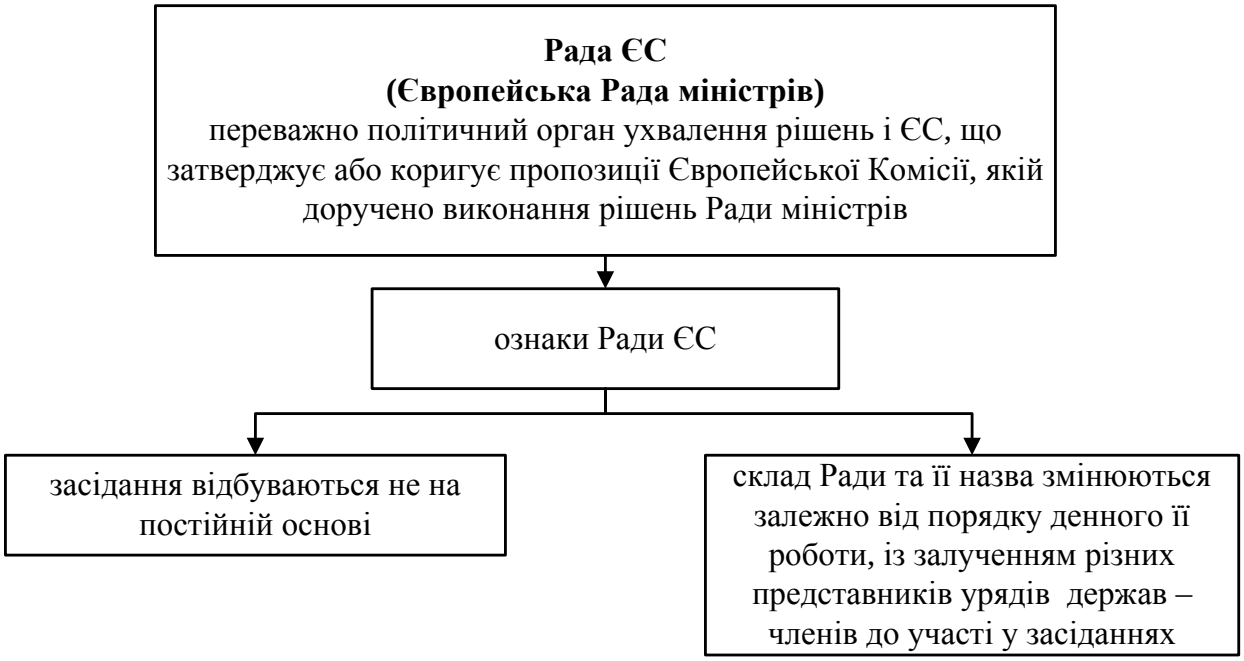

Рис. 19. 23. Ознаки Ради ЄС

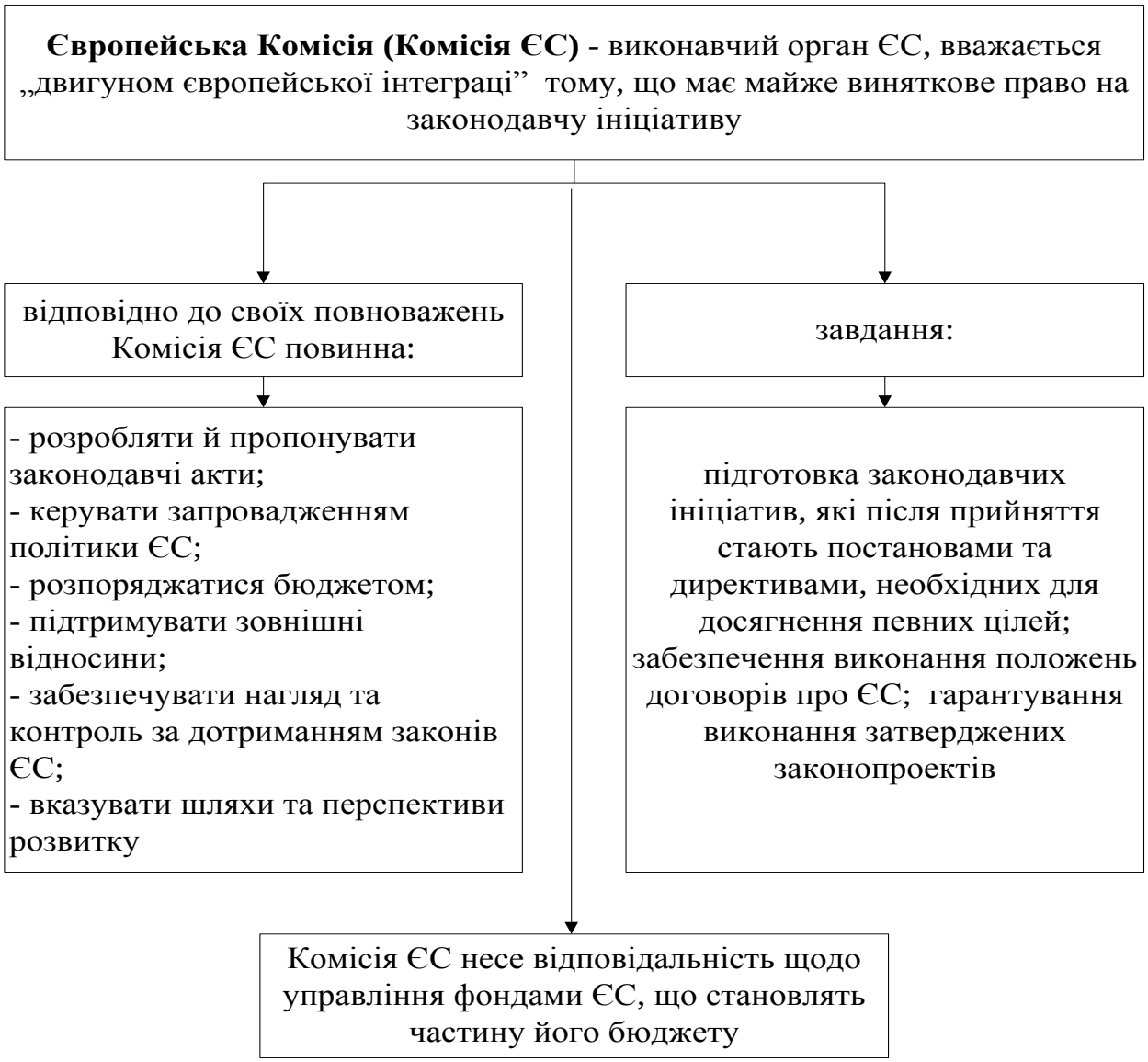

Рис. 19.24. Повноваження та завдання Європейської Комісії

Суд Європейського Союзу
(створено у 1952 р.);
Суд першої інстанції
(створено у 1987 р.)

↓

втілюють судову гілку
влади ЄС

↓

функції та повноваження:

1) розглядає суперечки між:
   - державами – членами;
   - Союзом і країнами ЄС;
   - фізичними особами або спільними органами і Союзом
2) готує експертні висновки;
3) відповідає за попередні рішення (за клопотанням національного суду);
4) висловлює свою думку щодо міжнародних угод

Рис. 19.25. Функції та повноваження Суду Європейського Союзу

Рахункова палата (Палата аудиторів, заснований у 1975р.) - колегіальний орган,

забезпечує

- зовнішній контроль спільних європейських фінансів;
- консультативний розгляд бюджетних проектів ЄС

Рис. 19.26. Діяльність Рахункової палати ЄС

Європейській економічний і соціальний комітет
представляє інтереси держав – членів ЄС в економічній і соціальній сферах і здійснює дорадчі функції

↓

функції:
- надання Комісії ЄС та Раді ЄС своїх висновків щодо запланованих до ухвалення правових актів у випадках, передбачених договором, тобто тоді, коли консультації з ним є необхідною передумовою законності ухвалення правового акта, але не мають обов'язкової юридичної сили;
- проведення додаткових консультацій з Комісією ЄС та Радою ЄС;
- проведення додаткових консультацій з Європейським Парламентом

↓

повноваження:
- надавати висновки з власної ініціативи (не можуть набувати правової чинності);
- здійснювати постійний контроль за внутрішнім ринком з метою виявлення порушень;
- організовувати форум Спільного ринку країн – членів для аналізу поточного стану (двічі на рік)

↓

членів комітету пропонують національні уряди і формально призначає Рада міністрів. Склад комітету має забезпечити належне представництво всіх держав – членів різних груп, які діють в економічній і соціальних сферах суспільного життя;

поділяються на групи, що є приблизно однаковими за чисельністю:

1) підприємці, з яких лише менша половина є представниками промисловості; інші – переважно від державних підприємств, комерційних організацій, банків, страхових компаній тощо;
2) наймані працівники; переважні більшість у цій групі є членами національних профспілок;
3) різноманітні організації, що здійснюють представництво за інтересами (спілки споживачів, торгові палати, об'єднання сільськогосподарських виробників тощо)

↓

основна робота Комітету зводиться до надання фахових висновків з питань економічного і соціального розвитку ЄС за такими напрямами:
- сільське господарство та його розвиток у розрізі регіонів;
- економічний та грошово - кредитний розвиток;
- зайнятість, соціальна політика і громадянство;
- зовнішні відносини;
- формування єдиного ринку, виробництво та споживання;
- розвиток транспорту, енергетики, інфраструктури й інформаційного суспільства

Рис. 19.27. Європейській економічний і соціальний комітет: функції, повноваження, члени та основна робота

ЛІТЕРАТУРА

1. Азаренкова Г.М. Фінанси. Практикум / Г.М. Азаренкова , І.І.Борисенко. —К. :«Знання», 2008.— 279 с.

2. Алексеенко М.М. Государственный кредит. Очерк нарастания государственного долга в Англии и Франции. / М.М. Алексеенко — Х., 1872. — 59 с.

3. Благун І.Г. Фінанси: Навч.посібник / І.Г.Благун, Р.С.Сорока, І.В.Єлейко. — Львів: «Магнолія -2006», 2007.—314 с.

4. Бюджетний Кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17&p=1282847394309931. — Загол. з екрану.

5. Василик О. Д. Державні фінанси України : підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. — К. : НІОС, 2002. — 608 с.

6. Вдовенко Л.О Фінанси: Навч.посіб. / Л.О. Вдовенко, Н.М. Сушко, Н.Д. Фаюра —К.: Центр учбової літератури, 2010.—152 с.

7. Глущенко А. С. Фінанси : навч. посіб. для вузів / А. С. Глущенко. — Х. : Вид-во ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. — 232 с.

8. Господарський Кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15. — Загол. з екрану.

9. Загорський В.С. Фінанси: Навч. посіб./В.С.Загорський, О.Д.Вовчак, І.Г.Благун, І.Р.Чуй.—К.: Знання, 2006.—247 с.

10. Іванов Ю.Б. Податкова система.Підручник. / Ю.Б.Іванов, А.І.Крисоватий, О.М.Десятнюк.—К.: Атіка. 2006. — 920 с.

11. Карлін М.І. Державні фінанси України: Навч. посіб./ М.І.Карлін. — К.: Знання.2008.—348 с.

12. Карлін М.І. Фінансова система України: Навч.посіб. / М.І.Карлін. — К.:Знання. 2007.—324 с.

13. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17. — Загол. з екрану.

14. Романенко О. Р. Фінанси : підручник / О. Р. Романенко. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 310 с.

15. Финанси: Сборник комплексных задач, тестов и ситуаций: Учеб. Пособие/ Под ред. А.П.Вожжова.- 3-е изд., стер.— К.:Знання,2008.—269 с.

16. Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — К. : Знання, 2008. — 611 с.

17. Фінанси: Навч.посіб. / За ред. проф.В.І.Оспіщева. —К.: Знання.2006.—415 с.